

Historia & Theoria Turis

2020, ROČNÍK 12, ČÍSLO 1

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS VENUJÚCI SA PRÁVNÝM DEJINÁM,
PRÁVNEJ TEÓRII A PRÍBUZNÝM OBLASTIAM

2020, ROČNÍK 12, ČÍSLO 1

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a prí-
buzným oblastiam

ISSN 1338-0753

Redakcia

Zodpovedný redaktor: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Výkonní redaktori: Mgr. Adam Kőszeghy
Mgr. Lenka Martincová

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Mosný, CSc.

prof. JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

prof. JUDr. Matúš Nemec, PhD.

doc. JUDr. Branislav Fábry, PhD.

doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

doc. JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD.

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

Časopis sa vydáva na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte

Grafická úprava: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

OBSAH

ČLÁNKY

DUDÁŠOVÁ, Iva

Porovnanie vzniku a zániku manželstva na území Slovenska a Francúzska v prvej polovici 20. storočia.....6

GREGOR, Martin

Právnohistorické východiská inštitútu zasnúbenia v odraze právnej úpravy a praxe medzivojnového Československa..... 17

KÖSZEGHY, Adam

Podnik zahraničného obchodu ako forma právnickej osoby v medzinárodnom obchode 31

LYSÝ, Miroslav

Občiansky zákonník ako pomenovanie základného právneho predpisu občianskeho práva 50

MARTINCOVÁ, Lenka

Od obchodných spoločností k socialistickým organizáciám. Vývoj právnickej osoby po roku 1950 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom..... 57

MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana

Právne postavenie nájomcu v medzivojnovom právnom poriadku (judikatúra a polemiky) 73

MLKVÝ, Matej

Ku koncepcii držby v návrhu uhorského Občianskeho zákonníka z roku 1900..... 83

SOMBATI, Ján

Niekoľko poznámok k vývoju právneho inštitútu svojpomoci na území Slovenska..... 95

RECENZIE

VYŠNÝ, Peter. Svetové dejiny štátu a práva. Druhé, podstatne prepracované a rozšírené vydanie. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, 376 s. (Marek Prudovič).....129

SPRÁVY

Krátka správa zo sekcie rímskeho práva a právnych dejín Česko-slovenskej právnickej súťaže o najlepšiu študentskú prácu za rok 2020 (Martin Gregor).....133

ČLÁNKY

Porovnanie vzniku a zániku manželstva na území Slovenska a Francúzska v prvej polovici 20. storočia

Iva Dudášová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

DUDÁŠOVÁ, Iva. Porovnanie vzniku a zániku manželstva na území Slovenska a Francúzska v prvej polovici 20. storočia. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 6-17.

Predkladaný článok sa zaoberá priblížením a porovnaním niektorých kľúčových pojmov rodinného práva na dvoch územiach – na území Slovenska a Francúzska. Cieľom bude uviesť determinanty základného termínu manželstvo a poukázať na politické zmeny, ktoré formovali jeho právnu úpravu vo francúzskom Code Civil so zhodnotením dynamiky zmien vo Francúzsku. Na druhej strane ten istý rozbor urobíme aj pre územie Slovenska do prijatia zák. č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve. V prvej časti bude predmetom pozornosti krátky historický exkurz kľúčových inštitútov vzniku manželstva a rozvodu v 19. storočí a v druhej časti príspevku, vychádzajúc zo širšieho pojmu manželstva, sa budeme snažiť upriamiť pozornosť aj na porovnanie podmienok jeho vzniku (vstupu do manželstva) a možností zániku na oboch územiach.

ABSTRACT

DUDÁŠOVÁ, Iva. Comparison of Formation and Dissolution of Marriage in Territory of Slovakia and in France in the First Half of the 20th Century. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 6-17.

The paper deals with the comparison and a closer look at some of the key terms of family law in two territories – the territory of Slovakia and in France. The aim will be to introduce the determinants of the basic term marriage and to point out the political changes that shaped its legislation in the French Code Civil and the assessment of the dynamics of changes in France. We will analyse the same for the territory of Slovakia until the adoption of the Act no. 265/1949 Coll. on Family Law. Our focus in the first part is to show the historical overview of key institutes of marriage and divorce in the 19th century and in the second part to compare its conditions of formation (entering into a marriage) and the possibilities of its end in both territories.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Code Civil, zák. čl. XXXI/1894, zák. č. 320/1919 Zb., manželstvo, rozvod, rozvodové dôvody

KEY WORDS

Code Civil, Law no. XXXI/1894, Law no. 320/1919 Coll., marriage, divorce, divorce grounds

ÚVOD

Manželstvo ako osobný zväzok dvoch osôb opačného pohlavia už od nepamäti tvorilo silný základný kameň každej spoločnosti a jeho spoločenský význam je neopomenuiteľný. Jeho dôležitosť podčiarkuje skutočnosť, že meniace sa podoby a možnosti jeho vzniku a zániku mali široký a dôrazný dopad nielen na spoločnosť ako takú, ale aj na osobné životy mnohých dvojíc. Manželstvo nie je teda možné vnímať len ako inštitút rodinného práva či manželského práva. Išlo o akt kontinuity v spoločnosti, ktorým sa zakladá nová rodina a kde sa dvaja jedinci pomyselne odčleňujú od svojich pôvodných rodín,

aby založili novú. Ako to uviedol známy francúzsky antropológ Lévi-Strauss, na to, aby sa založila nová rodina, je potrebné, aby si dve rodiny amputovali jeden článok.¹

Na dôležitosť inštitútu manželstva poukazuje okrem iného aj prejavovaný záujem regulovať jeho zákonitosti jednak zo strany cirkvi, ale aj štátu na území Slovenska a vo Francúzsku. 20. storočie je charakteristické preskupovaním normotvorného vplyvu, bohatými spoločenskými, politickými a právnymi zmenami, ktoré sa premietli aj do turbulentných zmien týkajúcich sa obsahu **základných pojmov manželského práva – pojmu manželstvo ako aj užších pojmov vznik a zánik manželstva**. Cirkev a štát fungovali ako protivačky s niektorými spoločnými záujmami (oba tábory si uvedomovali dôležitosť zavedenia jasných pravidiel upravujúcich manželstvá), ale aj odlišnými záujmami (napr. otázka uzatvárania cirkevných alebo civilných sobášov a otázka prípustnosti rozvodov/rozluky vrátane ich podmienok). Budeme sa snažiť **identifikovať a zmapovať uvedené vplyvy**.

Každé historické obdobie je charakteristické etapami, kde je možné badať rôzne miery dynamickosti zmien a **naším cieľom je porovnať tempo týchto zmien na dvoch územiach** čerpajúc z francúzskych a slovenských zdrojov. Už 19. storočie, ale najmä 20. storočie, bolo značne poznamenané historickým ale aj terminologickým vývojom inštitútov manželského práva a právna úprava ich sčasti reflektovala. A to aj z toho dôvodu, že zákonodarca nie vždy považoval za nutné alebo vhodné definovať niektoré z nich. Druhou stránkou bude aj **rozoznať dominantné prúdy, ktoré ovplyvňovali manželstvo** ako také. Boli nimi napríklad osvietenstvo, sekularizmus a čoraz väčší dôraz sa taktiež kládol na individualizmus. Následne, 20. storočie je charakteristické myšlienkovými a demografickými zmenami, kde otec a manžel postupne strácajú výhradné a exkluzívne postavenie v rodine a v manželstve v zmysle patriarchálneho usporiadania rodiny.²

V nasledujúcich kapitolách poukážeme na vplyvy, etapy, rozdiely a ekvivalenty vo francúzskej a slovenskej terminológii. Pokúsime sa objasniť, čo bolo chápané pod pojmom manželstvo a následne upriamiť pozornosť na uzavretie manželstva a možné spôsoby jeho zániku. Zameriame sa na to, kedy bol zavedený civilný sobáš a ako sa menila prípustnosť rozvodu. Na území Slovenska, polovicu 20. storočia poznamenalo prijatie Zákona o rodinnom práve č. 265/1949 Zb., ktorý je zároveň aj dôležitou pomyselnou križovatkou manželského práva. Je vhodné poznamenať, že v rámci článku sa nebudeme zameriavať na inštitúty a terminológiu, ktorá upravovala majetkové vzťahy. Jednalo by sa totiž o ďalšiu rozsiahlu oblasť skúmania, ktorá si zaslúži osobitnú pozornosť. Vo Francúzsku bude skúmanie ukončené stavom na konci 3. republiky v roku 1940.

HISTORICKÝ EXKURZ INŠTITÚTU MANŽELSTVA V 19. STOROČÍ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A FRANCÚZSKA

Na úvod je vhodné poznamenať, že slovenské osobné vzťahy medzi manželmi ostávali veľmi dlhé obdobie upravené kánonickým právom. Definícia manželstva bola založená na spojení muža a ženy a dôraz sa kládol na jeho prirodzenoprávnu povahu, kde jeho cieľom bolo plodiť deti.³ Tvrdiť ale, že pojem bol zhodne a jasne ustálený naprieč celospoločenským spektrom by bolo mylné. Dlhú sa totiž viedli polemiky o jeho účele a povahe a neexistovala zhoda ani medzi zákonodarcom a cirkvou, ani medzi zástupcami právnej vedy. V Uhorsku bolo uzavieranie manželstva až do roku 1894 považované za doménu cirkvi a uzavrieť manželstvo bolo možné len na **konfesijnom základe**, podľa cirkevného

¹ Vo francúzštine funguje slovná hračka „*membre*“ ako člen rodiny a zároveň končatina.

² LACLAVÍKOVÁ, Miriam. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi*. Bratislava : VEDA, 2010, s. 9.

³ LANCZOVÁ, Ingrid. *Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska*. Praha : Leges, 2018, s. 19.

obradu upraveného podľa pravidiel závislých od toho, k akému náboženskému vyznaniu⁴ manželia patrili.⁵ Tento stav spôsobil rôznu úpravu nielen uzatvárania manželstva, ale aj samotného obsahu a rozsahu manželských práv. Vzhľadom na množstvo náboženských vyznaní, právna úprava bola veľmi rozdrobená a vyúsťovala do situácie, kde sa riešili rôzne právne nejasnosti a rozpory. Až **zák. článok XXXI/1894 o manželskom práve** veľmi príznačne na konci 19. storočia stanovil **obligatórne civilné manželstvo** pre všetkých občanov štátu bez ohľadu na vierovyznanie.

Na druhej strane kontinentu, základ pre pojmy manželstvo, jeho vznik a zánik, bol ustanovený v prijatom francúzskom občianskom kódexe, **Code Civil z roku 1804**. Mal osobitný význam a označuje sa za prelomový bod, ktorý **ustanovil na nasledujúce dve storočia určitú líniu v oblasti manželských vzťahov založenej práve na sekularizácii manželstva, silnejúcim individualizme a slobode jednotlivca s veľkým dôrazom na ochranu "francúzskej rodiny"**. Code Civil bol vyústením revolučného obdobia, ktorý bol naplnený snahami o progresívne riešenie právnych vzťahov. Je vhodné spomenúť význam dekrétu z 20. septembra 1792 (nadväzujúci na čerstvo prijatú ústavu z 3. septembra 1791), ktorý ustanovil občiansky stav, **zaviedol civilné manželstvo o vyše storočie skôr, ako na území Slovenska** a stanovil jeho pravidlá. Inšpiráciou bolo nepochybne kánonické právo avšak so snahou o úplnú sekularizáciu.⁶ Samotný Code Civil potvrdil sekularizáciu manželstva a v ustanoveniach nespomína náboženský obrad. Ten sa predsa spomenul v zákone z 8. apríla 1802, ktorý ustanovuje, že slávnostný náboženský obrad nie je zakázaný, ale je podriadený. Podriadenosť sa prejavovala tým, že kňaz mal zákaz požehnať manželstvo pred uskutočnením civilného sobáša a v prípade porušenia Trestný zákon mu ukladal peňažný trest a trest odňatia slobody v zmysle článkov 199 a 200.⁷ V tejto optike je vidieť kontinuálnu snahu o potlačenie vplyvu cirkvi. V 19. storočí vo Francúzsku už nepretrvávajú názor,⁸ ktorý by popieral dôležitosť úpravy manželstva zo strany štátu. Code Civil bol prijatý v atmosfére presvedčenia, že poriadok v rodinách je najlepším garantom poriadku v spoločnosti a tento poriadok by mal regulovať štát.⁹ Politická stabilita pre mnohých predstavuje udržanie väčšiny pravidiel uvedených v Code Civil v roku 1804 a stráňenie sa reforiem aj v oblasti manželského práva.¹⁰

Druhá rovina manželstva sa však prejavila v manželskej moci muža voči žene, ktorá ju predurčovala na podriadené postavenie od vzniku až po prípadný zánik manželstva.¹¹

Manželstvo nie je definované v samotnom Code Civil a tento nedostatok právnej definície je v podstate opakujúcim sa javom nielen vo Francúzsku, ale aj na území Slovenska. Manželstvo je však možné definovať napríklad ako **slávnostný osobný sľub dvoch osôb, ktorý vyžaduje súhlas oboch strán (konsenzuálny rozmer)**.¹² Má dve právne roviny: jednak

⁴ Pre katolíkov a pravoslavných platilo ich cirkevné právo, pre protestantov manželský patent cisára Jozefa II. (z roku 1786), pre židov dvorský dekrét z roku 1863.

⁵ FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatскеj Rusi*. Šamorín : Heuréka, 1998, s. 394.

⁶ RENAUT, Marie-Hélène. *Histoire du droit de la famille*. Paris : Ellipses, 2012, s. 41.

⁷ Po prijatí zákona z 9. Decembra 1905, ktorý ustanovil oddelenie cirkvi od štátu, sa uvedený zákon z roku 1802 ruší. Ponechá však články týkajúce sa Trestného Zákona, ktorý sa zachoval aj v dnes platnom Trestnom Zákone v paragrafe 433-21.

⁸ Až na konzervatívne katolícke kruhy.

⁹ DEMOLOMBE, Jean-Charles. *Traité du mariage et de la séparation du corps*. t.I., n.3., b.v., 1874

¹⁰ HALPÉRIN, Jean-Louis. *Histoire du droit privé français depuis 1804*. Paris : Presses Universitaires de France, 1996, s. 207.

¹¹ SELTENREICH, Radim. et al.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha : Leges, 2010, s. 331.

¹² Snahu o definovanie samotného manželstva preukázali viacerí doboví právnici. Tí konzervatívnejší kládli dôraz na záujem spoločnosti upraviť manželstvo ako počiatočný bod rodiny. Tí liberálnejší, hovorili o zväzku muža a ženy založenom na cite lásky.

zmluvnú rovinu (ktorá nebola v podmienkach na území Slovenska naplno prijatá – manželstvo nebolo možné rozviazať rovnako ako klasickú zmluvu, chýbal plný konsenzuálny charakter) a jednak inštitucionálnu. Tá je spoločná pre obe krajiny a na jej základe je manželstvo považované za základný kameň na vytvorenie rodiny a jeho uzavretím sa manželia pričleňujú k manželskému stavu.¹³ Aj keď Code Civil bol výsledkom liberálnych myšlienok a postavený na rovnosti a slobode občanov, predsa to nebol dokonalý odklon od kánonického práva. Aj vo Francúzsku ovplyvnila cirkev formálne požiadavky, ktoré existovali pri vzniku manželstva, taktiež sa vyžadovalo slobodné vyjadrenie vôle manželov a to pred tretou osobou, ktorá síce nebola kňazom, ale úradníkom. Existencia manželských prekážok mala tiež pôvod v cirkevných normách.

Manželské povinnosti ako súvisiaci termín s inštitútom manželstva, vo francúzštine tzv. *devoir conjugal*, nie sú už dve storočia vôbec spomenuté v rámci právnej úpravy. Ani Code Civil ich nespomínal aj keď ich do určitej miery predpokladal v rámci spoločného bývania a života. Preto sa stráca idea povinnosti a je daná do popredia skôr vôľa a prijatie intímneho života ako súčasť manželstva. Aj keď manželská povinnosť nebola explicitne uvedená v právnej úprave, až zákon z roku 1980 v manželstve odsudzuje znásilnenie a ukladá zaň trest. Dovtedy sa pomyselne akceptovala existencia manželskej povinnosti, ktorú si mohol manžel vynútiť.

Rozvod bol vo Francúzsku pôvodne umožnený a nevyžadoval žiadne osobitné dôvody. Samotná inkompatibilita manželov stačila.¹⁴ V roku 1816 bola však možnosť rozvodu zrušená (aj kvôli zvyšujúcemu sa počtu rozvodov) a ani revolúcia z roku 1830 neprinesla zmenu. V zásade sa v tom čase málokto teoretik odvážil spochybniť dôležitosť zachovania tradičnej rodiny. Rodina v zmysle Code Civil je v priebehu celého 19. storočia považovaná za jeden zo základných inštitútov, ktoré zabezpečovali spoločenskú stabilitu. Tento status quo je pochopiteľný nakoľko ide o udržanie rovnováhy vplyvov medzi tlakmi konzervatívcov (ktorí mali záujem na utvrdení manželskej moci) a republikánov, ktorí sa snažili o väčšiu demokratizáciu rodiny. Republikánom sa znovu podarilo zaviesť rozvody až v roku 1884. Neboli však prijaté s úmyslom zlepšiť postavenie ženy v manželstve, ani sa neumožnili konsenzuálne rozvody, ale **predstavovali etapu, ktorá zavádzala väčšiu slobodu do inštitútu rodiny.**¹⁵ Znovuzavedenie sa podarilo najmä vďaka snahám Alfreda Naqueta a mnohí republikáni videli v jeho znovuzavedení malé víťazstvo nad cirkvou (aj keď s kompromisom vzhľadom na neprijatie rozvodov založených na dohode), ktorú tieto snahy nenechali chladnou.¹⁶

Zákon z roku 1884 pripúšťa len rozvod ako potrestanie pochybenia jedného z manželov a uvádza **3 rozvodové dôvody**. Prvým je nevera (bez rozlíšenia, či ide o neveru manžela alebo manželky), druhým je prehrešok ako kruté zaobchádzanie či kruté urážky a tretou je odsúdenie za trestný čin. O premenu odluky od stola a lôžie (*séparation de corps*) na rozvod bolo možné požiadať jedným z manželom po troch rokoch (sudca mal v takom prípade možnosť ju však odmietnuť.) Po rozvode, bolo možné uzatvoriť nové manželstvo, avšak nie medzi neverným manželom/kou a jeho/jej milencom/kou. Podobnú úpravu je možné sledovať aj na Slovensku. Nasledujúcich 40 rokov sa parlament snažil o uľahčenie prístupu k rozvodu, respektíve o zlepšenie podmienok pre rozvedených (najmä pre ženy),

¹³ RENAUT, ref. 6, s. 41.

¹⁴ VOJÁČEK, Ladislav – KOLÁRIK, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš. *Československé právné dejiny (1918 – 1992)*. Bratislava : Eurokódex, 2013, s. 128.

¹⁵ HALPÉRIN, ref. 10, s. 210.

¹⁶ Je vhodné poznamenať, že napriek tomu, že väčšina poslancov hlasovala za konsenzuálne rozvody, v senáte sa tomu republikáni vzpriečili a došlo ku kompromisu znovuzavedenia rozvodov, bez možnosti konsenzuálnej dohody.

najmä o uľahčenie v oblasti prešetrovania rozvodového dôvodu. Zlepšenie v postavení žien pokračovalo v ďalšej etape, a to týkajúc sa inštitútu odluky od stola a lôž, kde sa od žien už viac neočakávalo predloženie súhlasu manžela na rôzne právne úkony.¹⁷

INŠTITÚT MANŽELSTVA V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A FRANCÚZSKA

V priebehu celej prvej polovice 20. storočia nebola zakotvená presná zákonná definícia manželstva a zodpovedanie tejto otázky zostalo v rukách právnej vedy a odborníkov. Ani tí sa však nezhodovali v presnej definícii, čo bolo do veľkej miery spôsobené nesúladosom vo vnímaní manželstva ako takého. Jeho funkciu, spoločenské postavenie a podmienky jeho vzniku sa zásadne líšili podľa toho, či autor, ktorý sa pokúšal o jeho definíciu, vnímal tento inštitút liberálne alebo konzervatívne, či a do akej miery prikladal dôležitosť cirkevnej tradícii. Ak sa aj v právnej náuke venuje snaha o vyjadrenie určitej definície, je vždy veľmi všeobecná a opatrná. Vymedzovalo sa často len to, čo nebolo možné považovať za sporné. Spor nastával v názoroch, či je možné považovať manželstvo za čistú zmluvu, akým spôsobom sa má uzatvárať, čo je jeho funkciou a či je možné ukončiť manželstvo ako klasickú zmluvu. Toľko premenných aj vzhľadom na turbulentné politické a historické obdobie neprišlo jasnému vymedzeniu a ujasneniu tohto pojmu.

Od roku 1804 sa právna úprava manželstva vo Francúzsku a stálosť zväzku uvoľňuje alebo naopak utvrdzuje, ale civilný sobáš je každopádne zachovaný. K tomuto mŕľniku sa už viac nevrátili. Môžeme badať dva protichodne tiahnuce prúdy, ktoré spôsobovali uvoľňovanie alebo pritvrdzovanie pomerov. Snaha cirkvi a štátu prostredníctvom práva upravovať a ustanovovať podmienky, akým sa majú riadiť manželia a zavádzať obmedzenia možnosti zániku manželstva, vzhľadom na veľmi osobný rozmer manželstva, vedie k ďalším konfliktom.

Dostáva sa do popredia kontraktuálny aspekt manželstva a v novom storočí sa už neskloňujú pojmy ako manželské povinnosti (boli postupne vypúšťané z právnych úprav, aj keď sa ešte spoločensky predpokladali), ale kladie sa viac dôraz na juxtapozíciu osobných slobôd.

MANŽELSTVO A JEHO VZNIK V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A FRANCÚZSKA

V roku 1894 začal platiť na území Slovenska **zákonný článok XXXI. O manželskom práve** (ďalej len "Manželský zákon"), ktorý predstavoval zásadnú zmenu v charaktere manželstva. Dovtedy inštitút založený na nerozlučnosti bol vyňatý z kánonického práva a začala sa cesta sekularizácie. Tak ako mnohé zmeny právnej úpravy, mala politický charakter, ktorý sledoval zjednotenie právnej úpravy.¹⁸ Zákonodarca si bol vedomý, že zjednotenie, sprehľadnenie a zjednodušenie aplikácie práva nastane až jeho unifikáciou a pritom hľadal inšpirácie v iných európskych kódexoch. Rakúsky občiansky zákonník (1811) zvaný aj ABGB, nespĺňal atribút odklonenia od konfesijného základu a **preto sa za vzor kodifikačných snáh stal francúzsky Code Civil**.¹⁹ Zaviedol sa obligatórny civilný sobáš a po-

¹⁷ HALPÉRIN, ref. 10, s. 211.

¹⁸ Dovtedy existovalo v Uhorsku osem konfesijných manželských systémov, ktoré odlišne pripúšťali rozvod.

¹⁹ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 24.

jem civilné manželstvo sa používal ako poukázanie na zmenu pôvodne náboženského inštitútu. Z manželstva sa stáva inštitút, ktorý má čiastočne zmluvný charakter, je sekularizovaný a uzavretie cirkevného manželstva bez civilnej formy spôsobovalo, že manželstvo neexistovalo. Je nepochybne cítiť silný vplyv práve francúzskeho Code Civil a zákonodarca sa pridržal línie, ktorá už celé storočie fungovala vo Francúzsku.

Aj keď má uzavretie manželstva zmluvný charakter, nejedná sa o čistú a klasickú zmluvu.²⁰ Ozývali sa aj hlasy v dobových českých zdrojoch, ktoré uvádzali, že „*uhorské manželstvo nie je upravené ako nejaký zmluvný pomer*.“²¹ Vyhradenie sa voči označeniu manželstva za klasickú zmluvu je dané zachovaním jeho morálneho aspektu, ktorý pri ostatných zmluvných typoch chýba. Napriek tomu, že sa zmenil charakter uzavretia manželstva, nie všetky jeho dovtedajšie znaky sa zmenili. Súhlas manželov zostal zachovaný ako nevyhnutný znak uzavretia manželstva.²² Na druhej strane, nič nebránilo tomu, aby manželvia uzatvorili cirkevné manželstvo. Rovnako sa cirkevnému sobášu nebránilo ani vo Francúzsku, avšak nepredstavoval vznik manželstva. Na území Slovenska dokonca civilný sobášiaci úradník mal povinnosť upozorniť manželov, že týmto ešte nevyhoveli svojej náboženskej povinnosti. Na druhej strane, v prípade, že cirkevný hodnostár zosobášil dvojicu, ktorá nepreukázala už uzatvorený civilný sobáš, mal byť potrestaný peňažným trestom, prípadne trestom väzenia.²³ Manželstvo sa v zmysle právnej úpravy vnímalo občiansko-právne, nebolo v zákone definované a bolo možné ho uzavrieť len civilnou formou.²⁴ Vo Francúzsku nemal sobášiaci úradník povinnosť upozorňovať na vyhovieť náboženskej povinnosti a pokladalo sa vo všeobecnosti za sekularizovaný inštitút. **Vznik manželstva vo Francúzsku bol považovaný za spoločenský inštitút pod ochranou štátu a čoraz viac sa rešpektovala jeho zmluvná a súkromná povaha.**²⁵ **Je možné tvrdiť, že jeho sekularizácia a zmluvná povaha stála na pevnejších základoch ako na území Slovenska.** Táto skutočnosť mohla byť **zapríčinená tromi faktormi.** **Prvým** bolo že Code Civil mal oveľa väčšiu spoločenskú váhu ako dielčí zákonný článok. **V druhom rade** tým, že Code Civil vznikol už v umiernennej a upokojenejšej porevolučnej atmosfére, zatiaľ čo na území vtedajšieho Uhorska sa prejavovali silné politické konflikty o vplyv s nejednotnými prioritami (zákonný článok nebol výsledkom jednoznačného a jednoliateho hlasu zákonodarcu a právnej vedy). **V treťom rade**, prax uplatňovania článkov Code Civil postavených na sekularizácii a zmluvnom charaktere mala vyše storočie, zatiaľ čo na území Slovenska išlo o novum. V nadchádzajúcom období sa na území Slovenska vzhľadom na vznik samostatného Československého štátu bolo potrebné vysporiadať s právnym dualizmom a brzdami s tým súvisiacimi.

Prijatím zákona č. 320/1919 Zb., ktorým sa mení ustanovenie občianskeho práva o obradnostiach zmluvy manželskej, o rozluke a o manželských prekážkach (ďalej len „Manželská novela“) čiastočne odbúral dualizmus v Československej republike. Po prijatí novely sa zmenil obsah pojmu formy uzavretia manželstva, ktorá nadobudla **fakultatívny charakter**.

Podľa §1 Zák. č. 320/1919 Zb. bolo možné uzavrieť manželstvo dvojakým spôsobom – občianskym alebo cirkevným sobášom.²⁶ Ak sa dvojica zosobášila civilným obradom,

²⁰ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 20.

²¹ HENNER, Kamil. *O uhorskom právu manželskom*. Praha : Alois Wiesner, 1904, s. 97.

²² LANCZOVÁ, ref. 3, s. 21.

²³ FAJNOR – ZÁTURECKÝ, ref. 5, s. 394.

²⁴ LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Pramene práva na území Slovenska II (1790 - 1918)*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 300.

²⁵ HALPÉRIN, ref. 10, s. 207.

²⁶ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 61.

bolo ponechané na ich vôli či uzatvoria aj cirkevný sobáš. Zavedený bol aspekt fakultatívnosti a možnosti výberu. Išlo o krok iným smerom vzhľadom na dovtedajšiu sekularizáciu manželstva, ktorá sa udiala pomocou Manželského zákona a najmä v porovnaní s francúzskym Code Civil. Zákon rovnako nedefinoval pojem manželstvo, aj keď sa všeobecne akceptoval jeho čiastočne zmluvný charakter rovnako ako v iných európskych právnych úpravách.²⁷

V nasledujúcom období síce prebiehali kodifikačné práce smerujúce k Občianskemu zákonníku, ktoré mali upravovať aj manželské právo, ostali však nenaplnené. Boli prerušené udalosťami z roku 1938. Tým sa zabrzdila celková unifikácia manželského práva a bolo nutné čakať až na **zákon o rodinnom práve z roku 1949**, ktorý sa stal účinným v roku 1950. Normy, ktoré pretrvávali už od roku 1919 nezodpovedali aktuálnym rodinným vzťahom a predstavám spoločnosti. Navyše nezodpovedali ani politickým predstavám, ktoré sa začali klásť do popredia najmä s ohľadom na ľudovo-demokratické zriadenie štátu po prevrate v roku 1948.²⁸

V porovnaní s vývojom úpravy manželstva na území Slovenska boli zmeny na území Francúzska v prvej polovici 20. storočia miernejšie a zástancovia tretej Francúzskej republiky neuskutočnili zásadné zmeny týkajúce sa napríklad manželskej moci alebo postavenia ženy v manželstve v rámci snáh o antagonizmus vo vzťahu k novým prúdom feminizmu. Aj Vichystické zriadenie počas druhej svetovej vojny malo za cieľ skôr upevniť tradicionalistickú rodinu.²⁹ V roku 1941 bol dokonca prijatý zákon, ktorým sa zakazovalo podať žiadosť o rozvod počas prvých troch rokov manželstva.

Pojem uzatvorenia manželstva bol podmienený aj **prekážkami, ktoré ho vylučujú** (nespôsobilosť konať, nedospelý vek, nedostatok privolenia, príbuzenstvo a švagrovstvo, platné manželstvo a zabitie manžela) a **zakazujú**. Ak sa uzatvorí manželstvo, kde existujú prekážky, ktoré ho vylučujú, také manželstvo je považované za neplatné. **Pri zakazujúcich prekážkach** (bezprostredne nastávajúca nespôsobilosť konať, nedostatok privolenia, pomer bratranecký, osvojenie, poručníctvo, zmätočné manželstvo, cudzoložstvo, čakacia doba–smútočný rok, vojenské predpisy o ženbe a iné)³⁰ manželstvo síce vzniklo, ale manželia boli potrestaní. Už viac nie je bránené uzavrieť nábožensky zmiešané manželstvo.

So vznikom manželstva sa spája aj ustanovenie pravidiel, ktoré ho umožňujú. Z tohto dôvodu je nutné ďalšiu pozornosť venovať aj samotným **podmienkam pre vznik manželstva**. Začiatkom 20. storočia, presnejšie v priebehu druhej polovice pôsobenia tretej Republiky (1870-1940) na území Francúzska došlo k mnohým reformám a zmenám týkajúcich sa podmienok vzniku manželstva. Legislatíva sa snažila odzrkadliť oslabenie manželskej moci, znižovali sa počty tzv. *actes respectueux*, až sa napokon v roku 1907 nahradili jednoduchou ohláškou, ustanovil sa univerzálny vek plnoletosti na 21 rokov. Manželstvo strácalo svoj charakter rodinného paktu, sociálneho inštitútu, ktorý musí byť riadený štátom a čoraz viac boli snahy rešpektovať jeho zmluvný charakter súkromného inštitútu. V roku 1919 sa znížil počet potrebných svedkov sobáša zo štyroch na dvoch a **manželské prekážky sa okresali**.³¹

²⁷ Terminologicky je možné povedať, že pojem zmluva v podobe uzavretia manželstva nespĺňala všetky atribúty zmluvy, najmä jej dispozitívny princíp. Sloboda uzatvoriť manželstvo bola, ale bola značne obmedzená možnosť jej ukončenia.

²⁸ ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949*. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 48.

²⁹ HALPÉRIN, ref. 10, s. 209.

³⁰ FAJNOR, ref. 5, s. 409.

³¹ HALPÉRIN, ref. 10, s. 213.

ZÁNÍK MANŽELSTVA V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A FRANCÚZSKA

Zánik manželstva predstavuje zánik existencie a rozviazanie manželského zväzku a má vo všeobecnosti dve formy. Jednak môže ísť o **faktický (nie právny) zánik, ktorý sa prejavoval odlukou/separáciou od stola a lôžja** (v historicko-právnej terminológii sa používal termín rozvod od stola a lôžka/lôžja) a **právny zánik manželstva v podobe rozluky na území Slovenska a rozvodu na území Francúzska**.³² Vo francúzskej terminológii nie je priestor na zámenu, nakoľko sa používajú odlišné termíny na tieto dva stavy. Jednak "*séparation de corps*" pre fyzickú odluku a "*divorce*" pre rozvod. V rámci článku sa zameriame najmä na právny zánik manželstva, ktorým je práve rozvod vo Francúzsku a rozluka na území Slovenska.

Na úvod uvedieme, že v čase, keď sa Manželský zákon inšpiroval francúzskym občianskym zákonníkom v manželskej otázke, bol vo Francúzsku čerstvý stav (z roku 1884), kedy sa rozvody opätovne začali pripúšťať, aj keď len ako krajná možnosť zániku manželstva. Od roku 1816 pretrvávalo totiž obdobie, kedy sa rozvody ako také nepripúšťali vôbec. Prvé štvrtstoročie je charakteristické uvoľňovaním podmienok rozvodu, avšak prístup k rozvodom sa uľahčoval najmä mužom a to z viacerých dôvodov. Kým muž mohol žiadať o rozvod preukázaním nevery, manželka to mohla urobiť len vtedy, ak si muž ubytoval svoju milenkú v spoločnej domácnosti s manželkou.³³ V roku 1904 sa zrušil zákaz uzavrieť manželstvo medzi podvádzajúcim manželom a jeho milenkou. V roku 1908 sa premena odluky na rozvod zautomatizovala. Aj keď sa tejto premene v minulosti zvlášť nebránilo, faktom ostáva, že podliehala súhlasu súdu. V roku 1924 sa uvoľnili obmedzenia týkajúce sa uzatvárania ďalších manželstiev.³⁴ V roku 1939 sa dokonca trojročná lehota na premenu odluky na rozvod skrátila na jeden rok.

Súvisiacou otázkou prípustnosti rozvodu/rozluky boli dôvody, ktoré ich umožňovali, tzv. **rozvodové dôvody vo Francúzsku a rozlukové dôvody na území Slovenska**. Na oboch územiach bol vyjadrený ich taxatívny výpočet. **Na území Slovenska** išlo o nasledovných päť dôvodov: cudzoložstvo (§76), úmyselné opustenie manžela bez právnej príčiny (§77), úmyselné konanie proti životu a zdraviu manžela (§78), uloženie trestu odňatia slobody minimálne na 5 rokov (§79), úmyselné a závažné konanie v rozpore s povinnosťami manžela, navádzanie dieťaťa z rodiny manžela na trestný čin (§80).³⁵ Vo francúzskom Code Civil bol ešte uvedený dôvod navyše v podobe neprekonateľného odporu, ktorý otváral dvere možným dohodám, resp. simuláciám, ktoré mohli viesť k rozvodu. Vynechanie dôvodu, ktorý sa nachádzal aj v iných európskych úpravách je zdôvodnené tým, že ukončenie manželstva muselo byť proti vôli jedného z manželov a zle sa nazeralo na dôvody, ktoré boli široko koncipované a mohlo by sa pod ne subsumovať príliš široký záber dôvodov.³⁶ Bol to aj ústupok voči katolíckej cirkvi, ktorá už vo Francúzsku mala oveľa nižší vplyv ako na území Slovenska.³⁷ Inými slovami sa neprihliadalo na vôľu manželov zotrvať v manželstve, ale bolo nutné preukázať súdu jeden z dôvodov. **V Code Civil** sa uvádzali rozvodové dôvody v čl. 229 až 233. Boli nimi cudzoložstvo (*l'adultère*), násilné správanie sa voči druhému manželovi (*les excès, sévices ou injures graves*), odsúdenie

³² LANCZOVÁ, ref. 3, s. 9.

³³ VYŠNÝ, Peter – PUCHOVSKÝ, Ján – ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2013, s. 157.

³⁴ HALPÉRIN, ref. 10, s. 211.

³⁵ Zákonný článok XXXI/1894 o manželskom práve.

³⁶ HENNER, ref. 21, s. 87.

³⁷ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 23.

manžela za závažný zločin (*la condamnation d'un époux à une peine afflictive ou infamante*), vzájomné neochvejné vyjadrenie oboch manželov spôsobom predpísaným právom a podložený dôkazmi, že ich spoločný život je ďalej nezvládnuteľný.

Posledný z dôvodov obsahovo korešpondoval s neprekonateľným odporom, ktorý sa na území Slovenska zaviedol neskôr. Ak porovnáme spoločný dôvod pre rozvod/rozluku v podobe cudzoložstva, tak sa jeho naplnenie zo strany manžela podmienilo, tým, že si milenku musel priviesť domov. Rovnaké však neplatilo pre manželku. Naplnenie obsahu termínu bolo preto založené na odlišnom, oveľa benevolentnejšom, prístupe pre manžela. Na druhej strane poukazujeme na to, že rozvod/rozluka dohodou nebol možný či už na území Slovenska alebo Francúzska. Vo Francúzsku v samotnom súhlase oboch manželov s rozvodom boli vyjadrené podmienky, že muselo byť podložené dôkazmi, že spoločný život je nezvládnuteľný.³⁸

Po vzniku Československej republiky sa na území Slovenska druhým článkom recepčnej normy prevzal uhorský Manželský zákon.³⁹ V závese bola prijatá Manželská novela, ktorá síce úplne neodstránila dualizmus, ale predstavovala snahu o zjednotenie práva. Ako už bolo vyššie spomenuté, v otázke uzatvorenia manželstva došlo k ústupku od sekularizácie vzniku manželstva pripustením cirkevného sobáša. V otázke rozlúk došlo naopak k uvoľneniu a teda k väčšej sekularizácii. Rozlukové dôvody sa uvoľnili, rozšírili a boli oveľa viac založené na subjektívnom rozmere. Novinkami boli najmä dôvody hlbokého rozvratu manželstva a neprekonateľného odporu.⁴⁰

Rozvrat manželstva, upravený v § 13 písm. h) Manželského zákona na území Slovenska predstavoval nielen nový rozlukový dôvod, ale išlo o absolútne prevratný nový termín, ktorý sa v Európe objavil v právnej úprave začiatkom 20. storočia.⁴¹ Zákon č. 320/1919 Zb. termín prevzal veľmi skoro a poukazuje na snahu zákonodarcu udržať krok s inými európskymi úpravami v oblasti manželstva. Postupne sa ukázalo, že išlo o najčastejšie využívaný rozlukový dôvod, ktorý širšie otvoril brány rozlukám, aj keď ustálil skutočnosť, že preukázateľný rozvrat manželstva musí byť založený na niektorom z objektívnych dôvodov vymenovaných v § 80 Manželského zákona. Napriek tomu, že rozvrat manželstva bol na základe gramatického výkladu položený na roveň ostatným dôvodom, súdna prax a právna veda ho vnímali ako generálnu klauzulu, ktorá bola nadradená ostatným dôvodom.⁴²

Neprekonateľný odpor, upravený v §13 písm. i), sa už objavoval v právnych úpravách iných štátov – prvým bolo Prusko – ktorý následne prevzal rakúsky občiansky zákonník ako dôvod pre právne ukončenie manželstva nekatolíkov. Recepčnou normou bol uvedený tento dôvod prevzatý a platný aj na českom území. Na území Slovenska sa objavil až spomínaným zákonom č. 320/1919 Zb, a síce terminologicky odkazuje zdanlivo na vnútorný a subjektívny stav, právna veda mu predsa prisúdila objektívny charakter. Na zánik manželstva z uvedeného dôvodu bolo nutné preukázať objektívne základy. V snahe hierarchizovať dôvody bol neprekonateľný odpor často subsumovaný pod pojem rozvratu manželstva.⁴³

Do prijatia Občianskeho zákonníka v roku 1950 sa objavila už len jedna snaha a zjednotenie právnych úprav a teda aj terminológie a jej obsahu. Tým bol návrh subkomitétu

³⁸ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 97.

³⁹ Na území Čiech sa naopak prevzal rakúsky ABGB. Právny dualizmus v oblasti manželského práva pretrval do prijatia Občianskeho Zákonníka v roku 1949 napriek prijatiu Manželskej novely.

⁴⁰ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 66.

⁴¹ Konkrétne išlo o Švajčiarsky kódex civilného práva, ktorý vstúpil do účinnosti v roku 1912.

⁴² LANCZOVÁ, ref. 3, s. 84.

⁴³ LANCZOVÁ, ref. 3, s. 87.

pre revíziu občianskeho zákonníka pre Československú republiku (1920 – 1923). Subkomitét opätovne zdôraznil, že sa rozluky dohodou neumožňujú. Vzhľadom na nejednotnosť, na ktorú poukazovala právna veda a súdy, sa oficiálne mala zaviesť hierarchizácia rozlukových dôvodov a neprekonateľný odpor bol vypustený z taxatívnych dôvodov a presunutý do samostatného odseku. Terminologicky bola snaha o udržanie kontinuity s predchádzajúcou úpravou, avšak obsahovo sa zmenili podmienky.

Je na mieste v krátkosti spomenúť ešte faktický zánik v podobe odluky od stola a lože, na ktorú sa vzťahovali rovnaké dôvody ako na samotnú rozluku. Po prijatí zák. č. 320/1919 Zb. súdom schválená odluka od stola a lože mohla predstavovať cestu ako si zabezpečiť rozluku. Stačilo, aby manželia v tomto stave zotrvali jeden, resp. tri roky. V takom prípade bol rozvrat manželstva preukázaný a súd potvrdil rozluku. Rovnaký pojem existoval aj vo francúzskej terminológii – „*la séparation de corps*“, ktorý vyjadroval odluku a tiež predstavoval stupeň pred rozvodom.

V medzivojnovom období boli súdy vo Francúzsku často obviňované zo strany konzervatívov z neustáleho rozširovania a uvoľneného nazerania na rozvodový dôvod prehrešku, krutého zaobchádzania, krutých urážok. Je faktom, že tento rozvodový dôvod sa zneužíval a viedol k fiktívne hraným situáciám, ktoré mali za cieľ nahrádzať neexistujúce konsenzuálne rozvody. Po 2. svetovej vojne sa pokračuje v menších zmenách týkajúcich sa manželstva,⁴⁴ ktoré však zásadne nezasahovali do samotnej koncepcie tohto inštitútu. Tieto zmeny je možné považovať za drobné vzhľadom na vznikajúci fenomén zvyšujúceho sa počtu rozvodov v povojnovom období. V preambule ústavy 4. Francúzskej republiky sa síce prehlásilo, že národ zabezpečí jednotlivcovi a rodine potrebné podmienky na ich rozvoj, avšak toto prehlásenie zostalo nenaplnené. Plány na revíziu Code Civil sa neuskutočnili z dôvodu vládnej nestability a komplikácií pri prijatí. V manželských otázkach nebol dokonca prijatý žiaden zákon, napriek viacerým návrhom, ktoré by reagovali na požiadavky feminizmu danej doby. V rokoch 1949 – 1950 sa vo Francúzsku vytvorila reformná komisia pre občiansky zákonník, ktorá začala reformné práce, avšak nedospela ku konsenzu. Snahy potlačiť a zrušiť používanie pojmu hlava rodiny sa však stretli s vehementnými protestami zo strany niektorých právnikov. Tí tvrdili, že chcú ochrániť kresťanskú rodinu a ubrániť inštitút pred „spôsobom života, ktorý je podriadený marxistickým normám“.⁴⁵

ZÁVER

Manželstvo je jedným z najstarších pojmov a inštitútov rodinného práva. Okolnosti ovplyvňujúce jeho vznik a zánik boli predmetom silného záujmu zo strany právnej vedy, ale aj zákonodarcu, ktorý sa viac či menej snažil odzrkadliť dobové potreby spoločnosti a historický kontext. Snaha o aktualizáciu právnej úpravy bola teda rozmanitá avšak brzdená silným tradicionalizmom. Vzhľadom na meniace sa politické situácie vo Francúzsku (od Tretej republiky, Vichystické zriadenie, slobodné Francúzsko po Štvrtú republiku), na Slovensku (od existencie monarchistického Rakúsko-Uhorska, samostatnej Československej republiky po ľudovodemokratický štát), spoločenské zmeny (nástup feminizmus, silnejúci individualizmus, industrializácia) a dve svetové vojny, je manželstvo jedným z mála inštitútov, ktorý neprešiel z hľadiska terminológie a jeho právnej úpravy veľkými zmenami. Rodina založená na manželstve bola a je jedným zo stabilných kameňov spoločnosti.

⁴⁴ Došlo k odstráneniu konceptu nerozlučnosti manželstva počas prvých troch rokov manželstva.

⁴⁵ HALPÉRIN, ref. 10, s. 216.

Niektoré zmeny týkajúce sa úpravy rozvodov a postupné uvoľňovanie inštitútu bolo mnohými vnímané ako destabilizujúci efekt pre už aj tak silno skúšanú a rozvíjajúcu sa spoločnosť a preto sa zákonodarcia a právna veda bránili prudkým právnym reformám.

V konkrétnej rovine vo Francúzsku ešte pred 20. storočím došlo k sekularizácii manželstva a vytlačeniu cirkvi z aktu uzavretia manželstva, ale je badať aj zníženie dôležitosti a počtu obradov s tým, že život a záujmy jednotlivca sa ešte viac posunuli do popredia. Na jednej strane je tu snaha o podporu uzatvárania manželstiev ich uľahčením (s ohľadom na veľký úbytok mužov počas prvej a druhej svetovej vojny), na druhej strane rozvody/rozluky boli veľmi výbušnou témou, ktorá vedela rozhádzať mnohé tábory. Zástancovia rozvodu/rozluky chceli reagovať na zväčšujúci sa dôraz na osobné slobody a individualizmus, zatiaľ čo jeho odporcovia v ňom videli otvorenie brán chaosu, uvoľnenie mravov a rozklad základnej bunky spoločnosti, ktorá ju do veľkej miery držala pokope. Veľmi čiastkové zmeny týkajúce sa inštitútu manželstva najmä na území Francúzska možno zdôvodniť vplyvom konzervatívcov a ich neustálym bojom o vplyv s republikánmi, obáv z veľkých zmien a snahou o určitú spoločenskú kontinuitu. V kontexte neustálych politických zmien sa inštitút manželstva stal akýmsi majákom a istotou, o ktorú sa francúzska spoločnosť mohla oprieť. Turbulentné zmeny vo francúzskych režimoch nahrávali overeným rodinným modelom. Na území Slovenska sa sekularizácia uskutočnila až koncom 19. storočia prostredníctvom Manželského zákona a začiatkom 20. storočia pomocou Manželskej novely, čiže o dosť neskôr ako vo Francúzsku. Napriek časovému oneskoreniu v oblasti sekularizácie išlo o veľmi rýchly a radikálny nábeh. Ten sa prejavil širokým záberom rozlukových dôvodov zozbieraných po celej vtedajšej Európe. Blízkosť právnych úprav a opodstatnenosť niektorých kľúčových termínov sa prejavila v podobnostiach v úprave rozvodových/rozlukových dôvodov akými boli cudzoložstvo a neprekonateľný odpor.

V priebehu prvej polovice 20. storočia boli viaceré snahy o prijatie komplexného kódexu upravujúceho rodinné právo (na území Slovenska išlo o návrh subkomitétu z roku 1924, ktorý mal pomôcť odbúrať dualizmus v Československu a na území Francúzska bola pripravovaná rozsiahla novelizácia rodinného práva v rámci Code Civil). Tieto snahy však ostali nenaplnené z vyššie uvedených dôvodov. Na území Slovenska je aj cítiť vplyv francúzskej úpravy v Code Civil a snahu o vypracovanie ešte prepracovanejšej a vhodnejšej právnej úpravy. Celkovo sa javí, že Francúzsko začínalo 20. storočie s lepšou právnou štruktúrou ako tomu bolo na území Slovenska avšak v novelizáciách a právnych úpravách bolo konzervatívnejšie a opatrnejšie v prijímaných zmenách.

V rámci vedeckého skúmania, bude bezpochyby zaujímavý pohľad na to, ako jednotlivé zmeny právnych úprav ovplyvňovali štatistiky, na počty uzatvorených manželstiev a rozvodov a na to, aká bola súdna aplikačná prax. Tiež bude na mieste zamyslieť sa, ako úprava inštitútu manželstva a možnosti jeho vzniku a zániku ovplyvnili právne postavenie ženy najprv v manželstve, ale aj v spoločnosti.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Iva Dudášová

iva.dudasova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. 6, P.O.Box 313

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

Právnohistorické východiská inštitútu zasnúbenia v odraze právnej úpravy a praxe medzivojnového Československa*

Martin Gregor

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

GREGOR, Martin. Právnohistorické východiská inštitútu zasnúbenia v odraze právnej úpravy a praxe medzivojnového Československa. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 18-31. Súčasná právna úprava používa na označenie osôb uzatvárajúcich manželstvo pojem snúbenci, hoci samotný právny inštitút zasnub nepozná. Zasnúbenie teda možno kvalifikovať ako faktickú skutočnosť. Predložený príspevok sa vracia do čias, keď snúbenecký pomer predstavoval samostatný vzťah z právneho hľadiska. Článok primárne analyzuje jeho zakotvenie v právnom poriadku na území Československa v prvej polovici 20. storočia až do jeho vypustenia v roku 1949. Na tomto podklade by mal priniesť aj hlbšiu terminologickú charakteristiku inštitútu zasnub, najmä v dôsledku hľadania rôznych paralel v rímskom a kánonickom práve.

ABSTRACT

GREGOR, Martin. Legal and historical background of the institute of engagement in the context of legal regulation and practice of the interwar Czechoslovakia. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p 18-31.

The contemporary legal system uses the term betrothed for those who intend to marry, although it does not recognize the legal institution of betrothal. Consequently, the betrothal can be qualified as a factual reality. The submitted paper returns to the times when the relationship of betrotheds constituted also an autonomous relationship from the legal point of view and it presents the analysis of the position of betrothal in the legal system in Czechoslovakia in the first half of the 20th century until it was excluded in 1949. On the basis of the analysis the paper also brings the deeper terminological characteristics of the betrothal institution resulting especially from the research on various parallels in the Roman and Canon law.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

zasnúbenie, rodinné právo, vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku

KEY WORDS

engagement, family law, developmet of the private law in Slovakia

ÚVOD

Manželstvo je charakterizované už od čias rímskeho práva ako „...*spoločenstvo na celý život*“.¹ Je prirodzené, že vo vzťahu k tak dôležitému právnomu úkonu sa už od čias starovekých civilizácií vyvinul akýsi predstupeň, či prípravná fáza v podobe inštitútu zasnúbenia. Dnes patrí realizácia zasnub k dobrému spoločenskému móresu medzi mužom

* Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417 „*Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva*“.

¹ Mod. D. 23, 2, 1 (*l. l. reg.*).

a ženou, ktorí týmto spôsobom symbolicky dávajú najavo svoju vôľu v budúcnosti uzavrieť manželstvo. Zasnúbenie je však číro faktickou spoločenskou skutočnosťou, ktorú právny poriadok nezakotvuje a preto jej ani nepripisuje žiadne právne účinky.² Tento akt teda v súčasnosti prechádza skôr do roviny akejsi tradície, hoci v minulosti šlo o relatívne významný právny inštitút.

Tento príspevok sa pokúsi ohliadnuť za právnou reguláciou zasnub v prvej polovici 20. storočia na území Československej republiky. Na prvom mieste je potrebné k tomu uviesť, že vtedajší právny poriadok bol poznačený právnym dualizmom v dôsledku recepcie predpisov z čias Rakúsko-Uhorska na základe ustanovenia čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého. Preto v českých krajinách naďalej platilo bývalé rakúske právo, kým na Slovensku ostali v platnosti niekdajšie uhorské predpisy.³ Východiskom pre náš výskum preto je analýza príslušných ustanovení rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka č. 946/1811 z. s. (ďalej len „ABGB“) a čiastočne aj uhorského zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve. Túto úpravu sa článok pokúsi vyložiť najmä na podklade judikatúry československých súdov a neopomenie ani unifikačné a kodifikačné snahy v období prvej republiky, čím sa bude usilovať priblížiť najmä opodstatnenosť a chápanie inštitútu zasnub v období ČSR. V rámci tohto príspevku by sme našu pozornosť radi upriamili najmä na záväznosť zasnubného sľubu vo vzťahu k budúcemu manželstvu a eventuálnym majetkovým nárokom, ktoré vyplývajú z tohto vzťahu po jeho nezdarnom skončení.

Zásadnú diskontinuitu v poňatí tohto inštitútu priniesla na našom území práve prvá kodifikácia rodinného práva v Československu v podobe zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve, ktorý neprevzal celý rad dovtedy zaužívaných právnych inštitútov, ktoré boli až príliš poznačené cirkevnou doktrínou (napr. teóriu o manželstve ako zmluve, teóriu o nerozlučiteľnosti manželstva a z toho vyplývajúcich inštitútov rozvodu a rozluky, ustanovenia o manželských prekážkach...).⁴ Aj zasnúbenie možno vnímať ako veľmi pregnantné právne dedičstvo predrevolučnej epochy, ktoré bolo celé storočia formované predovšetkým cirkevným právom.⁵ Niet divu, že sa v tomto prostredí stalo nežiaducim. Preto v normách zákonnej povahy ostala o tomto niekdajšom inštitúte jediná zmienka v podobe legislatívnej skratky „snúbenci“ pre označenie muža a ženy, ktorí chcú uzavrieť manželstvo (aj keď náš vzťah k tomuto riešeniu je odiózný a v záujme akademickej niveau bazírujeme na termíne nupturienti).

² LAZAR, Ján a kolektív. *Občianske právo hmotné 1 (všeobecná časť, rodinné právo, vecné právo, dedičské právo)*. Bratislava : Iuris Libri, 2014, s. 284.

³ VOJÁČEK, Ladislav. *První československý zákon: Pokus o opožděný komentář*. Praha : Wolters Kluwer, 2018, s. 157 a nasl. HORÁK, Ondřej. Vznik Československa a recepce práva: K právní povaze a významu zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. s přihlédnutím k otázce recepce právního řádu. In *Právněhistorické studie 38*. Praha: Karolinum, 2007, s. 153 a nasl.

⁴ K tomu pozri celý rad štúdií: GLOS, Josef a kolektív. *Rodinné právo*. III. doplnené vydanie. Bratislava: Obzor, 1975, s. 25. BLAŽKE, Jaromír. Ideové základy nového rodinného práva. In *Právník: Časopis pro právní teorii a právní praxi*, roč. 89. Praha: Jednota československých právníků, 1950, s. 8-10. PLAN-KOVÁ, Ol'ga. Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae: Problémy kodifikácie občianskeho práva*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978, s. 20-29.

⁵ HOBZA, Antonín. Dekret Ne temere: papežský zákon o zasnoubení a oddavkách a jeho význam pro rakouské právo občanské. In *Právník: časopis věnovaný vědě právní i státní*, 1909, roč. 48, č. 9, s. 330 a nasl.

PÔVOD A TERMINOLÓGIA INŠTITÚTU

Podľa Štefana Lubyho je snúbenecký pomer (*snúbenectvo*) vzťah medzi mužom a ženou, ktorí si navzájom dohovorili budúce manželstvo.⁶ Tento pomer vzniká zasnúbením (*sponsalia*), čo je naproti tomu zmluva o tomto vzťahu, na základe ktorej skladajú vzájomný sľub, že v budúcnosti uzavrú manželstvo. V dejinách bol inštitút zasnúbenia výrazne ovplyvnený najmä kánonickým právom, hoci tento právny poriadok ho iba dôsledne recipoval ešte z náuky rímskych právnikov.

Už Florentinus ho definične vymedzil ako „*ponuku a sľub budúceho manželstva*“.⁷ Latinský ekvivalent pojmu zasnúbenia – *sponsalia* – je napokon odvodený priamo od slova sľubovať (*spondere*)...⁸ a od tohto tvaru sa mal vyvinúť termín snúbenec (*sponsus*), ako aj snúbenica (*sponsa*).⁹ V období archaického rímskeho práva bolo totiž zasnúbenie uzavierané prostredníctvom stipulačného sľubu (*sponsio-stipulatio*). Snúbenec a *pater familias* nevesty (výnimočne nevesta, ak bola *sui iuris*) slávnostne prisahali, že v budúcnosti uzatvoria manželstvo, pričom tento akt bol tradične spätý s oslavou.¹⁰ Klasické rímske právo však podobné chápanie zasnúbenia do značnej miery modifikovalo. Prestalo byť vnímané ako sľub o uskutočnení nejakého konania v zmysle zmluvy o budúcej zmluve, či iného prípravného úkonu pred uzavretím manželstva. Spájali sa s ním už len sociálne a etické, ale nie právne povinnosti. Na jeho uzavretie sa nevyžadovala žiadna forma, postačoval len zhoda oboch strán (*nudus consensus*).¹¹ Pre jeho vznik „*stačil neformálny súhlas*“¹² a „*nezáležalo na tom, či tu bolo písomné svedectvo, alebo sa niekto zasnúbil bez vyhotovenia listiny*“.¹³

Vtedajšia právna veda nepriznávala zasnúbeniu účinky, ktoré by zaväzovali snúbencov k uzavretiu manželstva. Ich zrušenie tiež nebolo dôvodom na požadovanie náhrady škody, či zmluvnej pokuty. Cisár Dioklecián v jednej zo svojich konštitúcií jasne vyhlásil, že „*snúbenci nie sú obmedzovaní odstúpiť od zasnúbenia a zosobášit sa s niekým iným*“.¹⁴ Tiež právnik Papinianus implicitne upozorňoval na nemožnosť zbavenia slobodnej voľby pred uzavretím manželstva na základe strachu zo sankcie.¹⁵

⁶ LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. III. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2002, s. 207.

⁷ Flor. D. 23, 1, 1 (*I. III. Institutionum*).

⁸ Ulp. D. 23, 1, 2 (*I. sing. de sponsalibus*). K tomu pozri aj Varrónovo etymologické vysvetlenie v de ling. Lat. 6, 70-71. Pozri: VARRO. *On the Latin Language*. I. Volume. Cambridge: Harvard University Press, 1938, s. 238-240; v literatúre o tomto fragmente: MITCHELL, Paul. On the Legal Effects of Sponsalia. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*. 133. Band. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2016, s. 401 a nasl.

⁹ Flor. D. 23, 1, 3 (*I. III. Institutionum*).

¹⁰ KUPISZEWSKI, Henryk. Das Verlöbniß im altrömischen Recht. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*. 84. Band. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1960, s. 128-130. K mimoprávnym aspektom zasnúbenia v tomto období pozri: MARQUARDT, Joachim. *Das Privatleben der Römer*. Erster Teil. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1886, s. 39-42.

¹¹ KUPISZEWSKI, Henryk. Studien zum Verlöbniß im klassischen römischen Recht. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*. 77. Band. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1967, s. 74-75.

¹² Ulp. D. 23, 1, 4, pr. (*I. XXXV. ad Sab.*)

¹³ Paul. D. 23, 1, 7, pr. (*I. XXXV. ad Ed.*)

¹⁴ C. 5, 1, 1 (cisár Dioklecián a caesar Maximianus Annonariovi z roku 293).

¹⁵ Pap. D. 35, 1, 71, 1 (*lib. XVI. Quaest.*): „*Titovi bolo odkázaných sto, ak si vezme za ženu vdovu Maeviu. Od podmienky sa nemusí upustiť... zbavenie slobodnej voľby pri vstupe do manželstva zo strachu pred trestom je jedna vec, ale ponúknutie manželstva prostredníctvom ustanovenia poslednej vôle je vec druhá*“.

Raná kresťanská cirkev prevzala zasnúbenie práve z rímskeho práva. Z toho dôvodu prijala aj rímskoprávny charakter tohto inštitútu. Až rozšírenie kresťanstva do germánskych a slovanských oblastí viedlo cirkev k nastoleniu povinnosti, podľa ktorej snúbenci museli uzatvoriť manželstvo, inak bolo možné váhajúceho snúbenca pohnať pred cirkevný súd a pohroziť mu cirkevnou kľatbou. Bývalé barbarské kmene totiž pokladali zasnuby za nezrušiteľný záväzok, ktorý zabezpečoval mier medzi jednotlivými kmeňmi a skupinami.¹⁶

So zasnúbením sa teda spájal priamy nárok na uzavretie manželstva, ktorý bol dokonca žalovateľný, hoci vzhľadom na sviatostnú povahu manželstva cirkevné právo nepripúšťalo absolútne vynútenie vstupu do manželstva. V prípade zásadného nesúhlasu sudca určil žalovanému povinnosť nahradiť vzniknutú škodu a zaplatiť eventuálnu zmluvnú pokutu (cirkevná kľatba veľmi skoro odpadla).¹⁷ Záväznosť zasnub bola natoľko silná, že ak snúbenci konzumovali svoje zasnúbenie súložou, priamo na základe toho založili bez ďalšieho riadne manželstvo.¹⁸ V kánonickom práve sa však dôraz vždy kládol viac na zabezpečenie slobodnej voľby pri vstupe do manželstva. Vynucovanie vstupu do manželstva na základe zasnub zo strany Katolíckej cirkvi skôr možno pokladať za nepresné zovšeobecnenie rôznych partikulárnych praktík.¹⁹

Je pravdou, že táto problematika bola dlhú dobu upravená výlučne cirkevným právom a prípadné spory zo zasnúbenia spadali pod jurisdikciu cirkevných súdov. Za nie celkom jednoznačné však možno označiť tvrdenie Štefana Lubyho, podľa ktorého „*podrobnejšiu úpravu zasnubnej zmluvy dali cirkevnoprávne ustanovenia, počínajúc predpismi XXIV. sessionis Tridentského koncilu*“.²⁰ Tridentský koncil sa totiž zaoberal najmä manželskými záležitosťami a problematiky zasnúbenia sa takmer vôbec nedotkol. Z toho dôvodu aj význam tohto inštitútu popri manželstve následne poklesol.²¹ Najdetailnejšiu úpravu zasnúbenia naopak priniesli najmä tzv. *Liber extra* z roku 1234, ktorých autorom je jeden z patrónov právnikov, sv. Rajmund z Peñafortu.²²

Jeden z prvých, čiastkových zásahov²³ do tejto vyhradenej cirkevnej oblasti podnikla až Mária Terézia v patente z 12. apríla 1753, ktorým vyhlásila za neplatné každé zasnúbenie nedospelých osôb bez súhlasu ich zákonných zástupcov.²⁴ Zásadnú zmenu však v tomto smere predstavoval až patent Jozefa II. z 30. augusta 1782 (č. 73/1782 sb. z. s.) o zasnubách. Okamihom vyhlásenia tohto patentu sa stávali neplatnými všetky zmluvy, ktoré zaväzovali zasnúbenú osobu mužského a ženského pohlavia vstúpiť do manželstva. Zároveň ubezpečoval, že nech by boli zasnuby zrealizované akýmkoľvek spôsobom a spo-

¹⁶ VACEK, Josef. *Manželské právo dle názorů církve římsko-katolické*. Díl druhý. Brno : Čs. a. s. „Právník“, 1924, s. 166-168.

¹⁷ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura edition, 2002, s. 309, s. 311.

¹⁸ PEJŠKA, Josef. *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému. Svazek třetí: Manželské právo kanonické*. Obořiště : Theol. Ústav CSSR, 1934, s. 36.

¹⁹ LACLAVÍKOVÁ, Miriam - VLADÁR, Vojtech. Rímsko-kánonické reflexie inštitútu zasnúbenia v uhorskom, československom a slovenskom práve. In *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 4, s. 200, s. 207.

²⁰ LUBY, ref. 17, s. 309.

²¹ VACEK, ref. 16, s. 175. LACLAVÍKOVÁ - VLADÁR, ref. 19, s. 201-202.

²² VLADÁR, Vojtech. *Dejiny cirkevného práva*. Praha : Leges, 2017, s. 323.

²³ Ako prvý zásah štátu do oblasti manželského práva na úkor cirkevnej moci z globálneho hľadiska možno pokladať Ordonnance de Blois francúzskeho kráľa Henricha III. z roku 1579, ktoré zaviedli tzv. register manželstiev a sprísnilo požiadavky vo vzťahu k aktu uzavretia manželstva. S tzv. civilným sobášom sa napokon možno stretnúť už od roku 1580 v Holandsku a Západnom Frízsku. Pozri: TUREČEK, Josef. Občanský sňatek. In: *Právník: Časopis pro právní theorii a právní praksi*, roč. 89. Praha: Jednota československých právniků, 1950, s. 72-73.

²⁴ RITTNER, Edward. *Oesterreichisches Eherecht*. Leipzig : Duncker & Humblot, 1876, s. 17.

jené s rôznymi oslavami, to nič nemení na ich nezáväznosti vo vzťahu k budúcemu manželstvu.²⁵ Tento predpis predstavoval na našom území priam revolučnú zmenu, na základe ktorej štát definitívne zavrhol náuku o záväznosti zasnúbenia a tento princíp jozefínskej legislatívy sa stal nosným pilierom právnej úpravy zasnúbenia aj v neskorších zákonoch Habsburskej monarchie, ktoré boli následne recipované aj v prvej ČSR. Ide najmä o ABGB, ktorý túto problematiku zakotvil najmä v ust. §§45-46 a uhorský zákonný článok č. XXXI/1894 o manželskom práve, obsahujúci problematiku zasnúbenia vo svojom ust. §§ 1-5.²⁶ Na tomto mieste je však nutné dodať, že Katolícka cirkev takmer počas celého 19. storočia zásadne odmietala, aby sa zasnúbenie kvalifikovalo len ako obyčajný občianskoprávny akt bez účasti cirkvi, ktorý je z toho titulu podriadený výlučne svetskej legislatíve (v reakcii na reformy Jozefa II. to odsúdil napr. pápež Pius VI. v bule *Auctorem fidei* z 28. augusta 1794²⁷ a neskôr ho pápež Pius IX. tiež zaradil do slávneho zoznamu *Syllabus errorum* z roku 1864).²⁸

V kánonických kruhoch je pomerne často citovaná definícia zasnúbenia od pápeža Mikuláša I. z jeho odpovede Bulharom (*responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum*) z roku 860 n. l. Podľa nej ide o vyjadrenie súhlasu oboma stranami s budúcim vstupom do manželstva.²⁹ Nemecký teológ Veit Pichler vo svojom slávnom diele zasnúbenie definuje s príslovečnou exaktnosťou jezuitu ako „*pravý, dobrovoľný a vzájomný sľub, sprevádzaný vonkajším znamením, o budúcom manželstve medzi osobami podľa práva na to spôsobilými, teda medzi mužom a ženou nezaťaženými manželskou prekážkou*“.³⁰

V modernom zákonodarstve rakúskej časti Habsburskej monarchie bolo zasnúbenie definované ako „*dočasný sľub vstúpiť do manželstva*“. Uhorská legislatíva neobsahovala legálne vymedzenie tohto inštitútu, avšak všeobecná teória ho často charakterizovala ako zmluvu o budúcej zmluve (*pactum de contrahendo*), ktorej podstatou bolo uzavretie ďalšieho právneho úkonu v budúcnosti.³¹ Už však bolo uvedené, že v modernej legislatíve táto zmluva nevyvolávala právne následky.

CHARAKTERISTIKA A VZNIK ZASNÚBENIA

Zasnúbenie malo smerovať k uzavretiu manželstva. Na jeho základe však nevznikal právny záväzok uzavrieť manželstvo, ba ani záväzok odovzdať plnenie, ktoré sa dohodlo v prípade odstúpenia od zasnub. Na nezáväznosť tohto inštitútu nemal žiaden vplyv spôsob, či podmienky a okolnosti za ktorých bol zasnubný sľub zložený alebo prijatý. Túto

²⁵ Patent z 30. augusta 1782. Porovnaj: *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze. Zweiter Band.* Wien : Georg Moesle, 1785, s. 299-300.

²⁶ Z ostatných reformných zásahov Jozefa II. v tejto oblasti možno spomenúť predovšetkým manželský patent zo 16. januára 1783, ktorý bol na Uhorsko rozšírený v roku 1786.

²⁷ „*Výrok, hovoriaci o tom, že zasnúbenie je iba občianskym úkonom, ktorý je prípravou na svadbu, a že podlieha výlučne občianskoprávnym predpisom, čím by jako úkon pripravujúci k sviatostiam nepodliehal z toho dôvodu cirkevnému právu, je bludný*“ (Auctorem fidei 28). Citované podľa: MARTINŮ, Jan. *Manželské právo církve Katolícké se zřetelem na manželské právo občanské.* Olomouc: Nákladem vlastním, 1928, s. 67.

²⁸ STUBENRAUCH, Moritz von. *Commentar zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuch.* Erster Band. Wien : Verlag von Friedrich Manz, 1864, s. 112.

²⁹ Can. 3, caus. 30, q. 5. Citované podľa: PEJŠKA, ref. 18, s. 59.

³⁰ PICHLER, V.: *Candidatus jurisprudentiae sacrae*, liber IV., 1728, s. 6 (1, 5, dico 1).

³¹ RITTNER, ref. 24, s. 358-359. Podobne charakterizuje zasnúbenie ako „*predchádzajúcu dohodu dvoch osôb rôzneho pohlavia o tom, že spolu uzavruť manželstvo – pactum de contrahendo*“ aj profesor Stupecký. Porovnaj: STUPECKÝ, Josef. *Rakouské právo rodinné.* Praha: Blecha a Řezníček, 1900, s. 6.

garanciu obsahovalo ust. § 45 ABGB. Moderná doktrína totiž preferovala pri vzniku manželstva slobodnú vôľu oboch strán a preto nikoho zo snúbencov nebolo možné donútiť, aby na základe zasnúbenia uzavrel manželstvo. Primárne túto povinnosť nebolo možné súdne vymáhať, sekundárne akákoľvek sankcia za neuzavretie manželstva je neplatná a to aj vtedy, ak by s tým súhlasili obe strany (prichádzala do úvahy zmluvná pokuta, rukojemníctvo alebo zmenka).³²

Táto norma však nemala ambíciu chrániť nerozhodného snúbenca pred neformálnym nátlakom na uzavretie manželstva zo strany rodiny, resp. širšej komunity, motivovaných cieľom, aby zasnúbenie bolo zavŕšené manželstvom.³³ Hoci z právneho hľadiska zasnúbenie naozaj nebolo záväzné, napriek tomu vyvolávalo viacero účinkov. Zasnúbená dcéra nadobúdala nárok na veno od svojich predkov podľa ust. § 1220 ABGB a zasnúbený syn na primeranú výbavu podľa ust. § 1231 ABGB.³⁴ Snúbenci mohli uzatvárať svadobné zmluvy medzi sebou navzájom alebo s tretími osobami podľa ust. § 1217 ABGB.³⁵ Súlož medzi snúbencami mohla viesť k značným komplikáciám, ak k uzavretiu manželstva napokon nedošlo.³⁶ Za istých okolností zakladala skutkovú podstatu priestupku zvedenia v dôsledku sľubu manželstva a následnej straty pohlavnej zachovalosti ženy v zmysle ust. § 506 Trestného zákona č. 117/1852 ř. z., za predpokladu kauzálnej súvislosti medzi sľubom manželstva a privolením k súložu.³⁷ Táto skutočnosť napokon zakladala aj občianskoprávny nárok na náhradu škody pre ženu podľa § 1328 ABGB.³⁸ Pre spáchanie tohto trestného činu však nebolo vôbec rozhodujúce, či páchatel' od začiatku schválne uviedol ženu do omylu prostredníctvom klamného predstierania alebo bol pôvodne jeho zámer vážny a úprimný. Za trestné sa pokladalo akékoľvek bezdôvodné nesplnenie manželského sľubu za týchto okolností, čo zároveň zakladalo aj nárok na náhradu škody podľa uvedenej ustanovenia.³⁹

Na tomto základe ABGB rozlišovalo dvojaký právny stav pred uzavretím manželstva. Jedným z nich bolo zasnúbenie ako právny úkon, ktorý síce sám rozpoznával, no pre uzavretie manželstva nebol nevyhnutný. Časovo ho v podstate nelimitoval. Kľúčovým však bolo obdobie „úradnej“ prípravy na manželstvo počas ohlások ako jednej z náležitostí platného manželstva, kedy boli údaje snúbencov verejne vyhlásené s dodatkom, že komu je známa manželská prekážka, nech ju oznámi (ust. § 69 a nasl. ABGB). Avšak ani tento druhý úkon nezáväzoval snúbencov k budúcemu zväzku.⁴⁰

³² FAJNOR, Vladimír - ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. III. Vydanie*. Šamorín: Heuréka, 1998, s. 395.

³³ SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo*. Brno: Právnick, 1934, s. 22.

³⁴ „Nárok na výbavu môže uplatniť iba oprávnený, nie tretia osoba. Predovšetkým sa jej určenia nemôže domáhať veriteľ' exekučnou cestou“ (V 3283, Rozhodnutie z 11. decembra 1923, R II 455/23).

³⁵ ROUČEK, František - SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentár k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Díl první (§§1-284)*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 374.

³⁶ K systému postihu sexuálnych trestných činov podľa zákona č. 117/1852 ř. z. vo všeobecnosti pozri: BELEŠ, Andrej, GREGOR, Martin. Vývoj právnej úpravy sexuálneho zneužívania v Československu. In *Historia et theoria iuris*, 2018, roč. 10, č. 2, s. 11 a nasl.

³⁷ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecní i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 185.

³⁸ § 1328 ABGB: „Kto pohne ženu trestným činom alebo inou l'sťou, vyhrážkami alebo zneužitím jej pomery závislosti k tomu, aby mu dovoľila mimomanželskú súlož, má jej nahradiť utrpenú škodu a ušlý zisk“.

³⁹ V 3371, Rozhodnutie z 8. januára 1924, Rv I 1448/23. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.): *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských*. Svazek šestý. Praha: Právnické vydavatelství, 1925, s. 23.

⁴⁰ SEDLÁČEK, ref. 33, s. 22. Problematiku vyhlášok v období prvej republiky upravoval najmä zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., ktorým sa menia ustanovenia občianskeho práva o obradnosti manželskej zmluvy,

Obdobný právny stav možno identifikovať aj v uhorskom zákonodarstve. Zák. čl. č. XXXI/1894 tiež bazíroval na záruke, že zo zasnúbenia nevzniká žalobné právo na uzavretie manželstva (ust. § 1). Hoci tento inštitút zákon bližšie necharakterizoval, bolo jasné, že ho vníma ako zmluvu o budúcej udalosti na základe ktorej vznikla naturálna obligácia.⁴¹ Okrem nemožnosti súdneho vymáhania tohto nároku sa zákonný článok prihlásil aj k vylúčeniu majetkového nátlaku na snúbencu v prípade neuzavretia manželstva. Vyhlásil za neplatnú každú dohodu, ktorá by znela na akékoľvek plnenie pre prípad, že by snúbenci nakoniec manželstvo neuzavreli (ust. § 2).

Tieto normy reflektoval napokon aj návrh občianskeho zákonníka v období prvej ČSR v ust. § 17: „*Ak si muž a žena sľúbia manželstvo, nevzniká tým záväzok, a to ani uzavrieť manželstvo, ani záväzok plniť to, čo sa sľúbilo v prípade odstúpenia*“. Pokladalo sa za zbytočné obširne zdôrazňovať nezáväznosť zasnúbenia tým, že sa na tejto skutočnosti nič nemení, nech by sa uzavrelo za akýchkoľvek podmienok a okolností, ako to pôvodne traktoval ABGB.⁴² Od záväznosti zasnub napokon ustúpilo aj právo Katolíckej cirkvi, keď v kán. 1017 § 3 Kódexu kánonského práva z roku 1917 explicitne nepripúšťa z titulu zasnúbenia žalobu na uzavretie manželstva (*actio ad petendam matrimonii celebrationem*), ale len žalobu na náhradu vzniknutej škody, hoci boli zasnuby platné a nebolo dôvodu na ich ukončenie.⁴³ Na okraj poznamenávame, že pri koncipovaní súčasného Kódexu kánonského práva z roku 1983 sa dokonca uvažovalo nad možnosťou, aby bol tento inštitút z jeho rámca úplne vynechaný, hoci vzhľadom na dlhodobú tradíciu jeho úpravy v dejinách cirkevného práva napokon prevládlo presvedčenie o jeho dôležitosti (kán. 1062 CIC 1983).⁴⁴

V dôsledku uvedených skutočností sa v svetskom práve (minimálne od vydania týchto kódexov) zasnúbenie nepokladalo za manželskú prekážku. Preto podľa nového právneho režimu mohli snúbenci uzavrieť manželstvo úplne slobodne dokonca aj s najbližším príbuzným snúbeneckej strany,⁴⁵ kým Luby sa zmieňuje ešte o tzv. mennom švagrovstve, vznikajúcom ako manželská prekážka pri zasnúbení s príbuznými snúbencu do druhého stupňa.⁴⁶ Cirkevné právo pokladalo zasnúbenie za manželskú prekážku na základe dôvodu verejnej mravopočestnosti (*impedimentum publicae honestatis*) a podľa zákonov pápeža Innocenta III. znemožňovalo uzavretie manželstva až do štvrtého stupňa príbuznosti medzi snúbencom a príbuznými snúbence, hoci Tridentský koncil túto manželskú prekážku neskôr zmiernil.⁴⁷

Zásnubná zmluva bola odjakživa zásadne neformálna, hoci partikulárne sa v staršom období mohli požadovať sprievodné symbolické gestá ako podanie rúk, výmena prsteňov, výmena darov za účasti svedkov, dokonca aj cirkevné požehnanie (obligatórne najmä v rámci východných cirkví). ABGB chápe zásnubnú zmluvu ako čisto neformálny konsenzus dvoch osôb rôzneho pohlavia o tom, že v budúcnosti uzavrú manželstvo.

o rozluke a o manželských prekážkach, pričom rozoznával civilný alebo cirkevný spôsob realizácie vyhlášok (ust. §§ 2-7 zákona). Je jedinečné, že práve tzv. manželská novela premenovala dovtedajšie ohlášky na vyhlášky, hoci ich obsah ostal relatívne nezmenený.

⁴¹ HENNER, Kamil. *O uhorskom práve manželskom*. Praha: Alois Wiesner, 1904, s. 1-2.

⁴² *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský – Návrh superrevisní komise*. Díl II: Důvodová zpráva. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 28.

⁴³ PEJŠKA, ref. 18, s. 36

⁴⁴ LACLAVÍKOVÁ - VLADÁR, ref. 19, s. 203.

⁴⁵ FAJNOR - ZÁTURECKÝ, ref. 32, s. 395.

⁴⁶ LUBY, ref. 17, s. 311.

⁴⁷ RITTNER, Eduard. *Církevní právo katolické. II. Díl*. Přeložil. E. Zítek. Praha: Právnická jednota, 1889, s. 301.

Žiadne ďalšie náležitosti nepredpisuje.⁴⁸ Zasnúbenie je však prejav vôle, ktorý musí byť realizovaný určitým a zrozumiteľným spôsobom, pričom zo strany oboch snúbencov je nepochybne súhlasný. Môžu ho vykonať len osoby, ktoré sú na tento právny úkon spôsobilé, pričom právna veda v tomto smere požaduje, aby mali spôsobilosť uzavrieť spoločne manželstvo.⁴⁹

V období, ktoré predchádzalo modernej rodinnoprávnej legislatíve, zasnúbenie nemohli uzatvoriť osoby s nedostatkom rozumu a nedospelé osoby do 12. roku života.⁵⁰ Deti vo veku 7-12 rokov sa mohli stať stranami zasnúbenia, ak ho po dosiahnutí dospelosti schválili alebo tento úkon uzavreli so súhlasom rodičov. Subjektmi snúbeneckého vzťahu sa vôbec nemohli stať deti do 7 rokov a osoby, ktorým v tom bránila niektorá z manželských prekážok.⁵¹

Zasnúbenie sa uzatváralo spravidla osobne, ale mohlo byť uzatvorené aj riadne splnomocneným zástupcom.⁵² Rodičia mali právo zasnúbiť svoje dospelé deti za podmienky ich osobnej prítomnosti pri právnom úkone a kumulatívnom neprejavení nesúhlasu z ich strany. Rovnako mohli rodičia zasnúbiť aj svoje nedospelé deti od 7. roku veku, ak ho tie po dovŕšení dospelosti schválili.⁵³ Zasnúbenie bolo možné uzatvoriť aj podmienčne, ak pripojená podmienka bola dovolená a možná. Tá odpadla, ak medzi snúbencami došlo k dobrovoľnej súloži alebo si súlož vynútil ten zo snúbencov, ktorý podmienku uložil.⁵⁴ Aj podľa novšej judikatúry možno podmiennečnú ponuku sobáša pokladať ipso facto za zasnúbenie.⁵⁵

ZÁNÍK ZASNÚBENIA

V staršom uhorskom práve bolo možné rozoznávať absolútny alebo relatívny zánik zasnúbenia. Vo svojej podstate ich možno pripodobniť ku skutočnostiam na základe ktorých zasnúbenie zaniká *per se* a zániku zasnúbenia na základe vôle strany, ktorú k tomu pohol podstatný dôvod. Podľa akademika Lubyho k absolútnemu zániku snúbeneckého pomeru dochádzalo pri:

- a) smrti jedného zo snúbencov;
- b) zrušením zasnúbenia vzájomnou dohodou;
- c) uplynutím času, ak bolo naň uzavreté;
- d) prijatím vyššieho stupňa kňazského svätenia.

Zasnúbenie však mohlo za určitých skutočností zaniknúť aj v dôsledku istých skutočností, v dôsledku ktorých jedna zo strán mohla namietat' jeho ďalšie:

- a) nevera snúbenca (*fornicatio corporalis*);

⁴⁸ SEDLÁČEK, ref. 33, s. 21.

⁴⁹ ROUČEK - SEDLÁČEK, ref. 35, s. 374.

⁵⁰ Tu možno zmieniť obdobný názor rímskeho právnika Gaia: „Je viac ako zrejmé, že pre zasnúbenie je duševná choroba prekážkou, ale keď sa objaví až neskôr, neruší zasnúbenie“ (Gai. D. 23, 1, 8). Je nutné však zmieniť, že podľa názoru prvorepublikových civilistov duševná porucha mohla zrušiť zasnúbenie aj následne.

⁵¹ LUBY, ref. 17, s. 310.

⁵² Už v rímskom práve môžeme k tomu nájsť paralelu s výrokom právnika Ulpiana: „Na zasnúbenie má malý vplyv či sa tak stalo prostredníctvom snúbencov (osobne, poslom alebo listom) alebo prostredníctvom niekoho iného. A takmer spravidla k zasnúbeniu dochádza prostredníctvom iných osôb“ (Ulp. D. 23, 1, 18).

⁵³ LUBY, ref. 17, s. 310.

⁵⁴ LUBY, ref. 17, s. 310.

⁵⁵ Rozhodnutie zo dňa 8. 9. 1931, Rv III. 982/30, č. 716 Úr. Sb.

- b) odpadnutie snúbenca od kresťanskej viery (*fornicatio spiritualis*);
- c) zásadná zmena pomerov po uzavretí zasnúbenia – strata cti, spáchanie trestného činu, upadnutie do majetkovej biedy, fyzická, či duševná choroba (*rebus sic stantibus*);
- d) ak snúbenec odcestoval na neznáme miesto, pričom dlhšiu dobu nedal o sebe znáť;
- e) ak prijal nižšie kňazské svätenie alebo zložil sľub čistoty.⁵⁶

ABGB umožňovalo obom snúbencom, aby zasnúbenie kedykoľvek zrušili na základe vzájomnej súhlasnej vôle. Každá zo strán mala zároveň právo odstúpiť od zasnúbenia jednostranným vyhlásením. Za takéto vyhlásenie je nutné pokladať aj odmietnutie uzavretia budúceho manželstva v akejkoľvek forme. V rámci jednostranného vyhlásenia zákon rozoznával dôvodné a bezdôvodné odstúpenie od zasnúbenia (ust. § 46). Neobsahoval však žiadne kritériá pre určenie odôvodneného odstúpenia a preto ostali ponechané na voľnú úvahu sudcovi v konkrétnom prípade.⁵⁷ Dôkazné bremeno o odôvodnenom odstúpení zťažovalo snúbenca, ktorý zasnúbenie zrušil. Odstúpiť od zasnúbenia možno najmä v prípadoch, v ktorých by manželstvo nebolo za vzniknutých okolností udržateľné. Jedným z najzávažnejších dôvodov boli nákazlivé choroby (najmä pohlavné).⁵⁸ Ak snúbenec odstúpil od zasnúbenia v dôsledku trestného oznámenia, ktoré na neho podala snúbenica za priestupok zvedenia v dôsledku sľubu manželstva, tento akt nemožno pokladať z jeho strany za opodstatnený. Nejde totiž o bezohľadné konanie snúbenice, ale o uplatnenie jej práva, keďže tým reagovala na úsilie príbuzných tohto žalovaného, ktorí sa pokúšali zhaŕtiť ich zasnúbenie a uzavretie manželstva a panenstvo predsa už stratila.⁵⁹

Podľa judikatúry nebolo nutné, aby strana vyhlásila dôvody svojho odstúpenia ihneď, no mohla ich uplatniť aj neskôr. Ak snúbenec pôvodne proklamoval ako dôvod odstúpenia hystériu snúbenice a až v rámci následného sporu o náhradu škody sa dozvedel, že jeho snúbenica trpela už v čase trvania zasnub syfilisom, nič mu nebráni, aby uplatnil túto závažnejšiu príčinu na zdôvodnenie svojho konania až na súdnom pojednávaní, hoci o nej v čase odstúpenia nemal vedomosť, samozrejme za predpokladu, že snúbenicu nenakazil syfilisom sám.⁶⁰

Keďže odstúpenie od zasnúbenia je prejavom vôle, k tomuto aktu nemôže dôjsť v prípade, keď do snúbeneckého pomeru zasiahnu nepredvídané právne udalosti. Smrť jedného zo snúbencov nie je odstúpením od zasnúbenia, ale zrušuje ho *per se*.⁶¹ O zrušenie zasnúbenia ide aj vtedy, ak by jeden zo snúbencov stratil spôsobilosť na uzavretie manželstva a vyvinula by sa u neho manželská prekážka, napríklad v dôsledku psychickej poruchy (šialenstva podľa ust. § 48 ABGB) alebo úrazu, ktorý by mal za následok kastráciu snúbenca, či inú trvalú neschopnosť súlože (predmanželská impotencia podľa ust. § 60 ABGB).⁶²

⁵⁶ LUBY, ref. 17, s. 311.

⁵⁷ ROUČEK - SEDLÁČEK, ref. 35, s. 376.

⁵⁸ V období prvej ČSR bola táto problematika upravená v zákone č. 241/1922 Sb. z. a n. o potírání pohlavních nemocí, ktorý sa vzťahoval najmä na syfilis, kvapavku a mäkký vred.

⁵⁹ V 3371, Rozhodnutie z 8. januára 1924, Rv I 1448/23. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.): *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských. Svazek šestý*. Praha: Právnické vydavatelství, 1925, s. 23.

⁶⁰ V 2160. Rozhodnutie zo dňa 16. januára 1923, Rv I 1295/22. Porovnaj: VÁŽNY, František. (ed.): *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských. Svazek pátý*. Praha: Právnické vydavatelství, 1925, s. 42-44.

⁶¹ V 8314. Rozhodnutie z 20. septembra 1928, Rv I. 221/28. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.): *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských. Svazek desátý*. Praha: Právnické vydavatelství, 1929, s. 1194.

⁶² SEDLÁČEK, ref. 33, s. 22.

NÁSLEDKY SKONČENIA ZASNÚBENIA

So zasnúbením sa typicky spájalo odovzdávanie rôznych darov v nádeji na budúce manželstvo (napr. snubný prsteň,⁶³ či iný snubný dar). Už v rímskom práve nachádzame inštitút závdavku (*arrha*), ktorý poskytoval snúbenec svojej snúbenici. Tento inštitút prešiel prostredníctvom cirkevného práva aj do národných právnych poriadkov. V prípade zrušenia zásnub bolo typické, že závdavok prepadal nevinnej strane. Ak takou bola práve strana, ktorá ho poskytla, vznikol jej nárok na dvojnásobok. Už v Tripartite nachádzame zmienku o zásnubnom dare, ktorý predstavovali všetky hnutelné príjmy odovzdané žene buď zo strany budúceho manžela, rodičov alebo ďalších tretích osôb počas obradu zásnub alebo svadby.⁶⁴ V staršom uhorskom práve bola tiež pomerne frekventovaným vedľajším dohovorom aj osobitná zmluvná pokuta pre stranu, ktorá by zmarila naplnenie účelu zasnúbenia.

Novodobé kódexy jednoznačne odmietali zmluvnú pokutu a ďalšie dojednania tohto charakteru ako určitú formu obmedzenia slobodného rozhodovania o vstupe do manželstva. Napriek tomu tiež poskytovali ochranu pred ľahkomyselným sľubovaním manželstva. Poškodenej strane mohol vzniknúť nárok na vrátenie snubných darov alebo náhradu vzniknutej škody.⁶⁵ Klúčovým faktorom pre úpravu majetkových vzťahov po skončení zasnúbenia sa stalo zavinenie. Povinnosť vydať poskytnuté majetkové plnenie spravidla zaťažovalo stranu, ktorá spôsobila, že k uzavretiu manželstva napokon nedošlo. Naopak, voči poškodenej strane nebolo možné uplatniť obdobné nároky. Povinnou stranou však nebola len tá, ktorá priamo odstúpila od zasnúbenia, avšak tu bolo nutné zohľadňovať aj prípady, keď vznikli podstatné dôvody na takéto konanie zo strany druhého snúbenca (teda strana bola určitými dôvodmi „vyprovokovaná“ k odstúpeniu). Zavinenie bol princíp, ktorý pri regulácii tejto problematiky v podstate spájal starú i novodobú právnu úpravu.

VRÁTENIE DAROV

V rámci regulácie tzv. svadobných zmlúv (28. hlava druhého oddielu druhého dielu s názvom „O osobných právach k veci“) obsahovalo ABGB aj osobitnú úpravu darovania medzi manželmi a snúbencami. V rámci ust. § 1247 ABGB obsahovalo možnosť odvolať darovanie, ak k nemu došlo so zreteľom na uzavretie budúceho manželstva, buď od jedného zo snúbencov alebo zo strany tretích osôb za podmienky, že na odstúpení od zasnúbenia neniesol darca vinu. Predmetná úprava bola *lex specialis* vo vzťahu k ust. § 1435 ABGB o platení nedlhu, podľa ktorého bolo možné žiadať späť veci poskytnuté ako dlh, ak odpadol právny dôvod ich nadobudnutia. Nárok na vrátenie sa týkal iba tých darov, ktoré boli poskytnuté výlučne s ohľadom na budúcu svadbu snúbencov. Rozviazaním snúbenec-kého pomeru teda zanikol dôvod darovania a to odôvodňovalo možnosť dar požadovať

⁶³ Tradíciu odovzdávania snubného prsteňa pri zásnubách pestovali už starí Rimania (*anulus pronubus*). Z ich chápania tohto daru ako určitého hmotného závdavku (*anulus arrhae*) sa pod vplyvom kresťanstva vyvinul symbol vernosti (*anulus fidei*). Prsteň sa stal akousi zárukou vernosti v svetskom, ako aj duchovnom ponímaní (svätenie, úrad biskupa). Pozri: KÖSTLER, Rudolf. Ringewechsel und Trauung: Eine kirchen- und deutschrechtliche Untersuchung. In *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, roč. 22. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1933, s. 3-5.

⁶⁴ Tripartitum I, čl. 93, § 1-2. Možno ho komparovať s inštitútom obvenenia ako odmeny, ktorú manželke odovzdával manžel po svadobnej noci.

⁶⁵ FAJNOR – ZÁTURECKÝ, ref. 32, s. 396.

naspät'.⁶⁶ Podľa judikatúry však nebolo možné na základe tejto právnej úpravy žiadať náhradu nákladov, ktoré domáca pani vynaložila na pohostenie istého mladého muža počas štyroch rokov jeho štúdií za predpokladu, že si po ich skončení vezme jej dcéru za manželku. Poskytnutie stravy, nápojov a tabaku predsa nemožno vrátiť v pôvodnom stave alebo v hodnote, preto súd odkázal žalobkyňu vzhľadom na evidentný prechod majetkových hodnôt na rímskoprávnu kondikciu *causa data causa non secuta*, ktorá sa vzťahovala na poskytnutie určitého plnenia za predpokladu očakávania nejakého dovoleného výsledku, hoci ABGB ju explicitne nezakotvilo.⁶⁷

Okrem nároku na vrátenie hmotných darov práva veda uznávala aj právo žiadať späť akékoľvek písomnosti (najmä listy), ktoré boli adresované druhému snúbencovi, vrátane fotografií. Keďže šlo o predmety osobnej povahy, žiadať o ich vydanie bolo možné bez ohľadu na zavinenie pri zániku zasnúbenia.⁶⁸

Uhorský zák. článok túto problematiku zhrnul v ust. § 3 veľmi dôsledne: „*Snúbenec, ktorý odstúpil od zasnúbenia bez dôvodnej príčiny alebo druhému snúbencovi dal príčinu pre takéto odstúpenie, je povinný vrátiť in natura druhému snúbencovi alebo jeho príbuzným to, čo mu bolo darované kvôli uzavretiu manželstva alebo na znak zasnúbenia. Ak je to nemožné, nahradí hodnotu do výšky svojho obohatenia. Sľub darovania, ktorý mu bol daný zo strany druhého snúbence alebo jeho príbuzných, stráca účinnosť.*“ Naopak, sľub darovania ostával v platnosti, ak bol daný vo vzťahu ku poškodenej strane.

Vrátenie snúbeneckého daru teda spočívalo na princípoch bezdôvodného obohatenia, k čomu sa priklonil aj neskorší návrh občianskeho zákonníka z obdobia prvej ČSR v ust. § 19, ktorý uvedenú úpravu v podstate recipoval: „*Vrátenia darov, ktoré vzhľadom k budúcemu manželstvu dal snúbenci snúbenec alebo niekto iný, sa možno domáhať podľa ustanovení o obohatení bez právneho dôvodu, ak zrušenie zasnúbenia nebolo zavinené darcom, za rovnakých podmienok možno odoprieť splnenie sľubu darovania.*“ Zamýšľaná úprava rozširovala doterajšiu pôsobnosť ABGB podľa vzoru uhorskej legislatívy aj na sľuby darovania.⁶⁹ Ak však snúbenec sľúbil svojej snúbenci v prípade uzavretia manželstva bezodplatný majetkový prospech, išlo o svadobnú zmluvu.⁷⁰

Vrátenie daru bolo odjakživa vylúčené, ak zasnúbenie zaniklo v dôsledku smrti jedného zo snúbencov.⁷¹ Dokonca už podľa Tripartita platilo, že snúbenec od dedičov snúbeneckej nemohol žiadať späť žiaden zasnubný dar ani závdavok.⁷² Táto maxima sa kontinuálne odzrkadľovala takmer v celom právnom vývoji Habsburskej monarchie, pričom ju uznával ešte aj návrh prvorepublikového občianskeho zákona v ust. § 19 ods. 2, kde proklamoval, že: „*ak z účelu daru nevyplýva niečo iné, nárok na vrátenie je vylúčený, ak by*

⁶⁶ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§§1090-1341)*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1937, s. 549.

⁶⁷ V 14483. Rozhodnutie zo dňa 27. júna 1935, R I 622/35. Porovnaj: VÁŽNY, František. (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských*. Ročník sedmáctý. Praha: Tomsa, 1936, s. 520-522.

⁶⁸ ROUČEK - SEDLÁČEK, ref. 66, s. 550.

⁶⁹ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský – Návrh superrevisní komise*. Díl II: Důvodová zpráva. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 29.

⁷⁰ V 397. Rozhodnutie zo dňa 4. februára 1920 Rv I. 612/19. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských*. Svazek druhý. Praha: Právnické vydavatelství, 1922, s. 80. Rovnako sa za svadobnú zmluvu pokladá, ak snúbenec berie snúbenicu za spoluvlastníčku svojej nehnuteľnosti za peňažný prínos (V 2196, rozhodnutie z 23. 1. 1923, Rv I. 704/22, č. 2196).

⁷¹ GERLICH, Karel (ed.). *Rozvod, rozluka, alimenty: předpisy upravující uzavření manželství, rozvod, rozluku, neplatnost manželství*. Praha: Právnické knihkupectví V. Linhart, 1934, s. 296-7.

⁷² Podobne Tripartitum I, čl. 100, § 4.

zasnúbenie bolo zrušené smrťou jedného zo snúbencov.“ Paradoxne práve voči tomuto ustanoveniu sa však v procese kodifikácie objavili námietky. Napokon bolo presadené stanovisko, že by predsa len nebolo vhodné, aby sa vyvolávali spory o vrátenie darov medzi pozostalým snúbencom a dedičmi nebohej strany. Z tejto zásady sa však predsa len vytvorila výnimka – stelesnená v slovách „*ak z účelu daru nevyplýva niečo iné*“ – pri daroch, ktorých sama povaha opodstatňovala, aby sa nestali dedičstvom nebohého snúbenca (ako napríklad rodinné šperky a vzácne pamiatky pozostaleho snúbenca, ktoré boli druhej strane darované len za účelom budúceho vzniku manželstva).⁷³

V tejto súvislosti je nutné dodať, že prvorepubliková judikatúra uznávala, že v prípade úmrtia snúbenca nemožno uplatniť ani nárok na náhradu vzniknutej škody a to bez ohľadu na skutočnosť, či došlo k jeho smrti bez vlastného zavinenia.⁷⁴ Na druhej strane snúbenica nemá nárok na náhradu škody z titulu ušlého zaopatrenia a zhoršených vyhliadok na ďalšiu svadbu voči osobe, ktorá jej snúbenca zavraždila.⁷⁵

NÁHRADA ŠKODY

Okrem vrátenia darov bolo možné požadovať náhradu škody vzniknutú zrušením zasnúbenia. Aj tento vzťah sa spravoval podľa zavinenia strán. Previnilá strana bola povinná nahradiť akúkoľvek majetkovú škodu, ktorá vznikla druhému snúbencovi alebo jeho rodine v dôsledku výdavkov vynaložených na účely budúceho manželstva (napr. svadobné prípravy, výbava).⁷⁶ Z toho vyplýva, že nielen jednému zo snúbencov, ale aj tretím osobám prislúchal nárok na náhradu škody kvôli zrušenému zasnúbeniu. Hoci pôvodne tento názor nebol prijímaný právnu vedou jednoznačne, neskôr ho však v praxi začala presadzovať rakúska i prvorepubliková súdna prax, keďže opačný názor by sa priecil zásadám slušnosti a spravodlivosti.⁷⁷ Na rozdiel od snúbenca samotného však tretie osoby mohli uplatniť svoj nárok len v rámci všeobecných ustanovení o náhrade škody podľa ust. §1295 a nasl. ABGB, avšak nie na základe špeciálnej normy v ust. § 46 ABGB.⁷⁸

V prípade žaloby na náhradu škody bolo nutné preukázať príčinnú súvislosť medzi vzniknutou škodou a zavinením žalovanej strany. Napríklad v prípade, ak snúbenica vyslovila prosté želanie, aby bol spoločný byt snúbencov zrekonštruovaný, no konečné rozhodnutie i jeho realizácia spočívala výlučne na snúbencovi a jeho matke, navyše ak si pritom sami v rámci rekonštrukcie spôsobili vysoké náklady, nemožno to ako škodu pričítať snúbenici. Nebolo povinnosťou poškodenej strany, aby vyhovel želaniam snúbenice.⁷⁹ Na druhej strane podľa judikatúry snúbenec, ktorý bez podstatného dôvodu odstúpil od manželstva, je povinný nahradiť snúbenici aj výdavky spojené s pohostením pri zasnúbení.⁸⁰

⁷³ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský – Návrh superrevisní komise.* Díl II: Důvodová zpráva. Praha : Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 29.

⁷⁴ V 8314. Rozhodnutie z 20. septembra 1928, Rv I. 221/28. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských.* Svazek desátý. Praha : Právnické vydavatelství, 1929, s. 1194.

⁷⁵ V 10 894. Rozhodnutie zo dňa 22. júna 1931, Rv II. 463/30. Rozhodnutie z 20. septembra 1928, Rv I. 221/28. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských.* Svazek třináctý. Praha : Právnické vydavatelství, 1932, s. 873.

⁷⁶ FAJNOR - ZÁTURECKÝ, ref. 32, s. 395-396.

⁷⁷ V 2140. Rozhodnutie zo dňa 3. januára 1923, Rv I 763/22. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských.* Svazek pátý. Praha : Právnické vydavatelství, 1925, s. 6. K tomu pozri aj rozsudok Gl. U. N. F. 2114, 2498.

⁷⁸ V 2160. Rozhodnutie zo dňa 16. januára 1923, Rv I 1295/22. Porovnaj: VÁŽNY, ref. 77, s. 43.

⁷⁹ V 2140. Rozhodnutie zo dňa 3. januára 1923, Rv I 763/22. Porovnaj: VÁŽNY, ref. 77, s. 7.

⁸⁰ Úr. Sb. 347.

Súdna prax však umožňovala žiadať len náhradu skutočnej škody a nie ušlého zisku. Na základe toho čašníčka nemohla žalovať odstupujúceho snúbenca kvôli tomu, že od nej žiadal, aby sa vzdala svojej výhodnej pracovnej pozície a v dôsledku toho behom svetovej vojny následne trpela núdzou a musela rozpredať svoj majetok. Keďže samotnou zmenou zamestnania jej žiadna skutočná škoda nevznikla, Najvyšší súd usúdil, že v skutočnosti požadovala ušlý zisk, ktorý však zákon opomína.⁸¹

Návrh prvorepublikového občianskeho zákonníka v § 18 sa pridržiaval rovnakých zásad, pričom rozsah nárokovateľnej škody precizoval aj v tom prípade, „*ak na základe dôvery v sľúbený zväzok niekto vykoná opatrenia ohľadom svojho majetku alebo platu*“.

Napokon je nutné dodať, že judikatúra nevyklúčovala ani postih previnilého snúbenca podľa všeobecných ustanovení o náhrade škody, ak ju spôsobil v dôsledku sľubovania manželstva úmyselne alebo opomenutím.⁸² Snúbenec však mohol zodpovedať za spôsobenú ujmu v rámci všeobecných ustanovení o náhrade škody aj v prípade, keď zasnúbenie nezaniklo. Napríklad, keď snúbenec nakazil svoju snúbenicu pohlavnou chorobou v dôsledku súložu, s ktorou súhlasila pod vplyvom budúceho manželstva, bol povinný jej nahradiť vzniknutú škodu podľa všeobecných ustanovení o náhrade škody. Hoci žalovaný na škodlivý následok ani nepomýšľal, z jeho strany došlo k zanedbaniu patričnej opatrnosti a pozornosti, najmä keď z titulu svojho bývalého zamestnania musel byť poučený o pohlavných chorobách a mohol u seba spozorovať prvotné fyziologické zmeny. Z rozsudku sa nedozvedáme, či zasnúbenie v dôsledku týchto nepriaznivých okolností pretrvalo.⁸³

Na vymoženie vrátenia snúbeneckého daru, vrátane náhrady vzniknutej škody, uhorský zákonný článok ustanovoval presné pravidlá. Predovšetkým explicitne vyjadril v ust. § 4 osobnú povahu tohto nároku, podľa ktorého „*právo na vrátenie a odškodné môže byť predmetom exekúcie a dedenia len vtedy, ak oprávnený podal žalobu*“, teda nespochybniteľným spôsobom uplatnil svoje právo na súde. Výlučné oprávnenie snúbenca na vznesenie tohto nároku však proklamovalo aj staršie právo. Okrem toho zák. článok upravil aj presnú premlčaciu dobu v trvaní jedného roka odo dňa odstúpenia od zasnúbenia (ust. § 5), lebo tieto majetkové pomery nemohli byť poznačené právnou neistotou dlhšiu dobu vzhľadom na ich povahu.⁸⁴

ZÁVER

Hoci inštitút zasnúbenia bol z nášho právneho poriadku od roku 1949 vyňatý, analyzovaná právna úprava poukazuje na jeho relatívne prepracovanú a modernú koncepciu v rámci príslušných zákonných noriem. Úvahu nad efektívnosťou zakotvenia tohto inštitútu v súčasnosti by snád bolo kvalifikovanejšie prenechať civilistom. Určitú tendenciu v tomto smere však možno spozorovať na osudoch legislatívnej skratky „snúbenci“. Hoci zákon o rodine č. 94/1963 Zb. túto terminológiu definitívne opustil, aktuálne platný rodinný kódex č. 36/2005 Z. z. sa k nej opäť prinavrátil, čím z tohto uhla pohľadu prevzal právny stav zákona z roku 1949.⁸⁵ Zrejme mu však nešlo o renesanciu tohto starobylého

⁸¹ V 381. Rozhodnutie z 20. januára 1920 Rv I. 614/19. Porovnaj: VÁŽNY, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských*. Svazek druhý. Praha: Právnické vydavatelství, 1922, s. 53-54.

⁸² Rozhodnutie kúrie z 11. 2. 1909, č. 4208/1908. Pozri: GERLICH, ref. 71, s. 328.

⁸³ V 9504. Rozhodnutie z 3. januára 1930 Rv I. 688/29. Porovnaj: VÁŽNY, ref. 81, s. 2-3.

⁸⁴ FAJNOR - ZÁTURECKÝ, ref. 32, s. 396.

⁸⁵ Pozri bližšie: ŠOŠKOVÁ, Ivana. Zasnúbenie a snúbenecký pomer v slovenskom práve v rokoch 1945-1949. In *Notitia Novae Facultatis Iuridicae Universitatis Matthiae Beli Neosollii*, roč. 6. Banská Bystrica:

inštitútu, ale skôr o poetickejšiu legislatívnu skratku, než „*muž a žena vstupujúci do manželstva*“, pričom nemožno opomenúť zvelebiť tú pamätihodnosť, že aj v legislatíve sa môže skrývať kúsok umenia. Prečo však nepoužil skratku „budúci manželia“? Nepočíta súčasná legislatívna skratka s existenciou zasnúbenia aspoň po faktickej stránke, čím predpokladá niečo, čo právny poriadok vlastne nepozná?

Odhladiac od tejto úvahy, tento článok poukázal na viacero zaujímavých reminiscencií inštitútu zasnúbenia. Najprv možno uviesť, že celými dejinami sa vinie takmer rovnaká definícia tohto pojmu. Ide o vzťah medzi jedným mužom a jednou ženou, ktorí si navzájom sľúbili, že v budúcnosti uzavrú manželstvo. Tento sľub však nie je právne vymáhateľný a zakladá len naturálnu obligáciu, čo na druhej strane snúbencov vôbec nezbavuje mravnej povinnosti splniť si ju. Predmetnú náuku zastávalo už rímske právo. Preto po určitom intermezze neurobila moderná legislatíva nič iné, než sa vrátila k pôvodnému rímskoprávnemu chápaniu zásnub. Konštrukt vrátenia snubných darov a náhrady škody však podľa nás má kánonickoprávny pôvod, hoci oponenti by mohli namietat', že už v rímskom práve bolo možné požadovať späť arrhu. Je to pravda, hoci celková koncepcia tohto systému sa rozvinula a zdokonalila až pod vplyvom práva cirkevného. Je zaujímavým paradoxom, že napríklad v citovanom rozhodnutí Najvyššieho súdu ČSR, podľa ktorého možno od bývalého snúbenca požadovať len náhradu skutočnej škody a nie ušlého zisku, sa tajne zraď už stanovisko stredovekých kánonistov, ktorí zastávali rovnaké riešenie.⁸⁶ Na záver možno spomenúť aj to, že až na určité osobitosti v cirkevnom práve (písomná forma zasnúbenia podľa dekrétu *Ne temere* z roku 1907), či partikulárnych obyčajov, bolo zasnúbenie už od čias klasického práva rímskeho až po úpravu v ABGB zásadne neformálnym úkonom. *Nihil novi sub sole*.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Martin Gregor, PhD.

martin.gregor@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva,

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,

Šafárikovo nám. 6,

810 00 Bratislava,

Slovenská republika

<https://orcid.org/0000-0001-6168-9233>

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2002, s. 118 a nasl. ŠOŠKOVÁ, Ivana. Tvorba nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročnice 1948-1950. In *Dny práva (Days of Law) 2009*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2713 a nasl. ŠOŠKOVÁ, Ivana. Zánik právnej úpravy zasnúbenia v Československu. In *Naděje právní vědy 2010*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 129.

⁸⁶ LACLAVÍKOVÁ - VLADÁR, ref. 19, s. 202.

Podnik zahraničného obchodu ako forma právnickej osoby v medzinárodnom obchode*

Adam Köszeghy

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

KÖSZEGHY, Adam. Podnik zahraničného obchodu ako forma právnickej osoby v medzinárodnom obchode. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 32-50.

Príspevok sa zaoberá postavením podniku zahraničného obchodu ako právnickej osoby výlučne vystupujúcej v medzinárodnom obchode od jeho inštitucionálneho zakotvenia do právneho poriadku až po jeho samotnú činnosť a existenciu v Československu. Podnik zahraničného obchodu bolo možné definovať na základe viacerých jedinečných znakov, ktoré ho odlišovali od iných právnických osôb v Československu ako vecná (odvetvová) špecializácia jednotlivých podnikov, majetkové oddelenie od štátu alebo právna subjektivita odlišná od právnej subjektivity Československa.

ABSTRACT

KÖSZEGHY, Adam. Foreign trade enterprise as a form of legal entity in international trade. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 32-50.

The paper deals with the position of a foreign trade enterprise as a legal entity exclusively engaged in international trade from its institutional establishment into the legal order to its actual activity and existence in Czechoslovakia. A foreign trade enterprise could be defined on the basis of several unique features that distinguished it from other legal entities in Czechoslovakia as a factual (branch) specialization of individual enterprises, property separation from the state or a legal personality different from the legal personality of Czechoslovakia.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Podnik zahraničného obchodu, medzinárodný obchod, odvetvová špecializácia, právnická osoba v medzinárodnom obchode

KEYWORDS

Foreign trade enterprise, international trade, branch specialization, legal entity in international trade

ÚVOD

Rok 1948 znamenal pre československý štát veľké spoločensko-politické zmeny. Po tom, ako Komunistická strana Československa získala v roku 1948 monopol moci v štáte, nastala politicko-ekonomická zmena v smerovaní Československa smerom na východ. Trhová ekonomika sa pretvára na centrálne plánovanú ekonomiku ovládanú štátom a jeho potrebami. V týchto súradniciach sa obchodné právo stáva nežiadúcim prvkom v práv-

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

nom poriadku Československa spolu so súkromným podnikaním, ktoré bolo charakterizované ako privlastňovaním nadvýrobku (vykorisťovaním), a preto museli byť eliminované v záujme budovania socializmu v Československu.¹

Avšak napriek tomu, že obchodné právo ako vnútroštátne odvetvie práva malo zaniknúť, nebolo možné opomenúť fakt, že do obchodnoprávných vzťahov vstupovali aj samotné štáty za účelom realizácie národného hospodárstva, keďže „*žádný stát na světě není soběstačný a v té neb oné míře musí dovážet některé suroviny, průmyslové nebo zemědělské výrobky, aby doplnil potřeby vlastního hospodářství, a musí vyvážet, aby si obstaral prostředky pro dovoz.*“² Z tohto dôvodu bolo preto nevyhnutné zachovať časť úpravy obchodnoprávných vzťahov za účelom realizácie zahraničného obchodu inými štátmi v rámci celého sveta, teda nie len v rámci RVHP.³

Podniky zahraničného obchodu slúžili práve v týchto vzťahoch ako „prostredník“ alebo nástroj zahraničného obchodu. Ich právna subjektivita, odlišný majetkový režim, vecná (odvetvová) špecializácia, odlišný zodpovednostný režim len predurčovali ich jedinú úlohu – a to, realizovať zahraničný obchod v podobe vývozu a dovozu tovaru. Napriek tomu, že po boku podnikov zahraničného obchodu začali vznikať taktiež tzv. národné podniky, ich právna povaha a úlohy v socialistickom hospodárstve boli absolútne rozdielne.⁴ Tento vzťah možno nanajvýš nazvať vzťahom kooperácie v rámci tzv. dodávateľsko-odberateľských vzťahov v neskoršom období.

Podniky zahraničného obchodu však neboli doménou len v československom právnom poriadku, ale viac-menej podobné modely existovali aj v ďalších krajinách východného bloku.⁵ Napriek tomu, že asi každý československý občan poznal napr. Tuzex, podnik

¹ Ako uvádza Martincová k tendenciám na IX. zjazde KSČ v roku 1949, „*i keď K. Gottwald v hlavnom referáte prednesenom na IX. zjazde KSČ nevenoval výraznejšiu pozornosť drobnému a strednému podnikaniu, deklaroval opäť ideu, ktorá hovorila o rozširovaní a upevňovaní verejného, socialistického sektora hospodárstva Československej republiky a o obmedzovaní a vytlačovaní kapitalistických prvkov.*“ MARTINCOVÁ, Lenka. Ochrana drobného a stredného podnikania po roku 1948 – realita alebo mýtus?. In KLUKNAVSKÁ, Andrea – GÁBRIŠ, Tomáš (eds.). *Mýty o práve, mýty v práve. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Ml'níky práva v stredoeurópskom priestore 12. 4. – 14. 4. 2018*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018, s. 240.

² BYSTRICKÝ, Rudolf et al. *Právo mezinárodního obchodu*. Praha : Svoboda, 1967, s. 11.

³ „*Existence celosvětových obecných hospodářských vztahů, nezávislých na vůli a přání jednotlivců, činí v dnešních podmínkách mezinárodního života nemyslitelným, aby se některý stát obklopil neprodyšnou zdí bez vstupních a výstupních bran pro obchodníky a zboží z druhých států. Bez hospodářských vztahů s jinými zeměmi se v dnešní době nemůže obejít ani jeden stát.*“ BYSTRICKÝ, ref. 2, s. 11.

⁴ K právnej povahe národných podnikov a ich vzniku pozri MARTINCOVÁ, Lenka. Národný podnik ako nový subjekt československého povojnového hospodárstva a jeho premeny. In *Historia theoria et iuris*, 2019, roč. 11, č. 3, s. 59-69.

⁵ „*I v ostatních socialistických státech jsou organizace provádějící zahraničně obchodní transakce samostatnými právními osobami, které jsou odlišné od státu, jenž je zpravidla zřizuje. V SSSR působí v zahraničním obchodu všesvazová sdružení pro zahraniční obchod (objedíněnijs). Jsou samostatnými právními osobami, povaha i rozsah jejich činnosti jsou určovány stanovami, v jejichž mezích mají samostatnou způsobilost k právům i k právním úkonům. Ujednání, jež neodpovídají stanovám, jsou neplatná. Stát neodpovídá za jejich závazky a sdružení neodpovídají za závazky státu, nýbrž jen za závazky, které sama převzala. V Polsku působí státní podniky pro zahraniční obchod, vedle nich pak také některé podniky družstevní, akciové společnosti a společnosti s ručením omezeným. V Německé demokratické republice působí národní obchodní podniky (Volkseigenes Handelsunternehmen zkratka VEH) "Deutscher Innen – und Aussenhandel" (zkratka VEH DIA). Vedle těchto podniků existují také společnosti pro zahraniční obchod s ručením omezeným (Aussenhandel – G. m. b. H.). Vývozní operace s kapitalistickými státy mohou být se zvláštním povolením prováděny také národními (Volkseigene), družstevními, polostátními, řemeslnými a soukromými podniky, vždy pokud jde o výrobky zvláště určované ministrem pro německý vnitřní a zahraniční obchod. V Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku provádějí zahraniční obchod státní podniky pro zahraniční obchod, pro které všeobecně platí předpisy jako pro ostatní státní podniky. Odchylná je úprava v Jugoslávii.*“ BYSTRICKÝ et al, ref. 2, s. 46.

zahraničného obchodu, celkovo sa už ich právnej povahy a rozdielom v porovnaní s inými socialistickými organizáciami v Československu, resp. ČSSR s odstupom času nevenoval takmer nik. Účelom tohto príspevku je preto priblížiť právnú povahu podnikov zahraničného obchodu a ilustrovať kľúčové rozdiely, ktoré definovali podniky zahraničného obchodu ako výnimočný subjekt v československom právnom poriadku.

ZÁKON O STÁTNÍ ORGANISACI ZAHRANIČNÍHO OBCHODU A MEZINÁRODNÍHO ZASILATELSTVÍ

Za právny základ pre vznik a fungovanie podnikov zahraničného obchodu môžeme bez akýchkoľvek pochyb označiť zákon č. 119/1948 Sb. o státní organisaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství zo dňa 28. apríla 1948. Tento zákon s účinnosťou od 1. januára 1948 zaviedol výhradný štátny monopol na zahraničný obchod a medzinárodné zasielateľstvo v Československu. Podľa úvodného § 1 minister zahraničného obchodu upravoval, riadil a kontroloval vývoz, dovoz a prevoz tovaru všetkého druhu a taktiež aj medzinárodné zasielateľstvo, príp. pri potrebných úhradách do cudziny v spolupráci s ministrom financií.

Podľa § 2 sa vyhradzoval zahraničný obchod a medzinárodné zasielateľstvo podnikom, ktoré minister zahraničného obchodu určil alebo zriadil vyhláškou v Úředním listě a taktiež rozhodol o ich forme, rozsahu a spôsobe činnosti.⁶ Deň, od ktorého sa vyhradzo-

⁶ Minister zahraničného obchodu vydal v období od r. 1948 – 1991 veľké množstvo vyhlášok, ktorými zriadil alebo určil podnik zahraničného obchodu, a to napr.: Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 312/1953 Ú.l. (č. 357/1953 Ú.v.) o zriadení Strojexportu, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 104/1960 Zb. o zriadení podniku Brnenské veľtrhy a výstavy, podniku pre usporadúvanie veľtrhov a výstav; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 105/1960 Zb. o zriadení podniku Rapid, podniku pre propagáciu v zahraničnom obchode; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 40/1965 Zb. o určení podniku "Art Centrum, československé stredisko výtvarných umení" na vykonávanie vývozu a dovozu niektorých diel výtvarných umení; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 31/1967 Zb. o určení podniku Československý Filmexport a Československej televízie na niektoré činnosti pri vývoze a dovoze filmov a televíznych záznamov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 93/1967 Zb. o určení Unicoopu, družstevného podniku pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 125/1967 Zb. o určení Centrotexu, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 126/1967 Zb. o určení Exica, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 127/1967 Zb. o určení Chemapolu, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 133/1967 Zb. o zriadení Pragoinvestu, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 65/1968 Zb. o určení Karaexportu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 193/1968 Zb. o určení Investy, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 196/1968 Zb. o určení Technoexportu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 202/1968 Zb. o určení Tuzexu, účastinnej spoločnosti, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 163/1970 Zb. o zriadení Tuzexu, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 73/1971 Zb. o zriadení Incheby, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 74/1971 Zb. o zriadení Omnie, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 47/1971 Zb. o podniku zahraničného obchodu Simex a o úprave jeho oprávnenia na zahraničnoobchodnú činnosť; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 76/1972 Zb.

val zahraničný obchod s určitým druhom tovaru alebo medzinárodné zasielateľstvo podnikom podľa predchádzajúcej vety, stanovil minister zahraničného obchodu vyhláškou v Úředním listě.⁷ Minister zahraničného obchodu mohol v prípade, že by nastali dôležité hospodárske dôvody zmeniť opatrenia podľa predchádzajúcich viet, a rovnako tak mohol aj zriaďovať, zlučovať, deliť a rušiť ďalšie podniky. Minister zahraničného obchodu však mohol aj ustúpiť od postupu podľa prvej vety a udeliť výnimku v prípade, ak by to vyžadoval záujem československého hospodárstva. Podľa § 3 sa zahraničným obchodom rozumel dovoz a vývoz tovaru všetkého druhu, uskutočňovaný vlastným menom a na vlastný alebo cudzí účet vrátane záznamného styku podľa §§ 62 a 63 celného zákona zo dňa 14. júla 1927, č. 114 Sb.

Podľa § 4 podniky, ktoré boli zriadené alebo určené na prevádzkovanie zahraničného obchodu nakupovali a predávali v tuzemsku, a v zahraničí podľa smerníc stanovených československou vládou na podklade plánu zahraničného obchodu. Peňažné transakcie týchto podnikov mali byť vykonávané prostredníctvom živnostenskej banky, národného podniku v Prahe.

Tento zákon ďalej v §§ 5 - 6 upravoval postup a rozsah znárodnenia súkromného podnikania a súkromného majetku, ktorý sa na tento účel využíval. Minister zahraničného obchodu mohol podľa tohto zákona rozhodnúť vyhláškou v Úředním listě o znárodnení zoštatnením podnikov, ktoré od 1. januára 1946 až do dňa vyhradenia zahraničného obchodu s určitým druhom tovaru, prevádzkovali „*po živnostensku zahraniční obchod nebo mezinárodní zasílatelství*“. Minister mohol rovnako samostatným výmerom znárodniť aj časť jednotlivých majetkových podstát alebo jednotlivé časti majetku z uvedených podnikov. Pri podnikoch prevádzkujúcich zahraničnoobchodnú aj veľkoobchodnú činnosť sa mal minister zahraničného obchodu a minister vnútorného obchodu dohodnúť na základe prevažujúceho významu podniku pre vnútorný alebo zahraničný obchod na tom, podľa ktorého predpisu sa bude postupovať.⁸ Znárodnením nadobudol štát vlastníctvo k znárodnenému majetku pozostávajúcemu z nehnuteľností, príslušenstva podniku (všetky hnutel'né veci a práva) a iných hnutel'ných vecí a práv, ktoré neboli príslušenstvom podniku. Znárodnenie sa vzťahovalo na všetok majetok, ktorý slúžil alebo bol určený na prevádzkovanie zahraničného obchodu aj keď nepatril vlastníkovi daného znárodneného podniku (čo však neplatilo v prípade zásob tovaru a patentov). Spolu so znárodneným podnikom sa znárodnenie týkalo aj všetkých závodov a podnikov, ktoré patrili vlastníkovi alebo prevádzkovateľovi tohto znárodneného podniku alebo s ním iné závody a podniky tvorili hospodársky celok aj keď patrili osobe odlišnej od vlastníka znárodneného podniku. Minister zahraničného obchodu však mohol vyňať určitú časť majetku (jednotlivé kusy, súbory alebo práva), ak neboli nevyhnutne potrebné k prevádzke novozriadených alebo určených podnikov zahraničného obchodu a ponechať ich vo vlastníctve dovtedajšiemu vlastníkovi s možnosťou uloženia povinnosti zriadiť v prospech

o určení Fincomu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničnoobchodných činností; Vyhláška Federálneho ministerstva zahraničného obchodu č. 145/1973 Zb. o zriadení Drevounie, podniku zahraničného obchodu.

⁷ „V zakladajúcim akte (vyhláške) je vymedzený predmet ich podnikania, kmeňový majetok, ich právna subjektivita, zásady činnosti a princíp oddelenej majetkovej zodpovednosti.“ Rovnako vyhlášky obsahovali napríklad aj ustanovenia určujúce štatutárne orgány PZO a jeho sídlo. CÚTH, Juraj – STRÁŽNICKÁ, Viera. *Základy medzinárodného obchodného práva*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1982, s. 41.

⁸ Mohlo sa postupovať buď podľa zákona č. 118/1948 Sb. o organizácii veľkoobchodnej činnosti a o znárodnení veľkoobchodných podnikov, alebo zákona č. 119/1948 Sb. o organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasielateľstvá.

tohto podniku vecné bremeno (užívacie právo alebo služobnosť). V pochybnostiach týkajúcich sa rozsahu znárodnenia rozhodoval minister zahraničného obchodu. Za majetok, ktorý bol znárodnený na základe tohto zákona patrila vlastníkom náhrada⁹, pritom sa primerane použili ustanovenia §§ 7 až 11 dekrétu prezidenta č. 100/1945 Sb. v znení zákona č. 114/1948 Sb.

Znárodnením súkromného majetku a podnikov v oblasti zahraničného obchodu sa vytvoril de facto majetkový základ pre prevádzku neskôr vzniknutých podnikov zahraničného obchodu v Československu, keďže podľa § 7 mal minister zahraničného obchodu takto znárodnené majetkové hodnoty začleniť do majetkovej podstaty podnikov zahraničného obchodu, ktoré zriadil alebo určil vyhláškou.¹⁰

Minister zahraničného obchodu podľa § 8 vydával podrobné predpisy o podnikoch zahraničného obchodu, najmä o ich podnikaní, vedení a správe, hospodárení, obchodovaní, účtovníctve, použití výťažkov z obchodov, o vzťahoch zamestnancov k samotnému podniku, o kontrole a zodpovednosti riaditeľa, a členov správnych orgánov. Ak išlo o podniky zahraničného obchodu s výrobnou činnosťou, minister zahraničného obchodu musel postupovať podľa dohody s príslušným ministrom. Podniky zahraničného obchodu mali podľa tohto ustanovenia odvádzať prebytky zo svojich výnosov do štátnej pokladne.¹¹

⁹ Podľa § 13 ods. 3 však platilo, že „náhrada se neposkytuje za znárodněný majetek, který ke dni znárodnění vlastnický náležel nebo náleží osobám fyzickým, které byly nebo budou právoplatně odsouzeny soudy za zločiny nebo přečiny spáchané do dne znárodnění: po 5. květnu 1945 podle zákona ze dne 19. března 1923, č. 50 Sb., na ochranu republiky, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících, nebo podle § 41 dekrétu č. 100/1945 Sb., ve znění čl. II zákona č. 114/1948 Sb., nebo podle zákona ze dne 13. února 1947, č. 15 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich, nebo podle zákona ze dne 13. února 1947, č. 27 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu, nebo podle zákona ze dne 18. července 1946, č. 165 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.“

¹⁰ Rovnako tak mohli byť začlenené do majetkovej podstaty podnikov zahraničného obchodu aj časti majetkových podstát národných podnikov vytvorených podľa dekrétu prezidenta republiky zo dňa 24. augusta 1945, č. 100 Sb., o znárodnení dolů a některých průmyslových podniků; podľa dekrétu prezidenta republiky zo dňa 24. augusta 1945, č. 101 Sb., o znárodnení některých podniků průmyslu potravinářského; podľa zákona zo dňa 28. apríla 1948, č. 114 Sb., o znárodnení některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků; zákona zo dňa 28. apríla 1948, č. 115 Sb., o znárodnení dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru; alebo nadobudnutých československým štátom konfiškáciou, alebo iným spôsobom, ktoré slúžili k prevádzkovaniu zahraničného obchodu alebo medzinárodného zasielateľstva. V tomto prípade mohol príslušný minister na návrh a po dohode s ministrom zahraničného obchodu, a ministrom financií tieto majetkové podstaty podnikov vyňať a vložiť ich do zriadených alebo určených podnikov zahraničného obchodu. Ak išlo o majetkové podstaty konfiškované podľa dekrétu prezidenta republiky zo dňa 25. októbra 1945, č. 108 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy a taktiež o majetkové podstaty spravované podľa § 16 zákona zo dňa 16. mája 1946, č. 128 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících, bolo rozhodnutie ministra zahraničného obchodu týkajúce sa začlenenia týchto podstát do podnikov zahraničného obchodu uskutočnené až po vypočutí predsedu osídľovacieho úradu. Rozsah majetkových podstát podliehajúcich procesu začlenenia do podnikov zahraničného obchodu určovalo ministerstvo zahraničného obchodu po dohode s osídľovacím úradom a Fondom národnej obnovy primerane podľa predpisov pre prídel konfiškovaného majetku.

¹¹ Toto ustanovenie ilustruje zmenu v prístupe k zahraničnému obchodu pod vplyvom štátnej monopolizácie zahraničného obchodu, čo priamo potvrdzuje aj dôvodová správa k tomuto zákonu: „*Toto ustanovení je nutným výsledkem nové organizace zahraničního obchodu jakožto organizace státní.*“ Pozri Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství. Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946 – 1948, tisk č. 1169. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1169_02.htm> [cit. 2020-06-03].

Ak minister zahraničného obchodu zriadil podnik zahraničného obchodu vo forme akciovej spoločnosti alebo spoločnosti s ručením obmedzeným, mohli opatrenia týkajúce sa zriadenia a organizácie tohto podniku, ako aj stanovy (spoločenská zmluva) obsahovať odchýlky od právnych predpisov inak platných pre akciové spoločnosti a spoločnosti s ručením obmedzeným.¹²

Podniky zahraničného obchodu, ktoré boli zriadené alebo určené ministrom zahraničného obchodu boli podľa § 9 samostatnými právnickými osobami v zmysle vtedajšieho právneho poriadku. Podľa § 10 sa stanovila registračná povinnosť podniku zahraničného obchodu do registra vo veciach obchodných vedeného na príslušnom krajskom súde podľa sídla daného podniku zahraničného obchodu. V prípade, že mal tento podnik zahraničného obchodu aj odštepny závod, rovnako tak podliehal registračnej povinnosti do registra vo veciach obchodných na príslušnom krajskom súde, avšak už nie podľa sídla daného podniku, ale podľa sídla odštepneho závodu. V žiadosti o zápis podniku zahraničného obchodu do registra bolo povinné uviesť dátum opatrenia, ktorým bol zriadený alebo určený, firmu a sídlo podniku, predmet podnikania¹³ a spôsob zastupovania, a podpisovania za firmu. Súčasťou žiadosti mala byť aj osvedčená kópia listiny, podľa ktorej bol zriadený alebo určený podnik zahraničného obchodu.

Zápis vlastníckych a iných práv nadobudnutých znárodnením podniku alebo iných začlenených majetkových podstát vykonával podľa § 11 knihovný súd na návrh podniku zahraničného obchodu. Rovnako to platilo aj pre vyznačenie prechodu práv znárodneného podniku alebo inej začlenej majetkovej podstaty, vrátane majetkových podstát nadobudnutých československým štátom konfiškáciou¹⁴ alebo iným spôsobom na zriadený alebo určený podnik zahraničného obchodu v iných úradných registroch a zoznamoch (vodná kniha, letecký a patentový register a pod.).

Podniky zahraničného obchodu do ktorých boli začlenené znárodnené podniky alebo znárodnené majetkové podstaty vstupovali dňom prevzatia do práv a záväzkov¹⁵

¹² Dôvodová správa k tomuto ustanoveniu neobsahuje bližšie vysvetlenie, avšak vzhľadom k rôznosti právnych poriadkov, ktoré sa pri medzinárodnom obchode mohli stretnúť, bolo preto nevyhnutné uplatňovať isté výnimky voči subjektom vystupujúcim navonok v záujme čo najväčšej právnej kompatibility zmluvných strán. Mohlo ísť napríklad o právny režim podľa zákona č. 243/1949 Zb. o účastiných spoločnostiach a pod.

¹³ Podľa § 11 ods. 3 nepotreboval zriadený alebo určený podnik zahraničného obchodu oprávnenie, ktoré by bolo inak potrebné k prevádzkovaniu činnosti podľa jeho predmetu podnikania podľa ustanovení živnostenského zákona alebo iných živnostensko-právnych predpisov. Podnik zahraničného obchodu oznámil predmet svojho podnikania živnostenskému úradu (v zmysle § 145 a § 242 živnostenského zákona), ktorý ho vyznačil v osobitnom oddiele živnostenského registra. Podrobnosti ohľadom tohto postupu a rozsahu platnosti živnostenského zákona na podniky zahraničného obchodu mala vláda upraviť nariadením.

¹⁴ Podľa § 13 ods. 4 bol Fondom národnej obnovy zároveň zaťažený podnik zahraničného obchodu ku ktorému bola pričlenená konfiškovaná majetková podstata, a to do výšky rovnajúcej sa náhrade za skonfiškovanú majetkovú podstatu vypočítanú podľa ustanovení §§ 7 až 11 dekrétu 100/1945 Sb. v znení zákona č. 114/1948 Sb.

¹⁵ Podľa § 12 ods. 4 sa „za záväzky znárodneného podniku se nepokládají osobní daně, dávky a poplatky bývalého vlastníka a majetková podstata znárodneného podniku ani podnik, do něhož bude začleněna, za ně neručí. Osobními daněmi a dávkami se rozumí daň důchodová, válečný příspěvek, daň rentová přímo vyměřovaná, daň z majetku podle vládního nařízení ze dne 16. prosince 1942, č. 410 Sb., o dani z majetku, majetkové dávky podle zákona ze dne 15. května 1946, č. 134 Sb., o dávce z majetkového přírůstku a o dávce z majetku a mimořádné dávky podle zákona ze dne 31. října 1947, č. 185 Sb., o mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku.“ Spôsob úhrady týchto osobných daní a dávok mal stanoviť minister financií vyhláškou v Úředním listě.

znárodnených podnikov a taktiež do práv a záväzkov viaznucich na znárodnených majetkových podstatách.¹⁶ V prípade ak minister zahraničného obchodu začleňoval do podniku zahraničného obchodu časti znárodnených majetkových podstat alebo jednotlivé majetkové kusy, tak zároveň stanovil, ktoré práva a záväzky a v akej výške prechádzali na daný podnik zahraničného obchodu. Pokiaľ sa začlenila majetková podstata do niekoľkých podnikov zahraničného obchodu, minister zahraničného obchodu určil do ktorých záväzkov mali vstúpiť jednotlivé podniky zahraničného obchodu.

Zákon v rámci úpravy právnych pomerov podnikov zahraničného obchodu upravoval aj otázku platnosti prevodu podniku ešte pred znárodneným a platnosti tzv. hospodársky neodôvodnených záväzkov. Prevod podniku alebo kapitálovej účasti v spoločnosti na ktorej podnik sa vzťahoval tento zákon, bol platný len ak bol uzatvorený od 28. októbra 1947 až do dňa vyhlásenia tohto zákona so súhlasom ministerstva zahraničného obchodu. Malo sa tým zrejme zabrániť „nežiadúcemu úniku kapitálu“, a tým možnému zmareniu účelu znárodnenia v prospech novovytvorených podnikov zahraničného obchodu. Z hľadiska tzv. hospodársky neodôvodnených záväzkov¹⁷ zákon v § 12 ods. 5 stanovil možnosť, aby sa podnik zahraničného obchodu mohol domáhať ich zrušenia alebo primeranej úpravy (zníženia). V prípade, že by nedošlo k dohode, zákon stanovil právomoc rozhodcovskému súdu podľa zákona č. 228/1946 Sb. o rozhodčích soudech pro úpravu některých závazků národních podniků.

Z tejto úpravy je možné vycítiť už meniace sa spoločenské podmienky pod vplyvom Komunistickej strany Československa, čo potvrdzuje aj výňatok zo všeobecnej časti dôvodovej správy k tomuto zákonu, ktorá odôvodňovala nutnosť štátnej monopolizácie zahraničného obchodu: „*Při tomto řešení byl však celý velký hospodářský sektor ponechán na dosavadním liberalisticko-kapitalistickém základě. Je samozřejmé, že tato situace nebyla na trvalo udržitelná, zvláště když se ukázalo, že je to právě soukromokapitalistický sektor, který vykazuje neodůvodněné vysoké zisky, rovnající se téměř bezpracným důchodům. Privilegovanou pozicí soukromokapitalistického sektoru v našem hospodářství byl porušen soulad mezi zaměřením lidově-demokratického režimu Československé republiky – cestou k socialismu a mezi skutečnou hospodářskou strukturou našeho státu, kde celé velké hospodářské úseky byly ponechány v soukromém vlastnictví a obhospodařovány liberalisticky.*“¹⁸

V zmysle § 15 mali byť v záujme kontinuity zamestnanci zo znárodnených podnikov podľa možnosti zamestnaní v novovzniknutých alebo určených podnikoch zahraničného podnikoch za rovnakých pracovných a mzdových podmienok, ak to bolo možné podľa vtedajších daňových a mzdových predpisov. Tento krok bol logický, keďže zahraničný obchod tvoril významný prvok hospodárstva Československa, a preto bolo nevyhnutné zabezpečiť jeho čo najhladšie a najvýkonnejšie fungovanie v už zmenených spoločenských podmienkach.

¹⁶ Podľa § 12 ods. 2 „*v den převzetí vstupuje podnik určený nebo zřízený podle § 2 do nesplněných smluv, jež uzavřel dosavadní podnik provozující po živnostensku zahraniční obchod nebo mezinárodní zasílatelství v oboru svého podnikání.*“

¹⁷ Zo znenia tohto ustanovenia a demonštratívneho výpočtu je možné jednoznačne skonštatovať, že toto ustanovenie bolo zamerané v rámci triedneho boja na odstránenie „majetkovej nerovnosti a individuálneho bohatnutia na úkor väčšiny“. Za hospodársky neodôvodnené záväzky boli označené „*záväzky ze služebních smluv zaručujících zaměstnancům nepřiměřeně vysoké platy, zaopatřovací požitky, odbyté pod.*“

¹⁸ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství. Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946 – 1948, tisk č. 1169. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1169_02.htm> [cit. 2020-06-03].

Podniky zahraničného obchodu mohli vzniknúť z už existujúceho podniku na základe vyhlášky ministra zahraničného obchodu o určení daného podniku za podnik zahraničného obchodu od istého dátumu, ktorý mohol byť aj o niekoľko mesiacov od vydania tejto vyhlášky. Bolo preto potrebné zabezpečiť toto „intermezzo“ medzi určením vyhláškou za podnik zahraničného obchodu a samotným reálnym dátum začiatku činnosti podľa tejto vyhlášky. Zákon túto situáciu vyriešil v rámci prechodných ustanovení v § 16, a to tak, že dovtedajší vlastníci, ich právni zástupcovia alebo poprípadе národní správcovia, ktorí prevádzkovali podniky v rámci zahraničného obchodu, alebo medzinárodného zasielateľstva boli povinní riadiť, spravovať záležitosti podniku a prevádzkovať zahraničný obchod alebo medzinárodné zasielateľstvo so starostlivosťou riadneho hospodára („s péčí řádného hospodáře“¹⁹) do dňa stanoveného vo vyhláške o určení podniku za podnik zahraničného obchodu. V prípade právnych úkonov presahujúcich bežnú správu, bolo potrebné si vyžiadať predchádzajúci súhlas ministra zahraničného obchodu. Minister zahraničného obchodu mohol taktiež ustanoviť do podniku, ktorý podnikal v zahraničnom obchode alebo medzinárodnom zasielateľstve zmocnenca, ktorý mal dohliadať na riadny chod podniku, pričom rozsah jeho práv a povinností mal stanoviť minister zahraničného obchodu vyhláškou vo Úředním listě. Zmocnenec mohol voči konaniu vlastníkov (prevádzkovateľov) a národných správcov podniku vzniesť námietky, pričom boli povinní zdržať sa namietaného konania. Ak nedošlo k dohode o námietkach, rozhodlo ministerstvo zahraničného obchodu.

Minister zahraničného obchodu mohol uložiť povinnosť vlastníkom (prevádzkovateľom), ich zákonným zástupcom alebo národným správcom podniku, ktorí prevádzkovali zahraničný obchod alebo medzinárodné zasielateľstvo, aby podávali správy a hlásenia o stave a činnosti podniku.

Minister zahraničného obchodu spolupracoval s viacerými orgánmi a ministerstvami v rámci svojej činnosti a najmä pri zariaďovaní záležitostí týkajúcich sa vzniku, určenia a hospodárenia podnikov zahraničného obchodu.²⁰

¹⁹ K obsahu pojmu starostlivosť riadneho hospodára, príp. péče řádného hospodáře pozri KÖSZEGHY, Adam. Historický vývoj odbornej starostlivosti. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 3, s. 49-58. ĎURAČINSKÁ, Jana. Povinnosť starostlivosti riadneho hospodára alebo povinnosť odbornej starostlivosti z hľadiska právnej komparatistiky. In *Dny práva 2012 – Days of Law 2012*. Část IX. Bermudský trojúhelník obchodního práva. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 1791-1804. JABLONKA, Branislav. Odborná starostlivosť z pohľadu povinnosti štatutára pri výkone funkcie. In *Bratislavské právnické fórum 2016*. Riadenie a kontrola v obchodných spoločnostiach v kontexte s vývojom v práve EÚ. [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2016, s. 15-19.

²⁰ Podľa § 20 ods. 2 „ministr zahraničního obchodu rozhoduje o zřizování podniků, o stanovení jejich formy, o jejich slučování, dělení a rušení (§ 2), o předpisech o vedení podniků a správě, hospodaření, podmínkách obchodování, použití výtěžků i o úpravě poměrů podle § 8, odst. 1 a o převádění podniků a majetkových podstat podle § 7, činí tak, dotýkají-li se jeho rozhodnutí a opatření oboru působnosti ministerstva financí, v dohodě s ministrem financí. Opatření podle § 1 a podle § 3, odst. 4, jejichž provádění přísluší orgánům celní správy, činí ministerstvo zahraničního obchodu v dohodě s ministerstvem financí. K usnadnění součinnosti podle předchozího ustanovení může ministr zahraničního obchodu v dohodě s ministrem financí zřídit při ministerstvu zahraničního obchodu sbor zástupců ministerstev zahraničního obchodu a financí a Národní banky Československé a upravit podrobnosti o jeho složení, jakož i jeho působnost.“

ZÁKON O PRÁVNÝCH VZŤAHOCH V MEDZINÁRODNOM OBCHODNOM STYKU (ZÁKONNÍK MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU)

Ďalším významným predpisom, ktorý upravoval fungovanie podnikov zahraničného obchodu (PZO²¹) ako právnických osôb vystupujúcich v rámci medzinárodných obchodných stykov, bol zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu). Tento zákon bol výsledkom legislatívnej aktivity po prijatí Ústavy Československej socialistickej republiky v roku 1960, ktorá deklarovala víťazstvo socializmu a nástup budovania komunizmu. Z tohto dôvodu v rokoch 1963-1964 boli prijaté na dlhší čas tri kľúčové predpisy pre právny poriadok vtedajšej Československej socialistickej republiky, a to zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákoník, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákoník a už spomenutý pre medzinárodný obchod najdôležitejší zákon č. 101/1963 Zb. Zákonník medzinárodného obchodu.

Prijatie týchto predpisov tak povediac naraz, nebolo samoúčelné, pretože tieto predpisy mali predstavovať reformu v úprave majetkových vzťahov v Československej socialistickej republike. Keďže však problematika právnických osôb v podobe podnikov zahraničného obchodu a ich činnosti bola na pomedzí tak občianskoprávných, resp. hospodárskopravných vzťahov a rovnako aj vzťahov v rámci medzinárodného obchodu, tak bolo možné nájsť v Občianskom a Hospodárskom zákoníku²² ustanovenia týkajúce sa práve podnikov zahraničného obchodu. Za také ustanovenia možno označiť najmä § 389 ods. 1 Hospodárskeho zákoníka, ktorý síce umožňoval vystupovať podnikom zahraničného obchodu aj v hospodárskopravných vzťahoch, avšak ich zriaďovanie, právna subjektivita, hospodárenie, organizácia a ostatné majetkové pomery spadali do úpravy iných osobitných predpisov.²³ Pričom, pokiaľ išlo o podniky zahraničného obchodu, zákon nerozlišoval v § 389 ods. 1 medzi ich právnymi vzťahmi smerom do cudziny alebo smerom k čs. socialistickým organizáciám, alebo k čs. občanom, a teda toto vylúčenie bolo úplne absolútne.²⁴ Týmito predpismi boli najmä zákon č. 119/1948 Sb. o organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasílatelstvá a zákon č. 42/1980 Zb. o hospodárskych stykoch so zahraničným a samozrejme zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodných obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu). Hospodársky zákoník v § 389 ods. 2 explicitne vylúčil aplikáciu svojich ustanovení na úpravu akéhokoľvek vzťahu, ak bol už upravený ustanoveniami Zákonníka medzinárodného obchodu, čím fakticky ešte

²¹ Charakteristickými znakmi podnikov zahraničného obchodu boli: „a) sú samostatnými právnickými osobami; b) majú oddelenú majetkovú zodpovednosť; c) sú samostatnou hospodárskou organizáciou; d) ako vlastníci nehnuteľného majetku sa zapisujú do pozemkovej knihy; e) majetkové prevody medzi podnikmi zahraničného obchodu navzájom a inými národnými podnikmi sa uskutočňujú vo forme kúpnych zmlúv a odplatných prevodov; f) sú zapísané v podnikovom registri okresného súdu ich sídla; g) riadi ich a v ich mene koná generálny riaditeľ ako štatutárny orgán a v jeho zastúpení námestník; h) zriaďujú sa na základe komodít.“ CÚTH, Juraj et al. *Medzinárodné obchodné právo*. Bratislava : Obzor, 1983, s. 61.

²² „Z hospodárskeho zákoníku vyplýva, že podniky zahraničného obchodu jsou socialistické organizacemi. Nejde však ani o státní socialistické organizace ani družstevní socialistické organizace, ale o jiné socialistické organizace.“ KUČERA, Zdeněk – KUNZ, Otto. *Vybrané kapitoly z mezinárodního práva obchodního*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 33.

²³ Podľa Bystrického sa však podľa Hospodárskeho zákoníka riadili napr. tzv. odberateľsko-dodávateľské vzťahy, teda „vztahy mezi československými dodavatelskými podniky a PZO při vývozu zboží a vztahy mezi PZO a tuzemskými odběratelskými podniky při dovozu zboží (§ 211 – 258 Hospodářského zákoníku).“ BYSTRICKÝ et al., ref. 2, s. 22.

²⁴ KOHN, Lev. Použití zákoníku mezinárodního obchodu, kolizních norem a cizího práva v řízení před hospodářskou arbitráží. In *Právník*, 1965, roč. 104, č. 9, s. 794

zdôraznil diferenciáciu vzťahov, ktoré upravovali jednotlivé zákonníky.²⁵ Aj Občiansky zákonník obsahoval ustanovenie, ktoré sa vzťahovalo práve aj na podniky zahraničného obchodu, a to § 497 Občianskeho zákonníka. Toto ustanovenie sa nachádzalo pod marginálnou rubrikou "Úprava iných občianskoprávných vzťahov" a upravovalo, že vzťahy vznikajúce v medzinárodnom obchodnom styku mal upraviť osobitný predpis, čím teda priamo odkazovalo na aplikáciu ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu.²⁶

Je však potrebné najmä zamerať pozornosť na ustanovenia toho posledného, Zákonníka medzinárodného obchodu ako výsledku unifikácie práva medzinárodného obchodu v československom právnom poriadku. Zákonník medzinárodného obchodu v § 6 stanovil, že účastníkmi právnych vzťahov v medzinárodnom obchodnom styku môžu byť právnické a fyzické osoby. Na rozdiel od Občianskeho zákonníka a Hospodárskeho zákonníka, ktoré používali terminológiu „občan“ a „organizácia“, používal Zákonník medzinárodného obchodu tradičnú terminológiu používanú v medzinárodnom obchode.²⁷ Pri výklade tohto ustanovenia však netreba zabudnúť na komplexnosť úpravy Zákonníka medzinárodného obchodu ako predpisu, ktorý sa aplikoval v zmysle § 3, ak bolo za rozhodné právo pre určitý právny vzťah určené československé právo. Ustanovenia tohto zákona sa preto logicky mohli vzťahovať aj na zahraničných účastníkov medzinárodného obchodného styku, t.j. zahraničné právnické a fyzické osoby. Preto sa toto ustanovenie v časti o fyzických osobách aplikovalo len zriedkavo na československé fyzické osoby.²⁸ Napriek tomu, že ustanovenie § 6 stanovilo rovnosť účastníkov medzinárodného obchodného styku, podľa Kandu „vzhľadom k tomu, že sa podľa zákona č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství vyhrazují zahraniční obchod a mezinárodní zasílatelství podnikům, které ministr zahraničního obchodu zřídí, mohou na československé straně vystupovat zpravidla pouze právnické osoby.“²⁹ Ak by však táto zákonná úprava zostala ignorovaná, nastala by podľa zákona neplatnosť právneho úkonu.³⁰

Podľa § 8 ods. 1 boli právnickými osobami podniky a iné organizácie, ak im priznalo spôsobilosť na práva a povinnosti právo, podľa ktorého boli zriadené.³¹ Toto ustanovenie

²⁵ Lev Kohn však vo svojom príspevku ponúkol trochu odlišnú interpretáciu § 389 ods. 2 v spojení so znením dôvodovej správy k ustanoveniu § 2 ZMO, ktorá vychádzala z údajne nejasnej textácie a nedostatočne zrozumiteľného vyjadrenia obsahu, a preto skonštatoval nasledovné: „Úmyslem zákonodárce bylo vyjádřit asi toto: Jde-li o vztah mezi čs. socialistickými organizacemi, který se podle ustanovení § 2 z. m. o. spravuje z. m. o., pak platí přiměřeně mimo ustanovení z. m. o. pro tyto právní vztahy i příslušné ustanovení hospodářského zákoníku.“ KOHN, ref. 20, s. 795.

²⁶ „Lze tedy zastávat názor, že § 497 má negativní funkci a vylučuje majetkové vztahy v mezinárodním obchodě z pojmu "jiné občianskoprávní vztahy", i když se vyskytují rovněž názory opačné.“ BYSTRČKÝ, ref. 18, s. 24.

²⁷ KOPÁČ, Ludvík. *Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha : Panorama, 1984, s. 33.

²⁸ „Fyzické osoby se účastní mezinárodního obchodu jen v omezené míře. Při uskutečňování čs. zahraničního obchodu to bude vzhledem k čs. monopolu zahraničního obchodu výlučně na straně cizího účastníka při styku s obchodníky z kapitalistických států. Mimo rámec čs. zahraničního obchodu může se na právních vztazích upravených zákoníkem účastnit čs. fyzická osoba např. při majetkové dispozici patentními nebo autorskými právy v poměru k cizině.“ KOPÁČ, Ludvík. *Nová úprava obchodních operací*. Praha : Československá obchodní komora, 1964, s. 16.

²⁹ KANDA, Antonín. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha : Orbis, 1976, s. 24. Obdobne pozri aj ref. 15, s. 33.

³⁰ „Pokud by československá osoba vstoupila do právního vztahu uvedeného § 2 v rozporu s předpisy upravujícími organizaci československého zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství nebo bez předepsaného souhlasu, případně porušila jiný zákonný zákaz, budou její právní úkony neplatné podle § 28.“ Dôvodová správa k zákonu č. 101/1963 Sb. o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu). Digitální knihovna, NS RČS 1960 – 1964, tisk č. 149. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_12.htm> [cit. 2020-06-08].

³¹ „Osobní statut právnické osoby se v socialistických státech určuje podle zásady inkorporační (osobním statutem je právní řád, podle kterého byla právnická osoba zřízená), nebo podle zásady sídla právnické

spočívalo na tzv. inkorporačnej teórii, ktorá stanovila, že právne pomery právnickej osoby sa riadili a posudzovali výlučne podľa práva štátu, podľa ktorého vznikli.³² Túto teóriu možno označiť za tradičnú, poznáme však napr. v niektorých štátoch preferovanú teóriu sídla³³ (a jej variácie – teóriu skutočného sídla a teóriu štatutárneho sídla).³⁴ Najprv bolo potrebné, aby sa rozhodla otázka kolízneho charakteru, t. j. právo ktorého štátu bolo smerodajné pre určenie legis personalis právnickej osoby a až následne, keď už bolo známe rozhodujúce hmotné právo boli známe podmienky, ktoré musela organizácia (podnik atď.) splniť, aby sa stala spôsobilou právnickou osobou v súlade s ustanoveniami jej osobného zákona.³⁵ Určovanie právnej subjektivity právnických osôb, resp. širšie ich osobného štatútu je do dnešných dní esenciálnou otázkou v právnom odvetví medzinárodného práva súkromného.³⁶ Pozornosť si zaslúži aj názor prezentovaný prof. Strážnickou o tom, že cudzie právnické osoby (zriadené podľa iného právneho poriadku in abstracto) musia spĺňať podmienky právnej subjektivity aj podľa právneho poriadku štátu, na ktorého území vykonávajú činnosť.³⁷ Podľa § 8 ods. 2 boli československými právnickými osobami

osoby. V praxi vedou obe tyto zásady ke stejnému výsledku.“ KUNZ, Otto – KUČERA, Zdeněk – DOŠKOVÁ, Jana – RŮŽIČKA, Květoslav. *Vybrané otázky z mezinárodního práva soukromého a obchodního*. Praha : Univerzita Karlova, 1987, s. 21.

³² „Podstatný rozdíl v nazerání státov na štátnu příslušnost fyzické osoby a právnické osoby spočívá v tom, že při fyzické osobě, která je příslušníkem iného státu stačí, že vlastní doklady o nadobudnutí štátního občianstva tohoto státu. Neskúma sa či občianstvo v príslušnom štáte bolo nadobudnuté právoplatne. O štátnej príslušnosti právnických osôb rozhoduje však každý štát podľa vlastných princípov, ktorými určuje osobný zákon právnických osôb. Podľa toho sa potom aj štátna príslušnosť právnickej osoby môže určovať alebo podľa právneho poriadku štátu, v ktorom vznikla, alebo podľa právneho poriadku štátu, na území ktorého má sídlo.“ STRÁŽNICKÁ, Viera. Určovanie lex personalis právnických osôb v medzinárodnom obchode. In *Právny obzor*, 1970, roč. 53, č. 9, s. 796.

³³ „Jiné východisko k řešení otázky představuje tzv. teorie či zásada sídla, která určuje osobní statut právnické osoby podle jejího sídla, tj. místa, kde je soustředěná její činnost (tak tomu je zejména podle práva platného ve Francii nebo v NSR).“ MÁSILKO, Vilém. – STEINER, Vilém. *Mezinárodní právo soukromé v praxi*. Praha : Orbis, 1976, s. 37.

³⁴ „Za sídlo právnické osoby přitom někteří pokládají místo, kde je soustředěná její správa (siège social, principal place of business), neboť takové místo je snadno zjistitelné jakožto místo poměrně neměnné. Jiní pak určují sídlo právnické osoby a tím i její osobní statut podle místa, kde vykonává svou hospodářskou činnost (lieu d'exploitation). Takové určení vede však k nejistotě, neboť právnická osoba může vykonávat svou činnost i na území několika států.“ MÁSILKO - STEINER, ref. 19, s. 37-38.

³⁵ STRÁŽNICKÁ, ref. 22, s. 796.

³⁶ Tieto teórie týkajúce sa osobného štatútu právnickej osoby boli predmetom rozsiahlej rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ v známych prípadoch (Centros, Überseering, Inspire Art, Daily Mail a Cartesio a ďalšie).

³⁷ „Práva, kterými právnická osoba disponuje na základe spôsobilosti nadobudnutej či už podľa princípu inkorporácie alebo princípu sídla, nemusia byť uznané v inom štáte. Zo suverenity každého štátu vyplýva jeho právo vytvárať také normy, ktoré najlepšie vyjadrujú spoločensko-politické záujmy štátu na normovaní spoločenských vzťahov. Právo štátu neuznať spôsobilosť právnickej osoby nadobudnutú podľa zákonov iného štátu teoreticky jestvuje a uplatňuje sa aj v praxi v oblasti medzinárodného obchodu.“ STRÁŽNICKÁ, ref. 22, s. 796-797.

najmä podniky zahraničného obchodu a ostatné hospodárske organizácie zapísané v podnikovom registri.³⁸ Tieto právnické osoby boli obchodníkmi³⁹ v zmysle tohto zákona.⁴⁰

Podľa § 9 ods. 1 boli právne pomery právnických osôb upravené právnymi predpismi, podľa ktorých boli zriadené alebo stanov vydaných na základe týchto predpisov, v ktorých bol najmä určený názov právnickej osoby a bolo stanovené, akými orgánmi koná a ako zaniká. V kontexte tohto ustanovenia bolo veľmi dôležité „*v zájmu právni jistoty v mezinárodném obchodním styku znát právní poměry smluvního partnera podle příslušného cizího právního řádu.*“⁴¹ Právne pomery podnikov zahraničného obchodu upravovali v zásade dva predpisy, už spomenutý zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství, ktorý bol však s účinnosťou od 1. júla 1980 nahradený druhým predpisom, a to zákonom č. 42/1980 Zb. o hospodárskych stykoch so zahraničím, ktorému bude venovaná pozornosť v ďalšom texte. Prípadne, ak bol podnik zahraničného obchodu zriadený vo forme akciovej spoločnosti, tak aj zákon č. 243/1949 Sb. o akciových spoločnostiach. Podľa § 9 ods. 2 právne úkony urobené v mene právnickej osoby jej orgánmi v rozsahu ich oprávnení,⁴² boli vždy právnymi úkonmi právnickej osoby alebo štátu.⁴³ Podľa § 10 pokiaľ mala právnická osoba členov, títo členovia neručili za jej záväzky, pokiaľ to tento zákon alebo osobitné predpisy nestanovili inak.⁴⁴

Podľa § 11 československé právnické osoby, najmä podniky zahraničného obchodu a medzinárodného zasielateľstva, zodpovedali za porušení svojich záväzkov svojim majetkom a štát neručil za ich záväzky.⁴⁵ Tieto právnické osoby neručili za pohľadávky proti štátu ani za pohľadávky proti iným právnickým osobám. Podľa § 12 skutočnosti, ktoré boli zapísané do registra, v ktorom bola právnická osoba zapísaná, boli účinné voči tretím osobám. Ak nebola do registra zapísaná skutočnosť, ktorá tam mala byť zapísaná podľa predpisov štátu, kde bol register vedený, nebolo možné sa jej dovolávať voči tretím osobám, ibaže by tieto osoby o nej vedeli alebo museli vedieť. Išlo o tzv. negatívny princíp publicity.⁴⁶

³⁸ Napriek tomu však podľa Kopáča „z výrazu zejména vyplývá, že však mohou mít právní subjektivitu i čs. organizace nezapsané do podnikového rejstříku, jestliže jim je přiznána podle právních předpisů, podle nichž byly zřízeny (např. Čs. obchodní a průmyslová komora).“ KOPÁČ, ref. 15, s. 34.

³⁹ O tom, kto bol obchodníkom „bude nepochybně také rozhodovat právo, podle něhož byla právnická osoba zřízená, nebo právo státu, v němž má fyzická osoba provozující obchodní činnost bydliště. Ve státech vycházejících z teorie sídla při vyhledávání osobního statutu právnické osoby bude i u právnické osoby o její povaze obchodníka rozhodovat právní řád jejího skutečného sídla.“ KUČERA – KUNZ, ref. 17, s. 87-88.

⁴⁰ „Za obchodníky nepovažuje ZMO všechny čs. právnické osoby, nýbrž pouze podniky zahraničního obchodu a ostatní hospodářské organizace zapsané do podnikového rejstříku. Důsledky, že ZMO kvalifikuje tyto právnické osoby jako obchodníky, se mohou projevit v souvislosti s aplikací § 2 odst. 1 písm. i). Kromě toho může mít kvalifikace čs. právnických osob význam i při použití cizích právních předpisů (např. obchodních zákoníků).“ KOPÁČ, ref. 15, s. 34-35.

⁴¹ KUČERA – KUNZ, ref. 17, s. 87

⁴² V prípade porušenia rozsahu oprávnení konať, resp. prekročenia oprávnení konať za právnickú osobu sa malo aplikovať ustanovenie § 38, podľa ktorého vznikajú práva a povinnosti právnickej osobe, pokiaľ sa právny úkon týka predmetu jej podnikania alebo patrí k jej bežnej činnosti, okrem ak druhá strana o prekročení vedela. Toto ustanovenie predstavuje už tradičnú doktrínu obchodného práva tzv. doktrínu ultra vires, ktorá je súčasťou aj nášho platného a účinného Obchodného zákonníka.

⁴³ Zákon tu referoval na § 8 ods. 3, podľa ktorého aj štát mal spôsobilosť na práva a povinnosti.

⁴⁴ „Vzhledem ke kolizně právní úpravě vyplývající z § 8 a z § 9 uplatní se tato vyvratitelná domněnka jen u právnických osob zřízených podle čs. právních předpisů.“ KOPÁČ, ref. 15, s. 36.

⁴⁵ „Zásada o samostatné osobnosti podniků pro zahraniční obchod a o jejich majetkové samostatnosti doznala vyjádření i ve vyhláškách ministra zahraničního obchodu, jimiž dochází k zřizování těchto vyhlášek se výslovně uvádí, že jako vlastník nemovitého majetku se zapisuje podnik.“ KANDA, ref. 16, s. 28.

⁴⁶ BYSTRICKÝ, ref. 2, s. 53.

Podnikový register bol upravený vyhláškou ministerstva spravodlivosti zo dňa 15. júna 1964, č. 114/1964 Zb. o podnikovom registri. Táto vyhláška bola prijatá ako vykonávací predpis k ustanoveniam § 8 a § 12 zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku, Zákonníku medzinárodného obchodu. V oddiele II tejto vyhlášky sa nachádzala úprava podnikového registra pre odbor medzinárodného obchodu (§ 6 až § 9). Podľa § 6 sa podniky zahraničného obchodu, akciové spoločnosti, združenia a ostatné právnické osoby zúčastňujúce sa medzinárodného obchodu zapisovali do oddielu podnikového registra určeného pre zápis podnikov v odbore zahraničného obchodu. Zápis do podnikového registra mal pre podniky zahraničného obchodu socialistických štátov rozdielne právne účinky – deklaratórne (ČSSR, NDR) a konštitutívne (BLR, RSR).⁴⁷

Podľa § 7 sa do oddielu podnikového registra zapisoval spôsob zriadenia právnickej osoby a deň jej vzniku, jej názov, sídlo, predmet podnikania⁴⁸, štatutárne orgány s uvedením osôb a ich funkcií⁴⁹, mená prokuristov a akým spôsobom sa tieto osoby podpisujú za právnickú osobu. Ak to vyžadovala povaha právnickej osoby, zapisoval sa do tohto oddielu aj údaj o základnom majetku⁵⁰ a členoch právnickej osoby, pokiaľ ručili za jej záväzky, výška ich podielov a rozsah ich ručenia, prípadne iné skutočnosti, ktoré stanovovali osobitné predpisy vzhľadom k zápisu do registra, do ktorého sa zapisovala daná právnická osoba. Do podnikového registra sa zapisovala aj zmena a zánik skutočností uvedených vyššie, zrušenie právnickej osoby, jej vstup do likvidácie, likvidátori a ich spôsob zastupovania a podpisovania.

Do oddielu podnikového registra pre podniky v odbore zahraničného obchodu v zmysle § 8 mohol každý oprávnený nazerať, robiť si z neho výpisky a vyžiadať si z neho úradné odpisy a potvrdenia. Ustanovenie § 9 stanovilo subsidiárnu aplikáciu ustanovení prvého oddielu tejto vyhlášky na vedenie oddielu podnikového registra, pokiaľ tento oddiel neustanovoval inak. Podnikový register viedol okresný súd v sídle krajského súdu pre organizácie, ktoré mali sídlo v obvode tohto krajského súdu.⁵¹

⁴⁷ CÚTH – STRÁŽNICKÁ, ref. 7, s. 40.

⁴⁸ Jedným z najvýznamnejších znakov, ktoré definovali podniky zahraničného obchodu bola ich vecná špecializácia, teda napr. výlučné zameranie sa na obchodovanie s určitým tovarom v rámci predmetu podnikania, uvedené potvrdil aj Bystrický: „*Podniky byly vytvořeny k provádění zahraničních obchodních operací v určitém odvětví, daném povahou zboží nebo určitou činností (zasílatelství)*.“ BYSTRICKÝ, ref. 18, s. 44.

⁴⁹ V zmysle § 2 ods. 1, 2 tejto vyhlášky, ak podávala návrh na zápis do podnikového registra organizácia, ktorej sa tento zápis týkal, musel byť podpísaný jej štatutárnym orgánom. Podpisy štatutárnych orgánov bolo potrebné pri zápise predložiť úradne overené. Táto povinnosť sa vzťahovala iba na prvozápis a v rámci ďalších úkonov sa už nevyžadovalo úradné overenie podpisov štatutárnych orgánov.

⁵⁰ V praxi však mali od počiatku „*tyto podniky podle zvláštních ustanovení svých zřizovacích vyhlášek základní jmění stanovené pevnou peněžitou částkou*.“ BYSTRICKÝ, ref. 18, s. 44.

⁵¹ Podnikový register pre obvod Mestského súdu v Prahe a Krajského súdu v Prahe viedol Obvodný súd pre Prahu 1; pre obvod Krajského súdu v Plzni viedol Okresný súd Plzeň-mesto; pre obvod Krajského súdu v Brne viedol Okresný súd Brno-mesto; pre obvod Krajského súdu v Bratislave viedol Okresný súd Bratislava-mesto.

ZÁKON O HOSPODÁRSKÝCH STYKCH SO ZAHRANIČÍM

Zákon č. 42/1980 Zb. o hospodárskych stykoch so zahraničím znamenal ďalší významný posun a vývoj v oblasti medzinárodného obchodu, možno ho označiť ako pomyselnú tretiu etapu rozvoja zahraničného obchodu v Československu.⁵² Prvou etapou možno bez akýchkoľvek pochyb označiť prijatie zákona č. 119/1948 Sb. o štátní organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasílatelství, ktorého význam spočíval v zavedení štátneho monopolu na zahraničný obchod, a to inštitucionálnym zakotvením podnikov zahraničného obchodu a znárodnením podnikov a majetku slúžiacim na výkon súkromnej zahraničnoobchodnej činnosti.⁵³ Druhou etapou bolo prijatie zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku, ktorý znamenal unifikáciu noriem upravujúcich právne vzťahy vznikajúce v medzinárodnom obchodnom styku.

K ďalšej etape sa zákonodarca odhodlal po takmer zhodnej dobe aká bola medzi prvou a druhou etapou (1948 – 1963, resp. 1963 – 1980). Ako to s pokrokom a vývojom býva, zvyčajne nahrádza to čo už nie je dostatočne aktuálne alebo v praxi účinné a účelné. Bolo tomu tak najmä v prípade zákona č. 119/1948 Sb. o štátní organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasílatelství, ktorý už po viac ako tridsiatich rokoch od účinnosti (napriek tomu bol iba jedenkrát novelizovaný v roku 1959) nespĺňal sčasti predstavy vtedajšej právnej praxe.⁵⁴ Tento zákon preto zrušil predpis č. 119/1948 Sb., a to v takom rozsahu, že ponechal v platnosti a účinnosti iba ustanovenia týkajúce sa znárodnenia podnikov a majetkových podstát.

Zákon o hospodárskych stykoch so zahraničím upravoval v ustanoveniach § 13 až § 15 právne pomery podnikov zahraničného obchodu. Táto úprava tvorila čiastočne prevzatie dovtedajšej úpravy s obohatením prvkami, ktoré neobsahoval predchádzajúci právny predpis, resp. bolo potrebné ich vyjadriť aj v predpise zákonnej právnej sily.⁵⁵

⁵² Vo svojom príspevku prof. Pauknerová konštatuje, že štátny monopol zahraničného obchodu zavedený zákonom č. 119/1948 Sb., o štátní organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasílatelství výrazne obmedzil a paralyzoval československú zahranično-obchodnú aktivitu, nielen riadením obchodných operácií osobitnými subjektmi, ktoré boli zriadené, ale dokonca podriadením celej hospodárskej činnosti s cudzinou, a preto „*tento systém řízení, skutečně neúnosný, začal být od počátku osmdesátých let, od přijetí zákona o hospodářských stycích se zahraničím, postupně uvolňován.*“ PAUKNEROVÁ, Monika. Svoboda podnikání a právní regulace zahraničně obchodních vztahů. In *Právník*, 1991, roč. 130, č. 7-8, s. 672.

⁵³ Dôvodová správa k zákonu č. 42/1980 Zb. o hospodárskych stykoch so zahraničím ešte viac zvýraznila úlohu a dôležitosť zákona č. 119/1948 Sb. o štátní organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasílatelství, keďže „*jeho úprava poskytla právní základ pro řízení zahraničně obchodní činnosti a byla účinná zejména v době, kdy se kapitalistické státy pokoušely o izolaci československého hospodářství v mezinárodním obchodě. Úprava tohoto zákona hrála významnou úlohu při ochraně československého hospodářství proti škodlivým důsledkům hospodářské blokády uskutečňované kapitalistickými státy v padesátých letech, současně však zejména v pozdějším období, umožnila plánovitě rozvíjení československých hospodářských vztahů.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 42/1980 Sb. o hospodárskych stykoch se zahraničím. Digitální knihovna, FS ČSSR 1976 – 1980, tisk č. 75. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1976fs/tisky/t0075_01.htm> [cit. 2020-06-11].

⁵⁴ „*Obsah zákona č. 119/1948 Sb. však již zcela neodpovídá nynějším potřebám řízení zahraničně hospodářské činnosti. Hlavní jeho nedostatek spočívá v příliš úzkém vymezení předmětu úpravy, poněvadž se vztahuje v podstatě pouze na regulaci vývozu, dovozu a průvozu zboží.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 42/1980 Sb. o hospodárskych stykoch se zahraničím. Digitální knihovna, FS ČSSR 1976 – 1980, tisk č. 75. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1976fs/tisky/t0075_01.htm> [cit. 2020-06-11].

⁵⁵ „*Podniky zahraničného obchodu zriadené podľa doterajších predpisov (zák. č. 119/1948 Zb. o štátnej organizácii zahraničného obchodu a medzinárodného zasílatel'stva) sa pokladajú za podniky zahraničného obchodu zriadené podľa ZHSZ (pozn. A.K. v zmysle § 58 ods. 1 ZHSZ).*“ PROCHÁZKA, Michal. Zákon o hospodárskych stykoch so zahraničím. Bratislava: Obzor, 1982, s. 134.

Podľa § 13 ods. 1 bol podnik zahraničného obchodu právnickou osobou zriadenou na vykonávanie zahraničnoobchodnej činnosti, ktorá zodpovedala za porušenie svojich záväzkov a ostatných povinností svojím vlastným majetkom.⁵⁶ Podľa § 13 ods. 2 podnik zahraničného obchodu neručil za záväzky štátu ani za záväzky iných právnických osôb a vice versa štát ani iné právnické osoby neručili za záväzky podniku zahraničného obchodu.⁵⁷ Zásadný rozdiel medzi štátnymi socialistickými organizáciami a podnikmi zahraničného obchodu spočíval aj v režime ich majetku.⁵⁸ Išlo samozrejme o majetok v socialistickom vlastníctve, nie však štátnom, bolo možné o ňom hovoriť ako o socialistickom vlastníctve osobitného typu.⁵⁹ Podľa § 13 ods. 3 podniky zahraničného obchodu zriaďoval minister zahraničného obchodu Československej socialistickej republiky po prerokovaní s príslušnými federálnymi a republikovými ústrednými orgánmi, pričom zriaďovacia listina podniku zahraničného obchodu mala obsahovať najmä názov, sídlo, deň zriadenia, určenie predmetu podnikania a výšku základného majetku. Ako už bolo vyššie uvedené, zriadenie podniku podliehalo zápisu do podnikového registra. Podnik zahraničného obchodu nadobudol právnu subjektivitu dňom zriadenia.⁶⁰

Podľa § 14 ods. 1 bol štatutárnym orgánom podniku zahraničného obchodu generálny riaditeľ a jeho námestník/námestníci.⁶¹ Do tejto funkcie ich menoval, resp. odvolával minister zahraničného obchodu Československej socialistickej republiky. Spôsobilosť

⁵⁶ „Z navrhované úpravy vyplýva jednoznačne samostatná majetkoprávni subjektivita podniků zahraničního obchodu. V souladu s potřebami mezinárodního obchodu se stanoví povaha podniků zahraničního obchodu jako jiných než státních, družstevních a společenských organizací, jež majetkem, který je v jejich vlastnictví, odpovídají za porušení závazků a jiných povinností. Tuto povahu lze doposud dovodit pouze nepřímou z § 389 hospodářského zákoníku a přímo jen z norem nižšího řádu, např. výnosu federálního ministerstva zahraničního obchodu č. 5/1967 věstníku federálního ministerstva zahraničního obchodu a vyhlášky federálního ministerstva financí č. 156/1975 Sb., o správě národního majetku.“ Dôvodová správa k zákonu č. 42/1980 Sb. o hospodárskych stykoch se zahraničím. Digitálna knižnica, FS ČSSR 1976 – 1980, tisk č. 75. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1976fs/tisky/t0075_01.htm> [cit. 2020-06-11].

⁵⁷ „Tato úprava umožní účinněji chránit československé majetkové zájmy vůči zahraničním účastníkům mezinárodního obchodu, neboť čelí možnosti vzájemně směřovat jednotlivé československé právnické osoby v jejich vztazích vůči zahraničí (např. v souvislosti se započtením). Současné osnova zákona v zájmu právní jistoty v mezinárodním obchodě stanoví plnou majetkovou odpovědnost za případné porušení jejich povinností. Z tohoto důvodu je podrobně upraven zejména vznik podniku zahraničního obchodu, a to tak, aby byly plně chráněny majetkové zájmy jeho zahraničních věřitelů.“ Dôvodová správa k zákonu č. 42/1980 Sb. o hospodárskych stykoch se zahraničím. Digitálna knižnica, FS ČSSR 1976 – 1980, tisk č. 75. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1976fs/tisky/t0075_01.htm> [cit. 2020-06-11].

⁵⁸ „Majetek podniků zahraničního obchodu není majetkem státu, tj. nejde o majetek ve státním socialistickém vlastnictví (národní majetek), takže se na něj nevztahují např. předpisy o správě národního majetku. Subjekty vlastnického práva k majetku podniků zahraničního obchodu jsou tyto podniky samy (nejde tedy o operativní správu jako v případě státních socialistických organizací).“ KUČERA – KUNZ, ref. 17, s. 33.

⁵⁹ KUČERA – KUNZ, ref. 17, s. 33.

⁶⁰ PROCHÁZKA, ref. 52, s. 135.

⁶¹ „Generální ředitel je štatutárnym orgánom podniku zahraničného obchodu, riadi tento podnik a je oprávnený v jeho mene konať vo všetkých veciach. V súvislosti so zastupovaním treba rozlišovať medzi námestníkom – zástupcom generálneho riaditeľa ako štatutárneho orgánu a ostatnými námestníkmi generálneho riaditeľa podniku zahraničného obchodu. Z funkcie námestníka generálneho riaditeľa podniku zahraničného obchodu ešte nevyplýva, že je zároveň štatutárnym orgánom. Každý námestník je totiž oprávnený ako orgán podniku zahraničného obchodu robiť právne úkony vyplývajúce z jeho funkcie vymedzenej v organizačnom predpise. Námestník – zástupca generálneho riaditeľa podniku zahraničného obchodu (ktorým je niektorý z jeho námestníkov) má postavenie štatutárneho orgánu a jeho oprávnenie vyplýva priamo z príslušného organizačného predpisu. Iba tento námestník je opráv-

konať v mene podniku nadobudol generálny riaditeľ a jeho námestník dňom vymenovania do funkcie, pričom účinky odvolania z tejto funkcie boli právne záväzné voči tretím osobám až odo dňa zápisu do podnikového registra.⁶² Táto úprava nezasahovala do právnych účinkov podľa § 12 Zákonníka medzinárodného obchodu, podľa ktorého boli skutočnosti zapísané v podnikovom registri účinné voči všetkým tretím osobám. Ustanovenie § 14 ods. 3 slúžilo ako zmocňovacie ustanovenie k tomu, aby federálne ministerstvo zahraničného obchodu upravilo všeobecne záväzným predpisom zriaďovanie prevádzkových rád⁶³, prípadne ďalších poradných orgánov podnikov zahraničného obchodu spolu aj s vymedzením ich pôsobnosti.⁶⁴ V zriadení týchto orgánov bolo možné vidieť aj jednu z konkrétnych možností ako prehĺbiť spoluprácu medzi výrobnou sférou a zahraničným obchodom, pretože pracovné skupiny prevádzkových rád dokázali presne analyzovať problémy medzi dodávateľmi a konkrétnym PZO a v tomto zmysle mohli súčasne preventívne predkladať mnohé odporúčania prevádzkovej rade na riešenie.⁶⁵

Organizáciu podniku zahraničného obchodu upravoval štatút, ktorý vydával minister zahraničného obchodu Československej socialistickej republiky. Podnik zahraničného obchodu bol v zmysle § 14 ods. 5 povinný sa starať o to, aby sa jeho majetok plne účelne a hospodárne využíval, a chránil. Federálne ministerstvo zahraničného obchodu malo po dohode upraviť s Federálnym ministerstvom financií a Štátnou bankou československou formou všeobecne záväzného predpisu podrobnosti o hospodárení s majetkom podnikov zahraničného obchodu.

nený v čase neprítomnosti generálneho riaditeľa konať v mene podniku zahraničného obchodu v rozsahu právomoci generálneho riaditeľa. Ostatní námestníci generálneho riaditeľa sú poverení zastupovať podnik zahraničného obchodu. V tomto postavení môžu robiť v mene podniku všetky právne úkony nevyhnutné na splnenie svojich pracovných úloh vo veciach týkajúcich sa zverného úseku, a to aj v čase prítomnosti generálneho riaditeľa. Toto rozlišovanie medzi námestníkom ako zástupcom generálneho riaditeľa (s postavením štatutárneho orgánu) a námestníkom alebo iným vedúcim pracovníkom ako zástupcom podniku zahraničného obchodu má význam okrem iného aj z hľadiska pracovno-právnych predpisov (napr. v súvislosti s ukladáním kárných opatrení za porušovanie pracovnej disciplíny podľa § 78 a nasl. ZP).“ PROCHÁZKA, ref. 52, s. 136-137.

⁶² „V zájmu právnej jistoty a s přihlédnutím k potřebám mezinárodního obchodního styku spojuje osnova zákona se zápisem do podnikového rejstříku při zřízení podniku zahraničního obchodu a při jmenování generálního ředitele, popř. jeho náměstka pouze deklaratorní účinky, kdežto při zrušení, sloučení nebo rozdělení podniku zahraničního obchodu, jakož i při odvolání generálního ředitele nebo jeho náměstka přisuzuje tomuto zápisu konstitutivní účinek.“ Dôvodová správa k zákonu č. 42/1980 Sb. o hospodárskych stykoch se zahraničím. Digitální knihovna, FS ČSSR 1976 – 1980, tisk č. 75. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1976fs/tisky/t0075_01.htm> [cit. 2020-06-11].

⁶³ Vo svojom príspevku sa Daniel Futej vyjadril k postaveniu a funkciám prevádzkových rád: „Podniky zahraničného obchodu realizujú prevažnú časť zahraničného obchodu v ČSSR. Dôležitú úlohu pri ich aktivizácii s výrobnou sférou plnia prevádzkové rady podnikov zahraničného obchodu zriaďované v zmysle vyhlášky č. 54/1981 Zb. Úlohou prevádzkovej rady je umožniť rozhodujúcim tuzemským dodávateľom a odberateľom podieľať sa na riešení zásadných úloh a problémov podnikov zahraničného obchodu, riadiť a aktivizovať prehlbovanie vzájomnej spolupráce PZO a VHJ a posudzovať a kontrolovať plnenie ich dohôd o spolupráci. Vyjadrujú sa najmä k plánu vývozu a dovozu a k jeho zisteniu, ako aj ku koncepčným otázkam realizácie zahraničného obchodu. Na tento účel odporúčajú konkrétne opatrenia, ktoré by mal realizovať PZO a jeho dodávateľské, resp. odberateľské organizácie.“ FUTEJ, Daniel. Zdokonaľovanie organizačnej štruktúry zahraničného obchodu v ČSSR. In *Právny obzor*, 1988, roč. 71, č. 4, s. 371.

⁶⁴ Pozri napr. vyhlášku č. 54/1981 Zb. o prevádzkových radoch podnikov zahraničného obchodu.

⁶⁵ FUTEJ, ref. 46, s. 371.

Podľa § 15 sa upravoval postup pri zániku podniku zahraničného obchodu vo forme zlúčenia, splynutia alebo rozdelenia podniku, alebo len jednoduché zrušenie podniku zahraničného obchodu bez právneho nástupcu.⁶⁶ Minister zahraničného obchodu Československej socialistickej republiky rozhodoval po dohode s príslušnými ústrednými orgánmi federácie a republík o zrušení, rozdelení, splynutí a zlúčení podnikov zahraničného obchodu a o zmene predmetu ich podnikania. Minister zahraničného obchodu Československej republiky mohol rovnako zmeniť aj ich názov, sídlo a výšku základného majetku. V prípade zrušenia podniku zahraničného obchodu rozhodol minister zahraničného obchodu o prevode práv a záväzkov tohto podniku zahraničného obchodu na inú československú právnickú osobu alebo o vykonaní jeho majetkovej likvidácie.⁶⁷

Pri rozdelení podniku zahraničného obchodu, keďže išlo o zánik s právnymi nástupcom, prechádzali jeho práva a záväzky na novo vzniknuté podniky zahraničného obchodu v rozsahu, ktorý bol určený v rozhodnutí ministra zahraničného obchodu o rozdelení podniku zahraničného obchodu.⁶⁸ V prípade, ak sa nerozhodlo o niektorom záväzku pochádzajúceho z pôvodného podniku zahraničného obchodu, veriteľ mohol uplatniť svoj nárok voči ktorémukol'vek z nástupníckych podnikov zahraničného obchodu vzniknutých rozdelením pôvodného podniku zahraničného obchodu, pričom tieto podniky boli zaviazané splnením tohto záväzku spoločne a nerozdielne. Týmto ustanovením sa zrejme sledovala ochrana právnej istoty účastníkov v právnych vzťahoch s podnikmi zahraničného obchodu.

Pri splynutí podnikov zahraničného obchodu prechádzali všetky práva a záväzky splývajúcich podnikov zahraničného obchodu na novo vzniknutý podnik zahraničného obchodu. Rovnako tak, pri zlúčení podniku zahraničného obchodu s iným podnikom zahraničného obchodu prechádzajú všetky práva a záväzky zanikajúceho podniku zlúčením, na podnik s ktorým sa zlučuje. Na tomto mieste sa žiada uviesť, že na rozdiel od splynutia je potrebné pri zlúčení podnikov zahraničného obchodu identifikovať, ako je vyššie uvedené, ktorý podnik zlúčením zaniká a ktorý bude existovať naďalej ako právny nástupca oboch zúčastnených podnikov.⁶⁹

⁶⁶ „V súvislosti so zrušením podniku zahraničného obchodu treba rozlišovať jeho zrušenie a zánik. Ak sa pri zrušení rozhodne zároveň o prevode práv a záväzkov zrušovaného podniku zahraničného obchodu bez likvidácie na inú čs. právnickú osobu, nastane aj zánik zrušovaného podniku zahraničného obchodu, a to s účinkami odo dňa zápisu do podnikového registra (pozn. A.K. v zmysle § 15 ods. 6 ZHSZ). Naproti tomu ak sa pri zrušení podniku zahraničného obchodu rozhodne o vykonaní jeho likvidácie, existuje zrušený podnik zahraničného obchodu ako právny subjekt ďalej, až do skončenia jeho likvidácie. Po skončení jeho likvidácie sa rozhodne o prevode zostatku.“ PROCHÁZKA, ref. 52, s. 139-140.

⁶⁷ V tomto prípade sa vymenoval likvidátor a po skončení likvidácie sa rozhodlo o prevode likvidačného zostatku. Rozhodnutie o majetkovej likvidácii a likvidátor sa zapisoval do podnikového registra. Likvidáciu podnikov zahraničného obchodu mali v zmysle § 14 ods. 5 bližšie upraviť vykonávacie predpisy k tomuto zákonu. Týmto vykonávacím predpisom bola vyhláška č. 167/1980 Zb. o postupe pri likvidácii podnikov zahraničného obchodu.

⁶⁸ „Podniky zahraničného obchodu, na ktoré prešli práva a záväzky z rozdeleného podniku zahraničného obchodu bez určenia rozsahu, sú zaviazané spoločne a nerozdielne. V danom prípade ide o výnimku z § 146 HZ, podľa ktorého v hospodárskoprávnych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami je spoločná a nerozdielna (solidárna) zodpovednosť niekoľkých organizácií vylúčená.“ PROCHÁZKA, ref. 52, s. 140.

⁶⁹ Pri splynutí tradične dva existujúce podniky zahraničného podniku A a B splynuli do novo vzniknutého subjektu - podniku zahraničného obchodu C. Pri zlúčení sa taktiež dva existujúce podniky zahraničného obchodu A a B zlučovali, avšak výsledkom zlúčenia nebol nový podnik zahraničného obchodu C, ale jeden z už existujúcich podnikov A alebo B. Splynutie podnikov zahraničného obchodu teda nutne predpokladá vznik nového subjektu, pričom pri zlúčení (fúzii) sa nepredpokladá vznik nového subjektu.

Zrušenie, rozdelenie, splynutie alebo zlúčenie podnikov zahraničného obchodu alebo zmena ich základného majetku nesmeli spôsobiť ujmu veriteľom tohto podniku zahraničného obchodu, a preto sa tu vyžadoval konštitutívny zápis týchto skutočností, ktoré nadobúdali účinnosť až odo dňa zápisu do podnikového registra.

ZÁVER

Podniky zahraničného obchodu v období svojho zakotvenia mali „zaplátať“ diery po súkromných obchodníkoch, ktorí pod nátlakom pofebruárových udalostí v roku 1948 museli postupne ustúpiť znárodneniu ich podnikania v záujme blaha celku – spoločnosti. Práve znárodnenie umožnilo vytvoriť dostatočný majetkový substrát pre plynulé a nerušené pokračovanie v obchodovaní so zahraničím, avšak už pod vplyvom štátneho monopolu v zahraničnom obchode. Postupne sa rokmi z týchto podnikov vyprofilovalo mnoho úspešných a veľmi známych podnikov – zrejme najznámejším podnikom zahraničného obchodu bol Tuzex, v ktorom občania nakupovali nedostupné tovary zo zahraničia. Je preto možné bez akýchkoľvek obáv povedať, že podniky zahraničného obchodu zastávali prominentnú pozíciu v československom právnom poriadku, vzhľadom na to, že zahraničný obchod tvoril významnú časť československého hospodárstva.⁷⁰

V období po roku 1989 stratili najmä pod vplyvom liberalizácie podnikania a vlastníctva svoj dovtedajší význam a mnohé z nich boli predmetom neskoršej privatizácie alebo zanikli bez právneho nástupcu s následnou likvidáciou. Ich ponovembrová transformácia však bola určite jednoduchšia, keďže v porovnaní s liberálnejšími úpravami v Európe, ktorými sme sa následne inšpirovali, spĺňali kritéria kladené na štandardné samostatné právnické osoby.

Napriek tomu, že v dnešnej dobe by už podniky zahraničného obchodu určite neobstáli, sú svojim spôsobom zaujímavé a ich činnosť nie je do dnešných dní ucelene zmapovaná, čo by sa určite žiadalo pri objeme československého zahraničného obchodu ilustrovaného práve podľa štatistík z roku 1967.

Možno teda len dúfať, že volanie po väčšom skúmaní histórie v tomto odvetví nezostane nevypočítané a dosiahneme v budúcnosti väčšie poznanie problematiky podnikov zahraničného obchodu a ich činnosti v medzinárodných obchodných vzťahoch.

⁷⁰ Podľa štatistiky zahraničného obchodu vo svete z roku 1967 tvoril zahraničný obchod ČSSR významnú časť spomedzi krajín socialistického bloku. Zahraničný obchod ČSSR podľa obratu na jedného obyvateľa tvoril až 2394 Kčs, čo bolo suverénne najviac z pomedzi štátov socialistického bloku – v ZSSR obrat zahraničného obchodu tvoril len 460 Kčs, v PLR 880 Kčs, v NDR 2081 Kčs a v MLR 1793 Kčs. ČSSR dokonca predbehla aj USA, ktorého obrat zahraničného obchodu na jedného obyvateľa tvoril 1743 Kčs. Avšak nedokázalo súperiť s inými štátmi z kapitalistického bloku: Francúzsko 2530 Kčs, Rakúsko 3010 Kčs, Nemecká spolková republika 3593 Kčs, Švédsko 7560 Kčs, Holandsko 7890 Kčs, Belgicko 9429 Kčs. Úroveň zahraničného obchodu ČSSR sa dokonca rovnala priemeru vyspelých priemyselných štátov (2352 Kčs) a prevyšovala trojnásobne priemer RVHP (760 Kčs). Pozri BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 11.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Adam Köszeghy
adam.koszeghy@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Občiansky zákonník ako pomenovanie základného právneho predpisu občianskeho práva*

Miroslav Lysý

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

LYSÝ, Miroslav. Občiansky zákonník ako pomenovanie základného právneho predpisu občianskeho práva. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 51-57.

Príspevok sa venuje analýze spojenia Občiansky zákonník, ktorý od roku 1950 slúži ako pomenovanie základného predpisu občianskeho práva a po roku 1989 ako všeobecného predpisu súkromného práva. Predmetom analýzy sú tak adjektívum „občiansky“ ako aj substantívum „zákonník“. Kým prvý pojem je možné sledovať od dôb rímskeho práva, pričom tento pojem v tvare *ius civile* zanechal svoju stopu aj v uhorskom práve, tak pojem „zákonník“ treba dať do súvisu s publikačnými zvyklosťami právnych predpisov.

ABSTRACT

LYSÝ, Miroslav. The Civil Code as a Name of the Basic Civil Law Bill. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 51-57.

The article is concerned with the collocation of the words Civil code (Občiansky zákonník) analysis, since 1950 serving as a name of the basic bill for the civil law and after 1989 it became the general bill for the Private law. Both adjective „Civil“ („Občiansky“) as well as noun „code“ („zákonník“) are under the further analysis. While the first term is to be observed since periods of Roman law, simultaneously as *ius civile* reflected in Hungarian law, too, the term „code“ („zákonník“) we shall connect with publication customs of bills.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

občiansky zákonník, *ius civile*, zákon, zákonník

KEYWORDS

Civil code, *ius civile*, code, „zákonník“

Obsah výrazov občianske právo a občiansky zákonník sú pre právnickú obec pochopiteľne jasné, no je dôvodné predpokladať, že obsah občianskoprávných vzťahov je omnoho menej jasný pre laickú verejnosť, a to prinajmenšom v porovnaní s ústavným alebo trestným právom. Jemne zavádzajúci je pritom zrejme výraz občan, evokujúci vzťah medzi štátom a jeho príslušníkmi („občanmi“, nositeľmi „občianskych práv“, nositeľmi „štátneho občianstva“). Tento príspevok sa preto bude venovať právnemu pojmu, ktorý síce nepatrí medzi tie najdôležitejšie, avšak vzhľadom k tomu, že tvorí názov predpisu, pod ktorým je uvádzaný v zbierke zákonov, je rozumné predpokladať, že historický výklad pôvodu tohto názvu má svoje opodstatnenie. Keďže sa názov tohto predpisu¹ skladá z adjektíva občiansky a substantíva zákonník, rozdelíme tento príspevok na dve časti.

* Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

¹ Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

I. „OBČIANSKY“

Je historickým paradoxom, že pokiaľ sa tvorcovia socialistického Občianskeho zákonníka z roku 1964 rozhodli rozísať s tradičnou terminológiou súkromného práva, tak súčasťou týchto zmien bol aj odklon od pojmu osoba (fyzická alebo právnická) a jej nahradenie pojmami organizácia a občan (občania). Pojem občan, ako jeden zo subjektov občianskoprávných vzťahov² tak bol v istom zmysle bližšie názvu svojho predpisu „Občiansky zákonník“. V istom zmysle je však tento názov beztak mätúci, keďže pôsobnosť Občianskeho zákonníka a občianskeho práva vôbec smerovala a smeruje nielen k „občanom“, ale pôsobí voči všetkým osobám, a to tak fyzickým, ako aj právnickým.

Aj preto je samozrejme potrebné vysvetľovať pôvod tohto názvu predovšetkým historicky a odvodiť tento výklad od dôb, keď síce existovali občania, nie však už štátne občianstvo. Výklad smerom k prívlastku „občiansky“ treba preto smerovať samozrejme k počiatkom európskej právnej kultúry, ktorú najlepšie stelesňuje rímske právo. Tu sa aj zrodil pojem *ius civile*, ktorý vyjadroval personálny charakter pôsobnosti súkromného práva smerom k rímskym občanom (*cives*). Aj preto sa oplatí odcitovať známy výrok rímskeho právnika Gaia, ktorý vo svojej učebnici vysvetlil, že „Všetky národy (*populi*), ktoré sa spravujú zákonmi a zvykmi, používajú sčasti svoje vlastné, sčasti právo spoločné všetkým ľuďom, pretože (to) právo, ktoré si ktorýkoľvek národ (*populus*) ustanovil pre seba, je jeho vlastné právo a nazýva sa *ius civile*, (keďže je) akoby vlastným právom obce (*civitas*).“³ Táto jedna z úvodných viet Gaiovej učebnice odráža rímsky zmysel pre systematické triedenie práva.

Pozornosť si samozrejme zaslúži onen vzťah medzi *ius civile* a *populus*. V rímskom politickom myslení neznamenal pojem *populus* ktorýkoľvek národ, ale len ten, ktorý sa spravoval „zákonmi a zvykmi“ a tvoril obec. Túto úroveň nedosahovali (aspoň v očiach kultúrne arogantných Rimanov) *gentes*, ktoré sa preto nemohli spravovať prostredníctvom vlastného *iuris civilis*, ale „len“ prostredníctvom *iuris gentium*. V rímskom období tak bolo občianske právo vlastne právom občanov a jeho protikladom bolo *ius gentium*. Z hľadiska dnešného chápania však *ius gentium* riešilo podobný predmet úpravy. Gaius tak nerozlišoval medzi oboma systémami z hľadiska predmetu úpravy, ale z pohľadu „civilizačnej úrovne“ nositeľov tohto práva.⁴

V neskoršej dobe sa pod výrazom *ius civile* myslela zbierka tzv. Justiniánskej kodifikácie, ktorej protikladom boli tzv. barbarské zákonníky, akými boli zbierky práva Longobardov, Sasov, Frankov, Vizigótov, atp. Tie sa však označovali ako *leges* (sg. *lex*), čo je výraz charakteristický pre písané právo (od *legere*, čítať). Tak je výraz *ius civile* – občianske právo – pojmom, ktorý v sebe obsahuje odkaz na staré rímske právo, ktorého podobu v západnej Európe poznali jej obyvatelia spočiatku len v mlhavých predstavách vulgarizovaného provinciálneho rímskeho práva.

² Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, § 1: „V oblasti uspokojovania hmotných a kultúrnych potrieb vznikajú medzi občanmi a socialistickými organizáciami a medzi občanmi navzájom občianskoprávne vzťahy.“

³ *The Institutes of Justinian*. Ed. Thomas Erskine Holland. Oxford : Clarendon Press, 1881², s. 5-6. „*Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprius est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis.*“

⁴ Porovnaj tiež CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných I 25 (39)*. Eds. Jan Janoušek – Aleš Havlíček – Hana Fořtová. Praha : OIKOYMENH, 2009, s. 46. „...*populus autem non omnis hominum coetus quoquo modo congregatus, sed coetus multitudinis iuris consensus et utilitatis communione sociatus.*“

Je logické, že v staršom období uhorského práva nedochádza k terminologickému precizovaniu týchto právnych pojmov. V prameňoch arpádovskej proveniencie nad termínom *ius* prevláda *iustitia* a pojem *cives* má do 13. storočia viacero významov. Na prvom mieste ide o obyvateľa krajiny vo všeobecnosti, čo odkazuje na význam tohto pojmu v klasickej latinčine. Keďže sa uhorské hrady označovali (aj) výrazom *civitas*, bolo logické, že obyvatelia podliehajúci správe hradu boli taktiež *cives*. Nechýba však aj *cives* vo význame vojaci. No a napokon, v 13. storočí dochádza k udeľovaniu výsad skupinám osôb, z ktorých sa stávajú obyvatelia miest. Aj pre nich sa používa toto označenie, hoci samotný preklad tohto pojmu do súčasného jazyka je veľmi ťažký.⁵ Opisne je však možné tento termín vysvetliť ako obyvateľa obce (*civitatis*) a až v neskorom stredoveku je zrejme korektné použiť preklad tohto pojmu v znení „mešťan“.⁶ Tým sa teda obyvatelia hradských centier stali obyvateľmi mestských centier, čo korešponduje aj s terminologickým vývojom stredovekej nemčiny (*der Burger*).

Prienik používania pojmu *ius civile* v uhorskom práve prichádza prirodzene spolu s Tripartitom. V jeho teoretickom úvode Štefan Werbőczy triedi v duchu antických tradícií súkromné právo do troch kategórií, a to do prirodzeného práva (*ius naturale*), práva národov (*ius gentium*) a práva civilného/občianskeho (*ius civile*).⁷ Občianske právo potom, tiež v antickom duchu, chápe ako právo, ktoré si ako vlastný vytvoril ľud (*populus*), resp. obec (*civitas*).⁸ Čo však azda najviac stojí za spomenutie, je Werbőczyho mimovoľná formulácia, že *ius civile* je dvojakého druhu. Jednak ním chápe právo, nachádzajúce sa „v knihách“ *iuris civilis*, čím má na mysli zrejme okrem iného materiály, z ktorých sa vzdelával. Toto právo však môže tvoriť „cisár alebo najvyšší vládca“. Pod *ius civile* však Werbőczy rozumel aj rozličné lokálne práva, ktoré si mohli tvoriť rozličné územia, provincie, alebo aj mestá.⁹ Toľko aspoň úvodná, teoretická časť Tripartita. Je vidieť, že v ďalších častiach, vo vlastnom texte zbierky uhorského obyčajového práva si už Werbőczy vystačil aj bez termínu *ius civile*, až na jednu výnimku. Tou bola jeho poznámka, že pojem agnát nie je prirodzeného pôvodu, ale pochádza z *ius civile*.¹⁰

⁵ Najkomplexnejší rozbor k téme spravila LYSÁ, Žofia. Počiatky formovania mestskej society v stredovekej Bratislave. (Úvod do problematiky.) In *Medea*, 2006, roč. 10, s. 130-133. LYSÁ, Žofia. *Bratislava na ceste k privilégium 1291 : štúdie k dejinám Bratislavy v 13. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 46-47.

⁶ Je však súčasne nutné podotknúť, že aj Menší dekrét Žigmunda Luxemburského z roku 1405 používa na označenie obyvateľov slobodných kráľovských miest tri termíny, a to *cives*, *hospites* a *populi*. Porovnaj *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. All Complete Monographs. 4* (ďalej ODRMH). BAK, János M. (ed.), s. 354. https://digital-commons.usu.edu/lib_mono/4.

⁷ *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. All Complete Monographs. 4* (ďalej ODRMH). BAK, János M. (ed.), s. 354. https://digital-commons.usu.edu/lib_mono/4. „Privatum vero est ius speciale quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Et illud triplex est scilicet ius naturale, ius gentium & ius civile.“

⁸ Tripartitum. In ODRMH. „IUS autem civile est, quod quisque populus vel quæque civitas sibi propter divinam humanamque causam constituit. Et vocatur ius civile quasi proprium ius civitatis, quod tripliciter potest accipi. Primo generaliter & est quod in unaquaque civitate generaliter observatur. Secundo specialiter & est quod quisque populus vel quæque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit. Tertio excellenter ad excellentiam videlicet iuris Romanorum, quod etiam ius imperiale nominatur.“

⁹ Tripartitum. In ODRMH. „Ubi advertendum quod ius civile duplex reperitur. Quoddam commune & est illud, quod in libris iuris civilis habetur. Et istud non potest condere nisi imperator vel alius supremus princeps. Quoddam vero privatum, quod etiam ius Municipale vel statutarium dicitur. Et illud unaquæque regio, vel provincia, vel aliquando civitas sibi constituere potest.“

¹⁰ Tripartitum I 118. In ODRMH. „Ubi breviter sciendum est quod hoc nomen agnationis non est naturale sed civile nomen, & inventum est iure civili ad differentiam naturalis cognitionis ut per hoc diversitas originis masculorum & foeminarum distingueretur.“

Werbőczyho prispôsobenie klasického latinského pojmu *ius civile* uhorským, či presnejšie feudálnym európskym pomerom predstavuje dôležitý posun v jeho význame. Tento posun súvisí v prvom rade s tým, že Werbőczy musel vziať do úvahy partikularizmus práva v Uhorsku a tvorbu práva lokálnymi, relatívne nezávislými komunitami. Termín *ius civile* sa tým pádom dostal do uhorského práva v podobe reflektujúcej pomery neskorostredovekého práva.

Je súčasne spomenutia hodné, že pojem *ius civile* nenašiel svoje miesto v zákonoch uhorského snemu. Výnimku, ktorá toto pravidlo potvrdzuje, predstavuje zákonný článok uhorského snemu č. LXXXVII/1647. Uhorský snem rokoval na sklonku zápasov povstania Juraja I. Rákociho a nepochybne s otázkami stavovských povstaní súvisí aj predmet úpravy, ktorým je devolúcia majetku tých, ktorí sa dopustia zločinu nevernosti, v prospech kráľovského Fisku, a to aj v prípade, ak sa ich majetok nachádza na území slobodných miest. Keďže tento majetok má po devolúcii byť znovu predmetom ďalšej donácie, predmetný majetok je neskôr držaný v režime *iuris civilis*.¹¹ V tomto prípade sa používa pojem *ius civilis* inak ako v Tripartite. Pokiaľ Werbőczy chápal *ius civilis* v širšom zmysle ako pojem zahŕňajúci aj „občianske“ právo slobodných kráľovských miest, tak zákonný článok z roku 1647 ním rozumie len krajinské právo.

Je celkom pochopiteľné, že sa na Werbőczyho tak ako v iných veciach, tak aj v tejto, odvolávala uhorská civilistika. Neprijímala však bez výhrad Werbőczyho predstavu o tom, že *ius civile* môže byť aj „občianske“ právo mesta. A tak sa napríklad u Istvána Husztyho dozvedáme, že *ius civile* môžeme rozlišovať na uhorské právo (*Jus Hungaricum*) a *Jus commune & Jus imperiale* (ktoré Huszty označuje iným menom ako *Jus Romanum*). Ďalej už Huszty členil *ius civile* iba na písané a nepísané.¹² Huszty však na rozdiel od Werbőczyho nerieši tvorbu práva lokálnymi právotvornými komunitami.

Istá nevyjasnenosť a neurčitosť pojmu *ius civile* v 18. storočí viedla k tomu, že pôvodným zámerom bolo do moderných „občianskych“ kodifikácií zahrnúť aj verejné právo. Nedošlo k tomu skôr z praktických dôvodov a tým (napríklad prostredníctvom Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z roku 1811) čiastočne splynuli pojmy súkromného a občianskeho práva.¹³ V Uhorsku sa tak plánoval nový občiansky zákonník už od marcových zákonov (pod názvom *Polgári törvénykönyv*¹⁴). Od všeobecného súkromného práva sa tak odčlenili najskôr obchodnoprávne kódexy, ktoré (v Uhorsku v roku 1875) vytvorili osobitné skupiny právnických osôb a osobitné prvky záväzkového práva. Nie je potrebné zvlášť pripomínať, že po roku 1950 došlo k dočasnému zúženiu významu občianskeho práva pod vplyvom kodifikácií z rokov 1950 a 1964 a pod vplyvom socialistickej koncepcie občianskeho práva.

¹¹ *Corpus decretorum juris Hungarici. Decretum generale inclyti regni Hungariae partiumque adnexarum. Tomus primum.* Budae : Typis et Sumptibus Typographiae Reg. Universitatis Hungaricae, 1844, s. 778. „Si quis in fundis, territoriis Liberarum, Regiarumque Civitatum & Oppidorum, haereditates tenentes, & possidentes, Crimen laese Majestatis, vel Notam infidelitatis, quocunque in casu incurrunt; extunc haereditates eorundem, non in ipsius Civitatis, sed Fiscum regium, adinstar Bonorum aliorum notam incurrentium, eo facto devolutae, collationique Regiae subjectae esse dignoscuntur. Nihilominus tamen Donatarii, tales haereditares, in Civitatibus, & Oppidis territoriisque eorundem existentes, Jure Civili possideant.“

¹² HUSZTY, Stephanus. *Jurisprudentia practica seu Commentarius novus in Jus Hungaricum. Liber primus.* Agriae : 1778, s. 2.

¹³ V slovenskej literatúre môžeme vidieť ako prejav tohto splynutia napríklad v dielach LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku.* Bratislava : Iura edition, 2002². LUBY, Štefan. *Slovenské všeobecné súkromné právo. I. sväzok: úvodná časť – všeobecná časť – osobnostné právo.* Bratislava : (b. v.), 1941. LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva.* Šamorín : Heuréka, 2002³.

¹⁴ Porovnaj pozn. č. 18.

II. „ZÁKONNÍK“

Na prvý pohľad síce azda banálna, no predsa len nie nezaujímavá je otázka, prečo istá úzko vymedzená skupina našich predpisov má vo svojom názve namiesto zákona zákonník. Medzi ne patrí aj občiansky zákonník v dnešnom znení.

Ak nás neprekvapí, že sa pojem zákon vyskytoval už v období mojmirovskom, kedy sa týmto pojmom označil názov Metodom pripraveného prekladu časti byzantskej Eklogy *Законъ судный людѣмъ*,¹⁵ možno bude pre nás prinajmenšom zaujímavé, že sa používal taktiež pojem *законъникъ*. Ako pomenovanie pre panovníkovu zbierku noriem sa s ním však stretávame až v neskoršom období a v inom priestore, u južných Slovanov (Zákonník Štefana Dušana z r. 1349). V literatúre sa o jeho pôvode v našom geografickom priestore síce špekuluje,¹⁶ ale zrejme nedošlo k jeho výraznejšiemu rozšíreniu v porovnaní s pojmom zákon.¹⁷

Pojem zákon nachádzame v slovenskom právnom jazyku rozšírený až v modernej dobe. Stredoveká a novoveká latinčina si vystačila so zákonnými článkami (*articuli*), ktoré sa spájali do dekrétov (*decreta*). Podstatné je, že tieto „artikuly“ v staršej dobe boli rozsahovo pomerne krátke texty, ktoré nemožno porovnávať so súčasnými korpusmi. Bolo preto logické rozšírenie módy pomenúvať rozsiahlejšie právne diela kódexmi (z lat. *codex*, kniha), akými boli napríklad francúzsky Code civil. Jeho nemeckou obdobou sa stal napríklad „Gesetzbuch“ všeobecného občianskeho práva, ktorý v roku 1811 vydal panovník vo forme patentu. Práve takýto predpis mali tak na mysli uhorskí poslanci v marcových dňoch revolučného roku 1848, keď v súvislosti so zrušením aviticity poverili novovzniknutú uhorskú vládu úlohou pripraviť „občiansky zákonník“ („*polgári törvénykönyv*“).¹⁸ Trojička *codex – Gesetzbuch – törvénykönyv* potom v neskoršom období sprevádzala aj iné uhorské predpisy významnejšieho rozsahu.¹⁹ Neprekvapí, ak v maďarčine vydané Dočasné súdne pravidlá z roku 1861 hovoria o rakúskom občianskom zákonníku („*ausztriai polgári törvénykönyv*“).²⁰

Pokiaľ sa v rámci kodifikačných prác neujal v prípade úpravy obchodného práva²¹ termín zákonník, inak tomu bolo v oblasti trestného práva. Tak Uhorský trestný zákonník o zločinoch a prečinoch z roku 1878,²² ako aj priestupkový kódex, ktorý bol prijatý o rok

¹⁵ Kritické vydanie tohto moravského juridika je v zbierke *Magnae Moraviae fontes historici IV. Leges, textus iuridici*. Ed. Dagmar Bartoňková – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2013², s. 128-176. Zaujímavé je, že autori edície používajú v českom preklade názov „Soudní zákoník pro lid“. Vo veľkej časti bádania je takýto preklad názvu v podstate úzus. Porovnaj aj GÁBRIŠ, Tomáš – JÁGER, Róbert. Opätovne k súdnemu zákonníku pre ľud (Zakon sudnyj ljudem): k možnostiam rekonštrukcie archaického práva na Veľkej Morave. In *Právněhistorické studie*, 2016, roč. 44, č. 1, s. 16-44.

¹⁶ GÁBRIŠ, Tomáš – JÁGER, Róbert. *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, s. 110-114.

¹⁷ Ten spoznáваме aj prostredníctvom hagiografického diela Život Konštantína, v ktorom sa zákon použil v zmysle kresťanského zákona. Porovnaj Žitije Konstantína, c. 14. In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici*. Eds. Dagmar Bartoňková et al. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 99.

¹⁸ Zák. čl. č. XV/1848 o zrušení aviticity vo svojom pôvodnom znení hovoril: „*A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni, és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi.*“

¹⁹ Takýmto predchodcom bol aj obsahovo veľmi rozsiahly zmenkový zákon z roku 1840 (1840. évi XV. törvénycikk a váltó-törvénykönyv behozatik).

²⁰ Ideiglenes törvénykezési szabályok I §§ 21, 156, IV §§ 6-7. In *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár*, ed. Tomáš Gábriš. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014², s. 390, 415, 428-429.

²¹ 1875. évi XXXVII. törvénycikk. kereskedelmi törvény.

²² 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

neskôr (Uhorský trestný zákonník o priestupkoch) boli zákonníkmi (*törvénykönyv*).²³ Oba trestné „zákonníky“ sa používali aj v slovenskom preklade, ako napokon potvrdzuje aj derogačná norma, vzťahujúca sa k týmto predpisom, z roku 1950.²⁴

Pozoruhodné je, že základné predpisy trestného práva hmotného sa v ďalšom období prestali označovať ako zákonníky a ostali „len“ zákonmi. To sa týkalo tak kodifikácie z roku 1950,²⁵ ako aj z roku 1961²⁶ a neprekvapí snáď, že rovnako je to aj so súčasne platnou kodifikáciou.²⁷ Tento nesystematický prvok súvisí akiste s pôvodne rakúskou právnou úpravou z roku 1852,²⁸ ktorú si logicky osvojilo české prostredie. Aj prvorepublikové pokusy o kodifikácie trestného práva hmotného počítali s pomenovaním „trestný zákon“,²⁹ kým pre oblasť všeobecného predpisu súkromného práva malo zostať pomenovanie zákonník.³⁰ Tieto pomenovania však každopádne zostali v neskorších, už úspešnejších kodifikáciách z rokov 1950³¹ a 1964.³²

Ústup od poňatia občianskeho zákonníka ako všeobecného kódexu súkromného práva sa zrejme odrazil aj na tom, že od 60. rokov pribudlo viac zákonníkov. Názov Zákonník práce sa zaužíval tak pre úpravu z roku 1965,³³ ako aj z roku 2001.³⁴ Zo socialistických kódexov tu ešte pribudol Hospodársky zákonník,³⁵ vystriedaný v roku 1991 Obchodným zákonníkom,³⁶ ktorý navyše ukončil platnosť ďalšieho zákonníka, upravujúceho právo medzinárodného obchodu.³⁷

Napokon treba ešte pripomenúť, že pojem zákonník mal v pôvodnej slovenčine iný význam, blížiaci sa k zbierke (viacerých) zákonov. Aj preto keď sa začítame do Slovenských národných novín z roku 1847, všimneme si, že zákon bol len jeden zo súboru zákonníka.³⁸ Práve na túto skutočnosť poukazovali predkladatelia návrhu publikačného

²³ 1879. évi XL. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a kihágásokról. Z pohľadu dneška by sme priestupkový zákon radili do správneho práva, avšak z hľadiska jeho dobového pomenovania ide o systematickú súčasť trestného práva.

²⁴ Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon, § 311.

²⁵ Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon.

²⁶ Zákon č. 141/1961 Zb. Trestný zákon.

²⁷ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.

²⁸ Názov predpisu budeme citovať z vydania, ktoré porovnáva tento rakúsky trestný zákon s inými „zákonníkmi“, platnými v nemeckých krajinách. *Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen für das Kaiserthum Oesterreich vom 27. Mai 1852 in seinen Verhältnissen zu den neuen Strafgesetzbüchern in Preußen, Baiern, Württemberg, Hannover, Sachsen, den Thüringischen Staaten u. s. w. Eine vergleichende Ausgabe.* Ed. C. J. Müller. Pest; Wien : Hartleben's Verlags-expedition, 1853.

²⁹ K nim porovnaj napr. FICO, Miroslav. Procesné aspekty prípravy návrhu trestného zákona z roku 1937 (ako „záverečného“ pokusu o unifikáciu trestného práva hmotného 1. ČSR). In *Studia iuridica Cassoviensis*, 2018, roč. 6, č. 2, s. 93-103. Paralelne sa však používal aj termín zákonník. Porovnaj napr. správu „Príprava čsl. trestního zákoníku“. Deník. In *Právník. časopis věnovaný vědě právní i státní*, 1936, roč. 75, s. 215.

³⁰ Zákon, kterým se vydává občanský zákoník. Vládní návrh. <Dostupné na internete: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/7035>>

³¹ Zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

³² Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

³³ Zákon č. 65/1965 Zb. Zákonník práce.

³⁴ Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce.

³⁵ Zákon č. 109/1965 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁶ Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

³⁷ Zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu).

³⁸ Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu sněmu. In *Slovenské národné noviny*, utorok 19. Vel. Rujna 1847, 228. Číslo. „Añi skutočne tento zákon tak ako je nemá v zákonníku našom dobrého mjesta, bo podľa něho nežemän do úradov krajinských příst' muože, ten ale ktorí muože biť volení, sám do týchto úradov volit' nesmje.“

predpisu v Sneme slovenskej krajiny v roku 1939, keď „z dôvodu stručnosti“ sa rozhodli zvoliť stručnejší názov publikačnej zbierky, a to Slovenský zákonník. Tu skutočne potom vychádzali predpisy vydávané tak snemom, ako aj vládou (teda nielen zákony). Historický exkurz pri predkladaní publikačného predpisu smeroval k tomu, že v minulosti sa za zákonník označoval „súhrn platných zákonov“ a ak by sa malo dnes (t. j. vo februári roku 1939, pozn. M. L.) namietat' proti tomu, že v „Slovenskom zákonníku“ budú publikované aj iné predpisy ako zákony, výraz zákon má predsa len širší význam. Je ostatne charakteristické, že sa autori odvolávali na prvorepublikovú Ústavnú listinu a jej odkazy na sľuby novozvolených poslancov a prezidenta, že budú „dodržiavať zákony“.³⁹

Pojem Občiansky zákonník je natoľko vžitý, že ak už sa aj jeho novej podoby po doterajších troch desaťročiach rekodifikačných pokusov dočkáme, sotva bude mať iný názov ako ten pôvodný predpis, ktorý sa chystá nahradiť. Na tom nič nezmení ani skutočnosť, že procesné predpisy z roku 2015 zvolili apelatívum „civilný“.⁴⁰ Naša stať mala najvyšš ambíciu poukázať na niektoré nesystémové prvky v pomenovaní predpisov nášho právneho poriadku a v ich historickom zdôvodnení.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
miroslav.lysy@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

³⁹ Porovnaj https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocumentVariant?documentVariantId=4&fileName=T0003_00.pdf&ext=pdf.

⁴⁰ Nie je prekvapujúce, že v rámci rozvíjania jazykového purizmu uhorské predpisy nemohli siahnuť po cudzom termíne, a preto sa uhorský predpis občianskeho práva procesného nazýval „1911. évi I. törvényikk a polgári perrendtartásról“. Prívlastok „občiansky“ sa potom používal aj pre neskoršie procesné predpisy.

Od obchodných spoločností k socialistickým organizáciám. Vývoj právnickej osoby po roku 1950 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom*

Lenka Martincová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MARTINCOVÁ, Lenka. Od obchodných spoločností k socialistickým organizáciám. Vývoj právnickej osoby po roku 1950 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 58-73.

Príspevok je venovaný nazeraniu na právnickú osobu v Československu v období nastolenom februárovými udalosťami roka 1948. Autorka v príspevku popisuje zrušenie Obchodných zákonníkov v roku 1950 a približuje vymedzenie právnickej osoby v Občianskom zákonníku z roku 1950 a v prácach popredných predstaviteľov československej právnej vedy. Záver príspevku je venovaný vzniku socialistickej organizácie a jej vymedzeniu v Hospodárskom zákonníku.

ABSTRACT

MARTINCOVÁ, Lenka. From Companies to Socialist Organisations. Development of Legal Person since 1950 with Special Attention to Economic Relations. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 58-73.

The paper deals with the understanding of a legal person in Czechoslovakia in the period following the events of February 1948. The author describes the repeal of Commercial Codes in the year 1950 and discusses the definition of a legal person in the 1950 Civil Code and in the works of the leading representatives of Czechoslovak jurisprudence. The final part of the paper is dedicated to the formation of a socialist organisation and its definition in the Economic Code.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Československo, 1948, Obchodný zákonník, obchodné spoločnosti, Občiansky zákonník, právnická osoba, Hospodársky zákonník, socialistická organizácia

KEY WORDS

Czechoslovakia, 1948, Commercial Codes, commercial companies, Civil Code, legal person, Economic Code, socialist organisation

ÚVOD

Po februárových udalostiach roka 1948 bol v rámci tzv. právnickej dvojročnice prijatý zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, ktorý predstavoval prvý kódex všeobecného súkromného práva pre celé územie Československej republiky. Občiansky zákonník pritom nebol len významným unifikačným dielom, zjednocujúcim právne pomery českých zemí a Slovenska, ale pre slovenské územie predstavoval zároveň i prvú kodifikáciu občianskeho práva, nahrádzajúcu do sledovanej doby využívanú právnu obyčaj a čiastkovú zákonnú právnu úpravu. Koncepčnú predlohu Občianskeho zákonníka predstavoval ruský Občiansky zákonník z roku 1922, obdobne ako princípy sovietskej ústavy z roku

* Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

1936. V dôsledku časovej tiesne boli však kodifikátori nútení čerpať i z nezrealizovaného československého predvojnového návrhu Občianskeho zákonníka, rovnako ako spolupracovať s civilistickými odborníkmi predchádzajúceho obdobia. Občiansky zákonník si v dôsledku sledovaných skutočností zachoval základné črty klasického civilného kódexu, typického pre kontinentálnu právnu tradíciu – rešpektoval tradičné zmluvné typy, rovnako ako tradičné inštitúty obligačného práva, vecných práv či všeobecnej časti a taktiež i právne názvoslovie. I napriek oduševneným proklamáciám o novom obsahu starých inštitútov, ktoré boli obsiahnuté v dôvodovej správe k Občianskemu zákonníku, tak zostalo množstvo právnych inštitútov zachovaných v pôvodnej podobe.¹

Hoci sa na Občianskom zákonníku z roku 1950 nepodpísali nové spoločenské, politické a právne pomery do takej miery ako na neskoršom Občianskom zákonníku z roku 1964, prostredníctvom viacerých zásadných modifikácií sa v ňom však už odzrkadlilo jeho nové kľúčové postavenie v procese výstavby socialistickej spoločnosti. Občiansky zákonník z koncepcného hľadiska na jednej strane zúžil, na strane druhej rozšíril okruh majetkových a osobných vzťahov, ktoré boli jeho ustanoveniami upravované. Kým zúženie upravovaných vzťahov bolo dôsledkom vyňatia rodinnoprávných a pracovnoprávných vzťahov, rozšírenie vecnej pôsobnosti bolo dôsledkom skutočnosti, že Občiansky zákonník zrušil predchádzajúcu obchodnoprávnú úpravu v podobe Všeobecného obchodného zákona, uvedeného zákonom č. 1/1863 r. z., rovnako ako zák. čl. XXXVII/1875 Obchodný zákon, ktorej funkciu v zmenených podmienkach do určitej miery prevzal.²

Ustanovenia Občianskeho zákonníka tak dali definitívnu bodku za klasickými formami obchodných spoločností v podobe verejnej obchodnej spoločnosti či komanditnej spoločnosti, ktoré boli upravené v rámci Všeobecného obchodného zákona a Obchodného zákona či samostatne upravenej spoločnosti s ručením obmedzeným. Občianskym zákonníkom neboli zrušené iba ustanovenia § 223 - 257 Obchodného zákona a zákon č. 70/1873 r. z. o zárobkových a hospodárskych spoločenstvách, ktoré upravovali právne pomery

¹ BĚLOVSKÝ, Petr. Občianské právo. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 434.

² LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014, s. 49-50. Občiansky zákonník zrušil i zákon č. 58/1906 r. z. o spoločnosti s ručením obmedzeným a zákon č. 271/1920 Zb., ktorým sa rozširuje platnosť zákona zo dňa 6. marca 1906, č. 58, r. z. o spoločnostiach s ručením obmedzeným, na Slovensko a Podkarpatskú Rus a pozmeňujú sa ustanovenia § 115 a 116 tohto zákona, ako i iné právne predpisy súvisiace s obchodovaním. Pozri § 568, ods. 2, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Podľa dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku z roku 1950, kodifikované obchodné právo, ktoré predstavovalo právo privilegovaných vrstiev kapitalistického štátu, nebolo v nových podmienkach budovania socializmu potrebné. Zmienené triedne hľadisko, ale rovnako i existencia socialistickej spoločenskej sústavy, predovšetkým socializácia základných výrobných prostriedkov a základných prostriedkov distribúcie, potrebu zachovania obchodného práva neodôvodňovali, resp. existenciu obchodného práva vylučovali. Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. In *Poslanická sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. [cit. 2019-11-20]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_13.htm> Ako konštatovali autori *Občianskeho práva* z roku 1953, i napriek tomu, že súčasťou nového právneho poriadku nebolo obchodné právo, sledovaná skutočnosť neznamena, že by sa určité inštitúty známe už v kapitalistickom období nemohli v prípadoch, ak to vyhovovalo potrebám zákonodarcu, uplatniť i v nových podmienkach. Inštitúty obchodného práva, ktoré zodpovedali súdobým spoločenským výrobným či výmenným vzťahom boli do Občianskeho zákonníka prevzaté v súlade so zmeneným triednym obsahom. I keď takéto konanie zákonodarcu mohlo budiť dojem, že tak ako to bolo pozorovateľné v minulosti, i teraz preberaním prvkov predchádzajúcej obchodnoprávnej úpravy do Občianskeho zákonníka dochádzalo ku komercializácii občianskeho práva, opak bol pravdou. Hlavným cieľom zákonodarcu sa podľa dôvodovej správy mala stať dekomercializácia občianskeho práva. LUBY, Štefan – SPIŠIAK, Ján. *Občianske právo. Všeobecná časť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 8-9.

družstiev.³ Sledované ustanovenia ako i právny predpis sa však nevzťahovali na družstvá, ktoré vznikli na základe zákona č. 69/1949 Zb. o jednotných poľnohospodárskych družstvách. Ustanovenia Obchodného zákona upravujúce právne pomery družstiev boli spolu so zmieneným zákonom zrušené až zákonom č. 53/1954 Zb. o ľudových družstvách a družstevných organizáciách, ktorý bol v 60. rokoch 20. storočia nahradený Hospodárskym zákonníkom. Prechodné a záverečné ustanovenia Občianskeho zákonníka, ktoré zrušili predchádzajúcu obchodnoprávnu úpravu sa nedotkli ani účastinných spoločností, ktoré boli už v predchádzajúcom roku osobitne upravené v zákone č. 243/1949 Zb. o účastinných spoločnostiach, rušiacom čl. 173 - 249 Všeobecného obchodného zákona a § 147 - 222 Obchodného zákona ako i iné súvisiace právne predpisy.

Nerátajúc zmeny vo vecnej pôsobnosti Občianskeho zákonníka či významné zásahy do predchádzajúceho nazerania na vlastníctvo a vlastnícke právo, možno konštatovať, že jednou z dôležitých novôt, ktoré so sebou popri zrušení obchodnoprávnej úpravy Občiansky zákonník z roku 1950 prinášal bolo, že započal novú cestu nazerania na podobu a funkciu právnickej osoby vo formujúcich sa hospodárskoprávnych vzťahoch.

NOVÉ PONÍMANIE A VÝVOJ PRÁVNICKEJ OSOBY PO ROKU 1950

Občiansky zákonník z roku 1950 zostal verný tradičnému deleniu subjektov občianskoprávnych vzťahov na fyzické a právnické osoby. Existencia právnickej osoby bola vymedzená ustanovením, podľa ktorého mohli mať spôsobilosť na práva a povinnosti i osoby rozdielne od fyzických osôb, a to právnické osoby. K vzniku právnickej osoby, ktorá nebola zriadená priamo zákonom, bolo potrebné zriadenie príslušným orgánom, prípadne jeho súhlas so zriadením. Právnické osoby mali mať svoj názov a ich právne pomery mali byť upravené právnymi predpismi alebo stanovami, ktoré určovali, kto mal v mene právnickej osoby konať. V prípade, ak právnická osoba mala členov, okrem prípadov vymedzených osobitnými právnymi predpismi nemali zodpovedať za jej záväzky.⁴

Popri pomerne strohej právnej úprave právnickej osoby v Občianskom zákonníku nám právnickú osobu po roku 1950 približuje, i spolu s novým špecifickým vymedzením jej pojmových náležitostí, československá právna veda. Ako konštatovali autori *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1956, konštrukt právnickej osoby bol známy už rímskemu právu. Hoci mala buržoázia v počiatočnom období ostro vystupovať proti myšlienke právnej subjektivity spoločenských útvarov, v dôsledku postupného vývoja spätého s koncentráciou kapitálu malo dôjsť k priznaniu subjektivity i právnickým osobám. I napriek mnohým snahám o ozrejenie podstaty právnických osôb vzniklo podľa autorov namiesto jednotného vymedzenia právnickej osoby množstvo rozličných teórií, ktoré mali zakryť vykorisťovateľskú povahu kapitalistickej spoločnosti, pričom najvýznamnejšou teóriou sa stala tzv. *teória fikcie*.⁵ Autori *Učebnice občianskeho a rodinného práva*

³ V platnosti zostal i zákon č. 133/1903 r. z. o revízii spoločenstiev zárobkových a hospodárskych a iných spolkov, vládne nariadenie č. 116/1935 Zb., o úprave niektorých pomerov zárobkových a hospodárskych spoločenstiev, družstiev, hospodárskych a živnostenských družstiev úverových, zákon č. 210/1919 Zb., o úprave pomerov družstiev na Slovensku a vládne nariadenie č. 492/1919 Zb., aby bol vykonaný zákon z 15. apríla 1919 č. 210 Zb. z. a n., o úprave pomerov družstiev na Slovensku.

⁴ § 18-20, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

⁵ *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Zväzok. Všeobecná časť – Vecné práva*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 116-117. Podľa autorov *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1956 boli právnické osoby podľa buržoáznej právnej teórie delené na verejné a súkromné právnické osoby a korporácie a ústavy. Kým prvé delenie bolo založené na existencii právneho dualizmu, resp. otázke, či sa právnická osoba spravovala predpismi verejného alebo súkromného práva,

z roku 1953 kritizovali pre kapitalistické súkromné právo príznačné, na teórii fikcie založené ponímanie právnickej osoby. Keďže idea kolektívu ako subjektu práv bola podľa autorov kapitalistickému právu cudzia, právna veda za subjekt práv a povinností, tvoriaci majetkový súbor a slúžiaci kolektívu, považovala fiktívnu osobu, ktorá bola odlišná od členov kolektívu. Vymedzenie právnej povahy právnickej osoby sa v nových podmienkach nemalo opierať o predchádzajúcu teóriu fikcie, pracujúcu s myšlienkou existencie fiktívnych osôb, ale bolo potrebné vychádzať z myšlienky, že právne vzťahy boli spoločenskými vzťahmi vznikajúcimi medzi ľudskými bytosťami. Právnická osoba tak mala predstavovať spoločenský útvar, ktorý bol organizovaný kolektívom osôb, pričom jednotu právnickej osoby nemali vytvárať prírodné zákony či právne normy, ale osobitné vzťahy medzi členmi kolektívu. Sledované vzťahy mali byť založené na spoločnom hospodárení členov kolektívu, vytvárajúcim samostatne hospodáriacu právnickú osobu, pričom hospodárenie právnickej osoby malo byť oddelené od osobných hospodárstiev jednotlivých členov kolektívu právnickej osoby. Na základe uvedeného bolo možné právnickú osobu podľa autorov *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1953 vymedziť ako organizovaný, samostatne hospodáriaci kolektív ľudí, ktorý mal svoj vlastný názov a bol samostatným subjektom práv a povinností.⁶

Spoločenský útvar, ktorý chcel byť právnickou osobou, musel napĺňať viacero obligatórnych podmienok. Kým podľa dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku boli zmienenými podmienkami a) organizačná jednota, ktorá bola určená zákonom, štatútom či poriadkom, b) majetková samostatnosť, c) samostatná majetková zodpovednosť a d) názov,⁷ medzi jednotlivými predstaviteľmi československej právnej vedy z 50. rokov 20. storočia pri vymedzení pojmových náležitostí právnickej osoby pozorujeme určité odlišnosti. Podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1953 medzi pojmové náležitosti právnickej osoby patrila organizačná štruktúra, majetková samostatnosť a samostatná majetková zodpovednosť,⁸ pojmovými náležitosťami právnickej osoby podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1955 či autorov *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1956, bol

druhé delenie reflektovalo povahu substrátu právnickej osoby, a síce či právnickú osobu predstavovali osoby alebo majetok. Tamtiež, s. 117.

⁶ *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Sväzok. Všeobecná časť. Vecné práva.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 81-82. Osoby, ktoré tvorili kolektív právnickej osoby mohli byť členmi právnickej osoby alebo členov právnickej osoby na druhej strane nepredstavovali. Kým v prvom prípade išlo o právnické osoby približujúce sa korporáčnemu typu právnickej osoby, ktorý bol možné pozorovať predovšetkým v prípade akciovej spoločnosti, v druhom prípade, ktorý bol v nových podmienkach frekventovanejší, išlo o právnické osoby predchádzajúce právu neznáme, medzi ktoré patrili napríklad národný či komunálny podnik. Hoci v rámci sovietskeho socialistického práva nemohol byť právnickou osobou majetok, v dôsledku čoho toto právo nepoznalo fondy, nadácie a ústavy, v prechodných československých pomeroch mohli mať samostatnú právnu subjektivitu i majetkové súbory. Tamtiež, s. 82.

⁷ Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. In *Poslanická sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. [cit. 2019-07-10].

Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm>

⁸ LUBY, Štefan – SPIŠIAK, Ján. *Občianske právo. Všeobecná časť.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 81. Podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1953 mala každá právnická osoba i vlastný názov, ktorý však nebol pojmovou, ale len poriadkovou náležitosťou právnickej osoby. Tamtiež, s. 81.

už len určitý stupeň majetkovej samostatnosti⁹ a z nej vyplývajúcej samostatnej majetkovej zodpovednosti.¹⁰

Hoci Občiansky zákonník rešpektoval predchádzajúce tradičné delenie osôb na osoby fyzické a právnické, prinášal isté nóvum v podobe delenia právnických osôb na *socialistické* a *nesocialistické* právnické osoby. Vymedzenie socialistických právnických osôb malo obdobne ako v prípade vymedzenia právnickej osoby len rámcovú, značne širokú povahu. Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach uvádzal, že právnickým socialistickým osobám, ktorými boli predovšetkým dobrovoľné organizácie vytvárané ľudom, národné a komunálne podniky, patrila osobitná ochrana.¹¹ V zmysle ustanovení Občianskeho zákonníka bolo podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1955 potrebné považovať za socialistickú právnickú osobu každú právnickú osobu, ktorej činnosť, či už hospodárskej alebo kultúrno-výchovnej povahy, prispievala k rozvoju socialistických vzťahov. Sledovanú povahu mala podľa autorov prevažná väčšina právnických osôb, nesocialistické právnické osoby, ktorými boli napríklad zahraničné obchodné spoločnosti či rôzne nevýznamné spoločnosti predstavujúce pozostatok predchádzajúceho kapitalistického zriadenia, mali byť v sledovanom období v menšinovom zastúpení.¹²

Podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1955 bolo možné právnické osoby deliť na viaceré druhy v podobe a) štátu a štátnych právnických osôb, so špecifickým postavením organizácií štátneho obchodu, b) ľudových družstiev, c) dobrovoľných organizácií pracujúcich, nerátajúc niektoré atypické socialistické právnické osoby a špecifickú oblasť zahraničného obchodu, v ktorej pôsobili akciové spoločnosti či v neskoršom období podniky zahraničného obchodu.¹³

⁹ Kým stupeň majetkovej samostatnosti právnickej osoby bol v predchádzajúcom kapitalistickom systéme charakterizovaný prostredníctvom vlastníctva právnickej osoby k majetku, socialistickému právnemu poriadku postačoval pre existenciu právnickej osoby stupeň majetkovej samostatnosti, ktorý boli nižší ako vlastníctvo. Nerátajúc niektoré subjekty, ktoré v občianskoprávnom styku vystupovali ako vlastníci majetku, s ktorým hospodárili, právnickými osobami boli i orgány štátu, ktoré hospodárili s národným majetkom prostredníctvom inštitútu tzv. operatívnej správy. HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občianské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 30.

¹⁰ Hoci bola ako ďalší znak právnických osôb uvádzaná i vnútorná organizácia či názov, podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1955, rovnako ani autorov *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1956 pojmové znaky nepredstavovali, pretože zmienenými znakmi sa vyznačovali i útvary, ktoré nemali právnú subjektivitu. HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občianské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 29-30, *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Zväzok. Všeobecná časť – Vecné práva*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 119-120.

¹¹ § 21, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

¹² HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občianské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 29. Podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1953 predstavovala rozlišovacie kritérium socialistických právnických osôb skutočnosť, či určitý typ právnických osôb plnil zásadnú úlohu v socialistickej výstavbe. Socialistickými právnickými osobami tak boli predovšetkým tie právnické osoby, ktoré buď s vlastným majetkom alebo s majetkom, ktorý im bol zverený do tzv. operatívnej správy, plnili v rámci socialistickej výstavby úlohy vyplývajúce z hospodárskeho plánu. LUBY, Štefan – SPIŠIAK, Ján. *Občianske právo. Všeobecná časť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 85.

¹³ HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občianské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 31. Autori *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1956 rozoznávali nasledujúce druhy právnických osôb: a) štátne organizácie s právnou subjektivitou, b) ľudové družstvá, c) dobrovoľné organizácie pracujúceho ľudu. Pozri *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Zväzok. Všeobecná časť – Vecné práva*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 118. Ľudové družstvá bolo možné rozdeliť na jednotné poľnohospodárske družstvá a ostatné ľudové družstvá a družstevné organizácie. Dobrovoľné organizácie pracujúceho ľudu podľa zákona č. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach bolo možné deliť na organizácie, ktoré boli za také vyhlásené právnym

Štátne právnické osoby boli podľa autorov *Občanského práva* z roku 1955 štátnymi orgánmi, ktoré mali samostatnú právnu subjektivitu a v občianskoprávných vzťahoch tak mohli vystupovať vo svojom mene. Hoci sa vyznačovali právnou subjektivitou, predstavovali vykonávateľov jednotnej štátnej vôle na určitom úseku kultúrno-výchovnej či organizátorsko-hospodárskej činnosti štátu. Štátne orgány neboli subjektmi vlastníckeho práva, disponovali však majetkom, ktorý bol vo vlastníctve štátu a štát im určité časti majetku zveroval do ich správy. Občianskoprávna subjektivita štátnych orgánov bola vymedzená rámcom úloh, ktoré orgánom zveril štát predovšetkým v rámci plnenia úloh vyplývajúcich zo štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva. Štátne orgány bolo možné deliť na dva druhy v podobe *rozpočtových organizácií*/hospodáriacich na podklade rozpočtového systému a pre nás podstatných *hospodárskych organizácií*, ktoré boli financované a hospodárili v súlade so zásadami chozraščotu.¹⁴ Je potrebné upozorniť, že obdobné delenie útvarov na rozpočtové organizácie a hospodárske organizácie môžeme pozorovať už v Ústave z roku 1948, ktorá pri správe národného majetku rozoznávala v § 150 priamu správu národného majetku a správu národného majetku vykonávanú predovšetkým prostredníctvom národných podnikov.¹⁵ Kým priamu správu národného majetku reprezentovali predovšetkým rozpočtové organizácie, národné podniky boli najvýznamnejším reprezentantom hospodárskych organizácií.

Podľa autorov *Občanského práva* z roku 1955 boli hospodárske organizácie štátnymi orgánmi, hospodáriacimi v súlade zásadami chozraščotu, ktoré vykonávali predovšetkým hospodársko-organizátorskú funkciu štátu. Hospodárske organizácie boli v majetkovo-právnej oblasti oddelené od štátu. Štát nezodpovedal za ich záväzky a oni nezodpovedali za záväzky štátu, ani za záväzky iných hospodárskych organizácií. Hospodárske organizácie boli príznačné predovšetkým skutočnosťou, že hospodárili s prostriedkami vo vlastníctve štátu, ktoré im boli zverené do tzv. *operatívnej správy*.¹⁶ Vnútroštruktúrna organizácia, ktorá bola založená na dvoch ústredných organizačných zásadách riadenia socialis-

predpisom, kam patril napríklad Československý červený kríž alebo Revolučné odborové hnutie, organizácie, ktoré vznikli v období pred 1. októbrom 1951, ktoré boli Ministerstvom vnútra následne vyhlásené za organizácie podľa zákona č. 68/1951 Zb. a organizácie, ktoré vznikli v období po 1. októbri 1951 a ich organizačný poriadok bol schválený krajským národným výborom alebo v určitých prípadoch Ministerstvom vnútra. Pozri tamtiež, s. 149-161.

¹⁴ HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občanské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 32. Prostredníctvom formy rozpočtových organizácií boli organizované štátne orgány, ktorých činnosť mala predovšetkým riadiacu, kontrolnú, administratívno-plánovacia či mocenskú funkciu, iba vo výnimočných prípadoch boli vo forme rozpočtových organizácií organizované subjekty s prevažne hospodárskou funkciou. I keď na rozdiel od hospodárskych organizácií bolo pre rozpočtové organizácie typické, že v prevažnej väčšine prípadov konali pri správe majetku štátu v mene štátu, neznamenal to, že rozpočtové organizácie nemohli v občianskoprávných vzťahoch konať ako samostatné právnické osoby. Tamtiež, s. 53. Ak rozpočtové organizácie naplňali potrebné znaky a ak tak výslovne ustanovoval právny predpis, mohli predstavovať právnické osoby, ich právna subjektivita bola však v porovnaní s hospodárskymi organizáciami značne užšia. *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Zväzok. Všeobecná časť – Vecné práva*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 147.

¹⁵ § 150, ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.

¹⁶ K výkladu inštitútu tzv. operatívnej správy pozri MARTINCOVÁ, Lenka. Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 107-121. Hospodárske organizácie mali technicko-výrobné, tak i finančné plány, ktoré boli napojené na štátny plán rozvoja národného hospodárstva, rovnako ako na štátny rozpočet; mali obrátový účet v Štátnej banke; boli hmotne zainteresované na výsledkoch hospodárenia so zverenými prostriedkami; za správne využívanie zverených prostriedkov boli zodpovedné štátu a pri realizácii svojej činnosti boli povinné dodržiavať vlastné plánované náklady, rovnako ako stanovené štátne ceny. HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občanské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 33.

tického národného hospodárstva v podobe jedného zodpovedného vedúceho a iniciatívnej účasti pracujúceho ľudu pri plnení úloh vyplývajúcich z jednotného hospodárskeho plánu, bola určovaná ich organizačnými poriadkami a štatútmi.

Medzi hlavné typy hospodárskych organizácií bolo možné podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1955 zaradiť predovšetkým štátne podniky (národné podniky a komunálne podniky, ale i podniky štátneho obchodu a trusty spolu s kombinátmi), ktoré predstavovali hlavný a prevažujúci typ štátnej hospodárskej organizácie, organizácie materiálno-technického zásobovania, dopravné organizácie, ale i štátne peňažné ústavy a štátnu poisťovňu.¹⁷

PRIJATIE OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA Z ROKU 1964 A HOSPODÁRSKEHO ZÁKONNÍKA

Využívanie Občianskeho zákonníka z roku 1950, ktorý sa po dlhých rokoch právneho dualizmu stal prvou unifikáciou československého občianskeho práva a v prípade územia Slovenska i prvou kodifikáciou občianskeho práva, nemalo dlhé trvanie. Prijatie Ústavy z roku 1960, ktorá deklarovala víťazstvo socializmu vo všetkých oblastiach spoločenského života, podnietilo vlnu rekodifikačných prác, ktoré mali v nových právnych predpisoch odzrkadliť zmenené spoločenské podmienky. Vzhľadom k skutočnosti, že kľúčovým pilierom budovania komunistickej spoločnosti bola modifikácia spoločenských vzťahov, ktorú mal Občiansky zákonník upravujúci základné právne vzťahy v spoločnosti odzrkadľovať, Občiansky zákonník z roku 1950, ktorý bol prijatý v predchádzajúcom ľudovodemokratickom období smerujúcom k socializmu, bol politickou garnitúrou označovaný ako zastaraný a neschopný zabezpečiť adekvátne prostredie pre socialistickú spoločnosť smerujúcu ku komunizmu. Hoci rekodifikačné práce na novom Občianskom zákonníku, ktoré odzrkadľovali predovšetkým politický vývoj v Československej republike a ideové predstavy jeho ústredných predstaviteľov, mali vychádzať z predchádzajúceho Občianskeho zákonníka, ktorý v roku 1950 načrtol smer nasledujúceho vývoja, nová kodifikácia občianskeho práva už mala plne odzrkadľovať vývoj spoločenských a hospodárskych vzťahov rozvinutej socialistickej spoločnosti.¹⁸

Rekodifikácia občianskeho práva však nebola ovplyvnená len deklarovaným víťazstvom socializmu v Československu, ale zápasila i s novou klasifikáciou upravovaných vzťahov a ich následným začlenením do samostatných právnych odvetví a s nimi súvisiacim novým metodologickým prístupom zákonodarcu k úprave právnych vzťahov. Logická vnútorná štruktúra právnych vzťahov, ktorá bola ústredným princípom predchádzajúcej úpravy, bola nahradená metodologickým prístupom, podľa ktorého sa právne vzťahy

¹⁷ Tamtiež, s. 33-34. Autori *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1956 medzi hospodárske organizácie zaraďovali podniky štátneho socialistického sektora (národné podniky, organizácie miestneho a komunálneho hospodárstva, organizácie štátneho obchodu a trusty a kombináty), organizácie materiálno-technického zásobovania, dopravné organizácie, štátne peňažné ústavy a štátnu poisťovňu. Organizácie miestneho a komunálneho hospodárstva ďalej delili na podniky miestneho priemyslu, podniky komunálneho hospodárstva a domové správy, organizácie štátneho obchodu delili na podniky štátneho obchodu a hlavné správy Ministerstva vnútorného obchodu a Povereníctva obchodu, organizácie materiálno-technického zásobovania delili na chozraščotné hlavné správy odbytu a zásobovania, odbytové a zásobovacie základne. Pozri *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Zväzok. Všeobecná časť – Vecné práva*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 127, s. 131-135 a s. 140-142.

¹⁸ BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 436-437.

upravovali a triedili podľa subjektov a sociálno-ekonomického účelu. V dôsledku uplatnenia zmienených kritérií bol predchádzajúci Občiansky zákonník z roku 1950 nahradený dvomi rozdielnymi právnymi predpismi v podobe zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník a zákona č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Kým predmetom úpravy Občianskeho zákonníka z roku 1964 boli vzťahy medzi socialistickými organizáciami a občanmi, rovnako ako medzi občanmi navzájom, ktoré vznikali v procese uspokojovania ich hmotných a kultúrnych potrieb,¹⁹ Hospodársky zákonník upravoval iba vzťahy, ktoré vznikali v rámci riadenia národného hospodárstva, rovnako i pri hospodárskej činnosti medzi socialistickými organizáciami.²⁰ Okrem zmienených právnych predpisov vznikol už v roku 1963 zákon č. 101/1964 Zb. Zákonník medzinárodného obchodu, ktorého predmetom boli iba vzťahy, ktoré vznikali v zahraničnom obchode, keďže Hospodársky zákonník, rovnako ako Občiansky zákonník z roku 1964 sa na zmienené vzťahy aplikovať nemohli.

Podoba úpravy právnych vzťahov, ktorý bol v Československu v 60. rokoch využitá pri úprave osobných, osobnomajetkových a majetkových vzťahov, sa zásadným spôsobom odlišovala nielen od základných princípov súkromnoprávných kodifikácií, ktoré boli uplatňované v právnych poriadkoch demokratických štátov, ale bol istým špecifikom i v sústave štátov, ktoré patrili k socialistickému bloku. Obsah, špecifický prístup k metóde úpravy právnych vzťahov a systematika Občianskeho zákonníka išli ruka v ruku s novou terminológiou, ktorá ostatným krajinám zamedzovala porozumeniu československej civilistickej právnej úpravy. Kým niektoré predchádzajúce civilistické pojmy boli nahradené pojmami inými, niektoré inštitúty, ktoré zákonodarca považoval za prekonané, neboli do novej právnej úpravy prevzaté vôbec.²¹ Jedným z najklúčovejších nedostatkov nového modelu úpravy právnych vzťahov bola absencia univerzálnej povahy nových kódexov. Každý zo zmienených kódexov predstavoval samostatnú, na inom kódexe nezávislú právnu úpravu, ktorá i napriek prekrývaniu a opakovaniu mnohých právnych inštitútov vylučovala subsidiárne využitie ustanovení iného kódexu.²²

PRÁVNA ÚPRAVA SOCIALISTICKÝCH ORGANIZÁCIÍ V HOSPODÁRSKOM ZÁKONNÍKU

Akýmsi vyvrcholením predchádzajúceho vývoja subjektov československého hospodárstva sa v roku 1964 stalo prijatie Hospodárskeho zákonníka. Na rozdiel od Občianskeho zákonníka z roku 1950 vo svojich ustanoveniach už neupravoval právnickú osobu či socialistickú právnickú osobu, ale obdobne ako Občiansky zákonník z roku 1964 pracoval s termínom *socialistická organizácia*. Štát podľa úvodných článkov Hospodárskeho zákonníka zriaďoval k plneniu úloh nielen hospodárskej, ale i kultúrnej výstavby štátne organizácie, ktorým do správy zveroval určité časti národného majetku. Hoci úlohy hospodárskej výstavby mali plniť predovšetkým štátne hospodárske organizácie, zásadný podiel na plnení úloh vyplývajúcich z hospodárskej výstavby plnili i družstevné organizácie,

¹⁹ Pozri § 1, zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

²⁰ Pozri § 1, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

²¹ Ako konštatoval P. Bělovský, modifikácia názvoslovia pritom nebola len jednoduchou zmenou názvu inštitútov, ale vo všetkých prípadoch bola sprevádzaná i zásahom do pôvodnej povahy inštitútu. BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 437.

²² LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014, s. 54-55.

predovšetkým jednotné roľnícke družstvá. V prípade, ak to vyplývalo z ich úloh, Hospodársku činnosť v neposlednom vyvíjali i spoločenské organizácie.²³

Podľa autorov *Hospodárskeho práva* z roku 1966 boli termínom socialistická organizácia označované tie organizačné útvary, ktoré mali právnu subjektivitu.²⁴ Povaha socialistickej organizácie a tým i právna subjektivita však nebola priznávaná každému organizačnému útvaru. Útvar, pre ktorý mala byť príznačná právna subjektivita, musel napĺňať niekoľko obligatórnych podmienok v podobe a) určitého stupňa majetkovej samostatnosti, b) samostatnej majetkovej zodpovednosti, c) legality, d) určitej formy vnútornej organizácie a e) názvu. Okrem prípadov, ak zákon či osobitné právne predpisy neustanovovali inak, tak socialistické organizácie ako samostatné subjekty vystupovali v právnych vzťahoch vo svojom mene a mali vlastnú majetkovú zodpovednosť.²⁵

Socialistické organizácie sa mohli zaväzovať rovnako ako nadobúdať práva len v prípadoch, ak to nebolo v rozpore s plnením ich spoločenských úloh.²⁶ Podľa dôvodovej správy k zákonu bolo práve sledované ustanovenie klúčom k porozumeniu právnej subjektivity socialistických organizácií. Tie vystupovali ako subjekty hospodárskoprávnych vzťahov iba v rozsahu, ktorý bol potrebný k plneniu ich úloh. Všetky úkony, ktoré by nejakým spôsobom vybočovali z vymedzeného rámca, boli neplatnými.²⁷ Záverom je potrebné zdôrazniť, že socialistickou organizáciou podľa Hospodárskeho zákonníka mohla byť iba tá organizácia, ktorá svojou činnosťou podnecovala rozvoj spoločenských socialistických vzťahov.

V súlade s úvodnými článkami Hospodársky zákonník rozoznával viacero typov socialistických organizácií, ktoré boli odvodené od štruktúry socialistického spoločenského vlastníctva v podobe a) štátnych organizácií, b) družstevných organizácií, c) spoločenských organizácií, d) iných organizácií, činnosťou ktorých sa prispievalo k rozvoju socialistických vzťahov.²⁸

ŠTÁTNE ORGANIZÁCIE

Osobitné miesto medzi socialistickými organizáciami patrilo štátnym organizáciám, medzi ktoré podľa Hospodárskeho zákonníka patrili predovšetkým hospodárske a rozpočtové organizácie.²⁹

Štátne hospodárske organizácie boli organizáciami, ktorých hlavným účelom malo byť vykonávanie hospodárskej činnosti v rámci zverených úsekov a tým zabezpečovanie uspokojenia potrieb obyvateľstva výrobkami, ako i službami a prácami najvyššej kvality pri zabezpečení najúčelnejšieho využívania zdrojov a zariadení a zvyšovania produktivity práce. Štátne hospodárske organizácie mohli riadiť ministerstvá, prípadne iné ústredné orgány štátnej správy alebo národné výbory, o čom rozhodovala vláda. Ustanovenia Hospodárskeho zákonníka o štátnych hospodárskych organizáciách sa mali vzťahovať i na štátne peňažné ústavy a Štátnu poisťovňu, okrem prípadov, ak by inak ustanovili osobitné predpisy.³⁰

²³ Čl. III-IV, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

²⁴ STUNA, Stanislav et al. *Hospodárske právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 134-135.

²⁵ § 17, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

²⁶ § 16-18, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

²⁷ Dôvodová správa k zákonu č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. [cit. 2019-07-10].

Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0188_10.htm>

²⁸ § 14, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

²⁹ § 27, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁰ § 28, ods. 1 a § 29, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

Štátne hospodárske organizácie boli organizáciami, na čele ktorých stál jediný vedúci – riaditeľ, ktorý riadil ich činnosť a konal v ich mene. Vo všetkých veciach rozhodoval samostatne, s výnimkou otázok, ktoré boli vyhradené nadriadenému orgánu.³¹ Základným prvkom hospodárskej činnosti štátnych hospodárskych organizácií bol chozrašotný spôsob hospodárenia. Štátne hospodárske organizácie nezodpovedali za záväzky štátu rovnako ani za záväzky ostatných štátnych hospodárskych organizácií. Nehľadiac na výnimky, štát za záväzky organizácií neručil.³² Organizačná sústava, predovšetkým formy nielen štátnych hospodárskych organizácií, ale i výrobných hospodárskych jednotiek, rovnako ako zásady vnútornej organizácie a riadenia boli upravené štatútmi alebo osobitnými predpismi.³³ Orgán, ktorý mal podľa Hospodárskeho zákonníka oprávnenia štátnu hospodársku organizáciu zriadiť, mohol ju i zlúčiť, rozdeliť či zrušiť. Sledované opatrenia mohli byť vykonané len po vyjadrení odborového orgánu a riadnej príprave a rozbere preukazujúcom, že očakávaná zmena prinesie celospoločenský prospech.³⁴

Štátne hospodárske organizácie, ktoré boli riadené ministerstvami, sa obvyčajne organizovali podľa odvetví a hlavných odborov. V prípade, ak si to vyžadovala povaha hospodárskej činnosti, prípadne iný dôležitý záujem, mohli byť organizované i v súlade s inými hľadiskami, predovšetkým územnými či podľa vhodnej kombinácie hospodárskych činností. Výroba rovnakého priemyslového či stavebného odboru, prípadne jeho ucelenej časti sa obvyčajne sústreďovala do jednej výrobnéj hospodárskej jednotky, ktorá disponovala všetkými druhmi činností, ktoré boli potrebné k tomu, aby sa v rámci výrobnéj hospodárskej jednotky realizoval komplexný výrobný proces, rovnako ako aby boli vytvárané podmienky k rozvoju odboru. Výrobné hospodárske jednotky sa v súlade s potrebami národného hospodárstva mohli starať i o výrobu iných odborov, ktorá bol v ich rámci umiestnená alebo i kvôli iným dôležitým dôvodom. V prípade, ak bola výroba určitého odboru zahrnutá do viacerých výrobných hospodárskych jednotiek, príslušné ministerstvo mohlo niektorú organizáciu poveriť, aby zaisťovala jednotnosť riadenia výroby a odbytu alebo vykonávala inú činnosť, ktorá sa týkala odboru. Výrobná hospodárska jednotka, ktorá mohla byť organizovaná vo forme národného podniku, prípadne v inej vhodnej forme, bola riadená priamo ministerstvom.³⁵

Štátne hospodárske organizácie, ktoré riadili národné výbory sa organizovali, prihliadnuc na odborovú ucelenosť, najmä podľa územného hľadiska.³⁶ Činnosť štátnych

³¹ § 44, ods. 1-2, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Kým riaditeľ štátnej hospodárskej organizácie, ktorá bola riadená ministrom vymenúval a odvolával príslušný minister, po stanovisku odborového zväzu a v prípadoch hospodárskych organizácií, ktoré neboli podriadené priamo ministerstvu sledované úkony realizoval nadriadený orgán, ak si ho minister nevyhradil, riaditeľ štátnej hospodárskej organizácie, ktorá bola podriadená národnému výboru vymenúval a odvolával po stanovisku odborového orgánu národný výbor. § 44, ods. 3, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³² § 28, ods. 2 a § 47, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³³ § 46, ods. 1, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Kým v prípade organizácií riadených ministerstvom vydával štatút príslušný minister v súlade so zásadami schválenými vládou, organizácie riadené národnými výbormi svoju činnosť organizovali podľa štatútov vydaných vládou. Podrobnosti približujúce vnútornú organizáciu štátnych hospodárskych organizácií, vymedzovali ich organizačné poriadky, ktoré v súlade so zásadami ustanovenými v štatútoch vydával vedúci organizácie. § 46, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁴ § 48, ods. 1-2, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁵ § 31-34, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Výrobné hospodárske jednotky boli zodpovedné nielen za rozvoj toho ktorého odboru v súlade s potrebami obyvateľstva, ale predovšetkým za zabezpečenie zásobovania národného hospodárstva prácami a výrobkami určeného odboru. § 35, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁶ V období prijatia Hospodárskeho zákonníka riadili národné výbory v oblasti služieb a miestnej výroby podniky komunálnych služieb, miestneho priemyslu, mlynskopekárenské podniky a Zberné suroviny;

hospodárskych organizácií na určených úsekoch bola riadená národnými výbormi jednotlivých stupňov v súlade s predpismi o národných výboroch. Národné výbory podriadeným organizáciám určovali úlohy, prideliť prostriedky, rovnako ako kontrolovali ich činnosť. V oblasti hospodárstva, ktoré bolo riadené národnými výbormi, vykonávali pôsobnosť, ktorá bola potrebná k zabezpečeniu záujmov národného hospodárstva príslušné ministerstvá, a to v rozsahu, ktorý bol určený vládou.³⁷

Ustanovenia Hospodárskeho zákonníka o štátnych hospodárskych organizáciách sa mali vzťahovať i na štátne peňažné ústavy a Štátnu poisťovňu, okrem prípadov, ak by inak ustanovili osobitné predpisy.³⁸

Štátne rozpočtové organizácie boli zriaďované predovšetkým k plneniu úloh na úseku štátnej správy a v oblasti riadenia hospodárstva, rovnako ako na úseku zdravotníctva a kultúry, pričom hospodársku činnosť vykonávali len v rozsahu, ktorý bol nevyhnutný k plneniu ich úloh. Zriaďiť rozpočtovú organizáciu k plneniu hospodárskych úloh bolo možné iba výnimočne, a to v prípade činností, ktoré nebolo účelné zabezpečovať prostredníctvom formy štátnej hospodárskej organizácie. Rozpočtovými organizáciami boli štátne organizácie, ktoré boli svojimi príjmami a výdavkami naviazané na štátny rozpočet a samostatne hospodárili v súlade so schválenými rozpočtami,³⁹ rovnako i tie štátne organizácie, ktoré boli na štátny rozpočet zapojené prostredníctvom finančných vzťahov a obdobne hospodárili v súlade so zásadami platnými pre rozpočtové organizácie.⁴⁰ Rozpočtové organizácie mali v hospodárskych vzťahoch samostatnú právnu subjektivitu, teda mohli nadobúdať práva a zaväzovať sa vo svojom mene. Osobitné právne predpisy mohli určiť, že rozpočtové organizácie v niektorých alebo vo všetkých hospodárskych vzťahoch mali vystupovať v mene štátu prípadne v mene inej rozpočtovej organizácie.⁴¹

Vládou, prípadne i iným na to splnomocneným orgánom mohla byť zriadená i iná štátna organizácia, než rozpočtová či hospodárska.⁴² Medzi iné štátne organizácie bolo možné zaradiť predovšetkým osvetové zariadenia zriaďované národnými výbormi, napríklad osvetové domy, parky kultúry a oddychu či zoologické záhrady.⁴³ Pred samotným

v oblasti stavebníctva mestské stavebné podniky a okresné stavebné podniky; v oblasti dopravy podniky miestnej dopravy, národné podniky pre hromadnú automobilovú osobnú a nákladnú dopravu a národné podniky cestné; v oblasti školstva a kultúry podniky pre film, koncerty a estrády a národné podniky knižného maloobchodu. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 192-193.

³⁷ § 38 a § 40-41, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. V sledovanom rozsahu zodpovedali predovšetkým za rozvoj odvetví, rovnako i za využívanie poznatkov vedy či zavádzanie novej techniky. § 41, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Rovnako ako v prípade štátnych hospodárskych organizácií riadených ministrom, i štátne organizácie riadené národnými výbormi zodpovedali v rámci určených úloh najmä za napĺňanie potrieb obyvateľstva výrobkami, službami a prácami. § 39, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁸ § 28, ods. 3, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

³⁹ Išlo predovšetkým o organizácie, ktoré plnili úlohy na úseku štátnej správy, riadenia hospodárstva, zdravotníctva, školstva, vedy a kultúry, napríklad ústredné úrady, národné výbory, súdy a prokuratúry, výskumné ústavy či školy. Hospodársku činnosť tieto organizácie vykonávali len v rozsahu potrebnom k plneniu ich úloh, nebolo pre nich rozhodujúce dosiahnutie veľkých príjmov, ale zaistenie riadneho plnenia ich úloh. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 199.

⁴⁰ § 60, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. V tomto prípade išlo o tzv. zvláštne rozpočtové organizácie, medzi ktoré patrili napríklad vodohospodárske organizácie, divadlá, topografické a kartografické ústavy či Československý rozhlas a Československá televízia. Tieto organizácie plnili úlohy hospodárskej povahy, z ktorých mali pravidelné príjmy, neboli preto zapojené na štátny rozpočet so svojimi príjmami a výdavkami, ale len určitými prídelmi a odvodmi. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 200.

⁴¹ § 61, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁴² § 62, ods. 1, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁴³ STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 203.

zriadením organizácie bolo potrebné určiť, či organizácia mohla nadobúdať vo svojom mene práva a zaväzovať sa, pričom práve pomery organizácie, rovnako i jej postavenie mal určiť štatút.⁴⁴

DRUŽSTEVNÉ ORGANIZÁCIE

Podľa Hospodárskeho zákonníka sa popri hospodárskych a rozpočtových organizáciách na plnení úloh výstavby československého hospodárstva, rovnako ako na rozvoji socialistických spoločenských vzťahov významne podieľali i rôzne družstevné organizácie, medzi ktoré patrili predovšetkým ľudové družstvá, vyššie organizácie ľudových družstiev, rovnako i družstevné podniky či spoločné družstevné podniky.⁴⁵ Ľudovými družstvami boli predovšetkým jednotné roľnícke družstvá, výrobné družstvá, melioračné družstvá, stavebné výrobné družstvá, spotrebné družstvá ako i družstvá vzájomnej občianskej pomoci.⁴⁶

Družstvo prípadne zväz družstiev boli zriaďované schválením stanov a zvolením orgánov, po súhlase vyššej družstevnej organizácie.⁴⁷ Družstevné organizácie, ktoré mali postavenie socialistických organizácií, mohli okrem hospodárenia s družstevným majetkom hospodáriť vo forme tzv. trvalého užívania alebo dočasného užívania i s národným majetkom, ktorý bol za účelom rozvoja národného hospodárstva družstvám zverený štátom. Plány družstevných organizácií boli zostavované tak, aby sa nimi zabezpečovalo plnenie úloh vyplývajúcich zo štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva.⁴⁸

Za účelom zabezpečenia rozvoja, prehĺbenia spolupráce a pomoci či v záujme jednotného riadenia boli ľudové družstvá podľa Hospodárskeho zákonníka oprávnené vytvárať vyššie organizácie, predovšetkým zväzy družstiev, ktorých úlohou bolo plánovanie a kontrolovanie činnosti členských družstiev, územné a odborové orgány či ďalšie potrebné orgány.⁴⁹ Najvyššou organizáciou družstevníctva v Československu bola Ústredná

⁴⁴ V prípade, ak nebolo určené, že organizácia mohla vo svojom mene nadobúdať práva či zaväzovať sa, sledovaná organizácia mala vystupovať v mene štátu, prípadne v mene príslušnej hospodárskej či rozpočtovej organizácie. Dôvodová správa k zákonu č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. In *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. [cit. 2019-07-10]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0188_10.htm>

⁴⁵ § 76, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Na rozdiel od zákona č. 53/1954 Zb., ktorý za družstevné organizácie zaradoval iba zväzy družstiev, Ústrednú radu družstiev a družstevné podniky, v Hospodárskom zákonníku boli družstevné organizácie pojmom zahŕňajúcim všetky formy socialistických organizácií družstevného typu s právnou subjektivitou. Hospodársky zákonník nahradil predchádzajúce právne predpisy, ktoré upravovali právne pomery družstiev, okrem zákona o jednotných roľníckych družstvách, ktorý zostal i po prijatí Hospodárskeho zákonníka v platnosti. Zahŕnutie právnej úpravy hospodárskej činnosti družstevných organizácií do Hospodárskeho zákonníka malo podľa autorov *Hospodárskeho práva* z roku 1966 veľký politický význam. Úprava nadväzovala na základnú úpravu hospodárskoprávnych vzťahov socialistických organizácií, pričom zdôrazňovala jednotu plánovitého riadenia národného hospodárstva a vymedzovala právne formy deľby práce medzi družstevným a štátnym sektorom. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárske právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 204-205.

⁴⁶ § 76 a § 77, ods. 2, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁴⁷ § 89, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁴⁸ § 88, ods. 1 a § 81, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁴⁹ Ustanovenia Hospodárskeho zákonníka upravujúce organizáciu československého družstevníctva mali len rámcovú povahu a priamo neurčovali jej štruktúru. Ako už bolo zmienené, napríklad u výrobných družstiev a spotrebných družstiev existovala v čase prijatia Hospodárskeho zákonníka trojstupňová sústava hospodárskeho riadenia, pozostávajúca z družstiev, krajských zväzov a Ústredného zväzu výrobných družstiev a Ústredného zväzu spotrebných družstiev. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárske právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 211.

rada družstiev, ktorej v prípadoch niektorých družstiev, ktoré nevytvorili vyššiu družstevnú organizáciu, prislúchali i oprávnenia zväzu družstiev. Ústredná rada družstiev, rovnako ako i zväzy družstiev, ktoré v súlade s osobitnými právnymi predpismi a potrebami československého hospodárstva vydávali najmä v oblasti organizácie, plánovania a hospodárenia s majetkom záväzné smernice, mohli na plnenie ich hospodárskych úloh zriaďovať družstevné podniky. V prípadoch, v ktorých to vyžadoval spoločenský záujem, mohli zväzy a Ústredná rada družstiev zastaviť výkon uznesení orgánov zväzu družstiev alebo družstva, odvolať funkcionárov zväzu družstiev alebo družstva, ako i odvolať orgán zväzu družstiev alebo družstva a vymenovať dočasne náhradný orgán.⁵⁰

O všetkých zásadných otázkach mali rozhodovať kolektívne orgány družstiev a ich vyšších organizácií, pričom rozhodnutia vyšších orgánov zaväzovali i nižšie orgány. Úlohu najvyššieho orgánu družstiev plnili členské schôdze, resp. v prípade nemožnosti ich zvolania zhromaždenia delegátov, ktorí boli volení členmi družstva, najvyšším orgánom Ústrednej rady družstiev, rovnako i zväzov družstiev, boli zjazdy, prípadne konferencie. Výkonným orgánom družstiev a ich vyšších organizácií boli predstavenstvá konajúce navonok vo všetkých veciach družstiev, pričom v mene družstevného podniku bol oprávnený konať jeho vedúci. Úlohu kontrolného orgánu družstiev a ich vyšších organizácií plnili kontrolné komisie.⁵¹

Zrušenie družstiev a zväzov družstiev, ako aj ich zlúčenie a rozdelenie bolo možné len prostredníctvom uznesenia členskej schôdze alebo zjazdu, pričom pre platnosť uznesenia bol potrebný súhlas vyššej družstevnej organizácie. V prípade dôležitého spoločenského záujmu mohli byť družstvá a zväzy družstiev zrušené i rozhodnutím zväzu družstiev alebo Ústrednej rady družstiev.⁵²

SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE

Spoločenské organizácie boli subjektmi, ktoré vyvíjali svoju činnosť predovšetkým v politickej, sociálnej a kultúrnej oblasti a svojou činnosťou mali prispievať k rozvoju socialistických vzťahov.⁵³ Keďže spoločenské organizácie svojou povahou neboli prioritne zriadené k plneniu hospodárskych úloh vyplývajúcich z hospodárskeho plánu, Hospodársky zákonník vo svojich ustanoveniach upravoval len otázky vlastníctva spoločenských organizácií a zásady hospodárenia spoločenských organizácií s ich majetkom⁵⁴ a vôbec sa nedotýkal právnej povahy či organizácie spoločenských organizácií.

⁵⁰ § 78-80, § 86 a § 87, ods. 1, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. V prípadoch, v ktorých to vyžadoval spoločenský záujem, mohli zväzy a Ústredná rada družstiev zastaviť výkon uznesení orgánov zväzu družstiev alebo družstva, odvolať funkcionárov zväzu družstiev alebo družstva, ako i odvolať orgán zväzu družstiev alebo družstva a vymenovať dočasne náhradný orgán.

⁵¹ § 83-85, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵² § 91, ods. 1-2, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵³ Medzi spoločenské organizácie bolo možné zaradiť napríklad politické organizácie a tzv. dobrovoľné organizácie podľa zákona č. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach, nie však cirkevné organizácie a organizácie spolkového typu, ktoré vznikli pred 1. októbrom 1951 a nestali sa organizáciami podľa zákona č. 68/1951 Zb. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárske právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 224.

⁵⁴ Dôvodová správa k zákonu č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. In *Poslanická sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. [cit. 2019-07-10]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0188_10.htm>

Spoločenské organizácie hospodárili nielen s ich vlastným majetkom,⁵⁵ ktorý bol vytváraný predovšetkým z činnosti organizácie a z príspevkov jej členov, ale podľa Hospodárskeho zákonníka im štát mohol zveriť do dočasného alebo trvalého užívania i časti národného majetku.⁵⁶ Hoci spoločenská organizácia navonok vystupovala ako samostatný právny subjekt, právnu subjektivitu mohli mať i jej orgány či nižšie organizačné zložky. O tom, ktoré orgány a nižšie organizačné zložky spoločenských organizácií mohli nadobúdať práva a zaväzovať sa vo svojom mene, vymedzovali stanovy. V prípade, ak zmienené útvary nemali majetok vo svojom vlastníctve, stanovy či iné opatrenia určovali spôsob a rozsah, v ktorom bol do správy spoločenskej organizácie zverený majetok. Orgány a organizačné zložky spoločenských organizácií, ktorým bol do správy zverený majetok spoločenskej organizácie, mohli majetok užívať a nakladať s ním za účelom splnenia svojich úloh a disponovali samostatnou majetkovou zodpovednosťou.⁵⁷

K obstarávaniu hospodárskej činnosti spoločenských organizácií mohli príslušné ústredné orgány zriaďovať hospodárske zariadenia alebo podniky, medzi ktoré patrili hospodárske zariadenia, vydavateľstvá a nakladateľstvá rôznych spoločenských organizácií, československé telovýchovné organizácie či športové zariadenia. Hospodárske zariadenia boli samostatnými subjektmi práv a povinností, ktoré hospodárili s majetkom príslušnej spoločenskej organizácie, nadobúdali práva a zaväzovali sa vo svojom mene, pričom ich postavenie, organizáciu a činnosť bližšie vymedzovali ich štatúty.⁵⁸

INÉ SOCIALISTICKÉ ORGANIZÁCIE

Medzi socialistické organizácie patrili i organizácie, ktoré neboli štátnymi, družstevnými či spoločenskými organizáciami, avšak svojou činnosťou prispievali k rozvoju socialistických spoločenských vzťahov. Právna subjektivita iných socialistických organizácií vyplývala z príslušných osobitných právnych predpisov, prípadne zriaďovacích aktov či organizačného poriadku, určujúcich, ktoré z týchto organizácií boli oprávnené vystupovať ako socialistické organizácie.⁵⁹

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo načrtnutie vývoja právnickej osoby po februárových udalostiach roka 1948, resp. po prijatí Občianskeho zákonníka z roku 1950 s prihliadnutím k hospodárskoprávnyim vzťahom. V úvode príspevku sme priblížili zrušenie právnej úpravy obchodných spoločností, obsiahnutej predovšetkým vo Všeobecnom obchodnom

⁵⁵ § 97, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Vlastníctvo spoločenských organizácií predstavovalo formu socialistického spoločenského vlastníctva, v ktorom boli predovšetkým predmety spoločenskej spotreby. Výrobné prostriedky mohli byť v tomto druhu vlastníctva iba v prípadoch, ak to bolo potrebné k zabezpečeniu činnosti organizácie. § 98, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵⁶ Zverenie národného majetku do dočasného užívania sa uskutočňovalo na podklade hospodárskej zmluvy podľa § 348 Hospodárskeho zákonníka. Dočasné užívanie mohlo byť odplatné i bezodplatné, pričom spoločenská organizácia mohla užívať nielen národný majetok, ale taktiež i majetok družstevnej organizácie alebo inej spoločenskej organizácie. Rovnako i spoločenská organizácia mohla prostredníctvom zmluvy o dočasnom užívaní odovzdať svoj majetok inej spoločenskej organizácii, družstevnej alebo štátnej organizácii. STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 227.

⁵⁷ § 99, ods. 1, § 100, ods. 1, § 101 a § 103, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵⁸ § 102, ods. 1-3, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵⁹ STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 139. Medzi iné socialistické organizácie patrili napríklad kultúrne fondy podľa zákona č. 35/1965 Zb. o literárnych, vedeckých a umeleckých dielach, Československú obchodnú komoru, Ústredie československej advokácie či krajské združenia advokátov. Tamtiež, s. 138.

zákonníku a Obchodnom zákone, Občianskym zákoníkom z roku 1950. Poukázali sme na skutočnosť, že po roku 1950 už v Československu nemali vznikať tradičné obchodné spoločnosti v podobe verejnej obchodnej spoločnosti, komanditnej spoločnosti ako i spoločnosti s ručením obmedzeným, s výnimkou akciovej spoločnosti a družstva. Občianskym zákoníkom totiž neboli zrušené ustanovenia upravujúce družstvo a právna úprava akciových spoločností sa už v predchádzajúcom roku stala súčasťou osobitného zákona.

V prvej časti príspevku sme analyzovali podobu právnickej osoby vymedzenú v Občianskom zákoníku z roku 1950. Ten zostal verný tradičnému deleniu právnických osôb na fyzické a právnické, upravoval však už i špecifický typ právnickej osoby, a síce *socialistickú právnickú osobu*. Hoci sám nevymedzoval podstatu socialistickej právnickej osoby, predstavitelia československej právnej vedy ňou označovali každú právnickú osobu, ktorá prispievala k rozvoju socialistických vzťahov. Československá právna veda nebola aktívnou iba pri vymedzení socialistickej právnickej osoby, ale zohrávala významnú úlohu už pri vymedzení pojmových náležitostí samotnej právnickej osoby. Kým dôvodová správa k Občianskemu zákoníku z roku 1950, ako i niektorí predstavitelia československej právnej vedy medzi pojmové náležitosti zaradovali organizáciu právnickej osoby, názov, majetkovú samostatnosť a majetkovú zodpovednosť, u iných môžeme nájsť pojmové náležitosti oklieštené len na prvok majetkovej samostatnosti a s ňou súvisiacej majetkovej zodpovednosti právnickej osoby.

Po priblížení významných legislatívnych zmien v 60. rokoch 20. storočia, kedy bol Občiansky zákoník z roku 1950 po prijatí Ústavy z roku 1960 nahradený Občianskym zákoníkom z roku 1964 a Hospodárskym zákoníkom, pričom v roku 1963 bol prijatý i Zákoník medzinárodného obchodu, sme v druhej časti príspevku analyzovali podobu socialistickej organizácie vymedzenú v Hospodárskom zákoníku. Na rozdiel od Občianskeho zákoníka z roku 1950 totiž Hospodársky zákoník, ktorý mal v nových podmienkach upravovať vzťahy, ktoré vznikali v rámci riadenia národného hospodárstva, rovnako i pri hospodárskej činnosti medzi socialistickými organizáciami, vo svojich ustanoveniach už neupravoval právnickú osobu či socialistickú právnickú osobu, ale obdobne ako Občiansky zákoník z roku 1964 pracoval s termínom *socialistická organizácia*.

Načrtnutý vývoj právnickej osoby bol dôsledkom významných spoločenských, politických a hospodárskych zmien, ktoré započali februárové udalosti roka 1948. V súlade s marxisticko-leninskými tézami o vývoji ľudskej spoločnosti, bolo modifikované i postavenie hospodárskych vzťahov a rovnako i úloha štátu a práva v procese premeny Československej republiky. Tá mala ako ľudovodemokratická republika opúšťať predchádzajúce kapitalistické zriadenie, smerovať k socialistickému usporiadaniu spoločnosti. Činnosť obchodníkov, ich zmluvná sloboda, existencia obchodného práva už základňu ekonomických vzťahov, ktorých vznik už nemal byť podmienený živelným trhovým mechanizmom, tvoriť nemali. V nových podmienkach pre existenciu obchodného práva nebol priestor. Pre fungovanie modelu trhového hospodárstva typické priame spojenie výrobných a spotrebných vzťahov malo byť v nových podmienkach modifikované novým sprostredkujúcim činiteľom, štátom, ktorý mal zastávať funkciu ekonomického centra.⁶⁰ Hlavným cieľom subjektov, ktoré mali byť súčasťou nového hospodárskeho systému, tak už nemalo byť dosahovanie zisku, ale plnenie úloh určených ekonomickým centrom. Tomu zodpovedala i podoba právnych subjektov.

Analyzujúc socialistickú organizáciu v druhej časti príspevku sme konštatovali, že Hospodársky zákoník spolu s niektorými predchádzajúcimi právnymi predpismi oklieš-

⁶⁰ LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014, s. 32.

ťovali právnu subjektivitu hospodárskych organizácií na rozsah plnenia ich spoločenských úloh. Ako konštatuje I. Pelikánová, právna subjektivita socialistických organizácií bola koncipovaná ako striktne špeciálna. Socialistické organizácie boli zriaďované k plneniu určitých, presne vymedzených spoločenských úloh a mohli fungovať iba v medziach tohto plnenia – nedisponovali žiadnou voľnosťou v otázke rozhodovania o svojom účele a možno konštatovať, že minimálna bola taktiež možnosť rozhodovania o otázkach priebehu a cieľov ich činnosti.

V rámci spoločenských úloh bol zavedený ešte užší pojem v podobe *predmetu činnosti*, ktorým bol vymedzený rozsah oprávnenia socialistických organizácií v rámci hospodárskej činnosti. Predmet činnosti nebol vymedzením právnej subjektivity, ale len konkretizáciou spoločenských úloh v rámci hospodárskej oblasti. Prekročenie predmetu činnosti nebolo ponímané ako vybočenie z medzí spôsobilosti socialistickej organizácie, ale ako jej nedovolené konanie. Sledovaným vývojom došlo podľa autorky k vytvoreniu služobných, neúplných subjektov, ktoré predstavovali výlučných účastníkov československých vzťahov na strane producentov. Povaha subjektov bola dômyselne konštruovaná za účelom dokonalého zabezpečenia ich plnej závislosti a ovládateľnosti, čomu napomáhal i ich počet, ktorý bol v záujme zabezpečenia prehľadného a jednoduchého riadenia, ale i v dôsledku umelého a centralizovaného zriaďovania, obmedzený na minimum.⁶¹

Prenikanie verejnoprávnych prvkov do obchodného práva po 2. svetovej vojne nebolo javom, ktorý postihol iba Československú republiku. Vo veľkej časti západoeurópskych krajín bola nielen po 2. svetovej vojne, ale už i v predchádzajúcom období diskutovaná otázka tradičného liberálneho ponímania úlohy štátu v ekonomike, ako i otázka potreby jeho intervencie v ekonomickom mechanizme. Rovnako tak krajiny západného bloku poznali odvetvie hospodárskeho práva, ktoré predstavovalo svojím názvom ako i obsahom obdobu československého hospodárskeho práva. Na rozdiel od Československej republiky, v ktorej okrem štátom riadenej ekonomiky neexistoval iný typ ekonomiky, obchodné právo v týchto krajinách nebolo pohltené hospodárskym právom, ale existovalo popri ňom.

Československé hospodárske právo sa podľa I. Pelikánovej stalo nástrojom riadenia celkom publicizovanej národnej ekonomiky, ktorá fungovala ako jediný holdingovo usporiadaný makropodnik patriaci štátu, ktorý bol štátom organizovaný a riadený. Práve v zmienenom usporiadaní spočíval podľa autorky rozdiel medzi obchodným právom ako právom súkromným, i keď poznačeným viacerými verejnoprávnymi prvkami a hospodárskym právom, ktoré bolo súčasťou verejného práva. Kým tzv. vertikálne vzťahy predstavovali vzťahy mocenské, resp. riadiace, horizontálne vzťahy neboli vzťahmi konkurenčnými, ale koordinačnými a kooperačnými. Nebolo tak možné hovoriť o rôznych vôľach, ale iba nositeľoch rozličných funkcií, a to v rámci jedinej zvrchovanej plánovacej vôle.⁶²

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Lenka Martincová

lenka.martincova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava

⁶¹ PELIKÁNOVÁ, Irena et al. *Obchodní právo 1*. Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 104-106.

⁶² Tamtiež, s. 127-128.

Právne postavenie nájomcu v medzivojnovom právnom poriadku (judikatúra a polemiky)*

Zuzana Mlkvá Illýová
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Právne postavenie nájomcu v medzivojnovom právnom poriadku (judikatúra a polemiky). In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 74-83.

Príspevok sa zameriava na právnu polemiku ohľadom súdneho rozhodnutia, ktorým bola nájomcovi priznaná petitórna ochrana. Do diskusie okolo rozhodnutia Najvyššieho súdu Československého sa zapojili veľikáni medzivojnovkej jurisprudencie, a to predstaviteľ romanistiky Miroslav Boháček a právny teoretik, filozof a štátovedec František Weyr.

ABSTRACT

MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Legal Position of a Tenant in Interwar Legal Order (Practice of the Courts and Polemics). In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 74-83.

The contribution discusses the legal issues raised by the judicial decision which granted the tenant in rem protection through action. Participating in the discussion surrounding this decision of the Supreme Court of Czechoslovakia where some of the leading figures of the interwar jurisprudence, including legal romanist Miroslav Boháček and legal theoretician, philosopher and constitutional lawyer František Weyr.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

právne postavenie nájomcu, Miroslav Boháček, František Weyr

KEY WORDS

Legal Position of a Tenant, Miroslav Boháček, František Weyr

ÚVOD

V práve platnom na území českých krajín v medzivojnovkej Československej republike sa prvýkrát sa stretávame s koncepciou petitórnej ochrany nájomcu, t. j. priznania aktívnej legitimácie z vecnej žaloby aj nájomcovi. Priznanie petitórnej ochrany v kombinácii s ochranou posesórnou aj deliktuálnou a zároveň oslabenie zásady „Kauf bricht Miete“ v tejto právnej úprave, podľa nášho názoru už odôvodňuje záver, kedy nemožno hovoriť len o zvecnoprávnení nájmu. Nájom v tomto prípade, momentom odovzdania predmetu nájmu nájomcovi, presahuje rámec obligácie a nadobúda znaky vecného práva pôsobiaceho erga omnes. Priznanie petitórnej ochrany však bolo v rámci aplikačnej praxe pomerne rozpačité a prostredníctvom série rozhodnutí Najvyšší súd československý túto ochranu striedavo priznával a zase popieral.

Nejednotnosť rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu Československej republiky ohľadom priznania petitórnej ochrany nájomcovi v podobe vecnej žaloby proti tretej osobe bola sprevádzaná pomerne búrlivými reakciami právnej doktríny. Do diskusie

* Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

okolo (ne)správnosti rozhodovacej praxe súdu sa zapojili veľikáni medzivojnovkej jurisprudence, a to predstaviteľ romanistiky Miroslav Boháček a právny teoretik, filozof a štátovedec František Weyr¹. Spúšťačom diskusie bolo už spomínané rozhodnutie Najvyššieho súdu československej republiky vo veciach občianskych č. 9076 zo dňa 28. júna 1929, Rv I 238/29², v ktorom sa súd priklonil k priznaniu petitórnej ochrany nájomcu (resp. v tomto prípade pachtýřa) a konštatoval, že pachtýř požíva rovnakú žalobnú ochranu predmetu pachtu ako by mal vlastník. Týmto rozhodnutím umožnil využitie vecnoprávnej žaloby aj držiteľovi práva (nájomu/pachtu). Uvedené rozhodnutie bolo podrobené ostrej kritike zo strany profesora rímskeho práva Miroslava Boháčka, ktorého výhrady smerovali najmä k tomu, že rozhodnutie znamenalo odklon od tradičného konceptu, v rámci ktorého nájom (pachtu) nemožno priznať „kvalitu“ absolútneho práva. Na túto kritiku reagoval právny teoretik, filozof a štátovedec František Weyr, ktorý sa vyhradil voči Boháčkovmu názoru najmä z dôvodu, že nepovažoval za správne lipnúť na odkazoch rímskeho práva, ktoré ironicky označoval za „*vedecké zjavenia, ktoré je dovolené vykladať, ale nie kritizovať*.“ Bol to práve odklon od tradície, čo profesor Weyr na rozhodnutí súdu oceňoval. Cieľom tohto príspevku bolo prezentovanú polemiku bližšie analyzovať.

BOHÁČKOVA KRITIKA ROZHODNUTIA NAVYŠŠIEHO SÚDU

V roku 1930 publikoval Miroslav Boháček v odbornom časopise „Bratislava“ článok s názvom „Nový názor Nejvyššího soudu na otázku právní ochrany pachtýře proti třetím osobám. Kritické poznámky k rozhodnutí nejvyššího soudu zo dne 28. července 1929, Rv I 238/29, Váž. Civ. 9076.“³ Týmto príspevkom podrobil tvrdej kritike rozhodnutie Najvyššieho súdu československej republiky vo veciach občianskych č. 9076 zo dňa 28. júna 1929, Rv I 238/29⁴ keďže v ňom videl nedôstojný odklon od dovtedajšej rozhodovacej praxe. Boháček v príspevku uviedol, že: „*Z obsáhlého odůvodnění vyplývá pak s náležitou jasností největší novum názoru zde zaujatého, že totiž žalobou proti rušiteli pachtýři příslušející sluší rozuměti ne pouhou žalobu z rušené držby (t. j. držby práva), nýbrž žalobu petitorní.*“⁵ Boháček tvrdí, že rozhodnutie Najvyššieho súdu československého si zasluhuje zvýšenú pozornosť aj z dôvodu, že označilo dovtedajšiu rozhodovaciu prax, v zmysle ktorej nebola nájomcovi priznaná petitórna ochrana za „názor školní“ a za názor v rozpore s právnym poriadkom. V rámci kritiky rozhodnutia ďalej uvádza: „*Nalézáme tu totiž všeobecné úvahy o právním postavení pachtýře, které mají dokázati, že pachtýři t. j. již z poměru pachtovního přísluší žaloba z rušeného práva proti každému rušiteli, nejen proti propachovateli. V těchto úvahách ns vůbec se nepokusil opřít svůj názor o nějaké*

¹ Akademickému sporu M. Boháčka a F. Weyra venoval pozornosť aj DOSTALÍK, Petr. Obligační nebo věcně-právní účinky pachtu? Spor mezi Františkem Weyrem a Miroslavem Boháčkem. In *Polemiky a spory v právní vědě*. Eds. Kamila Bubelová – Miroslav Frýdek. Olomouc : Univerzita Palackého, 2010, s. 19–28.

² Pozri: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských. Ročník jedenáctý (od čísla 8599 – 9502)*. Praha : Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa, 1930, s. 893.

³ BOHÁČEK, Miroslav. Nový názor Nejvyššího soudu na otázku právní ochrany pachtýře proti třetím osobám. Kritické poznámky k rozhodnutí nejvyššího soudu zo dne 28. července 1929, Rv I 238/29, Váž. Civ. 9076. In *Bratislava*, 1930, roč. 4, č. 1, s. 408–418.

⁴ Pozri: VÁŽNÝ, ref. 2, s. 893.

⁵ BOHÁČEK, ref. 3, s. 409.

*nové stanovisko teoretické, které by mohlo případně posunouti základ pro revisi dosavadního názoru na poměr pachtýře k osobám třetím.*⁶ *Erga omnes* ochranu pachtýře sa podľa Boháčka snaží súd v argumentácii odôvodniť z tézy, že pachtovné právo môže byť každou treťou osobou porušené a že by bolo právom nepoživajúcim právnu ochranu, ak by mu ochrana voči tretím osobám nebola priznaná. V tejto východiskovej téze spravil súd podľa Boháčka chybu tým, že tvrdil že toto pachtovné právo môže byť porušené každým, pretože toto možno tvrdiť iba pri práve absolútnom: „*Takové tvrzení předpokládá, že již máme v daném právním řádě zjištěnu pravou povahu zkoumaného práva, neboť teprve, víme-li, že určité právo má povahu absolutní, můžeme tvrditi, že může býti každým porušeno!*“⁷ Ďalej Boháček uvádza, že „absolútnosť“ je priznaná iba „držbe práva pachtovného“ a nie subjektívnemu právu pachtýľa ako zmluvnej strany, a teda: „*Proto i s tohto hlediska je neoprávněno tvrzení n. soudu, že právo pachtovní může býti každým porušeno a zvláště ovšem je neoprávněno i závěr, že by pachtýř mohl rušitele žalovati žalobou petitorní.*“⁸

Následne sa Miroslav Boháček zaoberá ďalšími argumentmi, ktoré Najvyšší súd použil na podporu svojho stanoviska, konkrétne súd tvrdil, že: (1) neexistuje právny predpis, ktorý by ukladal vlastníkovi povinnosť pachtýľa proti rušiteľovi zastúpiť; (2) vlastník nebude mať na zakročení záujem, pokiaľ rušenie nebude ohrozovať priamo vec ale len užívacie práva pachtýľa; (3) vlastník nemusí byť pachtýľovi dostupný, nemusí byť ani prítomný, dokonca môže byť aj odcestovaný v cudzine. Z týchto argumentov sa súd snaží odvodiť potrebu priznania ochrany práva priamo pachtýľovi voči rušiteľovi a nie len prostredníctvom osoby vlastníka. Ani tento konštrukt zo strany súdu však neurobil na Boháčka dojem a spochybnil ho tvrdením, že predsa prepachtovateľ je povinný na základe zákona (§ 1096 všeobecného rakúskeho zákonníka) zabezpečiť pachtýľovi nerušené užívanie veci, ktorá je predmetom pachtovnej zmluvy po celú dobu trvania tejto pachtovnej zmluvy. Prepachtovateľ má teda eminentný záujem na tom, aby nebol pachtýľ rušený treťou osobou, nakoľko by tým on sám porušil svoju zmluvnú povinnosť.⁹ Ďalej upriamuje Miroslav Boháček svoju kritiku na časť, v ktorej súd argumentuje tým, že postúpením užívacieho práva na pachtýľa prechádza celý rozsah tohto práva, a teda aj možnosť jeho ochrany voči tretím osobám a aj voči samotnému vlastníkovi. Obhajoval to tým, že iný záver by bolo hospodársky, a tým pádom aj právne nemysliteľný. Súčasťou tejto tézy, je aj tvrdenie, že týmto postúpením užívacieho práva ho zároveň sám vlastník po dobu trvania nájmu stráca. Týmto konštruktom by súd podľa názoru Boháčka preniesol na pachtýľa aj zložku imanentnú pre právo vlastnícke, a to možnosť kohokoľvek z tohto práva vylúčiť, čo by mohlo mať *ad absurdum* takéto neželané právne následky „*Tím ovšem došlo by se k důsledkům, které sotva by bylo lze označiti za žádoucí s hlediska potřeb hospodářských a praktického života: vlastník zbavený vindikace mohl by nastupovati jen obligační žalobou na pachtýře a tento nedbalým, případně úmyselným jednáním mohl by krýti vydržení třetí osobou proti vlastníkovi.*“¹⁰ Boháček, tiež spochybňuje tvrdenie súdu o tom, že iný záver ako postúpenie užívacieho práva pachtýľovi, ktoré v sebe zahŕňa aj právo na ochranu tohto práva voči tretím osobám by bol hospodársky a právne nemysliteľný, keďže tvrdí, že existuje viacero typov zmlúv, pri ktorých dochádza k postúpeniu užívania veci v prospech iného (napr. pôžička, precarium – teda výprosa), bez toho aby zmluvná strana získavala právo kohokoľvek iného z užívania vylúčiť.

⁶ BOHÁČEK, ref. 3, s. 410.

⁷ Tamže, s. 411.

⁸ Tamže.

⁹ Tamže, s. 412.

¹⁰ Tamže, s. 414.

V druhej argumentačnej línii sa sú zameral na náhradu škody „*nebot' porušením pachtovného práva tretí osobou nastáva pachtýři ujma na právech a zároveň na majetku*.“¹¹ Túto škodu je možné nahradiť v prvom rade naturálnou reštitúciou a ak to nie je možné prichádza do úvahy náhrada škody v peniazoch. Argument súdu spočíval v tom, že pre uplatnenie nároku na naturálnu reštitúciu je potrebná vlastnícka žaloba. Tým priznal najvyšší súd pachtýřovi vecnoprávnu ochranu aj v prípade náhrady škody.¹² Boháček sa so stanoviskom Najvyššieho súdu nestotožnil ani v tomto prípade a súdu vytýka to, že platné občianske právo vyžaduje pre uplatnenie nároku na náhradu škody preukázanie zavinenia (§1294 všobecného rakúskeho občianskeho zákonníka), a to vo forme „zlého úmyslu“ (*eine böse Absicht*) alebo nedbanlivosti (*ein Versehen*). Problém vidí Boháček v tom, že nie každé rušenie musí byť nutne sprevádzané zavineným konaním, a tiež, že nie každé porušenie práva je deliktom: „*Nebude-li tedy rušení pachtýře zaviněno žádným z uvedených způsobů (na př. bude-li některého z pozemků v pacht mu odevzdaných užívati držitel bonae fidei), je vyloučeno, aby se pachtýř domáhal náhrady škody tím mu vzniklé podle předpisů XXX. hl. obč. zák.*“¹³ Ďalej tvrdí, že: „*Je proto nepochopitelné, jak může nejvyšší soud tvrditi, že restituční povinnost podle § 1323 nevyžaduje zavinění a dovozovati, že by z tohto paragrafu bylo možno vyvoditi i žaloby vlastnické, které právě mají tu povahu, že jimi může býti žalován každý držitel příp. detentor) bez ohledu na zavinění, tedy i bonae fidei possesor.*“¹⁴ Následne Boháček svoje výhrady k úvahe Najvyššieho súdu v rámci tejto časti sumarizuje: „*Jak vidno, nejsou ani výklady n. soudu, týkající se předpisů XXX. hlavy obč. zák. toho druhu aby odůvodnili petitorní žalobu pachtýře proti třetímu rušiteli.*“¹⁵

V závere svojho kritického príspevku k rozhodnutiu Najvyššieho súdu Miroslav Boháček uviedol: „*Uzavírajíce své poznámky nemůžeme než konstatovati, že se n. soudu naprosto nepodařilo dokázati, že by dosavadní 'školský' názor o právní ochraně pachtýře vůči třetím rušitelům byl, ve zřejmém rozporu s právním řádem.*“ Záverečné slová boli vyjadrením sklamaní nad neujasnenosťou pojmov zo strany súdu, čo sa podľa názoru Boháčka snažil súd ukryť pod vyjadrenú ľahostajnosť k doktrínalným otázkam, a rovnako vyjadrením obavy „*aby to nebyl ve skutečnosti úpadek právnické kultury, který by mohl vážne ohroziti pověst našeho nejvyššího soudu.*“¹⁶

„TEORIE A PRAXE“ FRANTIŠKA WEYRA

Na kritiku rozhodnutia Najvyššieho súdu zo strany Miroslava Boháčka ponúkol reakciu právny teoretik, filozof a štátovedec František Weyr v príspevku s názvom *Teorie a praxe*, ktorý bol uverejnený v *Časopise pro právní a státní vědu* z roku 1930¹⁷. V úvode príspevku autor pojednáva o vzťahu právnej teórie a právnej praxe a nabáda k vzájomnej úcte medzi týmito dvoma, častokrát názorovo rozdielnymi, svetmi. Ďalej píše, že ho názor súdu prezentovaný v rozhodnutí Najvyššieho súdu č. 9076 veľmi zaujal a dával mu viac menej za pravdu, ako doslova uviedol len: „*potud, pokud jsem shlédával Boháčkovu kritiku s hlediska teoretického za nedostatečnou.*“¹⁸ Čo autorovi článku na rozhodnutí vadilo

¹¹ Tamže, s. 415.

¹² DOSTALÍK, ref. 1, s. 22.

¹³ Tamže, s. 415.

¹⁴ BOHÁČEK, ref. 3, s. 416.

¹⁵ Tamže, s. 418.

¹⁶ Tamže, s. 418.

¹⁷ WEYR, František. *Teorie a praxe*. In *Časopis pro právní a státní vědu*, 1930, roč. 13, s. 253-265.

¹⁸ Tamže, s. 253.

je: „despekt před juristickými argumenty vůbec (nebo tím, co se alespoň dosud juristickými argumenty zvalo), který velmi nápadně se shoduje s jeho oblibou pro „praktický život a jeho hospodářské potřeby“.¹⁹ Zároveň uvádza, že doteraz nebolo zvykom aby súdne tribunály nahrádzali právnické argumenty poukazom na potreby hospodárskeho života. Profesor Weyr si v ďalšom texte kladie otázku, či má byť teraz taká prax súdov, že aj napriek tomu, že určitá právna norma neplatí, budú ju považovať za platnú z dôvodu, že si to vyžadujú hospodárske alebo iné potreby. Takéto názory považuje za pohodlné pre súd: „A názory ty jsou vskutku nejen pro teoretickou, nýbrž i praktickou jurisprudenci velmi pohodlné, neboť nejdůmyselnější a nejpodrobnější juristickou argumentací lze porazit nadmíru jednoduše: prostým poukazem na „praktický život“ a jeho hospodářské potřeby a odsouzením jejím jako „doktrinářskou poučku“, resp. teoretickou skupuli.“²⁰ Autor ďalej svoju úvahu rozvádza s využitím jemnej irónie ďalej: „Netřeba tedy patrně ztráceti čas studiem „různých literárních článků“, které se těmito skrupulemi zabývají, ba vlastně není třeba ani znáti právní řád a jeho paragrafy: neboť co je nám platno znáti právní ustanovení o něčem a dokazovati, že „se zdá opravdu“, že toto ustanovení platí, když můžeme býti poukazem na onen zázračný „praktický život a jeho potřeby“ ihned na hlavu poraženi?“²¹ František Weyr argumentuje ďalej tým, že predsa pri sporoch súd rozhoduje o konfliktných hospodárskych potrebách žalobcu a žalovaného a pre rozhodnutie „dává mu právní řád do ruky paragrafy a nikoliv opět poukaz na ony potřeby.“²²

V ďalej časti venuje F. Weyr vo svojom príspevku pozornosť pasáži rozhodnutia Najvyššieho súdu, v ktorej súd zdôvodňuje, prečo by bolo nepraktické aby bol pachtýr nútený sa svojej ochrany domáhať prostredníctvom vlastníka, ktorý by nemusel byť ochotný ihneď konať, resp. by mohol byť ak neprítomný (resp., odcestovaný). Tejto argumentácii venoval pozornosť aj profesor Boháček. Na rozdiel od „mladého romanistu“ Boháčka, ako ho sám F. Weyr v úvode svojho pojednania nazval, profesor Weyr sa k tomuto názoru súdu nestavia kriticky. Uviedol, že autor judikátu popiera oprávnenosť tradičnej rímskoprávnej doktríny o zásadnom rozdieli medzi právom vecným a obligačným, čo Weyr hodnotí priam obdivne: „A odvaha, se kterou tento rozdíl, který podle mého názoru jest logicky skutečně neudržitelný, otevřeně potírá, vzbuduje moji úctu. Neboť prokázal tím samostatnost a originalitu úsudku, která ve všech případech, ve kterých jde o teoretické názory římsko-právní, jest mezi právníky velmi řídkým jevem.“²³ Zároveň Weyr veľkoryso, a zrejme aj s trochou irónie, vyjadruje porozumenie nad tým, že autor judikátu nečítal jeho dielo *Základy filozofie právní*, keďže nadväzujúc na súdom použitú argumentáciu sa potrebuje právna prax hnať za praktickým životom a jeho hospodárskymi potrebami. Za omyl autora judikátu však označuje domnienku, podľa ktorej názor, že rozdiel medzi vecným a obligačným právom spočíva v jeho „absolútnosti“ je názor „doktrinálny“ ale tvrdenie opačné (t. j. tvrdenie autora judikátu) už nie. Autor podľa Weyrovho úsudku nemá sám jasno v tom, čo pojem „doktrinálny“ vlastne vyjadruje.

Profesor Weyr sa vyhol právnenému posúdeniu samotnej podstaty problému, ktorého sa pertraktovaný judikát týkal v rovine *de lege lata*. Pokiaľ ide o úvahy *de lege ferenda*, bol profesor Weyr otvorenejší v prejavení svojho úsudku a tvrdil, že by sa zaujímal o už uvedené hospodárske potreby. Neuspokojil by sa len s odkazom na rímskoprávnu dogmu v zmysle ktorej „vlastník jest v právním poměru ke všem ostatním právním sub-

¹⁹ Tamže, s. 257.

²⁰ Tamže.

²¹ Tamže.

²² Tamže, s. 258.

²³ Tamže, s. 261.

*jektů na světě, kdežto pouhý pachtýř pouze s jedním, t. j. právě s vlastníkem propachtované věci.*²⁴ V ďalšej časti sa profesor Weyr tvrdo vyhranil voči nekritickému preberaniu rímskoprávných doktrín, bez zapojenia logiky, ktorú však práve autor judikátu vzácné použil: „*Na všechny tyto věci arcit' nelze vyvráti oblíbenými moderními metodami romanistickými, totiž papyrologií a interpolacemi, nýbrž netodou, které užil autor onoho judikátu, totiž logikou. Jen ten, kdo se domnívá, že teoretické názory římských právníků na ony věci jsou jakýmsi vědeckým zjevením, které jest sice dovoleno vykládati, nikoliv však kritizovati, nadtož snad dokonce jako neudržitelné zavrhovati, bude míti za to, že z „absolutnosti“ věcných práv plyne beze všeho důsledek, že pachtýři, t. j. držitelé pouhého obligacího, nemůže příslušetí přímá žaloba proti tomu, kde jej v užívání onoho obligacího práva ruší, nýbrž že je nezbytně (k vůli teoretické důslednosti !) nutno, aby se obrátil na příslušného vlastníka se žádostí o ochranu proti rušiteli.*“²⁵ Táto právna „okľuka“ sa zdá profesorovi Weyrovi *de lege ferenda* neudržateľná a zbytočná, v čom teda dáva plne za pravdu autorovi judikátu, a to aj napriek jeho „*teoretickou neujasněnost, skryvanou okázalým despektem před, doktrinálními otázkami t. j. teorií.*“²⁶

V ďalšom texte sa František Weyr opäť vracia k profesorovi Boháčkovi a konštatuje, že aj názor Boháčka aj názor autora judikátu vytyka tomu druhému nedostatok zohľadnenia praktického života a jeho hospodárskych potrieb. Tie profesor Boháček vidí v dodržiavaní rímskoprávného rozdielu medzi vecnými právami a obligáciami a opačného názoru vytyka, že sa oddáva „*ryzí pojmové jurisprudenci*“, teda pandektnej právnej vede a naopak Najvyšší súd sa hospodárske potreby života snažil saturovať zvýšenou ochranou pachtýľa aj za cenu odklonu od ustálených doktrín. Ako spoločného „nepriateľa“ oboch prístupov označil „*normativní teorii, čili ryzí náuku právní*“,²⁷ teda normatívnu teóriu (reine Rechtslehre) H. Kelsena. Práve táto normatívna teória sa, podľa Weyra snažila „*učiniti pochopitelným, že norma může být „platná“ nebo „neplatná“, no nemožno „juristicky“ hovorit' o „správných“ alebo „nesprávných“ normách „a že opak platí o vědeckých poučkách (definicích, náukách a pod.), které sice mohou být „správné“ nebo „nesprávné“, nikoliv však „platné“ nebo „neplatné“, poněvadž je právě nelze dekretovat, nýbrž nenejvýš dokazovat nebo vyvracet. To platí arcit' i o domnělých juristických zjeveních, jako jsou nauky, poučky a definice starých Římanů.*“²⁸ Uvedené bolo reakciou profesora Weyra na tvrdenie M. Boháčka, že pôvodný názorový prístup ohľadom ochrany pachtýľa bol stanoviskom, na ktorom sa stretávala „*platná náuka i praxe.*“²⁹

REAKCIA MILOSLAVA BOHÁČKA

Kritika profesora Weyra neostala bez odozvy a tak v roku 1931 publikoval profesor Miroslav Boháček v časopise Bratislava príspevok s názvom „Kritika rozhodnutí Nejvyššího soudu a její teoretické dozvuky“.³⁰ V tomto príspevku sa hneď v úvode ohraďuje voči označeniu „mladý profesor“, ktoré na jeho adresu profesor Weyr použil, keďže podľa jeho názoru toto označenie profesor použil aby podvedome u čitateľa vybudoval voči nemu nedôveru³¹: „*Přívlastek „mladý“ se na mne opravdu hodí a je pro mne osobně*

²⁴ Tamže, s. 262.

²⁵ Tamže.

²⁶ Tamže.

²⁷ Tamže, s. 263.

²⁸ Tamže, s. 264.

²⁹ Tamže.

³⁰ BOHÁČEK, Miroslav. Kritika rozhodnutí Nejvyššího soudu a její teoretické dozvuky. In *Bratislava*, 1931, roč. 5, č. 1, s. 165-169.

³¹ Profesor Boháček mal v tom čase 32 rokov a profesor Weyr 51.

zcela příjemným, ježto však se nemohu domnívati, že by prof. Weyr konstatoval tuto mou vlastnost proto, aby obdivoval mé mládí, nebo aby mi lichotil, nezbyvá mi než se domnívati, že tu p. profesor chce předem zdiskreditovati mínění mladého profesora před právníckou veřejností, která patre bude ihned ochotnější dáti spíše za pravdu nejvyššímu soudu, příp. profesoru ctihodnějšího stáří, než „mladému romanistovi.“³² V úvode sa Boháček venuje výhrade profesora Weyra, ktorá smerovala k tomu, že sa mal ostrejšie ohradiť proti tendenciám súdu odvolávať sa na praktický život a jeho potreby ale na zákon, ktorého sa súd musí držať aj keď by bol v rozpore s uvedenými potrebami života. Miroslav Boháček prepustil, že námietku voči tomuto prístupu v judikáte mohol artikulovať výraznejšie, no zároveň tvrdil, že potrebu držať sa textu zákona zdôraznil použitím ironie vo formulácii zo strany 411 pôvodného textu: „*Ovšem pro ns bylo, zdá se, ve zkoumaném rozhodnutí stanovisko zákona vedlejší věc.*“³³ Boháček si tu neodpustil ani jemný protiútok na profesora Weyra: „*To bylo asi pro prof. Weyra příliš slabě formulováno: nebo rozumí ironiím, jen pokud je říká sám?*“³⁴

Profesor Boháček sa následne ohradzuje voči tomu, že by využíval „*moderní metody romanistické, totiž papyrologii a interpolace*“ ako to uviedol profesor Weyr ale, že z jeho strany išlo o civilistický výklad neopúšťajúci sféru z platného práva. Ďalej vytýka profesorovi Weyrovi, že svojim čitateľom predložil pôvodný Boháčkov text upravený tak, ako by preňho boli vedúcim princípom pri výklade právnych noriem „skutočné potreby života“, pričom však si profesor Boháček stojí za tým, že nič také v článku nezastáva. Profesorovi Weyrovi vyčíta, že ocenil argumentáciu súdu, ktorú považuje za správnu v rovine *de lege ferenda*, pričom ani on sám (Weyr) sa rovinou *de lege lata* nemieni obzvlášť zaoberať. Tu Boháček zdôrazňuje, že on kritizoval rozhodnutie najvyššieho súdu v rovine *de lege lata*, a napriek tomu, že sa odvolával na zásady, ktoré poznalo aj rímske právo, tieto princípy sú obsiahnuté v platnom práve, ktoré by malo slúžiť ako poklad pre súdnu prax: „*Dalších poznámek k této části článku prof. Weyra není třeba, neboť obraz, který se z nich sem podává, je nezapomenutelný: viditelná hlava české právnické školy normativní očekává a předpokládá, že kritika rozhodnutí n. soudu děje se na základě úvah de lege ferenda a dává úplně za pravdu judikátu, který nerozhodl jak vyžadují, teoretické názory římských právníků vtělené (jak prof. Weyr ve své velkorysosti opomíjí konstatovati) v předpisy platného práva, nýbrž podle úvah, jež by bylo lze uplatniti de lege ferenda.*“³⁵

Pomerne ostrým spôsobom ďalej Boháček Weyrovi ilustruje, že profesor Weyr neovláda termín „pojmová jurisprudencia“³⁶ v dôsledku čoho jeho použitie v texte Boháčkovi neoprávnene vytýka. Profesora Weyr totiž termín pojmová jurisprudencia interpretoval ako právnu vedu, ktorá pracuje s pojmami a tvrdil, že bez pojmov by právna veda nebola vedou.

V záverečnej časti príspevku Miroslav Boháček reaguje na pripomienku zo strany profesora Weyra, ktorá sa týka použitia pojmu „platná“ náuka a prax. Tu už profesor Boháček neskrýval iróniu a postupne čoraz viac opúšťa aj takt voči staršiemu akademickému kolegovi: „*Poslední výtku prof. Weyrem mi adresovaná je arcí způsobilá úplně mne a mou právnickou erudici zdrtiti – alespoň v očích přívrženců normativní teorie. Mluví*

³² BOHÁČEK, ref. 30, s. 165.

³³ Tamže, s. 165.

³⁴ Tamže.

³⁵ Tamže, s. 167.

³⁶ M. Boháček termín „pojmová jurisprudencia“ v texte vysvetľuje tak, že „tento lheringem ražený název označuje zcela specifický způsob právnického uvažování, způsob, který přeceňováním právnických pojmů a jich ztrnulým výkladem vede k pravému opaku, než jak sleduje vědecký výklad práva, t. j. k jeho zatemnění.“ Pozri: BOHÁČEK, ref. 30, s. 167.

totiž o „platné nauce i praxi“. Jako hrozné provinění!”³⁷ Pripúšťa však, že by bolo vhodnejšie použiť miesto pojmu „platná“ výraz „panujúca“, pretože tak to myslel, no úmyselne sa tomuto pojmu vyhol. Zároveň Boháček ilustruje, že aj sám profesor Weyr použil obdobný pojem, konkrétne „platí“ v zmysle „je správne“, pričom tým pochopiteľne nemyslel výraz „je platný“ v právnom význame. Doplnil preto: „Bude mi tedy snad dovoleno, abych i já tam, kde nemůže býti pochybnosti o tom, že nejde o platnost ve smyslu právnického technického, užíval adjektiva „platný“ a mluvil tak – pro toho, kde chce porozuměti – o platné nauce jakožto „panující“ nebo „vládnoucí“, aniž bych uváděl pokaždé v poznámkách, že jde o obrat populární nebo obrazný.“³⁸ Túto časť pojednania zakončuje Boháček opäť v útočnom duchu, kde upozorňuje na to, že profesor Weyr dáva neprávne pojmy do úvodzoviek: „Prof. Weyr má tu ovšem posici usnadněnu: ten bude psáti vždy o „panující“ nauce v úvodzovkách, kteréžto úvodzovky arci vedle jazykové nevhodnosti termínu budou ukazovati vždy jeho výsostnou ironii k ostatní, jemu nauce. K tomuto způsobu vyjadřování se však ostatní právníci sotva přikloní, stejně jako k názorům profesora Weyra projeveném v článku, na nějž jsem pokládal za nutné odpovědět: vedlo by to jen k tomu, že by se právnický slovník a brzy i právnické uvažování hemžilo úvodzovkami a že by se na konec i z právní vědy stala také jen – „věda“.“³⁹

V úplnom závere profesor Boháček pripomenul svoje stanovisko ohľadom právnej podstaty sporu a dôvody, pre ktoré nesúhlasil s ním kritizovaným rozhodnutím Najvyššieho súdu československého. Poslednou vetou uviedol, že: „Na tyto své námitky, které měly ukázati neudržitelnost názoru prof. Weyra o neexistenci rozdílu mezi právy věcnými a obligačními v právu platném, jsem odpovědi nedostal.“⁴⁰

ZÁVER

Je zrejmé, že rozhodnutie Najvyššieho súdu československej republiky vo veciach občianskych č. 9076 zo dňa 28. júna 1929, Rv I 238/29 vyvolalo vo vtedajšej akademickej obci pomerne veľkú odozvu. Miroslav Boháček rozhodnutie považoval za odklon od platného práva a od rozhodovacej praxe súdu. František Weyr zase ocenil inovatívnosť a „odpútanie“ sa od doktrín rímskeho práva, ktoré on sám ironicky označil za „zjavenie“, ktoré je možné len interpretovať, no nie je možné ho kritizovať. Miroslav Boháček na kritiku zo strany staršieho akademického kolegu reagoval pomerne ostrým spôsobom, no následnej „dupliky“ zo strany F. Weyra sa už (minimálne v publikovanej forme) nedočkal. Na tento akademický konflikt už reagoval len Zdeněk Neubauer, ktorému sa nepozdával spôsob akým Boháček formuloval svoje výhrady voči profesorovi Weyrovi a apeloval na to, že aj napriek vzájomnému nesúhlasu je potrebné viesť polemiku bez osobných útokov⁴¹.

³⁷ Tamže, s. 168.

³⁸ Tamže.

³⁹ Tamže.

⁴⁰ Tamže, s. 169.

⁴¹ NEUBAUER, Zdeněk. Jak se nemá polemizovati. In *Právník*, 1931, roč. 70, s. 194–197.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD.
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo námestie č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD.
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo námestie č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Ku koncepcii držby v návrhu uhorského Občianskeho zákonníka z roku 1900*

Matej Mlkvý

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MLKVÝ, Matej. Ku koncepcii držby v návrhu uhorského Občianskeho zákonníka z roku 1900. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 84-95.

Príspevok sa zaoberá právnou koncepciou držby v 1. návrhu uhorského Občianskeho zákonníka z roku 1900. Návrh bol vypracovaný v kontexte dominancie nemeckej historickoprávnej školy na poli jurisprudencie, čo ovplyvnilo aj prístup autorov návrhu. Osobitne významné boli dve doktrínálne otázky – či je držba subjektívne právo alebo faktický stav (pričom bola formulovaná aj tzv. zmiešaná teória) a či je podstatným pojmovým znakom držby držobný úmysel (*animus possidendi*). Návrh občianskeho zákonníka je inšpirovaný nemeckým Občianskym zákonníkom z roku 1900 a prijíma podobne ako on modifikovanú objektívnu teóriu držby. Príspevok v stručnosti mapuje niektoré doktrínálne polemiky, ktoré v tejto súvislosti vznikli, ako aj kontext vtedajších právnych teórií a kodifikačného úsilia v Uhorsku.

ABSTRACT

MLKVÝ, Matej. On the Concept of Possession in the Hungarian Civil Code Proposal of 1900. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 84-95.

Article focuses on the legal concept of possession in the first draft of Hungarian Civil Code of 1900. The draft has to be understood in the context of intellectual dominance of the German historical school of law in the field of jurisprudence, which also significantly swayed the authors of the first draft. Essential in this regard were mainly two doctrinal questions – whether possession is a subjective right or a factual state (also a mixed theory was proposed) and if the requisite will of possessor (*animus possidendi*) is a necessary element of possession as a legal term. The draft of the Civil Code is inspired by the German Civil Code of 1900 and adopts like its German counterpart the modified objective theory of possession. Article also briefly maps some of the doctrinal issues raised by the draft as well as the context of the then prevailing legal theories and the codification effort in Hungary.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

držba, detencia, držobná vôľa, Uhorsko

KEY WORDS

possession, detention, animus possidendi, Hungary

ÚVOD

Prijatie bratislavskej marcovej ústavy v roku 1848 odstránilo základy doterajšieho súkromného práva platného v Uhorsku, ktoré spočívalo dovtedy na donačnej sústave, princípe aviticity a urbáriálnom systéme, bez toho, aby dovtedajšie právo bolo nahradené

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

moderným právom.¹ Zákonný čl. XV/1848 síce zaviazal vládu (resp. zodpovedné Ministerstvo), aby predložila uhorskému snemu návrh občianskeho zákonníka, no toto nebolo v dôsledku neskorších politických udalostí nikdy v praxi realizované. Na základe cisárskeho patentu z 29. 11. 1852 bola s účinnosťou od 1. 5. 1853 zavedená v Uhorsku platnosť rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 (ABGB), čo sa však stretlo s nevôľou v Uhorsku. Priama aplikácia ABGB v Uhorsku trvala prakticky počas celého obdobia tzv. Bachovho absolutizmu až do 23. júla 1861, keď na základe svojho uznesenia Kúria zobrala na vedomie pravidiel vypracované Judexkuriálnou konferenciou (zasadajúcou v celkovo 18 zasadnutiach od 23. 1. 1861 do 4. 3. 1861) a vyhlásila, že tieto pravidlá bude používať až do ďalšieho zákonného opatrenia ako stálej smernice. Na základe toho začali sedrie tieto pravidlá taktiež aplikovať, čím sa pravidlá Judexkuriálnej konferencie stali záväznými prameňmi práva *sui generis* (lebo v dôsledku absencie sankcie zo strany panovníka a formálnej publikácie nemali silu zákona).

Judexkuriálna konferencia však celkom neodstránila problematickú situáciu v ktorej sa nachádzalo uhorské súkromné právo. Napriek tomu, že niektorí jej účastníci (napr. G. Zsivora) sa prihovárili za ponechanie ABGB v platnosti s určitými zmenami, 1. § Dočasných pravidiel odmietol úplnú recepciu ABGB a proklamoval snahu o návrat k domácejmu právu. Vo vedľajších krajinách Svätoštefánskej koruny ostal ABGB platiť v rozličných podobách – v Chorvátsko-Slavónskom kráľovstve ostal naďalej platiť ABGB aj po Judexkuriálnej konferencii v celosti a v ostatných vedľajších krajinách koruny, t.j. v Sedmohradskom veľkokniežatstve, prístavu a mesta Fiume ako aj územia bývalej Vojenskej hranice (od roku 1871 včlenenej do vlastného Uhorska, resp. Chorvátsko-Slavónska) ostali v platnosti tie ustanovenia ABGB, ktoré neboli nahradené novšími uhorskými predpismi. ABGB na týchto územiach platil samozrejme len v znení z roku 1861 zmenenom neskorším zákonodarstvom alebo obyčajou. Okrem toho sa v Sedmohradsku subsidiárne používalo aj staršie domáce právo, ktoré bolo v niektorých smeroch odlišné od uhorského práva.² Uhorské zákony upravujúce súkromné právo preto museli explicitne určovať, či sa vzťahujú na celé územie Svätoštefánskej koruny alebo len na niektorú z jej častí. Podoba súkromného práva v Uhorsku aj po roku 1861 bola z tohto dôvodu nejednotná a ďalej komplikovaná faktickým používaním rakúskych prepisov v súdnej praxi do tej miery, že až do 80. rokov 19. storočia mohol byť vplyv rakúskeho práva označený v Uhorsku za dominujúci (*überwältigend*).³

KODIFIKAČNÉ ÚSILIE

Tento z objektívneho hľadiska nevyhovujúci stav podporujúci právnu neistotu viedol k snahe o vytvorenie modernej uhorskej kodifikácie. Uhorský snem zvolaný 10. 12. 1865 sa uzniesol na potrebe vypracovania uhorského občianskeho zákonníka, no nebolo celkom zrejmé, z akých východiskových pozícií začať. Na prvom zasadnutí zhromaždenia uhorských právnikov v roku 1870 bolo navrhnuté, aby bol ABGB znovu aspoň provizórne uvedený do platnosti (I. Hódossy dokonca vyhlásil, že len 10% ABGB je potrebné zmeniť), ale boli formulované pod vplyvom historickoprávnej školy aj názory propagujúce návrat

¹ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 103.

² ALMÁSI, Anton. *Ungarisches Privatrecht. I. Band*. Berlín : Gruyter, 1922, s. 5. VESELÝ, František Xavier. *Všeobecný slovník právní. 1-5 díl. 5. díl*. Praha : Wolters Kluwer, 2009 (reprint vydania z roku 1896), s. 195.

³ ALMÁSI, ref. 2, s. 6.

k staršiemu domácemu právu (*ius patrium*).⁴ Čo však predstavuje staršie domáce právo bolo problematické samé o sebe, nakoľko odhladiť od zásahov bratislavskej marcovej ústavy bola znovuo tvorená aj otázka, či samotné Tripartitum sa má v dôsledku cudzích prvkov v ňom obsiahnutých považovať za domáce právo. Napriek nespornej snahe o reflektovanie tradície domáceho práva do pripravovanej kodifikácie bol oveľa zreteľnejší vplyv nemeckej historickoprávnej školy. Vo vzťahu k štruktúre kodifikácie táto škola upustila od klasického tripartitného delenia súkromného práva formulovanej ešte Gaiom a Justiniánom (*personae, res, actiones*) v prospech štruktúry piatich kníh – všeobecnej, rodinnej, vecnej, dedičskej a záväzkovej. Oproti ABGB, ktoré sa typicky pre prvogeneračnú kodifikáciu skladá z troch kníh, mal už uhorský občiansky zákonník pôvodne obsahovať päť kníh. Okrem zaradenia všeobecnej časti bolo tak vo vzťahu k ABGB inovatívne aj vyčlenenie dedičského a rodinného práva do samostatných kníh.

Prvý konkrétny prejav kodifikačného úsilia v Uhorsku bolo predloženie návrhu všeobecnej časti Občianskeho zákonníka romanistom a civilistom P. Hoffmanom v roku 1871, ktorý bol silne ovplyvnený Občianskym zákonníkom pre Saské kráľovstvo (saské BGB) z roku 1865. Saské BGB môže byť v nemeckom priestore považované za jednu z prvých civilných kodifikácií, ktoré vychádzali z učenia nemeckej historickoprávnej školy, predovšetkým pandektistiky ako jej romanistickej vetvy (osobitne významný bol vplyv G.F. Puchtu). Hoffmanov návrh bol síce pozitívne prijatý ako kráľovskou Tabuľou tak aj Kúriou, bol však kritizovaný za svoj ťažkopádnejší štýl a úpravu už niektorých obsolentných právnych inštitútov. Napriek tomu Hoffmanov návrh vykazuje znaky, ktoré budú charakteristické pre ďalšie uhorské kodifikačné úsilie a to myšlienkové zakotvenie v učení nemeckej historickoprávnej školy. Druhý návrh znenia všeobecnej časti občianskeho zákonníka predložil v roku 1880 E. Györy.

Po Györyho návrhu vystúpil na druhom zasadnutí zhromaždenia uhorských právnikov I. Teleszky v roku 1871 s návrhom, aby sa pred všeobecnou časťou pripravil návrh úpravy knihy o dedičskom práve. O dva roky neskôr bol Teleszky ministrom spravodlivosti aj v skutočnosti požiadaný o jeho vypracovanie, ktoré predložil v roku 1882. Zreteľný je to rovnako ako v Hoffmanovom návrhu vplyv saského BGB ako aj návrhu nemeckého ríšskeho zákona o dedičskom práve s dôvodovou správou (*Entwurf eines deutschen Reichsgesetzes über das Erbrecht nebst Motiven*) od F. Mommsena. V roku 1882 boli predložené návrhy znenia ďalších kníh pripravovaného občianskeho zákonníka – návrh záväzkového práva od I. Apáthyho (ovplyvnený tzv. drážďanským návrhom záväzkového práva z roku 1866) a návrh vecných práv od E. Halmossyho tiež z toho istého roku (na rozdiel od ostatných tu bol vplyv pandektistiky minimálny). V 90. rokoch 19. storočia bola spracovaná posledná zostávajúca kniha občianskeho zákonníka upravujúca rodinné právo a to v podobe úpravy vzťahov medzi manželmi vrátane manželského majetkového práva od B. Grosschmida (1892), úpravy vzťahov medzi rodičmi a deťmi od L. Králika (1892) a úpravy poručníctva a opatrovníctva od L. Sipöcza (1891). Z týchto nebol pandektistikou ovplyvnený predovšetkým B. Grosschmid, ktorý presadzoval tradičné feudalizmom ovplyvnené koncepcie domáceho práva.

Tieto čiastkové (doktrínálne) práce vytvorili materiálny predpoklad pre ucelené legislatívne spracovanie. Po prekonaní značného politického odporu bol v roku 1894 schválený zákonný čl. XXXI/1894 o manželskom práve, ktorý bol včlenený do *Corpus iuris Hungarici*.⁵ Rok po jeho schválení sa uhorská vláda odhodlala začať práce na občianskom

⁴ HAMZA, Gábor. Geschichte der Kodifikation des Zivilrechts in Ungarn. In *Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruña*, 2008, roč. 12, s. 536.

⁵ Tento zákon mal byť ponechaný v platnosti aj v prípade schválenia uhorského Občianskeho zákonníka, čo malo potenciál viesť ku konfliktnému výkladu. ALMÁSI, ref. 2, s. 6.

zákonníku a na základe kráľovského rozhodnutia zo 16. 10. 1895 bola vymenovaná komisia na prípravu občianskeho zákonníka pod vedením romanistu a civilistu G. Szászy-Schwarza. Kodifikačná komisia uskutočnila od septembra 1899 do júla 1900 celkovo 35 zasadnutí na ktorých prediskutovala návrhy znenia jednotlivých kníh a nakoniec publikovala svoj návrh aj s dôvodovou správou. Tento návrh komisie bol prvým návrhom celého občianskeho zákonníka a na rozdiel od predošlých pokusov nielen niektorej z jeho častí. 2043 paragrafov bolo rozčlenených do 4 kníh (osobné a rodinné právo, záväzkové právo, vecné právo a dedičské právo), pričom funkciu chýbajúcej všeobecnej časti nahrádzala všeobecná časť záväzkového práva. Vzhľadom na dobu kodifikačných prác je jednoznačne viditeľný vplyv prototypu kódexov druhej generácie – nemeckého BGB završujúc snahy historickoprávnej školy.

Návrh komisie pod vedením Szászy-Schwarza sa následne po zverejnení stal prirodzene predmetom diskusií, pričom výťah z prednesenej kritiky a reakcie komisie boli zozbierané v 9 zväzkoch tzv. hlavného referátu (publikovaný v rokoch 1902-1906). Po tomto bola komisia reorganizovaná a jej vedenie prebral K. von Imling. Komisia sa vysporiadala s prednesenou kritikou k 1. návrhu, pričom zásadné výhrady boli riešené komisiou ako celkom a jej jednotlivým členom bolo dané za úlohu navrhnuť znenie jednotlivých častí. Tieto časti boli ešte raz prejednané, vzájomne porovnané a nakoniec v máji 1913 vydané ako 2. návrh znenia (tzv. komisijný návrh). Tento návrh bol oproti prvému návrhu stručnejší (skladal sa z 1980 paragrafov) a celkovo je príklon k nemeckému BGB ešte silnejší. Na podnet ministra spravodlivosti a významného dobového právnik J. Balogha bolo aj toto znenie ešte raz predložené na posúdenie rôznym organizáciám a odborníkom.

2. návrh bol krátko po svojom zverejnení predložený aj uhorskému snemu, ktorý ho vo svojom justičnom výbore prediskutoval a ešte pomerne rozsiahlo prerobil. Takto vznikol 3. návrh znenia Občianskeho zákonníka (tzv. parlamentný text z roku 1914), ktorý bol spolu s dôvodovou správou vypracovanou tajným radcom prof. F. von Nagyom predložený plénu Poslaneckej snemovne. Táto ho už v dôsledku vypuknutia prvej svetovej vojny neprediskutovala, pričom jedným z motívov pravdepodobne bolo aj schválenie nového Občianskeho súdneho poriadku, ktorého počiatočné aplikačné problémy nechceli poslanci ešte znásobiť prijatím novej hmotnoprávnej úpravy. Text 3. návrhu sa z tohto dôvodu vrátil naspäť na Ministerstvo spravodlivosti, kde bol návrh poslednýkrát prepracovaný a zverejnený ako tzv. 4. návrh znenia (tzv. komisijný návrh z roku 1915). Z obsahového hľadiska sa 3. a 4. návrh len málo líšili oproti návrhom z roku 1900, resp. 1913.

Smutnou bodkou za týmto úsilím bolo nakoniec zlyhanie celého kodifikačného úsilia (napriek faktickej recepcie 4. návrhu súdmi)⁶ v dôsledku udalostí prvej svetovej vojny. Toto sa malo opakovať aj v Československu, kde vládna osnova občianskeho zákonníka z roku 1937, ktorá bola výsledkom tiež pomerne dlhého a náročného kodifikačného a unifikáčného úsilia, nebola schválená v dôsledku udalostí druhej svetovej vojny. Na území Maďarska bol v roku 1928 vypracovaný ešte 5. návrh znenia občianskeho zákonníka, ktorý tiež nebol z politických dôvodov v roku 1931 schválený. Paradoxne z území, ktoré do roku 1918 tvorili vlastné Uhorsko (t.j. hlavnú krajinu Svätoštefánskej koruny), len západné župy odstúpené Rakúsku na základe Trianonskej mierovej zmluvy (z ktorých bol vytvorený nový rakúsky spolkový štát Burgenland) dostali kodifikáciu občianskeho práva, keď na ich území bola s účinnosťou od 15.6.1922 zavedená platnosť ABGB. V Československu bol prvý občiansky zákonník prijatý v roku 1950 a v Maďarsku v roku 1959,

⁶ ALMÁSI, ref. 2, s. 8.

ktoré vzhľadom na ľudovodemokratické zriadenie už vychádzali z úplne iných princípov ako tradičná európska kontinentálna civilistika.

NÁUKA O DRŽBE HISTORICKOPRÁVNEJ ŠKOLY

Problém právnej klasifikácie držby predstavuje jeden z najzložitejších problémov vedy rímskeho práva ako aj súkromnoprávných systémov odvodených z neho (t.j. kontinentálne jurisdikcie), lebo existuje (napr. na rozdiel od jurisdikcií *common law*) dichotómia medzi vlastníctvom a držbou. Dôvody existencie právnej úpravy držby a najmä dôvody jej ochrany v klasickom rímskom práve boli predmetom rozsiahlych polemík a presahujú rámec tohto článku. Treba však uviesť, že v rannom období rímskeho štátu bola všetka pôda majetkom štátu (*ager publicus*) a preto osoby, ktoré túto pôdu obhospodarovali (prevažne patricijovia), ju nemohli mať vo svojom osobnom vlastníctve. V tomto období preto držba predstavovala taký vonkajší pomer osoby k veci, podľa ktorého osoba mala vec fakticky vo svojej moci, mohla s ňou nakladať s vylúčením všetkých ostatných osôb, pričom mala vôľu s vecou nakladať ako vlastník aj keď si nemyslela, že je skutočne vlastníkom a teda oprávnená s vecou nakladať. *Ager publicus* však stále patril štátu a osoba držiteľa mohla byť teoreticky kedykoľvek vypudená z pôdy (právne išlo len o výprosu, t.j. *precarium*),⁷ čo motivovalo držiacich patricijov presadzovať, aby sa s týmto faktickým stavom spojili aj právne následky. V rímskom klasickom práve, keď sa naozaj s faktickým stavom držby trvalo spojili právne účinky, prestalo byť fyzické panstvo nad vecou podstatným znakom existencie držby, ale stala sa dôležitá okolnosť, či sa niekto fakticky chová k veci ako vlastník, či túto vládu nič neruší a nebránia jej prirodzené prekážky.⁸

Z tohto dôvodu začal byť prvok fyzického ovládania veci stále menej reálny – vlastníkov bola priznaná držba pozemkov, aj keď sa na nich nezdržoval, držba hnutelných vecí, aj keď ich založil, držba vecí všeobecne aj keď ich mal vo svojich rukách člen *familiae* alebo vypožičiavateľ (*commodatarius*), uschovávateľ (*depositarius*), príkazník (*procurator*, mandatár) alebo nájomník (*conductor*).⁹ Nastali dokonca prípady, keď vlastníkov aj nevlastníkov bola priznaná (1) držba veci ako v prípade záložného veriteľa, prekaristu, nestranného prostredníka, ktorý opatroval spornú vec (*sequester*), árendátora *ager vectigalis*, dedičného nájomcu (*emphyteuta*) alebo (2) kvázi-držba (*quasi possessio*) v prípade stavebníka držiaceho dedičným právom stavby (*superficiarius*) a oprávneného z osobnej služobnosti užívacieho a požívacieho práva (*usufructuarius*).¹⁰

V klasickej dobe práve v dôsledku spomenutého vývoja držba zahŕňala rôzne situácie: *possessio naturalis* (*corporalis*) predstavovala detenciu, teda čisto fyzické ovládanie

⁷ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha : Academia, 1995, s. 179.

⁸ ARNDTS, Carl Ludwig. *Učební kniha pandekt 1*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 223.

⁹ Títo boli považovaní len za detentorov vecí. SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromného práva římského 2*. Praha : Všehrd, 1946, s. 196.

¹⁰ Tieto osoby sú tzv. odvodení držiteľia, lebo majú vec so súhlasom vlastníka. Prvej skupine sa priznáva držba samotnej veci a kvázi-držiteľom len držba práva. Žalobná ochrana v prípadoch reálnych zmlúv *depositum* a *sequester* máme doloženú v pretorských ediktoch klasického rímskeho práva vrátane Hadriánovho večného ediktu. Držba práva sa vyskytuje až v poklasickom a justiniánskom práve, lebo klasické právo priznávalo len držbu hmotných vecí. K tomu pozri SOMMER, ref. 9, s. 196-197. LENEL, Otto. *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu Dessen Wiederherstellung*. Leipzig : Bernhard Tauchnitz, 1883, s. 230. BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia : The American Philosophical Society, 1991, s. 637.

veci,¹¹ *possessio civilis* (*possessio ad usucapionem*) zahŕňala okrem faktickej moci a držobnej vôle aj platný právny dôvod (*iusta causa possessionis*)¹² a *possessio ad interdicta* označovala držbu chránenú prétorom pri ktorej bolo právne irelevantné, či dôvod nadobudnutia bol platný alebo nie. V poklasickej dobe výraz držba (*possessio*) znamenal najrôznejšie druhy moci nad vecou od klasickej detencie cez iné vecné oprávnenia až po vlastníctvo. Justiniánske právo sa vrátilo ku klasickému poňatiu držby, no kládlo dôraz na držobnú vôľu (*animus possidendi*) do takej miery, že držba nadobúdala charakter právneho vzťahu, aj keď slabšieho ako vlastníctvo.¹³ Taktiež justiniánske právo zaviedlo okrem poklasickej kvázi-držby (*quasi-possessio*) aj nový pojem držby práva (*possessio iuris*), ktorá bola priznaná tomu, kto skutočne vykonával ususfructus alebo niektorú pozemkovú služobnosť či už právne alebo protiprávne.¹⁴ Súviselo to pravdepodobne s hospodárskym rozvratom rímskeho štátu viditeľným už od fázy dominátu, keď faktické ovládanie veci automaticky zakladalo domnienku, že osoba ovládajúca vec je oprávnená.¹⁵

Držba, ktorá spája prvok skutočného (t.j. faktického) panstva nad vecou (*corpus*) spolu s vôľou mať takto ovládanú vec výhradne pre seba (*animus possidendi*), mohla byť na základe vyššie uvedeného teoreticky klasifikovaná buď ako subjektívne právo, alebo ako faktický stav. Moderná polemika o povahe držby bola začatá publikáciou diela *Das Recht des Besitzes* od F.C. von Savignyho v roku 1803. Podľa F.C. Savignyho, ktorého mienku neskôr zastával aj A. Brinz, je držba faktom a právom zároveň (tzv. zmiešaná teória) a vyvoláva dvojaké právne účinky – vydržanie a interdiktívnu ochranu. V Savignyho koncepcii je pre vznik a trvanie držby popri faktickej moci rozhodujúca subjektívna vôľa držiteľa (tzv. subjektívna teória) a jej rušenie vyvoláva vznik deliktuálneho záväzku (*obligatio ex delicto*) – tzv. deliktuálna teória. Medzi pandektistami, ktorý neprijali Savignyho zmiešanú teóriu, následne existoval spor, či držbu treba konštruovať ako právo alebo ako faktickú skutočnosť. Významní pandektisti ako B. Windscheid a C.G. Bruns pokladali držbu len za faktický stav, s čím vyjadril súhlas aj česko-rakúsky civilista A. Randa. Oproti tomu iné autori (napr. Becker a Hartman) považovali držbu za právo, nakoľko jej nadobudnutie, strata ako aj ochrana sú upravené zákonom a *possessio* sa tak dá vykladať nie len ako faktické panstvo nad vecou, ale aj ako právo držby s tým spojené.¹⁶

Osobitným problémom pre rakúsku jurisprudenciu zmietanú v 19. storočí medzi gramatickou exegézou ABGB a intelektuálnou dominanciou koncepcií historickoprávnej školy je ustanovenie § 308 ABGB, ktorý zaraďuje držbu medzi subjektívne práva, čo bolo

¹¹ Detencia vždy zahrňovala okrem prvku *corpus* aj prvok *animus*, ale na rozdiel od vlastnej držby nepredstavovala držobnú vôľu vôľu držať vec pre seba, ale pre iného. Sporné ostáva, či sa musela opierať o platný právny dôvod. Sommer tvrdí, že dôvod môže byť akýkoľvek s čím súhlasí A. Berger, keď tvrdí, že detencia nemá *iusta causa possessionis*. Naproti tomu neskorší autori V. Urfus a P. Blaho tvrdia, že detencia sa musí opierať o platný právny dôvod – podľa V. Urfusa vypožičanie, úschova, nájom, príkaz a bezpríkazné konanie, podľa Blaha aj árenda a ručný záloh. M. Bartošek sa obmedzuje na tvrdenie, že detentorovi *animus possidendi* chýba spravidla na základe zmluvy. SOMMER, ref. 9, s. 197. BERGER, ref. 10, s. 638. KINCL, Jaromír - URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 163. REBRO, Karol - BLAHO, Peter. *Rímske právo. 3 vyd.* Bratislava : Iura Edition, 2003, s. 226. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha : Academia, 1994, s. 91.

¹² V klasickom práve boli platnými právnymi dôvodmi len kúpa, pôžička, darovanie, poskytnutie predavku a vena, vecný odkaz, splnenie dlhu, uchopenie opustenej veci, dedenie a uchopenie veci zo spochováajúcej pozostalosti. REBRO - BLAHO, ref. 11, s. 225.

¹³ BARTOŠEK, ref. 11, s. 197-198.

¹⁴ BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 636. BARTOŠEK, ref. 7, s. 198.

¹⁵ Porovnaj BARTOŠEK, ref. 7, s. 197.

¹⁶ VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní. 1-5 díl. 1. díl*. Praha : Wolters Kluwer, 2009 (reprint vydania z roku 1896), s. 370.

napadnuté Random ako doktrínálne nesprávne. Toto malo dopad aj na českú jurisprudenciu medzivojnového obdobia. Zohľadňujúc spor o pojem samotného subjektívneho práva aj J. Krčmár vo svojom prvorepublikovom diele *Právo občanské* tvrdí, že držba podľa ABGB je subjektívnym právom, aj keď zároveň platí, že držanie je skutočnosťou práva.¹⁷ Naproti tomu R. Mayr vo svojom taktiež prvorepublikovom diele *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts* tvrdí, že držba je len skutkový mocenský pomer osoby k veci, ktorý bez ohľadu na oprávnenie takéhoto panstva požíva dočasnú ochranu.¹⁸

Najvýznamnejšiu doktrínálnu inováciu do teórie držby 19. storočia však priniesol R. von Jhering vo svojej obširnej monografii *Der Besitzwille* z roku 1889. Podľa Jheringa držba je predpolie vlastníctva (*Vorwerk des Eigentums*) a súčasne uskutočnením, viditeľnosťou vlastníctva (*Tatsächlichkeit, Sichtbarkeit des Eigentums*). Držba podľa neho je právom chránený záujem a ako taká subsumovateľná pod pojem subjektívne právo. Toto samo o sebe je odklon od prevládajúcej doktríny o držbe ako faktickom stave, ale ide viac o doktrínálnu ako o praktickú záležitosť. Skutočná revolučnosť Jheringa však spočívala v napadnutí Savignyho subjektívnej teórie držby. Savigny predstrel názor, že povaha držobnej vôle (*animus possidendi*) je určujúca pre odlišenie držby od detencie. Pokiaľ osoba má vôľu držať pre seba výlučne (t.j. pre seba ako vlastníka) a má vec vo svojej fyzickej moci, má k veci držbu. Na druhej strane pokiaľ osoba má vec v svojej fyzickej moci, ale má vôľu držať vec pre niekoho iného, má k veci detenciu. Povaha fyzickej moci nad vecou (*corpus*) je v oboch prípadoch rovnaká a jediným odlišujúcim kritériom ostáva *animus*. Savignyho koncepcia však narazila na problém právnej kvalifikácie prípadov už vyššie spomenutej odvodennej držby, pri ktorej držiteľ veci nemôže byť žiadnym spôsobom považovaný za majúceho úmysel držať vec pre seba, čo sa nedalo interpretovať inak ako výnimka z pravidla formulovaného Savignym.

Jhering proti Savignymu predstrel mienku, že rozdiel medzi držbou a detenciou nespočíva vo vôli, ale v tom, že objektívne právo spája detenciu s určitými skutkovými podstatami (tzv. objektívna teória držby). O držbe podľa Jheringa nerozhoduje vôľa jedinca, ale hľadisko spoločnosti nachádzajúce svoj výraz v právnom poriadku.¹⁹ Rozdiel medzi detenciou a držbou nie je podľa Jheringa v držobnej vôli lebo ktokoľvek, kto prejavuje svoju vôľu tak, že získa detenciu veci ju aj drží, pokiaľ tomu nebráni osobitné právne pravidlo.²⁰ Ak existuje rozdiel medzi držbou a detenciou, nie je to v držobnej vôli, ale v tzv. kauze držby (*causa possessionis*) – ak kauza je takej povahy, že implikuje výkon faktickej

¹⁷ KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské II. Práva věcná*. Praha : Wolters Kluwer, 2014 (reprint 3. doplnené vydanie z roku 1946), s. 68.

¹⁸ „Besitz ist das tatsächliche Herrschaftsverhältnis einer Person zu einer Sache, das ohne Rücksicht auf die Berechtigung dieser Herrschaft (provisorischen) Rechtsschutz genießt.“ MAYR, Robert. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes. Erster Band*. Reichenberg : Gebrüder Stiepel, 1923, s. 824.

¹⁹ Korešponduje to s názormi neskoršieho Jheringa, keď sa kriticky postavil k právnemu konstruktivismu pandektistov (*Begriffsjurisprudenz*). Na rozdiel od konstruktivismu, ktorý zmysel právnej vedy vidí vo formovaní právnej matérie do koherentného systému právnych inštitútov, ktoré majú byť klasifikované nie na základe špecifického spôsobu ich použitia, ale na základe ich štruktúry, Jhering tvrdí, že život nemá byť podriadený právnym inštitútom, ale právne inštitúty majú byť podriadené reálnym potrebám života a citu pre právo (*Rechtsgefühl*). K tomu pozri vo všeobecnosti SOBEK, Tomáš. *Argumenty teorie práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2008, s. 291. K otázkam nemeckého právneho konstruktivismu vrátane názorov skoršieho Jheringa pozri KRAWIETZ, Werner. *Theorie und Technik der Begriffsjurisprudenz*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976.

²⁰ K tomu pozri všeobecne HOLLAND, Thomas Erskine. *The Elements of Jurisprudence*. Clark (New Jersey) : The Lawbook Exchange, 2006, s. 164. Prelomové Jheringovo dielo venujúce sa problematike držby je JHERING, Rudolf von. *Der Besitzwille. Zugleich eine Kritik der Herrschenden juristischen Methode*. Jena: G. Fischer, 1889.

moci nad vecou za inú osobu, ide o kauzu detencie (*causa detentionis*), v opačnom prípade o čistú kauzu držby.²¹ Čo predstavuje kauzu držby a čo kauzu detencie nemôže byť závislé na subjektívnej vnútornej vôli jednotlivca, ale musí byť určené objektívne zákonom. Zákon teda podľa Jheringa devaluje niektoré typy držby len na prípady detencie, ale pri absencii takéhoto zákonného ustanovenia (resp. možnosti subsumpcie pod zákonnú skutkovú podstatu) sa bude každá fyzická moc nad vecou považovať za držbu. *Animus possidendi* tak podľa Jheringa netvorí podstatný pojmový znak držby, keďže vnútorná vôľa sa môže kedykoľvek zmeniť a vnútorný psychický stav sa nemôže hodnoverne v prípade sporu preukázať.²²

Subjektívna teória držby (t.j. pôvodne Savignyho koncepcia) sa presadila ešte v saskom BGB, no nemecký BGB ako aj švajčiarsky ZGB prijali modifikovanú objektívnu teóriu držby. Pre držbu podľa nemeckého BGB nie je vôbec významný *animus possidendi*. Držba je z tohto dôvodu vymedzená v nemeckom BGB ako skutočné panstvo osoby nad vecou (*Sachherrschaft*), ktoré je právnym stykom uznané a právnym poriadkom chránené. Nie je subjektívnym právom, ale skutkovým vzťahom (§§ 854-872 BGB). Detenciu nemecký BGB vôbec nepozná ako legislatívny pojem, ale namiesto toho zavádza nové pojmy tzv. nesprostredkovanej a sprostredkovanej držby. Nesprostredkovanú držbu (*unmittelbarer Besitz*) predstavuje skutočné panstvo osoby nad vecou podľa vnímania každodenného života na základe priestorového vzťahu a jeho trvania. Naproti tomu sprostredkovanú držbu (*mittelbarer Besitz*) má osoba, ktorá prostredníctvom sprostredkujúceho držobného vzťahu (*Besitzmittlungsverhältnis*) vykonáva panstvo nad vecou nie sama, ale prostredníctvom iného. § 868 BGB tieto vzťahy vymedzuje ako vzťah ususfruktuára, záložného veriteľa, árendátora, nájomcu, uschovávatela alebo inej osoby v podobnom postavení k veci.²³ Vlastník, ktorý vec prenajal, sa tak stáva sprostredkovaným držiteľom a nájomca nesprostredkovaným držiteľom. Okrem toho zákon upravuje aj postavenie tzv. sluhu v držbe (*Besitzdiener*)²⁴ ako osoby, ktorá v skutočnosti vykonáva panstvo nad vecou, ale nachádza sa v závislom postavení k inému (v domácnosti alebo v obchodnom podniku) a musí sa preto riadiť jeho príkazmi.²⁵ Ide teda o úpravu držby prostredníctvom tretích osôb nachádzajúcich sa v mocensky podriadenom postavení k držiteľovi veci.

UHORSKÝ NÁVRH OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA Z ROKU 1900

Úprava držby v návrhu uhorského Občianskeho zákonníka z roku 1900 vychádzala po vzore nemeckého BGB nie zo subjektívnej (ako ABGB), ale z objektívnej teórie držby.²⁶

²¹ YIANNPOULOS, Athanassios Nicholas. Possession. In *Louisiana Law Review*, 1991, roč. 51, s. 525.

²² Objektívna teória Jheringa však nepresvedčila všetkých. Ku Randovej kritike Jheringovej koncepcie pozri RANDA, Antonín - ŠIKL, Heřman. *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha : J. Otto, 1890, s. 9 (pozn. 12a).

²³ § 868 BGB: *Besitzt jemand eine Sache als Nießbraucher, Pfandgläubiger, Pächter, Mieter, Verwahrer oder in einem ähnlichen Verhältnis, vermöge dessen er einem anderen gegenüber auf Zeit zum Besitz berechtigt oder verpflichtet ist, so ist auch der andere Besitzer (mittelbarer Besitz)*.

²⁴ Takto pojem prekladá P. Blaho. BLAHO, Peter. *Držba v dejinách práva. Rímskoprávna náuka o držbe a jej vyústenie v terajšom čase*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 153

²⁵ § 855 BGB: *Übt jemand die tatsächliche Gewalt über eine Sache für einen anderen in dessen Haushalt oder Erwerbsgeschäft oder in einem ähnlichen Verhältnis aus, vermöge dessen er den sich auf die Sache beziehenden Weisungen des anderen Folge zu leisten hat, so ist nur der andere Besitzer*.

²⁶ Všetky citácie z 1. návrhu občianskeho zákonníka sú citované podľa úradného nemeckého prekladu vypracovanom na podnet uhorského Kráľovského ministerstva spravodlivosti. *Entwurf eines ungarischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. Erste Fassung*. Budapešť: Grill, 1901.

V tomto duchu § 505 návrhu ustanovoval, že držbu veci nadobudne prostredníctvom jednostranného úkonu ten, kto získa skutočnú moc nad vecou.²⁷ Návrh zákonníka tak úplne upustil od požiadavky *animus possidendi*, čoho logickým dôsledkom malo byť upustenie od rozlišovania medzi držbou a detenciou (nakoľko rozdiel medzi nimi spočíva práve v tom, či má subjekt *animus dominii* alebo *animus alieno nomine tenendi*). Kodifikačná komisia však neostala len pri tom a v duchu nemeckého BGB prijala koncepciu držby prostredníctvom tretej (podriadenej) osoby (t.j. sluhu v držbe), keď § 510 ustanovuje, že držbu veci nezíska ten, kto vykonáva skutočnú moc nad vecou v prospech iného v jeho domácnosti, obchode alebo v inom podobnom vzťahu, pokiaľ sa má vo vzťahu k veci riadiť príkazmi iného. Iná osoba je pokladaná za držiteľa.²⁸ V § 523 návrhu je ďalej držobná ochrana (sumárna repozícia) priznaná nájomcovi, árendátorovi, vypožičiatel'ovi a uschovávatel'ovi a návrh ich nepriamo označuje za držiteľov (...od koho získal držiteľ držbu).²⁹ Sprostredkovaného držiteľ'a zákon označuje len nepriamo, keď mu tiež priznáva držobnú ochranu, ak (nesprostredkovaný) držiteľ nechce alebo nemôže odovzdať držbu.

Ideové východiská tejto koncepcie (sprostredkovaná a nesprostredkovaná držba prevzatá z nemeckého BGB) ako aj jej technické prevedenie sa stali predmetom kritiky advokáta a riadneho profesora na právnej akadémii v Prešove Dr. Franza Raffaya, ktorý ju publikoval na stránkach *Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht*.³⁰ Prvým problémom návrhu bolo, že síce na jednej strane prijíma koncepciu sprostredkovanej a nesprostredkovanej držby, no na druhej strane ich ako také nepomenováva. Na základe toho nie je zo samotnej gramatickej interpretácie ustanovení zrejmé, či tak v skutočnosti existujú dva druhy držby alebo len jedna. Textácia § 523 dokonca predpokladá, že v prípade nájmu, árendy, výpožičky a úschovy sa majú títo (nesprostredkovaní) držiteľia považovať za držiteľov, a len v prípade ak nesprostredkovaný držiteľ nechce alebo nemôže odovzdať naspäť držbu sprostredkovanému držiteľ'ovi, môže si tento držbu žiadať pre seba. § 523 síce ustanovuje, že aj sprostredkovaný držiteľ (formálne osoba, od ktorej držiteľ nadobudol držbu) má prostriedky právnej ochrany držby uvedené v ustanoveniach § 519 a § 520 návrhu (zodpovedajúce žalobám na sumárnu repozíciu), ale len vo vzťahu k tretím osobám. Vo vzťahu k nesprostredkovanému držiteľ'ovi (nájomca, árendátor atď.) nemá vlastník ako sprostredkovaný držiteľ žiaden posesórny prostriedok ochrany (požíva teda len petitórnu ochranu) a to ani v prípade, ak nesprostredkovaný držiteľ hrubo porušuje zmluvné podmienky na základe ktorých mu bola vec odovzdaná do držby.

Druhou výhradou Raffaya vo vzťahu k predloženému návrhu bolo, že síce ustanovenia bezprostredne upravujúce držbu (t.j. §§ 505-524) chápu držbu v objektívnom slova zmysle, ale návrh v prípade držby ako podmienky vydržania vymedzuje držbu v subjektívnom zmysle. Je to zreteľné napr. z textácie § 632 návrhu, podľa ktorého kto hnutel'né

²⁷ § 505 návrhu: *Den Besitz einer Sache erwirbt durch eine einseitige Handlung derjenige, der die thatsächliche Gewalt über die Sache erlangt.*

²⁸ § 510 návrhu: *Den Besitz einer Sache erwirbt derjenige nicht, der die thatsächliche Gewalt über die Sache zu Gunsten eines anderen in dessen Haushalte, Geschäfte, oder in einem anderen, ähnlichen Verhältnisse ausübt, vermöge dessen er die auf die Sache bezüglichen Weisungen des anderen zu befolgen hat. Als Besitzer ist die andere Person anzusehen.*

²⁹ § 523 návrhu: *Wenn der Besitzer vermöge eines die Sache belastenden Rechtes ausübt, sowie ihm der Besitz für eine Zeit infolge eines Rechtsverhältnisses, namentlich als Miether, Pächter, Entleiher oder Verwahrer zusteht, so kann wegen der durch eine dritte Person gegen den Besitzer verübten verbotenen Eingemacht aus derjenige sich des in den §§ 519 und 520 geregelten Besitzschutzes bedienen, von dem der Besitzer den Besitz erworben hat. Dieser kann auch den Besitz für sich selbst fordern, falls der Besitzer ihn nicht wieder übernehmen will oder kann. Unter derselben Voraussetzung kann er im Falle des § 515 fordern, dass ihm gestattet werde, die Sache aufzusuchen und wegzuschaffen.*

³⁰ RAFFAY, Franz. Die Besitzlehre im Entwurfe des ungarischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. In *Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht Zeitschrift*, 1903, roč. 9, s. 55-85.

veci drží po dobu 12 rokov neprerušene pre seba ako jemu patriace, nadobúda vlastníctvo veci (vydržanie).³¹ Týmto sa tak opätovne zaviedla podmienka vôle do koncepcie držby, lebo vydržať môže len niekto, kto má *animus rem sibi habendi*.³² Obdobnú požiadavku vôľového prvku možno nájsť aj v iných ustanoveniach návrhu venujúcich sa vydržaniu. Zo systematického hľadiska teda predstavuje držba pre účely posesórnej ochrany v §§ 505-524 iný inštitút ako držba pre potreby vydržania (upravená systematicky v častiach návrhu venujúcim sa nadobudnutiu vlastníckeho práva).

Príčinu týchto problémov videl Raffay v tom, že sa komisia dôsledne nepridržiala Jheringovej koncepcie, ktorá inštitút detencie nezvrhla ako taký, ale ho len pokladala za degradovanú formu držby. Namiesto toho členovia komisie pomerne nekriticky vychádzali zo znenia nemeckého BGB a aj toto nakoniec nedôsledne aplikovali. Zatiaľ čo nemecký zákonodarca pri zavedení koncepcie sprostredkovanej a nesprostredkovanej držby vytvoril simultánnu držbu dvoch nezávislých osôb k tej istej veci (čo podľa prevažujúcej mienky nebolo v rímskom klasickom práve možné), uhorská komisia prípady sprostredkovanej držby vôbec explicitne neupravila a vymedzila ich len nepriamo v § 523 ako výnimku z pravidla, podľa ktorého len držiteľ mal byť aktívne legitimovaným k posesórnym prostriedkom ochrany držby. Tým sa celkovo pojem držby v návrhu občianskeho zákonníka stal nejasným, čo bolo ešte viacej znásobené stanovením podmienky relevantnej vôle pri vydržaní.

Východisko videl Raffay v dôslednejšom pridržaní sa Jheringovej koncepcie. Navrhol úplne upustiť od inštitútov sprostredkovanej a nesprostredkovanej držby a vrátiť sa ku klasickým pojmom držby a detencie, aj keď nie v Savignyho subjektívnej, ale Jheringovej objektívnej koncepcii. Vlastník veci by tak ostal držiteľom veci a detentori by boli rozdelení do dvoch tried. Do prvej triedy by patrili tí, ktorí držia namiesto iného pre iného a samostatne nepoživávajú žiaden druh posesórnej ochrany. Tu mali byť zaradení tí, ktorí vykonávajú skutočnú moc nad vecou v prospech iného v jeho domácnosti, obchode alebo v inom podobnom vzťahu (u Jheringa *häuslichen Detention*) a tí, ktorí musia vec okamžite vrátiť na základe zmluvy alebo vyslovenej alebo z okolností vyplývajúcej dohody a tí, ktorí sú povinní dodržiavať vo vzťahu k veci pokyny iného (u Jheringa *prokuratorische Detention, momentane Detention*). Druhá trieda sa mala skladať z tých, ktorí držia namiesto iného pre seba a poživávajú posesórnu ochranu. Do nej mali byť zaradení tí, ktorí majú k veci zaťažujúce právo (napr. oprávnený zo služobnosti užívania, záložný veriteľ pri ručnom zálohu), ďalej tí, ktorí vo vzťahu k veci uzavreli zmluvu (nájomca, vypožičiavateľ) a nakoniec tí, ktorí držia vec z úradného príkazu (poručník, opatrovník, sekvester). Na účely stanovenia, či niekto drží pre seba alebo pre iného nemala byť určujúca vnútorná vôľa držiacej osoby, ale objektívne okolnosti držby.³³

ZÁVER

Uhorský návrh občianskeho zákonníka z roku 1900 nastoľuje v súvislosti s držbou mnohé otázky, ktoré sú aktuálne aj v súčasnosti v procese rekodifikácie slovenského civilného práva. V súvislosti s viacej teoretickým ako praktickým sporom ohľadom právnej povahy držby, pri ktorom boli v kontinentálnej jurisprudencii formulované minimálne tri koncepcie (držba ako faktický stav, držba ako subjektívne právo a zmiešaná teória), by kritérium posúdenia mali byť normatívne konzekventy, ktoré právny poriadok s držbou

³¹ § 632 (prvá veta) návrhu: *Wer eine bewegliche Sache zwölf Jahre hindurch als ihm gehörend im Besitze hat, erwirbt das Eigenthum an der Sache (Ersitzung).*

³² RAFFAY, ref. 30, s. 67.

³³ RAFFAY, ref. 30, s. 71-75.

spája. A. Randa ako právne následky držby považoval len (1) ochranu prostredníctvom držobných interdiktov (posesórna ochrana) a (2) nemožnosť žalobne vyzvať držiteľa k udaniu právneho dôvodu držby.³⁴ Tieto normatívne konzekventy neboli pre Randu celkom zjavne dostačujúce na to, aby bola držba charakterizovaná ako subjektívne právo. Ak by však právnym následkom držby bolo aj poskytnutie petitórnej ochrany, čo Randa odmieta, potom je držba nesporne subjektívnym právom.³⁵ Jheringova objektívna teória držby konštruje držbu ako subjektívne právo, ale je sporné nakoľko návrh uhorského občianskeho zákonníka z roku 1900 takúto koncepciu prebral, nakoľko ani nemecká jurisprudencia nepovažuje držbu podľa BGB za subjektívne právo, ale za faktický stav (faktické panstvo nad vecou). Na druhej strane A. Almási komentujúci nekodifikované uhorské právo považuje držbu za obmedzené relatívne právo na panstvo nad vecou (*ein beschränktes relatives Recht auf Sachherrschaft*) s poukazom na Tripartitum I 24 §1,³⁶ a je preto možné, že takáto koncepcia by bola prebratá aj do pripravovanej kodifikácie (resp. uprednostnená pri jej exegéze v právnej doktríne a súdnej praxi).

V súvislosti s konkurenciou objektívnej a subjektívnej teórie držby nie sú kontinentálne jurisdikcie ani dnes jednotné. Subjektívna teória držby je prijatá vo francúzskom³⁷ a talianskom občianskom zákonníku, naopak nemecký BGB vychádza z objektívnej koncepcie, ktorej základom je modifikovaná Jheringova náuka. Návrh uhorského občianskeho zákonníka nedôsledne aplikoval objektívnu teóriu držby. Naopak, v slovenských a českých podmienkach našla subjektívna teória legislatívne vyjadrenie v novelizovaných ustanoveniach §§ 129-131 slovenského OZ a § 987 v spojitosti s § 989 českého NOZ. V súvislosti s rekodifikáciou je však namieste sa zamyslieť nad nutnosťou delenia držby a detencie v slovenskom právnom poriadku, nakoľko oprávnená držba ako aj detencia je podľa prevládajúcej doktrínalnej mienky petitórne chránená podľa § 126 ods. 2 OZ a ustanovenie § 5 tiež pravdepodobne priznáva posesórnu ochranu aj detentorovi. Navyše, ako poukázal Jhering, subjektívna teória vychádzajúca z rozdielu držobnej vôle držiteľa a detentora je právnou fikciou (bežný nájomca neznalý práva zaiste má vôľu držať vec pre seba) a na jej udržanie musíme preto vychádzať nie z konkrétnej vôle detentora, ale z jej typizovanej formy. Slovenské rekodifikované právo by *de lege ferenda* vzhľadom na súčasný právny stav mohlo kľudne prijať aj objektívnu teóriu držby (s nutnosťou špecificky upraviť podmienky držby ako predpokladu vydržania) bez zásadnej zmeny v aplikáčnej praxi, podobne ako tak činil uhorský návrh občianskeho zákonníka z roku 1900.

³⁴ RANDA - ŠIKL, ref. 22, s. 27.

³⁵ ŠPÁČIL, Jiří. Poznámky k vymezení pojmu „držba“. In *Právník*, 1994, roč. 133, s. 414 a nasl.

³⁶ Relativita držby podľa Almásiho spočívala v jej účinkoch voči tretím osobám – držiteľ mohol byť oprávnený k držbe voči jednej osobe a nemusel byť oprávnený voči druhej. Pre Almásiho je relevantné členenie držby na pôvodnú a odvodenú a plnú a obmedzenú. Obmedzenie držby môže spočívať v jej rozsahu (napr. prípad spoločnej držby viacerých osôb) alebo v jej obsahu (napr. delená držba, ktorá nastane, keď si pôvodný držiteľ ponechá časť svojej doterajšej držby ako hlavnú držbu a inej osobe prevedie nesprostredkovanú držbu ako v prípade nájmu veci). ALMÁSI, ref. 2, s. 4.

³⁷ K stručnej diskusii o tom, či je *animus possidendi* nutný pojmový prvok držby podľa francúzskeho Code civil pozri BLAHO, ref. 24, s. 131.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.
matej.mlkvy@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo námestie č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Niekoľko poznámok k vývoju právneho inštitútu svojpomoci na území Slovenska*

Ján Sombati

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

SOMBATI, Ján. Niekoľko poznámok k vývoju právneho inštitútu svojpomoci na území Slovenska. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 96-127.

Cieľom tohto príspevku je rekonštruovať historický vývoj právnej úpravy svojpomoci ako právom dovolenej formy ochrany subjektívnych práv na území Slovenska a ozrejmiť príčiny vplyvu rímskeho práva na podobu svojpomoci v jednotlivých vývojových obdobiach od čias stredovekého Uhorského kráľovstva až do súčasnosti. Na základe analýzy dostupných edícií dobových formálnych prameňov práva a odbornej literatúry autor príspevku poukazuje na proces romanizácie uhorského krajinského práva na sklonku stredoveku ako na počiatočný impulz pre inkorporáciu zásad a konceptov rímskeho práva do miestneho právneho prostredia. Pretrvanie vplyvu rímskeho práva je potom vysvetľované predovšetkým v súvislosti so silnou naviazanosťou uhorskej právnej vedy a vládnicích elít na domáce obyčajové právo, neúspešnými medzivojnovými pokusmi o rekodifikáciu občianskeho práva hmotného a zotrvaním československých občianskych zákonníkov z rokov 1950 a 1964 pri osvedčených rímskoprávných tradíciách aj napriek zavedeniu zásadných koncepcných zmien, inšpirovaných predovšetkým sovietskym občianskym právom. V závere príspevku autor tiež naznačuje na výzvy, ktorým súčasní slovenskí právnici musia čeliť pri svojej snahe pripraviť rekodifikovaný Občianskeho zákonníka.

ABSTRACT

SOMBATI, Ján. Few Notes on the Legal Institute of Self-help on the Territory of Slovakia. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 12, No. 1, p. 96-127.

The aim of this article is reconstruction of historical formation of legal regulation of self-help as a form of protection of individual rights allowed by law on the territory of Slovakia, as well as clarification of the causes of influence of Roman Law on the shape of self-help in particular stages of its development from the times of medieval Kingdom of Hungary till today. On the basis of available editions of contemporary legal sources and professional literature, author of the article points at the process of Romanization of Law of the Kingdom of Hungary at the close of the Middle Ages as at an initial impulse for incorporation of principles and concepts of Roman Law into the local legal environment. Subsequently, continual influence of Roman Law is principally explained in correlation with strong fixation of Hungarian legal science and ruling elites on national customary law, unsuccessful attempts to recodify substantial civil law during the interwar period and abidance of Czechoslovak Civil Codes of 1950 and 1964 to well-established traditions of Roman Law, despite the introduction of substantial conceptual changes inspired by the Soviet Civil Law. In his conclusion, author also outlines challenges that nowadays Slovak lawyers must face in their efforts to prepare re-codified Civil Code.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

svojpomoc, repulzia, zádržné právo, *vim vi repellere licet*, *moderamen inculpatae tutelae*

KEY WORDS

* Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

self-help, *repulsio*, right of retention, *vim vi repellere licet*, *moderamen inculpatae tutelae*

1. NIE AŽ TAK HLBOKÁ PRIEPASŤ MEDZI MINULOSŤOU A SÚČASNOSŤOU

Korene mnohých právnych inštitútov, tvoriacich súčasť právnych poriadkov krajín kontinentálnej Európy, môžeme spätne vystopovať už v prostredí antického Ríma a jeho práva. Rovnako je tomu aj v prípade inštitútu svojpomoci, ktorý sa v rímskom práve vyvíjal od najstarších čias, keď ešte neexistovali štátom uznané alebo priamo ustanovené právne normy a súdny proces. V období archaického práva Rimania chápali svojpomoc ako dovolenú formu núteného uskutočňovania akéhokoľvek subjektívneho práva.¹ S postupným formovaním sa rímskeho štátu a jeho právneho poriadku však začala svojpomoc ustupovať do úzadia v prospech formalizovaných prostriedkov ochrany subjektívnych práv, poskytovaných orgánmi štátnej moci. Spolu s tým sa zužoval aj okruh subjektívnych práv, na ktorých ochranu mohla byť svojpomoc použitá. V klasickom rímskom práve sa nakoniec svojpomoc využívala iba pri ochrane držby veci, pri ktorej boli alternatívnymi prostriedkami ochrany posesórne interdikty, vyvierajúce z prétorovej rozkazovacej právomoci.² Svojpomoc tak na jednej strane bola štátom tolerovaným prostriedkom ochrany držby, ktorý mohol jednotliviec uplatniť aj bez pôsobenia príslušného štátneho orgánu, no na strane druhej štát prostredníctvom práva jasne určil pravidlá uplatňovania vlastnej sily pri ochrane subjektívnych práv.

Pri ochrane držby klasické rímske právo pripúšťalo, aby oprávnený držiteľ svojou vlastnou silou buď odvrátil protiprávny útok rušiteľa a jeho držby alebo obnovil držbu nad vecou, ktorej sa rušiteľ protiprávne zmocnil. Na základe toho sa z hľadiska jej formy rozlišovalo medzi defenzívnou (t. j. obrannou) svojpomocou a ofenzívnou (t. j. útočnou) svojpomocou.³ Aby v oboch prípadoch išlo o právom dovolenú svojpomoc, muselo konanie oprávneného držiteľa spĺňať niekoľko podmienok.

Svojpomocná ochrana držby prichádzala do úvahy len vo vzťahu k rušiteľovi, ktorý sa snažil získať alebo rovno získal držbu veci vadným spôsobom, a to najmä za použitia násilia, tajným konaním alebo odmietnutím vydať výprosu (lat. *precarium*).⁴ Protiprávny charakter konania rušiteľa mal za následok, že rušiteľ nebol považovaný za oprávneného držiteľa a preto rímske právo označovalo jeho držbu ako vadnú (lat. *possessio vitiosa*). Z tohto titulu potom oprávnený držiteľ mohol buď obrannou svojpomocou odvrátiť vadné, a teda protiprávne konanie rušiteľa, alebo mohol útočnou svojpomocou vysadiť rušiteľa z držby a obnoviť tak svoju vlastnú oprávnenú držbu.⁵ Klasické rímske právo tak jasne odlíšilo dovolenú svojpomoc od nedovoleného svojvoľného konania, ktoré Rimania označovali ako tzv. svojmoc, pod ktorou rozumeli použitie vlastnej sily za účelom domáhania sa niečoho, na čo konajúci jednotliviec podľa svojho vlastného vedomia nemal právo.⁶

Oprávnený držiteľ ďalej pri svojpomocnej ochrane držby mohol použiť iba také konanie, ktoré bolo primerané konaniu rušiteľa. V praxi to znamenalo, že oprávnený držiteľ nemohol odvracať rušiteľov útok, ktorý mal formu obyčajného násilia (lat. *vis atrox*),

¹ BLAHO, Peter. *Držba v dejinách práva*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2015, s. 55.

² Tamže, s. 55-56.

³ Tamže, s. 56. REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Rímske právo. 3. doplnené vydanie*. Bratislava; Trnava : IURA EDITION, s. 244.

⁴ Výprosa predstavovala faktické odovzdanie najčastejšie nehnuteľnej veci do odvolateľného používania alebo užívania. K tomu pozri: Tamže, s. 243-244.

⁵ Tamže, s. 228, 244; BLAHO, ref. 1, s. 57-58.

⁶ Tamže, s. 57.

použitím ozbrojeného násilia (lat. *vis armata*), ale rušiteľov útok sa mohol pokúsiť odraziť iba obyčajným násilím porovnateľnej intenzity. Zákaz použitia ozbrojeného násilia ako prostriedku ochrany pred rušením držby obyčajným násilím, ktorý spomína aj rímsky právnik Gaius⁷, mal predovšetkým za cieľ zabrániť vzniku ozbrojených tlúp, ktoré by brali vymáhanie práva do vlastných rúk a narúšali tak postavenie štátu ako výlučného garanta práva a verejného poriadku.⁸ Dovolená svojpomocná ochrana držby bola preto založená na zásade *vim vi repellere licet*, ktorá má pôvod už v predklasickom rímskom práve a ktorá oprávnenému držiteľovi umožňovala odraziť násilie násilím za účelom obnoviť *status quo ante* bez použitia zbraní alebo ozbrojenej skupiny ľudí.⁹ Ak navyše nastala situácia, že sám rušiteľ k uchváteniu držby veci použil ozbrojené násilie, bola svojpomocná obrana oprávneného držiteľa prípustná iba vtedy, ak rušiteľov útok odvrátil okamžite. Justiniánske právo pritom požiadavku bezprostrednej obrany rozšírilo aj na prípady, kedy rušiteľ použil iba obyčajné násilie.¹⁰

Hoci teda klasické rímske právo oprávňovalo jednotlivca svojpomocne sa brániť alebo útočiť voči rušiteľovi, ktorý sa snažil protiprávne si uzurpovať držbu jeho veci, tak rímsky štát v prípadoch rušenia držby predsa len preferoval možnosť súdneho riešenia takýchto sporov. Z pohľadu štátu totiž svojpomoc poskytovala jednotlivcovi relatívne veľkú možnosť voľby riešenia súkromnoprávneho sporu. Oprávnený držiteľ sa mohol obrátiť na prétora so žiadosťou o vydanie príslušného interdiktu na základe svojej slobodnej voľby keď to buď uznal za vhodné alebo keď bolo jeho svojpomocné konanie voči rušiteľovi neúčinné.¹¹ Rímsky štát sa preto postupne začal usilovať o ďalšie obmedzovanie prípadov, kedy bolo možné svojpomoc použiť. Do značnej miery negatívne nazeranie na svojpomoc formuloval rímsky štátnik a filozof Cicero už na sklonku rímskej republiky, keď svojpomoc označil za „barbarský a nehumánny čin, odporujúci právu a zákonu.“¹² Svoju nevôľu tolerovať používanie svojpomoci pri ochrane subjektívnych práv potom pretavovali do zákonov aj rímski cisári, ktorí ju ďalej obmedzovali a v niektorých prípadoch dokonca aj trestali jej použitie.¹³ Napriek kontinuálnej snahe rímskeho štátu o potlačenie svojpomocnej ochrany subjektívnych práv nakoniec inštitút dovolenej svojpomoci predsa len ostal súčasťou rímskeho práva, pričom v hrubých črtách sa základné princípy a formy

⁷ Gai. Inst. 4, 155: „Někdy ovšem, i kdybych násilím vyhnal toho, kdo ode mne získal držbu násilím, nebo potajmu, nebo jako výprosu, jsem přece nucen mu držbu navrátit: například kdybych jej vyhnal se zbraní v ruce. Neboť vzhledem k tvrdosti protiprávního zásahu jsem žalobou zavázán tak, že mu za všech okolností musím držbu vrátit. Pod názvem „zbraně“ nechápejme však pouze štíty a meče a přilby, ale i klacky a kamení.“ Citované podľa: KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práve ve čtyřech knihách*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, s. 303.

⁸ BLAHO, ref. 1, s. 58.

⁹ Tamže, s. 58-59. Uvedená právna zásada je zmienená v 43. knihe justiniánskych Digest, 16. titule *De vi et de vi armata*, a to vo fragmente z diela klasického rímskeho právnika z doby cisárstva Ulpiana, ktorý cituje staršieho právnika Cassia, pochádzajúceho rovnako z obdobia cisárstva. Ulp.-Cass. D. 43, 16, 1, 27: „*Vim vi repellere licere Cassius scribit idque ius natura comparatur: apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.*“ Dostupné na internete: <<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-43.htm#16>> [cit. 2020-03-28]

¹⁰ REBRO – BLAHO, ref. 3, s. 245.

¹¹ BLAHO, ref. 1, s. 59.

¹² Tamže.

¹³ Medzi takéto akty vydávané rímskymi cisármi môžeme zaradiť *leges Juliae de vi publica et privata*, ktoré mal údajne v roku 45 pred n. l. vydať cisár Augustus, *decretum divi Marci* vydaný cisárom Marcom Auréliom, ako aj tri konštitúcie cisárov Valntiniána, Theodósia a Honória z roku 389 n. l. SOMMER, Otakar. *Prameny soukromého práva římského*. Praha: Melantrich, 1932, s. 95-96; SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha: Všeherd, 1946, s. 33-35; BLAHO, ref. 1, s. 57.

svojpomoci známe v rímskom práve zachovali v právnych poriadkoch krajín kontinentálnej Európy až hlboko do stredoveku a novoveku.¹⁴

Príkladom toho je aj vývoj inštitútu svojpomoci na území Slovenska. Aj napriek storočiam, ktoré delia prítomnosť od čias Rímskej ríše, súčasný právny poriadok Slovenskej republiky pozná svojpomoc ako štátom dovolený prostriedok ochrany subjektívnych práv v podobe, ktorá v mnohom vychádza z tradícií rímskeho práva. Inštitút svojpomoci je bližšie upravený vo viacerých ustanoveniach zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov (ďalej len „Občiansky zákonník“). Základné zásady svojpomoci nachádzame vyjadrené v § 6 Občianskeho zákonníka, v intenciách ktorého je svojpomoc definovaná ako subjektívne právo ohrozenej osoby na odvrátenie bezprostredného a neoprávneného zásahu do jej práv.¹⁵ Podobne ako v prípade vnímania svojpomoci v prostredí antického Ríma, aj súčasné slovenské právo považuje svojpomoc za prostriedok ochrany subjektívnych práv, ktorý jednotlivec môže použiť iba za výnimočných okolností. Je tomu tak najmä preto, že každý moderný novoveký štát, Slovenskú republiku nevynímajúc, vystupuje v postavení držiteľa monopolu na ochranu subjektívnych práv, ktorý v duchu starej rímskej procesnoprávnej zásady *nemo iudex in causa sua* už z princípu nepripúšťa, aby bol niekto sudcom vo svojej vlastnej veci. Preto iba vo výnimočných prípadoch, kedy nie je možné účinne sa dovolať pomoci zo strany na to povolaných orgánov verejnej moci¹⁶ a bezprostredne tak hrozí nebezpečenstvo, že by ochrana poskytovaná týmito orgánmi prišla neskoro, štát prostredníctvom Občianskeho zákonníka ohrozenému jednotlivcovi umožňuje, aby sám vlastnou silou a primeraným spôsobom odvrátil neoprávnený zásah, bezprostredne hroziaci jeho právu. Vychádzajúc z už zmienenej rímskoprávnej zásady *vim vi repellere licet* slovenské právo výslovne pripúšťa iba obrannú svojpomoc, vylučujúc tak na rozdiel od rímskeho práva použitie útočnej svojpomoci k opätovnému nadobudnutiu svojho práva po tom, čo už určitú dobu trval pokojný, hoc aj neoprávnený a protiprávny stav.¹⁷ Navyše, ak odhliadneme od rozdielných názorov súčasných autorov na túto problematiku, platné slovenské právo už len vďaka rozsahu všeobecnej definície svojpomoci v § 6 Občianskeho zákonníka umožňuje svojpomocnú ochranu širšieho okruhu ohrozených subjektívnych práv než len pri držbe, ako tomu bolo v prípade svojpomoci v ponímaní klasického rímskeho práva.¹⁸

Je teda zjavné, že aj keď sa dnešné ponímanie svojpomoci od toho rímskeho v dielčích detailoch líši, východiskom pre súčasnú slovenskú úpravu svojpomoci boli princípy rímskeho práva, ktoré na našom území prežili až dodnes. Dôvody „prežitia“ základnej kóstry rímskoprávneho konceptu svojpomoci až dodnes, ako aj pôvod naznačovaných odlišností, musíme hľadať v storočia trvajúcim vývoji práva na území Slovenska, ako aj vo

¹⁴ Tamže, s. 56.

¹⁵ § 6 Občianskeho zákonníka: „Ak hrozí neoprávnený zásah do práva bezprostredne, môže ten, kto je takto ohrozený, primeraným spôsobom zásah sám odvrátiť.“ K tomu pozri: FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. Veľký komentár. 1. zväzok. Všeobecná časť. (§ 1 až § 122)*. Bratislava: Eurokódex, 2014, s. 87.

¹⁶ Orgánom povolaným na ochranu subjektívnych práv je v zmysle § 4 Občianskeho zákonníka predovšetkým súd, pričom v prípadoch zrejmeho zásahu do pokojného stavu sa v zmysle § 5 Občianskeho zákonníka možno predbežnej ochrany subjektívnych práv domáhať na obci.

¹⁷ FEKETE, ref. 15, s. 87.

¹⁸ Zatiaľ čo Ján Cirák považuje konanie v krajnej núdzi, konanie v nutnej obrane a výkon retenčného (t. j. zádržného) práva za osobitné prípady preventívnych zásahov odlišné od svojpomoci (LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok. 3. doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 190), tak Imrich Fekete tieto druhy konaní spolu s odstraňovaním podrastov a previsov presahujúcich na pozemok suseda a odstraňovanie závad v byte, ktorými je ohrozený výkon nájomného práva, považuje za osobitné prípady svojpomoci popri všeobecnej svojpomoci upravenej v § 6 Občianskeho zákonníka (FEKETE, ref. 15, s. 89). Tieto, ako aj ďalšie názory na predmetnú problematiku budú ešte predmetom ďalšieho výkladu v nasledujúcich pasážach tohto príspevku.

zvyšku kresťanskej Európy. Ak totiž chceme pochopiť príčiny vzniku dnešnej podoby predmetného právneho inštitútu, musíme jeho korene hľadať prinajmenšom už v časoch stredovekého Uhorského kráľovstva. Boli to totiž normy pôvodne uhorského práva, ktorých recepciou do československého právneho poriadku v roku 1918 sa mnohé prvky historickým vývojom ustálenej úpravy svojpomoci na našom území udržali až do roku 1950. Od tohto momentu potom prvý unifikovaný československý Občiansky zákonník, reagujúc aj na dovtedajšie vývojové trendy, nastavil nový kurz k formovaniu súčasnej podoby tohto právneho inštitútu.

2. SVOJPOMOC V UHORSKOM PRÁVE DO ROKU 1918

O podobe svojpomoci v podmienkach feudálneho uhorského práva do roku 1848 sa dozvedáme predovšetkým z kráľovských dekrétov a zákonných článkov, prijímaných uhorským stavovským snemom, pričom medzi najpodrobnejšie pramene poznania uhorského obyčajového práva z obdobia raného novoveku patrí predovšetkým Opus Tripartitum z pera Štefana Werbőczyho (ďalej len „Tripartitum“). Aj napriek stúpajúcej normotvornej činnosti panovníkov a postupne sa formujúcich volených zastupiteľských orgánov, ktorú možno badať najmä v období novoveku, význam obyčajového práva v Uhorsku pretrval aj po roku 1848. Staršie pramene feudálneho uhorského práva vrátane Tripartita preto treba brať ako odrazový mostík pre skúmanie historického vývoja právneho inštitútu svojpomoci na území Slovenska do roku 1918. Pri skúmaní Tripartita, ktoré na území Slovenska platilo až do roku 1950, treba potom brať do úvahy skutočnosť, že Werbőczy pri zostavovaní Tripartita čerpal z viacerých zdrojov. Východiskom jeho inkorporačných prác boli primárne pramene domáceho uhorského práva, ktoré zachytávali predovšetkým normotvornú činnosť uhorských kráľov, no v mnohých ohľadoch čerpal aj z prameňov cirkevného práva a zo stredovekými učencami rozpracovaného rímskeho práva v podobe *ius commune*. Práve vďaka pestrosti zdrojov, z ktorých Werbőczy pri svojej práci vychádzal, potom môžeme vysledovať ukotvenie svojpomoci v domácej právnej tradícii, ako aj jej spojenie s antickými rímskoprávnymi zásadami a konceptmi, ktoré sa do uhorského práva dostali skrz cirkevné právo a *ius commune*. Vďaka pomerne rozsiahlej a podrobnej úprave Tripartita potom zasa vieme sledovať ďalší osud právneho inštitútu svojpomoci a jeho jednotlivých foriem v neskoršej právnej úprave, ktorá na území Slovenska platila až do roku 1918, a v niektorých prípadoch aj po tomto historickom medzníku.

2.1 ÚTOČNÁ A OBRANNÁ SVOJPOMOC PRI OCHRANE DRŽBY MAJETKU

Hneď na začiatok výkladu o úprave útočnej a obrannej svojpomoci v uhorskom krajinskom práve je potrebné poukázať na nerozvinutú dobovú právnu terminológiu. Staršie uhorské právo a Werbőczyho Tripartitum nepoznali dnešný všeobecný pojem „svojpomoc“, ale namiesto toho upravovali čiastkové právne inštitúty, ktorých podstatou bola ochrana držby majetku, uskutočňovaná oprávneným držiteľom jeho vlastnými silami a prostriedkami. Pojem „majetok“ sa potom v súvislosti s úpravou ochrany držby v Tripartite ako prameni krajinského práva uhorskej šľachty používal namiesto všeobecného pojmu „vec“, a to z dvoch hlavných dôvodov. Jednak vzhľadom na skutočnosť, že uhorské feudálne právo do roku 1848 nepoznalo všeobecnú legálnu definíciu pojmu „vec“, jednak s ohľadom na úpravu pojmu „majetok“ vo význame právnej formy hromadných predme-

to, kam spadali aj šľachtické majetky, nadobúdané prostredníctvom kráľovskej donácie.¹⁹ Podobne tomu potom bolo aj pri pojme „subjektívne právo“, ktorý uhorské právo síce vo všeobecnosti nedefinovalo, no namiesto toho rozlišovalo viaceré konkrétne druhy subjektívnych práv, ktorých vznik, nadobudnutie, stratu a zánik uhorskí právnici vykladali v súlade so zásadami rímskeho práva.²⁰

V III. časti Tripartita tak nachádzame článok 22, ktorý obsahuje výklad o jednotlivých formách dovoleného konania v sebaobrane (lat. *defensa*). Z úvodu a § 2 tohto článku sa dozvedáme o možnosti použitia sebaobrany aj za účelom udržania nehnuteľných majetkov (lat. *rerum immobilium*) alebo majetkových práv (lat. *iurium possessionariorum*).²¹

Pri popise spôsobu, akým takáto sebaobrana mohla byť uskutočnená, Werbőczy odkazuje na podľa jeho slov „starobylý obyčaj“ Uhorského kráľovstva, bližšie rozobratú v I. časti Tripartita v článku 68, na základe ktorej bol každý oprávnený držiteľ alebo dedič nehnuteľného majetku alebo majetkového práva oprávnený v rámci jednoročnej prekluzívnej lehoty svojimi vlastnými silami vypudiť z držby uzurpátora, ktorý sa tohto majetku alebo majetkového práva protiprávne zmocnil, a to aj za použitia primeraného násilia.²² S prihliadnutím na obsah § 2 článku 22 III. časti Tripartita a citovaného článku 68 I. časti Tripartita potom možno konštatovať, že uhorské krajinské právo výslovne upravovalo útočnú svojpomoc, ktorej účelom bola ochrana držby nehnuteľných majetkov a majetkových práv. Na druhej strane sa však článok 22 III. časti Tripartita o obrannej svojpomoci v prípade ochrany držby majetku výslovne nezmiňuje. Ako to ale bude v ďalších pasá-

¹⁹ BEŇA, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš. *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, s. 141-143. ŠTENPIEN, Erik. *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2011, s. 58.

²⁰ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2002, s. 164.

²¹ III. časť Tripartita, článok 22 (výňatky): „*Sciendum ulterius quod defensa dupliciter potest intelligi. PRIMO pro corporis & personæ tutela. SECUNDO vero rerum immobilium seu hæreditatum conservatione. ... [§2] QUANTUM vero pro rerum immobilium & iurium possessionariorum conservatione spoliatus nobilis vel alter quilibet possessionatus homo pro iurium suorum defensione & occupatoris ac spoliatoris de illis eiectione (sicuti & in prima parte tactum est) anni unius integri revolutionem de vetusta consuetudine regni huius præfixam & deputatam habet, in qua ab occupatore & violento spoliatore utcunque poterit se defendendi, & ipsum occupatorem etiam cum notabili incommodo eiusdem de iuribus & hæreditatibus suis eiciendi plenariam habet potestatem.*“ Citované podľa: BAK, János M. (ed.). *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Logan: Utah State University Libraries, 2019, s. 1338. Dostupné na internete: <https://digital-commons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28] V práci citujeme pôvodné latinské znenie Tripartita, pretože dostupná slovenská edícia Tripartita v podaní Erika Štenpiena obsahuje niekoľko terminologických nepresností, ako je tomu napríklad pri citovanom článku 22 v III. časti Tripartita, kde Štenpien originálne znenie slov „*rerum immobilium*“ v úvode tohto ustanovenia nesprávne prekladá ako „hnuteľné veci“ namiesto „nehnuteľné veci“. K tomu pozri: ŠTENPIEN, Erik. *Tripartitum*. Bratislava: Eurokódex, 2008, s. 276. Z uvedeného dôvodu bola pri spracúvaní tohto príspevku Štenpienova edícia Tripartita použitá najmä ako jazykovo dostupná referenčná pomôcka.

²² I. časť Tripartita, článok 68 (výňatky): „*Item si quispiam hominum se in dominium talium bonorum & iurium possessionariorum violenter ingereret ingredereturque & quovis modo immitteret quæ in alterum & non ipsum derivata fuissent extunc ille qui vim iusque successionis in illis bonis habet infra anni unius integri revolutionem etiam per potentiam & parem violentiam ipsum occupatorem de dominio eorundem eiciendi & excludendi habet facultatem. Quoniam in hac parte vim vi repellere licet. ... [§2] Et idem est tenendum de illorum quoque iurium possessionariorum violenta occupatione in quorum reali dominio quispiam a diuturno spacio perseverasset quod scilicet spoliatus ipse occupatorem de illis pari violentia si poterit intra unius anni spatium eiciendi & expellendi habet auctoritatem.*“ Citované podľa: BAK, ref. 21, s. 1245. Dostupné na internete: <https://digital-commons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28]

žach tohto príspevku preukázané, splnomocnenie oprávneného držiteľa k odrazeniu rušiteľovho protiprávneho útoku za účelom udržania si svojho nehnuteľného majetku alebo majetkového práva implicitne vyplývalo tak zo samotnej povahy sebaobrany, upravenej v článku 22 III. časti Tripartita, ako aj z výkladu pôvodne rímskoprávnej náuky o bezúhonnej obrane z pera stredovekých kánonistov a právnikov.

Vzhľadom na dobu, v ktorej bolo Tripartitum spísané, ako aj na Werbőczym použitú terminológiu, je pre úplné pochopenie mechanizmu svojpomocnej ochrany držby majetku nutná podrobná analýza príslušných ustanovení Tripartita. Osobitne dôležité sa to javí pri zisťovaní okruhu subjektov oprávnených konať v sebaobrane pri ochrane svojho nehnuteľného majetku alebo majetkových práv. Pozoruhodnou skutočnosťou je v tomto smere rozlišovanie medzi „oprávneným držiteľom“ a „dedičom“, vyplývajúce zo znenia článku 67 I. časti Tripartita. Na základe tohto ustanovenia sa za osobu, ktorá mala panstvo nad majetkami²³, považoval buď ten, kto z titulu svojho majetkového práva (lat. *iure possessorio*)²⁴ určitý nehnuteľný majetok zjavne držal vo svojej skutočnej a pokojnej moci za účelom poberania jeho výnosu a príjmov z poddanskej práce, alebo ten, kto bol zjavne oprávnený na prechod určitého majetkového práva dedením.²⁵ V prvom prípade teda danú osobu možno označiť ako oprávneného držiteľa, ktorý na základe určitého právneho titulu počas dlhšieho obdobia nerušene vykonával oprávnenia držiteľa²⁶, a osobu v druhom prípade ako dediča, na ktorého dedením prešli majetkové práva predchádzajúceho oprávneného držiteľa. Dôvod rozlišovania medzi oprávneným držiteľom a dedičom vystupuje do popredia najmä v kontexte nasledujúceho článku 68 I. časti Tripartita, ktorý bližšie opisuje situácie, za ktorých tieto osoby mali právo vypudiť uzurpátora z držby im neoprávnene odňatých majetkov alebo majetkových práv. V prípade dediča išlo o situácie, kedy sa uzurpátor násilím zmocnil majetku alebo majetkového práva, ktoré na dediča síce prešli dedením²⁷, no pri ktorých sa Werbőczy výslovne nezmieňoval o tom, že by išlo o majetok, do ktorého držby už dedič bol formálne vovedený, alebo o majetkové právo, ktoré už dedič fakticky vykonával. Naproti tomu v prípade oprávneného držiteľa

²³ V nadpise čl. 67 v I. časti Tripartita sa spomínajú dva spôsoby, akými niekoho možno označiť za osobu disponujúcou panstvom nad majetkom: „*Quod dominium bonorum duplici modo quispiam dicitur habere*“. Citované podľa: Tamže, s. 1244. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28]

²⁴ Štenpien naproti tomu vo svojom preklade hovorí o „práve statku“. Porovnaj znenie úvodu k článku 67 I. časti Tripartita v: ŠTENPIEN, ref. 21, s. 123.

²⁵ I. časť Tripartita, článok 67 (výňatok): „*Advertendum est autem quod duplici ratione atque via dominium aliquorum bonorum quis habere dicitur. PRIMO iure possessorio dum quis reale pacificumque dominium tam in fructibus percipiendis quam etiam servitiis per colonos exhibendis bonorum aliquorum aperte tenet & hic modus generalis est ac omnibus manifestus. [§1] SECUNDA via dominium bonorum dicitur aliquis habere iure vel modo successorio quando devolutio aliquorum iurium possessionariorum ad ipsum manifeste spectat prout in bonis & iuribus possessionariis fratrum carnalium vel etiam condicionalium in propinqua linea generationis habetur...*“ Citované podľa: BAK, ref. 21, s. 1244. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

²⁶ Z hľadiska použitia označenia oprávnený držiteľ je taktiež potrebné podotknúť, že krajinské právo v podmienkach stredovekého Uhorska vzhľadom na uplatnenie konceptu deleného vlastníctva striktné nerozlišovalo medzi držbou a vlastníctvom určitej veci tak, ako je to bežné v dnešnej právnej teórii a praxi. Namiesto toho používalo latinské pojmy *possessio* a *dominium* so značne neurčitým obsahom a rozlišovalo medzi vlastníkom podstaty a vlastníkom úžitkov, spomedzi ktorých ani jeden nedisponoval všetkými vlastníckymi oprávneniami súčasne. Keďže medzi najvýznamnejšie oprávnenia vlastníka úžitkov patrilo právo postúpenú vec držať (lat. *ius possidendi*) a následne ju užívať a požívať z nej plynúce úžitky (lat. *ius utendi et fruendi*), je v tomto prípade použitie pojmu oprávnený držiteľ vhodnejšie než použitie pojmov „majiteľ“ alebo „vlastník“. K tomu pozri napr.: BEŇA – GÁBRIŠ, ref. 19, s. 144; BLAHO, ref. 1, s. 125-127.

²⁷ K tomu pozri znenie úvodného odseku článku 68 I. časti Tripartita, uvedené v poznámke č. 22.

išlo o situácie, kedy sa uzurpátor zmocnil majetku, ktorý už niekto mal po dlhšiu dobu v pokojnej držbe.²⁸ Z uvedenej kazuisticky formulovanej úpravy potom možno vyvodit' všeobecný záver, že Tripartitum priznávalo právo na svojpomocnú ochranu držby majetku každému držiteľovi, ktorý vedel preukázať právny titul nadobudnutia oprávnenej držby, a to bez ohľadu na to, či v momente protiprávneho útoku rušiteľ a útokom dotknutý majetok mal alebo nemal vo svojej držbe alebo či útokom dotknuté majetkové právo vykonával alebo nevykonával.

Klasickým príkladom útočnej svojpomoci, ktorej účelom bolo prinavrátenie protiprávne odňatej veci do držby oprávneného držiteľa potom, čo už uzurpátorom nastolený protiprávny stav určitú dobu trval, bol inštitút „vypudenia uzurpátora“, upravený v už zmieňovanom článku 68 I. časti Tripartita. Podmienky uplatnenia tejto formy útočnej svojpomoci boli v uhorskom obyčajovom práve nastavené pomerne prísne. Oprávnený držiteľ síce smel uzurpátora vypudiť aj za použitia sily, no tá musela byť primeraná uzurpátorovmu útoku v duchu recipovanej rímskoprávnej zásady *vim vi repellere licet*.²⁹ K vypudeniu uzurpátora navyše mohlo dôjsť iba v rámci jednoročnej prekluzívnej lehoty, po ktorej márnym uplynutím sa oprávnený držiteľ mohol dožadovať prinavrátenia protiprávne odňatej držby majetku už len súdnou cestou.³⁰ Je pritom pozoruhodné, že Tripartitum sa výslovne nezmieňuje o momente, od ktorého túto prekluzívnu lehotu treba začať rátať. S ohľadom na obsah kazuisticky formulovaných ustanovení článkov 67 a 68 I. časti Tripartita však možno usudzovať, že v prípade oprávneného držiteľa sa táto lehota zrejme začínala rátať od momentu, kedy mu uzurpátor odňal držbu jeho majetku, a v prípade dediča sa táto lehota pravdepodobne začínala rátať od momentu, kedy sa dedič o protiprávnom zabratí zdedených majetkov dozvedel.

Ako už bolo spomenuté, hoci Tripartitum pri úprave prostriedkov ochrany držby majetku výslovne nezmieňovalo možnosť uplatnenia obrannej svojpomoci, implicitne možno prítomnosť tejto formy svojpomoci v uhorskom obyčajovom práve vyvodit' z článku 22 III. časti Tripartita. Werbőczy totiž v tomto článku spomínal dve formy sebaobrany. Jednou z nich bola sebaobrana vykonaná za účelom udržania si majetku (lat. *haereditatum conservatione*), ktorá bola *de facto* totožná s vyššie opísanou útočnou svojpomocou, pretože § 2 článku 22 III. časti Tripartita priamo odkazoval na článok 68 I. časti Tripartita, upravujúci útočnú svojpomoc. Druhou formou sebaobrany potom bola sebaobrana vykonaná za účelom ochrany vlastného života a zdravia, ktorá sa podľa § 1 článku 22 III. časti Tripartita vykonávala odvrátením bezprostredne hroziaceho alebo prebiehajúceho protiprávneho útoku, pričom tento obranný zákrok musel byť uskutočnený skôr než útočník, ktorý zasadil prvý úder, odišiel z miesta činu.³¹ Na jednej strane tak Werbőczy formálne rozlišoval iba medzi sebaobranou vykonanou za účelom udržania si

²⁸ K tomu pozri znenie § 2 článku 68 I. časti Tripartita, uvedené v poznámke č. 22.

²⁹ K tomu pozri znenie poslednej vety úvodného odseku článku 68 I. časti Tripartita, uvedené v poznámke č. 22.

³⁰ I. časť Tripartita, článok 68, § 1: „*Transacto vero anni unius spatio processu iuris contra occupatorem illum agere debebit & eum prae-textu indebite occupationis & usurpationis huiusmodi bonorum brevi Evocatione vel insinuatione mediante in causam attrahere poterit ubi eo directe modo quo ratione bonorum de manibus suis propriis occupatorum violens occupator eo quod iurisdictionem alterius vi & potentia pro se vendicavit in sententia capitali convinci debebit si tamen actor bona illa iure successorio ad se devoluta fuisse comprobabit.*“ Citované podľa: BAK, ref. 21, s. 1245. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

³¹ III. časť Tripartita, článok 22, § 1: „*[§1] Quantum igitur ad corporis & personae tutelam debet fieri & admitti defensa in continenti & ante consummatam iniuriam vel in eadem pugna & contentione flagrante adhuc primo crimine, antequam scilicet aggressor vel primus percussor de loco recedat. Nam si postea fieret non defensa (prout pre-narratum est) sed vindicta diceretur.*“ Citované podľa: Tamže, s. 1338. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

majetku a sebaobranou vykonanou za účelom ochrany vlastného života a zdravia. Na druhej strane však v praxi nebolo možné vylúčiť prípady, pri ktorých oprávnený držiteľ musel odvracať taký rušiteľov útok, ktorý súčasne ohrozoval držbu jeho majetku i jeho život a zdravie. Pri absencii explicitnej úpravy obrannej svojpomoci v prípadoch ochrany držby majetku by bol obranný zákrok oprávneného držiteľa v prípade takéhoto útoku pravdepodobne posudzovaný ako konanie v sebaobrane za účelom ochrany života a zdravia v intenciách § 1 článku 22 III. časti Tripartita. Obranná svojpomoc v prípadoch ochrany držby majetku by ale pri takomto výklade paradoxne musela spĺňať prísnejšie kritérium bezprostrednej časovej nadväznosti obranného zákroku na rušiteľov útok, od čoho sa naproti tomu v prípade útočnej svojpomoci upúšťalo, keďže uzurpátora bolo možné vypudiť počas relatívne dlhej jednoročnej prekluzívnej lehoty.

Zo samej podstaty vypudenia uzurpátora, ako aj odrážania protiprávneho útoku rušiteľa v sebaobrane vyplývalo, že oprávnený držiteľ mohol v záujme ochrany svojej držby použiť silu. Pri posudzovaní oprávnenosti použitia sily bolo potom otázkou aká intenzita sily bola pri týchto formách svojpomocnej ochrany držby majetku prípustná. Odpoveď na túto otázku treba hľadať v úvodnom odseku článku 68 I. časti Tripartita, obsahujúcom priamu zmienku o rímskoprávnej zásade *vim vi repellere licet*, na základe ktorej mohol oprávnený držiteľ na rušiteľom použité násilie odpovedať použitím násilia, ako aj v §§ 4 a 5 článku 22 III. časti Tripartita, ktoré túto zásadu ďalej spresňovali.

Na základe článku 68 I. časti Tripartita mohol oprávnený držiteľ v intenciách zásady *vim vi repellere licet* použiť na vypudenie uzurpátora silu (resp. násilie) za predpokladu, že uzurpátor sa protiprávne zmocnil držby majetku alebo majetkového práva násilným spôsobom. Ak to navyše bolo nevyhnutné pre ochranu jeho života a zdravia, mohol oprávnený držiteľ na základe § 4 článku 22 III. časti Tripartita použiť pri vypudzovaní uzurpátora aj väčšiu silu, než akú uzurpátor použil pri protiprávnom zmocnení sa jeho majetku alebo majetkového práva.³² Vo všeobecnosti je potom možné vyvodiť záver, že ak bola ochrana života a zdravia oprávneného držiteľa dôvodom na použitie väčšej sily pri vypudzovaní uzurpátora, tak použitie väčšej sily v záujme ochrany života a zdravia oprávneného držiteľa bolo pravdepodobne vnímané ako oprávnený obranný úkon aj pri odrážaní protiprávneho útoku rušiteľa držby majetku, t. j. v prípade obrannej svojpomoci. Treba však podotknúť, že aj použitie väčšej sily za účelom ochrany života a zdravia brániaceho sa jednotlivca malo svoje limity. Podľa § 5 článku 22 III. časti Tripartita mohol brániaci sa jednotlivec v rámci sebaobrany zraniť alebo usmrtiť útočníka použitím väčšej sily iba vtedy, ak bolo použitie väčšej sily jediným prostriedkom, ktorým bolo v danej chvíli možné protiprávny útok odvrátiť.³³ Pri definovaní intenzity sily, ktorej použitie bolo pri jednotlivých formách sebaobrany možné považovať za prípustné, Werbőczy s najväčšou pravdepodobnosťou zohľadnil koncept „bezúhonnej obrany“, ktorý poznali už starovekí Rimania a ktorý ďalej rozpracovali predovšetkým stredovekí kánonisti a univerzitní profesori práva. Pre pochopenie toho, akým spôsobom úvahy rímskych a stredovekých

³² III. časť Tripartita, článok 22, § 4: „[§4] *ET inde est quod si pro rerum & bonorum conservatione cuilibet se defendere convenit multo magis & fortius pro corporis & personę tutela (ubi periculum imminet) se tueri licet.*“ Citované podľa: Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

³³ III. časť Tripartita, článok 22, § 5: „[§5] *ATTamen secundum deum & conscientię forum omnis defensa cum moderamine inculpatę tutelę fieri debet. Quę quidem inculpata tutela dicitur fieri quando quis aliter se sine periculo rerum & personę suę defensare nequit, nisi ille qui eum aggreditur aut occidatur, aut vulneribus afficiatur.*“ Citované podľa: Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

právníkov ovplyvnili podobu právnej úpravy svojpomocnej ochrany držby majetku v Tripartite a jej interpretáciu, je potrebné odbočiť od hlavnej línie výkladu a spraviť si krátky exkurz do tejto problematiky.

S konceptom bezúhonnej obrany sa prvýkrát stretávame v reskripte cisárov Diokleciána a Maximiána z roku 290 n. l., ktorý bol neskôr zaradený aj do *Codexu* v rámci Justiniánovho *Corpus Iuris Civilis*. Reskript obsahoval stanovisko cisárskej rady (lat. *consilium principis* a zhruba od vlády cisára Konštantína Veľkého *sacrum consistorium*) k právnej otázke riešenej súdom nižšieho stupňa ohľadom povahy obrany, ktorú mohol jednotliviec použiť proti lupičovi snažiacemu sa odcudziť mu jeho majetok. Podľa názoru cisárskej rady mal oprávnený držiteľ právo použiť primerané množstvo bezúhonnej sily (lat. *moderamen inculpatae tutelae*) za účelom odrazenia akéhokoľvek násilia, použitého s cieľom protiprávne mu odňať držbu majetku, ak ju sám oprávnený držiteľ pred útokom rušiteľa nenadobudol vadne. Vo všeobecnosti teda platilo, že každá osoba mala za účelom ochrany majetku vo svojej držbe právo použiť v sebaobrane primeranú silu, pokiaľ držbu nenadobudla vadným spôsobom.³⁴

Na tieto úvahy následne nadviazali cirkevní učitelia, ktorí sa zamýšľali nad oprávnenosťou a rozsahom konania v sebaobrane pri ochrane držby majetku. Na rozdiel od jeho rímskych predchodcov sa biskup Izidor zo Sevilly (560-636) v rámci svojho spisu *Etymologiae* zaoberal iba právom na sebaobranu vo všeobecnosti, ktoré kvalifikoval ako právo odvoditeľné z prirodzeného práva (lat. *ius naturale*), a preto stotožniteľné s právom pochádzajúcim priamo od Boha (lat. *ius divine*).³⁵ Definícia práva na sebaobranu od Izidora zo Sevilly bola spolu s jeho ďalšími úvahami prevzatá do zbierky kánonického práva *Decretum Gratiani*, čo následne umožnilo podrobnejšie rozpracovanie problematiky konania v sebaobrane pri ochrane držby majetku nasledujúcimi generáciami kánovnístov a právníkov.

Originálny prístup v tomto smere zvolil biskup Štefan z Tournai (1128 – 1203), ktorý vo svojom diele *Summa in decretum Gratiani* pravdepodobne ako prvý spojil dovtedy osve stojaci rímskoprávny koncept bezúhonnej obrany s konceptom práva na sebaobranu v intenciách učenia Izidora zo Sevilly. Konanie v sebaobrane bolo podľa Štefana z Tournai pri ochrane držby majetku dovolené iba vtedy, ak bolo bezprostrednou odpoveďou na protiprávny útok rušiteľa držby. Medzi rušiteľovým útokom a sebaobranou oprávneného držiteľa teda nesmel uplynúť dlhší časový úsek, pretože v takom prípade už nešlo o sebaobranu ale o premyslenú pomstu.³⁶ Výnimkou z tohto pravidla, ktorú rozpracoval taliansky právnik a glosátor Placentinus († 1192), bolo uplatnenie útočnej svojpomoci pri vypudzovaní uzurpátora z držby protiprávne odňatého majetku, ktorá sa mohla uskutočniť aj po uplynutí dlhšieho časového úseku od útoku uzurpátora, avšak taktiež za striktného dodržania princípu primeranosti sily použitej oprávneným držiteľom.³⁷ Prístup Štefana z Tournai inšpiroval aj ďalších stredovekých teoretikov a praktizujúcich právníkov, ktorí jeho myšlienky prevzali a popri tom sa zaoberali aj ostatnými aspektmi konania v sebaobrane pri ochrane držby majetku.

³⁴ Codex 8, 4, 1: „*Imperatores Diocletianus, Maximianus. Recte possidenti ad defendendam possessionem, quam sine vitio tenebat, inculpatae tutelae moderatione illatam vim propulsare licet.*“ Dostupné na internete: <<http://www.thelatinlibrary.com/justinian/codex8.shtml>> [cit. 2020-03-28]. PENNINGTON, Kenneth. Moderamen Inculpatae Tutelae: The Jurisprudence of a Justifiable Defense. In *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, 2014, č. 27, s. 1. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28]

³⁵ Tamže, s. 3. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

³⁶ Tamže, s. 4. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

³⁷ Tamže, s. 8-9. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

Medzi najdiskutovanejšie témy v tomto smere patrilo určenie hraníc použitia sily, t. j. najmä určenie prípustnej intenzity použitej sily a dovolených druhov prostriedkov, použitých pri odvracaní protiprávneho útoku rušiteľa držby. Tak napríklad nemecký dekretista Johannes Teutonicus († 1245) konštatoval, že oprávnenou bola aj nepomerne agresívnejšia sebaobrana, ktorá nebola vykonaná úmyselne, ale iba v dôsledku aktuálneho duševného rozpoloženia brániaceho sa jednotlivca.³⁸ Profesor rímskeho práva a autor zbierky *Casus Codicis* Guglielmo da Cabriano († 1201) potom patril medzi prvých učencov, ktorí sa podrobnejšie zaoberali výkladom konceptu *moderamen inculpatae tutelae* v kontexte hraníc použitia sily. Okrem potvrdenia základných zásad konania v sebaobrane pri ochrane držby majetku, t. j. oprávnenosti sebaobrany pri pokuse o násilné odňatie držby majetku a použitia sily primeranej útoku rušiteľa držby, sa Guglielmo da Cabriano zmieňoval o princípe subsidiarity použitia zbraní pri konaní v sebaobrane. Ak bolo možné útok rušiteľa držby odraziť aj iným spôsobom než za použitia zbraní, oprávnený držiteľ bol povinný tak urobiť, inak jeho konanie nebolo odrážaním rušiteľom protiprávne vyvinutej sily ale naopak vyvinutím vlastnej protiprávnej sily.³⁹ Tento princíp pritom spomína aj Placentinus v prípade útočnej svojpomoci keď konštatuje, že ak bolo uzurpátora možné vypudiť z držby neoprávnene odňatého majetku aj bez použitia zbraní, oprávnený držiteľ nesmel pri vypudzovaní uzurpátora zbrane použiť a ani uzurpátora zraniť.⁴⁰ Z uvedeného potom možno vyvodiť záver, že princíp subsidiarity použitia zbraní mal pri ochrane držby majetku univerzálnu platnosť, keďže sa vzťahoval tak na konanie v sebaobrane, ako aj na prípady dovolenej útočnej svojpomoci. Taliansky kánónista Huguccio († 1210) potom tento princíp rozpracoval do podrobností pokiaľ išlo o prostriedky použité pri odvracaní protiprávneho útoku rušiteľa držby. Podľa Huguccia oprávnený držiteľ nesmel použiť zbraň voči neozbrojenému rušiteľovi držby, a to dokonca ani vtedy, ak jeho držbu rušila skupina neozbrojených osôb. Pri zbraniach potom Huguccio rozlišoval medzi prostými zbraňami (napr. kameň alebo palica) a vojnovými zbraňami (napr. meč, nôž alebo kopija), pričom vojnové zbrane nebolo možné použiť ako prostriedok obrany proti rušiteľovi držby, ktorý útočil iba za pomoci prostých zbraní. V intenciách Hugucciovej teórie bola teda primeranou taká sebaobrana, pri ktorej sa oprávnený držiteľ bránil rovnakým druhom zbrane, aký použil útočiaci rušiteľ držby. To však samo o sebe nevyklúčovalo možnosť použiť k sebaobrane efektívnejšiu zbraň rovnakého druhu (napr. väčší meč proti menšiemu meču).⁴¹ S princípom použitia rovnakého druhu zbrane pri sebaobrane súhlasil aj slávny taliansky právnik a glosátor Azo z Bologne (1150-1230), ktorý navyše pripúšťal preventívne použitie zbraní v prípade, ak oprávnený držiteľ čelil silnejšiemu rušiteľovi držby. Ak sa silnejší rušiteľ držby pokúšal o vstup na majetok oprávneného držiteľa so zbraňou alebo ak hrozil použitím zbrane, tak slabší oprávnený držiteľ sa mohol preventívne brániť za použitia zbraní ešte predtým, ako rušiteľ držby zaútočil.⁴²

Kánónistami a právnikmi často pertraktovaný koncept bezúhonnej obrany (lat. *moderamen inculpatae tutelae*) sa formálne stal súčasťou kánónického práva v roku

³⁸ Tamže, s. 5. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

³⁹ Tamže, s. 7-8. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

⁴⁰ Tamže, s. 8-9. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

⁴¹ Tamže, s. 9-11. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

⁴² Azo vo svojom diele *Summa Codicis* uvádza: „Čo ak je niekoho úder silnejší než toho druhého? Môže ten slabší použiť zbrane? Niektorí príliš jednoducho tvrdia, že napadnutá osoba je povinná zniesť prvý úder. No tá by potom nikdy nemohla úder vrátiť. Stačí, aby sa útočník snažil o vstup so zbraňou alebo aby sa jej so zbraňou vyhrážal, aby vlastník proti nemu mohol použiť zbrane. ... Ide o bezúhonnú obranu, ak osoba odrazí útok v sebaobrane a nie z pomsty.“ [prekl. autor] Citované podľa: Tamže, s. 19. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

1210, keď pápežská kúria za pontifikátu Inocenta III. (cca. 1161-1216) rozhodla prípad nemeckého kňaza, ktorý udrel so záhradným náradím zlodca kradnúceho v kostole, pričom zlodca následne zabili až dedičania za pomoci kyjakov a mečov. Sudcovia pápežskej kúrie založili svoje rozhodnutie vo veci posúdenia oprávnenosti kňazovho konania na poznatkoch rímskej právnej vedy o sebaobrane a jej hraniciach, ktoré boli pevne stanovené dovtedajšou náukou kánonického práva, nahradiac tak zaužívanú náuku Izidora zo Sevilly, ktorá bola zahrnutá v zbierke *Decretum Gratiani*.⁴³ Závery pápežskej kúrie potom zužitkoval aj sv. Tomáš Akvinský (cca. 1224/1225-1274), ktorý sa konaním v sebaobrane podrobnejšie zaoberal vo svojom diele *Summa Theologiae*.⁴⁴ Bolo to práve skrz Akvinského dielo *Summa Theologiae*, cez ktoré sa koncept bezúhonnej obrany dostal do Tripartita a ovplyvnil tak dikciu a interpretáciu jeho príslušných ustanovení o útočnej a obrannej svojpomoci. Štefan Werbőczy, o ktorom sa zvykne tvrdiť, že bol absolventom bratislavskej *Academie Istropolitany*⁴⁵, totiž zjavne poznal viaceré dôležité dobové pojednania o rímskom a kánonickom práve, pretože pri zostavovaní Tripartita preukázateľne použil aj *Summu Theologiae*.⁴⁶

2.2 REPULZIA A ODPOR PROTI ROZSUDKOM – FORMY SVOJPOMOCI ALEBO OPRAVNÉ PROSTRIEDKY V SÚDNOH KONANÍ?

Niektorí starší autori právno-historickej odbornej literatúry zvykli ako konkrétne formy svojpomocnej ochrany subjektívnych práv uvádzať aj repulziu (lat. *repulsio*) a odpor (lat. *oppositio*), ktoré sa uplatňovali proti vykonateľným súdnym rozhodnutiam.⁴⁷ Na druhej strane však niektorí predstavitelia modernej právnej historiografie oba tieto právne inštitúty kvalifikujú ako opravné prostriedky v rámci civilného sporového konania.⁴⁸ Pri hlbšom skúmaní historických koreňov oboch právnych inštitútov je obzvlášť v

⁴³ Tamže, s. 17-18. Dostupné na internete: <<https://scholarship.law.edu/scholar/905/>> [cit. 2020-03-28].

⁴⁴ Sv. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae*, II^a – II^{ae}, q. 60, a. 6 ad 2 (úryvok): „*Vel potest dici quod Moyses occidit Aegyptium defendendo eum qui iniuriam patiebatur cum moderamine inculpatae tutelae.*“ Dostupné na internete: <<http://www.logicmuseum.com/authors/aquinas/summa/Summa-IIb-57-60.htm#q60a6arg1>> [cit. 2020-03-28]; Sv. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae*, II^a – II^{ae}, q. 64, a. 7 co. (úryvok): „*Ex actu igitur alicuius seipsum defendentis duplex effectus sequi potest, unus quidem conservatio propriae vitae; alius autem occisio invadentis. Actus igitur huiusmodi ex hoc quod intenditur conservatio propriae vitae, non habet rationem illiciti, cum hoc sit cuilibet naturale quod se conservet in esse quantum potest. Potest tamen aliquis actus ex bona intentione proveniens illicitus reddi si non sit proportionatus fini. Et ideo si aliquis ad defendendum propriam vitam utatur maiori violentia quam oporteat, erit illicitum. Si vero moderate violentiam repellat, erit licita defensio, nam secundum iura, vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae. Nec est necessarium ad salutem ut homo actum moderatae tutelae praetermittat ad evitandum occisionem alterius, quia plus tenetur homo vitae suae providere quam vitae alienae.*“ Dostupné na internete: <<http://www.logicmuseum.com/authors/aquinas/summa/Summa-IIb-64-76.htm#q64a7arg1>> [cit. 2020-03-28].

⁴⁵ Dodnes nie je presne známe, kde Štefan Werbőczy získal právnické vzdelanie. Erik Štenpien však zastáva názor, že Werbőczy bol s najväčšou pravdepodobnosťou absolventom *Academie Istropolitany* v Bratislave, ktorá bola jediným miestom, kde sa mohol jednak dokonale naučiť rozprávať po nemecky vďaka každodennému využívaniu tohto jazyka, jednak si osvojiť domáce uhorské obyčajové právo. ŠTENPIEN, ref. 21, s. 6.

⁴⁶ BEŇA – GÁBRIŠ, ref. 19, s. 95-96.

⁴⁷ LUBY, ref. 20, s. 164.

⁴⁸ STIPTA, István. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004, s. 184, 200; BAK, ref. 22, s. 1622-1623. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

prípade repulzie možné dôjsť k záverom, že rozdielne prístupy ku kvalifikácii týchto právnych inštitútov sú dôsledkom špecifickej povahy stredovekej úpravy exekučného konania, a to najmä s ohľadom na spôsob uplatnenia repulzie porazeným účastníkom súdneho sporu a právne následky jej uplatnenia.

Za panovania prvých arpádovských kráľov bola v pomeroch stredovekého Uhorska exekúcia vykonateľného, tzv. konečného rozsudku (lat. *definitiva sententia*) zverená do rúk víťaza súdneho sporu, ktorý si ju mal zaistiť svojimi vlastnými silami a prostriedkami. Až neskôr, zhruba od prvej polovice 13. storočia, sa ustálila právna zásada, podľa ktorej bol sudca pod hrozbou sankcie povinný zaistiť vykonanie svojho rozsudku, pričom mu najprv začali pomáhať osobitní pomocní súdni úradníci (tzv. pristavovia) a po zániku tohto úradu tiež zástupcovia vierohodných miest, župní šľachtickí exekútori či v sporoch rozhodnutých pred kráľovským súdom tzv. kráľovskí ľudia (lat. *homini regi*).⁴⁹ Vzhľadom na iba pozvoľné zapájanie kráľovských a župných úradníkov do exekučného konania možno mať zato, že pôvodná prax prenechania exekúcie konečného rozsudku na víťaznú sporovú stranu mala svoje nežiaduce následky. Porazená sporová strana sa totiž neraz aj so zbraňou v ruke stavala na odpor voči exekúcii rozsudkov, a to dokonca aj proti kráľovským či župným úradníkom. Dôkazy o tom nachádzame v *Decretum maius* kráľa Mateja Korvína z roku 1486, ktorý stavanie sa na odpor voči vykonateľným rozsudkom vyhlasoval za trestné. Panovník v článku XVI svojho dekrétu poukazoval na skutočnosť, že porazená sporová strana sa okrem iných prípadov často stavala na odpor aj voči exekúcii rozsudku v prípadoch pozemkových sporov, pri ktorých sa exekúcia uskutočňovala vovedením alebo opätovným vovedením víťaza súdneho sporu do držby sporného nehnuteľného majetku. Odpor porazenej sporovej strany voči vykonaniu rozsudku panovník výslovne označil za pohrdanie súdom a spravodlivosťou, pričom v kontexte citovaného ustanovenia nešlo len o panovníkov osobný názor, ale zjavne o všeobecne rozšírený názor na tento nežiaduci jav. V texte článku XVI sa totiž uvádza, že odpor porazenej sporovej strany voči vykonaniu rozsudku bol podľa „prevažujúcej zvyklosti“ pokutovaný sumou 1 zlatej marky a v prípade opakovaného odporu sumou až 2 zlatých mariek. Z uvedeného možno usudzovať, že takéto konanie bolo všeobecne považované za nežiaduce a jeho protiprávnosť následne *de iure* potvrdil samotný panovník tým, že ho vo svojom dekréte označil za čin násilia (lat. *actus potentiae*), za ktorého spáchanie mal byť odsúdený ktokoľvek bez ohľadu na svoju stavovskú príslušnosť. Každý, kto v budúcnosti odporoval exekúcii vykonateľného rozsudku, mal byť za takýto čin násilia potrestaný pokutou vo výške hodnoty sporného nehnuteľného majetku.⁵⁰ Za povšimnutie pritom stojí skutočnosť, že na označenie odporu voči exekúcii vykonateľného rozsudku sa v texte citovaného ustanovenia používa latinský pojem *repulsio*.

⁴⁹ STIPTA, ref. 48, s. 173-174. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 351-352.

⁵⁰ „XVI. Ceterum quia tempore attestationis, communis inquisitionis, oculate revisionis, statutionis et restitutionis necnon estimationis iurium possessionariorum per partem convictam hactenus nonnunquam repulsiones in contemptum iudicii et iustitie fieri solite sunt, pro quibus prima vice in una marca auri, secunda vero in duabus id facientes iuxta consuetudinem hactenus observatam convincebantur, quare, ut huiusmodi violentorum et iuris iustitieque turbatorum temeritas debito remedio compescatur, statutum et sancitum est, quod quicumque imposterum – cuiuscunque status et condicionis existat – qualitercunque et in quacunque causa, etiam sententie capitalis id facere presumpserit, contra partem adversam in facto potentie et insuper, si in causa statutionis vel restitutiones aut estimationes fuerit, in estimatione illorum iurium possessionariorum, que statui vel restatui aut estimari debuerunt, si vero id tempore communis inquisitionis vel oculate revisionis continget, similiter in facto potentie, preterea in amissione cause convincatur et convictus habeatur eo facto.“ Citované podľa: BAK, ref. 21, s. 768. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

Prístup kráľa Mateja Korvína si sprvu osvojil aj jeho nástupca, Vladislav II. Jagelovský, ktorý prevzal ustanovenia o trestaní repulzie voči vykonateľným rozsudkom do článku LVII svojho *Decretum maius* z roku 1492, ktorého latinský nadpis znel *Repulsionum pœna*.⁵¹ Odporovanie exekúcií rozsudkov zo strany uhorskej šľachty však zjavne z praxe nevymizlo, pretože Vladislav II. Jagelovský v článku XIX svojho dekrétu z 8. mája 1500 pomerne detailne upravil podmienky, za ktorých bolo možné repulziu legálne uskutočniť. V úvode článku XIX sa uvádzalo, že predmetné ustanovenie malo rozptýliť nejasnosti ohľadom výkonu repulzie za pomoci davu ľudí alebo hrozby použitia zbrane. Panovník preto výslovne zakázal použiť pri repulzii násilie a do budúcnosti bolo možné brániť exekútorom pri výkone konečného rozsudku iba hrozbou použitia násilia, za ktorú sa považovalo vytasenie meča alebo ukázanie akejkoľvek inej zbrane. Zákaz použitia násilia sa pritom rovnako vzťahoval na situácie, kedy násilie použil jednotlivec, ako aj na situácie, kedy sa násilie dopúšťala skupina ozbrojencov. Za uvedených podmienok bolo možné repulziu uplatniť iba raz, pričom za porušenie tohto ustanovenia hrozil trest pokuty vo výške hodnoty sporného nehnuteľného majetku tak, ako ju predpisoval už predošlý *Decretum maius* z roku 1492 v jeho článku LVII. O uplatnení repulzie sa následne spísala formálna listina, v ktorej sa za účelom predchádzania podvodom uviedli mená všetkých susedov a pomedzných.⁵² Z uvedenej právnej úpravy je teda zjavný posun vo vnímaní repulzie, pretože kým *Decretum maius* z roku 1492 ju ešte vyhlasoval za protiprávny čin násilia, tak kráľovský dekrét z 8. mája 1500 ju už v jej „nenásilnej“ forme legalizoval ako plnohodnotnú súčasť uhorského krajinského práva. Článok IV dekrétu Vladislava II. Jagelovského z 8. mája 1504 však opäť naznačuje, že uhorská šľachta sa s právnymi reformami svojho panovníka zžívala len veľmi ťažko a pomaly. Zákaz uplatnenia repulzie viac než jedenkrát totiž uhorskí šľachtici očividne nerešpektovali, pretože panovník v citovanom ustanovení vyhlásil porušenie tohto zákazu za zločin nevery voči panovníkovi (lat. *nota infidelitatis*), ktorý sa mal trestať prepadnutím sporného nehnuteľného majetku z dvoch tretín v prospech panovníka a prevedením zvyšnej jednej tretiny do trvalej dedičnej držby v prospech víťaza majetkového sporu.⁵³

Vychádzajúc predovšetkým z úpravy dekrétov Vladislava II. Jagelovského z roku 1500 a 1504, ale aj zo starších opisovaných zvyklostí a obyčají, na ktoré reagoval už *Decretum maius* Mateja Korvína z roku 1486, potom Werbőczy repulziu podrobne roz-

⁵¹ K tomu pozri: Tamže, s. 847, 875. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

⁵² Článok XIX dekrétu Vladislava II. Jagelovského z 8. mája 1500 (úryvky): „*XIX. Item ex quo in repulsionibus, utrum cum gentibus aut per solam ostensionem gladii fieri debeant, varie contenciones et incommoditates emergi consueverunt, ad tollendum igitur omne dubium et evitandum causancium periculum sanctitum est, quod repulsiones ipse amodo de cetero non cum gentibus et manibus violentis, sed per nudatum solum ensem vel ostensionem evaginati gladii semel tantum et non pluries iuxta contenta maioris decreti sub pena ibidem denotata fieri valeant. ... et quod in literis repulsoriis nomina vicinorum et commetaneorum, qui eiusmodi repulsioni intererunt, amodo deinceps semper conscribantur, ne in ipsa repulsione fraus aliqua subsequatur.*“ Tamže, s. 980-981. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

⁵³ Článok IV dekrétu Vladislava II. Jagelovského z 8. mája 1504: „*IV. Item in quocunque negocio et qualibet iudiciaria deliberacione repulsio iuxta contenta decreti semel fieri possit. Secundario tamen quicunque repulsionem fecerit, in nota perpetue infidelitatis convincatur, directeque et equales due partes cunctorum bonorum et iurium possessionariorum talis convicti regie maiestati, et tertia pars actori vigore huiusmodi note infidelitatis simulcum proprietate in perpetuam hereditatem cedant, regiaque maiestas quoad porcionem actoris talibus condemnatis non aliter, nisi habita cum adversa parte superinde concordia gratiam facere possit.*“ Tamže, s. 1000. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

pracoval v Tripartite. Podľa neho tak mohla repulziu za účelom zamedzenia exekúcie konečného rozsudku uplatniť sporová strana, ktorá v súdnom spore prehrala⁵⁴, a to iba raz⁵⁵ a po zaplatení „súdneho poplatku“ jednej zlatej marky⁵⁶, pričom za uplatnenie repulzie viac ako raz v tej istej veci hrozila sankcia ukladaná za spáchanie zločinu nevery voči panovníkovi.⁵⁷ Porazená sporová strana smela repulziu uplatniť priamo na mieste výkonu konečného rozsudku iba ukázaním vytaseného meča či šable prítomnému exekútorovi bez toho, aby násilie priamo použila alebo aby jej pri repulzii pomáhala skupina ľudí, a do listiny o repulzii následne musela zapísať mená všetkých prítomných osôb, vrátane susedov a pomedzných hraničiacich so sporným pozemkom.⁵⁸ Potiaľto sa Werbőczy inšpiroval skoršími dekrétmi svojho vladára a zžitými obyčajmi. Nasledujúce ustanovenia §§ 6 až 8 článku 75 II. časti Tripartita, obsahujúce Werbőczyho postrehy o dôvode zavedenia právneho inštitútu repulzie a procesnoprávných následkoch jeho uplatnenia, sú však v porovnaní s obsahom predchádzajúcich prameňov uhorského práva novinkou, ktorá nám umožňuje ozrejmiť, prečo repulzia stojí na pomedzí svojpomoci a opravného prostriedku v civilnom sporovom konaní.

Werbőczy tvrdil, že repulzia bola údajne zavedená a taktiež panovníkom tolerovaná predovšetkým z dôvodu, aby mala porazená sporová strana možnosť iniciovať začatie nového, čo do jeho podstaty opravného súdneho konania, v rámci ktorého by bolo

⁵⁴ II. časť Tripartita, článok 73, § 1: „[§1] *UBI sciendum quod repulsio est partis in causa triumphantis per alteram partem in causa succumbentem ab exequutione latę per iudicem sententię violenta quadam propulsio.*“ Tamže, s. 1317. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

⁵⁵ II. časť Tripartita, článok 73, § 3: „[§3] & *post finalem conclusionem cuiuslibet causę semel sed non pluries fieri & subsequi tolleratur.*“ Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

⁵⁶ II. časť Tripartita, článok 73, § 4: „[§4] *Quę si facta fuerit per unam marcam auri septuaginta & duos florenos facientem, in duabus iudici in tertia vero partibus in causa triumphanti persolvendam compensatur: atque deponitur.*“ Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28] Na tomto mieste treba podotknúť, že predchádzajúce dekréty Vladislava II. Jagelovského a staršie uhorské obyčajové právo vo všeobecnosti zmieňovali platenie jednej zlatej marky v súvislosti s repulziou iba ako trest za stavanie sa na odpor voči exekúcii konečného rozsudku. Zmena v ponímaní platenia tejto sumy za uplatnenie repulzie v kontexte nových právnych pomerov za panovania Vladislava II. Jagelovského mala zrejme dvojaký cieľ. Po prvé, *de facto* spoplatnenie repulzie malo legalizovať tento právny inštitút ako súčasť platného uhorského práva, pretože zaplatenie príslušnej sumy v prospech súdu a druhej sporovej strany umožnilo oprávnenému subjektu pristúpiť k vykonaniu repulzie v medziach platného práva. Po druhé, spoplatnenie repulzie malo súčasne posilniť autoritu súdov a v konečnom dôsledku aj samotného panovníka. Výška poplatku mala totiž jednoznačne odradiť porazenú sporovú stranu od uplatnenia repulzie, čoho príčinu možno hľadať v skutočnosti, že stavanie sa na odpor rozhodnutiu súdu bezpochyby nevyhovovalo panovníkom, ktorí sa snažili o upevnenie svojho mocenského postavenia aj skrz posilňovanie autority kráľovských súdov.

⁵⁷ II. časť Tripartita, článok 73, § 5: „[§5] *Secundario autem si repulsio in una eademque causa committeretur nota perpetuę infidelitatis inde palam sequeretur, prout in generali quoque decreto nostro continetur.*“ Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

⁵⁸ II. časť Tripartita, článok 74, úvodný odsek a § 4: „*Sed hic advertendum est quod quia in articulo super facto repulsionis in serie ipsius generalis decreti conscripto hoc positum habetur ut repulsio ipsa per nudatum ensem vel ostensionem evaginati gladii fieri valeat, atque nomina vicinorum ac commetaneorum, qui tempore exequutionis latę sententię cum regio vel Palatinali & alicuius loci testimonialis hominibus intererunt in litteris super ipsa repulsione relatoriis conscribantur. ... [§4] UNDE sciendum est quod in serie ipsius decreti non reperitur, neque scriptum habetur repulsionem secus & aliter fieri non posse vel non debere nisi evaginati gladii aut ensis nudati ostensione. Sed hoc dumtaxat ibi continetur quod non cum hominum turba & manibus violentis, sed per nudatum solum ensem vel ostensionem evaginati gladii repulsio fieri valeat.*“ Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

možné odstrániť všetky predchádzajúce procesné vady, ku ktorým došlo v dôsledku nečinnosti účastníka konania alebo jeho právneho zástupcu a ktoré mali za následok prehru v súdnom konaní. K iniciácii opravného konania podľa Werbőczyho opisu mohlo dôjsť v deň, kedy porazená sporová strana uplatnila repulziu alebo v deň, kedy na príslušný súd doručila listinu o repulzii. Samotné opravné konanie sa pritom začínalo až na základe povolenia obnovy konania panovníkom alebo až na základe uplatnenia osobitného opravného prostriedku vo forme odvolania advokátovho slova.⁵⁹ Za Werbőczyho právnickými formuláciami je tak možné identifikovať jeho vnútorné presvedčenie, že zavedenie repulzie malo v konečnom dôsledku zvýšiť stav „právnej istoty“ a viesť k vymiznutiu odporovania rozsudkom, pretože ak sudca rozhodoval na základe prednesených tvrdení a predložených listín, tak iba odstránením ich vád v opravnom konaní bolo možné dospieť k spravodlivému rozsudku, ktorý už nikto napádať nebude.⁶⁰ Rozoberané ustanovenia starších kráľovských dekrétov i samotného Tripartita teda nesporne preukazujú úzku súvislosť repulzie s procesným právom. S ohľadom na jej právne následky možno repulziu kvalifikovať ako jednorazový mimoriadny opravný prostriedok, ktorým bolo možné prerušiť exekučné konanie a umožniť začatie opravného konania za účelom odstránenia procesných vád predchádzajúceho súdneho konania. Na druhej strane však treba brať do úvahy aj skutočnosť, že z hľadiska spôsobu jej praktického vykonania repulzia napĺňa aj znaky svojpomoci. Dôkazom toho je samotný mechanizmus repulzie, spočívajúci v odvrátení bezprostredne hroziacej straty držby nehnuteľného majetku v dôsledku exekúcie konečného rozsudku, a to priamo na mieste jeho fyzického výkonu prednesením formálnej a právom dovolenej hrozby použitia násilia. Keďže jednotlivé procesné úkony, počnúc uplatnením repulzie až po začatie opravného konania, na seba priamo nadväzujú, nie je možné atribúty svojpomoci oddeliť od atribútov mimoriadneho opravného prostriedku bez toho, aby sa tým poprela podstata a účel repulzie. Je preto nutné konštatovať, že repulzia bola „zmiešaným“ právnym inštitútom, ktorý v sebe spájal obe charakteristické črty a preto jeho zaradenie do výkladu o svojpomocnej ochrane subjektívnych práv, ako aj do výkladu o procesnoprávných inštitútoch možno považovať za opodstatnené.

Porovnateľne zmiešanej povahy bol aj právny inštitút odporu. Obdobne ako pri repulzii musel žalobca pred exekútorom predniesť formálne protestné slová a ukázať zbraň na znak odporu, a to ešte predtým než exekútor víťaznú sporovú stranu voviedol do držby

⁵⁹ II. časť Tripartita, článok 75, § 6: „[§6] *Et hoc ideo (prout etiam alioquin ista præcipue ratione repulsio inducta fuisse prohibetur & modo quoque fieri tolleratur) ut in termino vel tempore reportatæ seriei talis repulsionis quicquid in processu ipsius causæ negligentia convicti & in causa succumbentis male actum vel obmissum fuisset, per gratiam novi iudicii aut revocationem procuratoris restauretur & in melius reformetur.*“ Tamže, s. 1319. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28] Tak obnova konania, ako aj odvolanie advokátovho slova (lat. *revocatio*, resp. *revocatio procuratoris*) boli mimoriadnymi opravnými prostriedkami. Obnova konania sa v prameňoch uhorského práva začala objavovať zhruba na začiatku 15. storočia za vlády kráľa Žigmunda Luxemburského. Vo výnimočných prípadoch bolo možné, aby ak sa neskôr vyskytli nové dôkazy, ktoré boli klúčové pre rozhodnutie sporu, kráľ povolil uskutočnenie nového súdneho konania, v ktorom bol vydaný nový rozsudok vo veci samej. Niekedy v období medzi 13. a 16. storočím sa potom začalo používať aj odvolanie advokátovho slova, na základe ktorého mohol účastník konania odvolať argumentáciu svojho advokáta, ktorá sa ukázala ako nesprávna či neúčinná, v dôsledku čoho boli tieto výroky a úkony advokáta zrušené a bolo nariadené nové súdne konanie. STIPTA, ref. 48, s. 174, 184, 200.

⁶⁰ II. časť Tripartita, článok 75, §§ 7 a 8: „[§7] *Damnorum enim & nimis periculosum foret mox post latam & pronunciatam a iudice ex responsionibus partium sententiam de dominio ac pacifica possessione bonorum suorum quempiam vigore eiusdem sententiæ excludi atque tandem extra dominium illa rursus prosequi debere. [§8] Iudex enim ex obiectionibus & allegationibus duarum plurium ve partium & plerumque litterarum ac litteralium instrumentorum coram eo productarum & exhibitarum continentis & tenoribus sententiam decernere tenetur.*“ Citované podľa: BAK, ref. 22, s. 1319. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

sporného majetku. A rovnako ako pri repulzii aj pri úspešnom uplatnení odporu došlo ku iniciácii opravného konania, v rámci ktorého sa mali odstrániť vady predchádzajúceho súdneho konania.⁶¹ Odpor navyše poskytoval širšie možnosti uplatnenia než repulzia, pretože zatiaľ čo repulziu mohol žalovaný využiť výhradne v súdnych sporoch týkajúcich sa aviticitného majetku, odpor bolo možné uplatniť v rámci akéhokoľvek súdneho konania. Nevýhoda odporu však spočívala v tom, že ním nebolo možné zastaviť už začatú exekúciu konečného rozsudku.⁶²

Tak či onak, osud repulzie a odporu nakoniec spečatil nástup absolutistických tendencií Habsburgovcov pri riadení štátu a následné formovanie moderného novovekého štátu v 18. a 19. storočí. Silnejúca ústredná štátna moc sa totiž postupne snažila eliminovať všetky archaické právne inštitúty, ktoré poskytovali jednotlivcom priestor pre podkopávanie autority orgánov verejnej moci, preberajúcich úlohu jediných ochrancov subjektívnych práv všetkých obyvateľov krajiny. Nakoniec aj samotnú „nenásilnú“ verziu repulzie v podobe, ako ju v Tripartite opisuje Werbőczy, možno považovať za jeden z prvých produktov snahy uhorských panovníkov raného novoveku o elimináciu násilnej svojpomoci, porovnateľnej s rovnakou snahou rímskych cisárov pri vytváraní mantinelov dovolenej svojpomoci v rímskom práve. Nie je potom veľkým prekvapením, keď v priebehu ďalších storočí z uhorského práva postupne miznú jednotlivé právne inštitúty obsahujúce prvky svojpomoci. Medzi prvé prípady možno rátať prijatie zákonného článku XI/1807, na základe ktorého došlo k zrušeniu oprávnenia porazenej sporovej strany svojpomocne sa ujať držby exekučne odňatých predmetov (lat. *reoccupatio*).⁶³ Podobný osud nakoniec postihol aj repulziu a odpor, ktoré nakoniec neboli zaradené ako mimoriadne opravné prostriedky do novo prijatého Občianskeho súdneho poriadku z roku 1868⁶⁴ a Exekučný zákon z roku 1881 vo svojom § 32 výslovne zakazoval brániť exekúciu právoplatného rozsudku odporom, námietkou alebo vzoprením sa úkonom exekútora.⁶⁵

ZÁDRŽNÉ PRÁVO AKO FORMA SVOJPOMOCI V UHORSKOM PRÁVE

⁶¹ STIPTA, ref. 48, s. 200-201. LUBY, ref. 20, s. 164.

⁶² STIPTA, ref. 48, s. 200.

⁶³ Originálne znenie zákonného článku XI/1807: „1807. évi XI. Törvénycikk kétszeri ellenállás semmi eseten sem engedtetik. Az 1729:XXXIV. törvénycikk által megengedett kétszeri ellenállás ezentul eltöröltetvén, a kétszer ellenálló porvesztes fél ellen a végrehajtást a végrehajtó bíró megkeresésére azon illetékes törvényhatóság, melynek kebelében a végrehajtás teljesítendő lesz, még pedig mindenkor a közgyűlés határozata alapján, karhatalommal eszközölje, s ez esetben a karhatalommal eszközölt végrehajtásra fordítandó költségeket is a vesztes fél téríti meg. 1. § Ha azonban a végrehajtást megigazitó perben hozott ítélet úgy találná, hogy a bíró a végrehajtást hatáskörének vagy az ítéletnek határán túl terjesztette: akkor a nyertes részére mind az időközben szedett hasznok, mind a költségek meg fognak ítéltetni.“ Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80700011.TV>> [cit. 2020-03-28] K tomu porovnaj: LUBY, ref. 20, s. 164.

⁶⁴ Spomedzi opravných prostriedkov Občiansky súdny poriadok z roku 1868 poznal odvolanie, zmätočnú sťažnosť a obnovu konania. K tomu pozri: STIPTA, ref. 48, s. 230. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Pramene práva na území Slovenska II. 1790-1918*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 464.

⁶⁵ § 32 zákonného článku LX/1881 Exekučného zákona: „Nie je dovolené odporom, námietkou alebo vzoprením sa prekážať výkonu exekúcie. Ak výkon exekučného úkonu činí to nutným, môže výkonný orgán dať otvoriť byt a stránky exekúta a môže konať pátranie. V prípade vzopretia treba exekúciu vykonať za pomoci najbližšieho bezpečnostného orgánu príslušného municípie alebo obce, ktorú výkonný orgán o to dožiada, bezprostredne. Cieľom vyslania snád' potrebnej vojenskej asistencie musí sa výkonný orgán obrátiť na prednostu vysielajúceho súdu.“ Tamže, s. 505.

Uhorské obyčajové, ale aj neskoršie zákonné právo v prípade určitých deliktov pripúšťalo, aby civilným deliktom⁶⁶ poškodená osoba využila k ochrane svojich subjektívnych práv svojpomoc vo forme zádržného práva. Hoci z hľadiska spôsobu jeho výkonu zádržné právo napĺňa viacero znakov svojpomoci, kvalifikácia a systematické zaradenie právneho inštitútu zádržného práva v rámci uhorského práva je sama o sebe problematická. Uhorské právo totiž ani pred a ani po roku 1848 nepoznalo pojem „zádržné právo“, ktorý bol tradične spájaný s pojmom „záložné právo“. To potvrdila aj uhorská právna veda po revolučných rokoch 1848/1849, ktorá vzhľadom na snahy o maximalizáciu vlastníckej slobody ako jedného z kľúčových výdobytkov revolúcie považovala otázku novej úpravy vecných práv k cudzím veciam za podružnú tému. Do roku 1918 bolo preto zádržné právo definované ako osobitný druh ručného zálohu, ktorý predstavoval jednu z dvoch foriem záložného práva. To potom uhorskí právnici pod vplyvom nemeckej pandektistiky vo všeobecnosti ponímali ako obmedzené vecné právo k cudzej veci akcesorickej povahy, slúžiace na uspokojenie len niektorých pohľadávok.⁶⁷ Odtiaľto potom pramení výskyt zádržného práva vo viacerých novších uhorských zákonných článkoch, ktoré upravovali oprávnenie poškodenej osoby alebo veriteľa využiť zádržné právo k pokrytiu škody vzniknutej v dôsledku spáchania civilného deliktu alebo uspokojeniu splatnej pohľadávky speňažením zadržaných vecí patriacich škodcovi, resp. dlžníkovi.

Prvým príkladom deliktu, pri ktorom bolo možné využiť svojpomocný výkon zádržného práva, je delikt poškodenia majetku dobytkom (lat. *damnificatio per pecora*), o ktorom sa zmieňuje už Werbőczy v článku 33 III. časti Tripartita. Deliktu sa mohol dopustiť bez ohľadu na jeho spoločenské postavenie každý, kto úmyselne alebo čo i len z neobanlivosti zapríčinil, že jeho dobytok spôsobil škodu na nezožatej úrode, nachádzajúcej sa na cudzích obrábaných poliach, a to najmä jej spasením, ohrozením alebo potlačením.⁶⁸ Poškodený mal podľa Tripartita právo zadržať na dobu až troch dní všetok dobytok, ktorý sa nachádzal na jeho pozemku, aby tým majiteľa dobytku donútil uhradiť mu dobytkom spôsobenú škodu. Ak sa však majiteľ zadržaného dobytku s poškodeným v rámci trojdňovej lehoty nedohodol na náhrade škody, tak po jej uplynutí bol poškodený povinný bezodkladne odovzdať zadržaný dobytok do rúk župana alebo podžupana a v prípade ich neprítomnosti do rúk slúžneho, príslušných podľa miesta, kde sa nachádzal pozemok poškodeného. Inak poškodenému hrozila pokuta vo výške troch ťažkých mariek za každý deň

⁶⁶ Dnešný pojem „civilný“, resp. „súkromnoprávny delikt“ nebol staršiemu uhorskému právu známy. Podľa Štefana Lubyho v najstaršej dobe kmeňového zriadenia sa rozlišovalo protiprávne konanie smerujúce buď proti celému kmeňu alebo proti jednotlivcom či jednotlivým rodom alebo rodinám. Až v období sformovania sa stredovekej uhorskej štátnosti sa časom začali rozlišovať verejnoprávne delikty (lat. *delicta criminalia, crimina*), stíhané a trestané namiesto kmeňa postupne vznikajúcimi štátnymi orgánmi z úradnej povinnosti, a delikty proti jednotlivcovi, označované novším uhorským právom ako súkromnoprávne delikty (lat. *delicta privata, delicta*), stíhané na základe súkromnej žaloby. Do kategórie súkromnoprávných deliktov patrili násilné činy (lat. *potentia, factum/actum potentiae*), ktoré mohli byť namierené proti jednej, prípadne viacerým osobám alebo tiež proti majetku, pričom boli spáchané za použitia násilia. Do konca 13. storočia sa ustálil okruh súkromnoprávných deliktov, pri ktorých sa do konca 15. storočia začalo rozlišovať medzi činmi väčšieho násilia (lat. *actus maioris potentiae*), ktorých okruh bol pomerne jasne vymedzený najmä kráľovskými dekrétmi, a činmi menšieho násilia (lat. *actus minoris potentiae*), ktoré však podľa súčasnej maďarskej právnej historiografie bližšie nešpecifikujú ani kráľovské dekréty a ani samotný Werbőczy vo svojom Tripartite. K tomu pozri: LUBY, ref. 19, s. 234-236. BAK, ref. 22, s. 1594. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4/> [cit. 2020-03-28].

⁶⁷ ŠTENPIEN, ref. 19, s. 79-82.

⁶⁸ LUBY, ref. 20, s. 239.

omeškania. Úlohou župana, resp. jeho zástupcov, potom bolo zahájiť súdne konanie o náhradu škody, ktorej výška sa určila súdnym odhadom.⁶⁹

Podľa úpravy obsiahnutej v Tripartite je teda zjavné, že aj v tomto prípade bola iniciatíva poškodeného jednotlivca pri uplatňovaní svojpomocnej ochrany jeho subjektívnych práv obmedzená na nevyhnutné minimum. Okrem toho, ak pri tomto špecifickom druhu zádržného práva zdôrazníme jeho atribúty svojpomoci, tak na rozdiel od repulzie a odporu je jeho oddelenie od procesného práva oveľa jednoduchšie. Časovo presne obmedzený výkon zádržného práva ho totiž jasne oddeľuje od súdneho konania o náhrade škody spôsobenej dobytkom, ktoré nasleduje až v prípade, keď sa poškodený s majiteľom dobytku mimosúdne nevyrovnajú. Neskorší zákonný článok XLII/1729 potom podrobnejšie rozpracúval spôsoby výkonu zádržného práva s ohľadom na pozemok, na ktorom dobytok spôsobil škodu, ako aj spôsoby, akými sa majiteľ dobytka mohol s poškodeným majetkovo vyrovnáť.

Popri základnom spôsobe vymáhania náhrady škody zadržaním dobytka na pozemku, na ktorý sa vzťahoval osobitný zákaz vstupu a pasenia dobytka za účelom predchádzania vzniku škody (lat. *fundus specialiter prohibitus*)⁷⁰, známom pod latinským pojmom *impulsio* a upravenom už v článku 33 III. časti Tripartita, rozoznával zákonný článok XLII/1729 ďalšie dva spôsoby výkonu zádržného práva. Prvým spôsobom bolo tzv. *invagiatio*, čiže zadržanie dobytka na pozemku, ktorý už z hľadiska svojej povahy vylučoval prístup dobytka za účelom pasenia (lat. *fundus naturaliter prohibitus*), akým boli napríklad vinice alebo polia, na ktorých vzišlo nedávno zasiaté obilie alebo iné porasty. V takomto prípade smeroval výkon zádržného práva k vymoženiu náhrady škody vo výške, ktorú musel určiť odhadom richtár alebo obecný prisažný. Druhým, o niečo komplexnejším spôsobom výkonu zádržného práva, bolo tzv. *abactio*, pri ktorom poškodený zadržal dobytok na spornom pozemku (lat. *fundus controversus*). V tomto prípade sa poškodený domáhal náhrady dvojakej škody. Jednak skutočnej materiálnej škody, spôsobenej fyzickým spasením či iným znehodnotením kvantifikovateľného množstva úrody, jednak morálnej škody, ktorú mohol poškodený požadovať vzhľadom na skutočnosť, že pasením dobytka sa jeho vlastník vo vzťahu k spornému pozemku svojvoľne správal ako jeho vlastník. Ak nedošlo k mimosúdnemu vyrovnaniu medzi poškodeným a vlastníkom dobytka, v nasledujúcom súdnom konaní sa najprv zisťovalo, kto mal počas posledného roka pred zadržaním dobytka sporný pozemok v nerušenej a verejne preukázateľnej držbe. Ak dôkazné bremeno uniesol majiteľ dobytka, mohol tento poškodeného žalovať pre čin násilia

⁶⁹ III. časť Tripartita, článok 33, úvodný odsek a §§ 1 až 3: „*Item si quis nobilium aut rusticorum equos, boves, oves, porcos aut alias pecudes vel pecora de segetibus aut pratis & foenilibus vel silvis glandinosi prohibitis propter illata damna impulerit vagiandos & taxandos, & dominus eiuscemodi animalium contumacia ductus illa redimere noluerit tunc damnificatus ipse non amplius nisi per triduum apud se eadem animalia conservare poterit; [§1] transactis autem tribus ipsis diebus manibus sui comitis vel vicecomitis parochialis, absente vero illo ad manus unius iudicis nobilium cuius scilicet processui territorium illud damnificatum deservire dinoscitur dare et assignare tenetur. [§2] Nam aliter post triduum singulis diebus, quibus animalia prænata apud se reservaverit in singulis tribus maris gravis ponderis, in duabus iudiciariis, in tertia vero partibus adversarii manibus dandis & devolvendis impellens & vagiator ipse gravabitur. [§3] Damna autem irrogata secundum conscientiosam limitationem ac estimationem iudicis & iuratorum civium illius loci, in cuius territorio fuerint illata compensari debent.*“ BAK, ref. 21, s. 1345. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

⁷⁰ III. časť Tripartita, článok 33, § 4: „*[§4] Nam prohibitio cum speciali & expresso onere facta, ne in segetibus aut pratis vel silvis damna inferantur ad colonos dumtaxat eius loci, in cuius territorio huiusmodi segetes, silvæ vel prata adiacent refertur. Extranei enim non onus inhibitionis sed damni quantitatem solvere tenentur.*“ Tamže. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4> [cit. 2020-03-28].

za protiprávne zadržanie dobytku. Naopak, ak dôkazné bremeno uniesol poškodený, mohol tento od majiteľa dobytku požadovať náhradu nákladov spojených so zadržaním dobytku, náhradu skutočnej materiálnej a morálnej škody a taktiež pokutu za spáchanie násilného činu ak bola škoda spôsobená úmyselne. Súdne konanie o náhradu škody spôsobenej dobytkom však bolo prostriedkom *ultima ratio* a preto uhorské právo upravovalo možnosť mimosúdneho vyrovnania v rámci lehoty, počas ktorej poškodený mohol dobytok zadržiavať. Majiteľ dobytku tak mohol v každom zo zmienených prípadov výkonu zádržného práva poškodenému dobrovoľne nahradiť vzniknutú škodu i náklady spojené so zadržaním a vydržiavaním dobytku po dobru jeho zadržiavania alebo mu na ich uhradenie poskytnúť zábezpeku, ktorú však pod hrozbou jej prepadnutia musel vyplatiť v lehote 15 dní.⁷¹

K ďalším zmenám v úprave výkonu zádržného práva následne došlo v priebehu 19. storočia, a to najprv prijatím zákonného článku IX/1840 o poľnej polícii a následne prijatím jeho nástupcu v podobe zákonného článku XII/1894 o poľnom hospodárstve a o poľnej polícii (ďalej len „zákonný článok XII/1894“), ktorý vďaka recepcii noriem bývalého uhorského práva do československého právneho poriadku v roku 1918 prežil aj zánik Rakúsko-Uhorska. Mechanizmus výkonu zádržného práva tak, ako bol upravený v zákonom článku XII/1894, až na niekoľko menších zmien kopíroval princípy výkonu zádržného práva pri vymáhaní náhrady škody spôsobenej dobytkom, upravené v Tripartite a zákonom článku XLII/1729. Za prvú zmenu možno považovať presnejšie vymedzenie poškodeného, ktorým bol vlastník pozemku, na ktorom dobytok spôsobil škodu, tiež nájomca takéhoto pozemku a nakoniec aj osoby v rodinnom alebo pracovnoprávnom pomere k vlastníkovi alebo nájomcovi pozemku. Druhou, omnoho významnejšou zmenou potom bolo, že poškodený bol oprávnený nielen zadržať dobytok, ktorý na pozemku spôsobil škodu, ale taktiež zadržať osobám, ktoré na pozemku pristihol pri krádeži alebo pôsobení škôd, všetky veci, ktoré pri sebe mali za účelom uskutočnenia krádeže alebo pôsobenia škôd. Poškodený bol oprávnený takto nadobudnutý dobytok alebo veci zadržiavať po dobu troch dní, počas ktorých ich mohol ich majiteľ získať späť výmenou za úhradu spôsobenej škody. Ak k takémuto majetkovému vysporiadaniu nedošlo, poškodený bol povinný zadržiavaný dobytok alebo veci odovzdať obecnému predstavenstvu, ktoré bolo výkonným orgánom obecného zastupiteľstva ako orgánu obecnej samosprávy.⁷² Uvedené rozšírenie možnosti uplatniť zádržné právo aj na veci, ktoré cudzie osoby použili na páchanie krádeže alebo škôd, treba vnímať v kontexte trendu, zavedeného už zákonným článkom IX/1840 o poľnej polícii. V tomto právnom predpise boli totiž po prvý krát osobitne upravené priestupky pojmovo odlišné od trestných činov. Priestupky mali nahradiť tradičnú uhorskú kategóriu civilných deliktov tak, aby sa v budúcnosti za civilné delikty považovala už iba zodpovednosť za škodu a bezdôvodné obohatenie a ostatné protiprávne činy by potom bolo možné kvalifikovať za zločiny, prečiny alebo priestupky, pri ktorých preto výrazne vystupoval do popredia ich trestnoprávny charakter.⁷³ Na základe toho bolo potom zádržné právo možné uplatniť tak pri vymáhaní náhrady škody, ktorá

⁷¹ LUBY, ref. 20, s. 239.

⁷² § 89 zákonného článku XII/1894: „Majiteľ pozemku, árendátor a členovia ich rodín alebo ich zamestnanci sú oprávnení osobám pristihnutým pri krádeži alebo pri poškodzovaní zabaviť ukradnuté veci a nástroje upotrebené pri krádeži alebo poškodzovaní, alebo zajať zvieratá stihnuté v zakázanom; povinní sú však predmety alebo zvieratá – ak za tri dni neboli vymenené – oddať obecnému predstavenstvu.“ TURNER, Adolf – ASZTÉLY, Alexander – KRIŽKO, Bohuš (eds.) *Súkromnoprávne zákony uhorské platné na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Universum, 1928, s. 524.

⁷³ BEŇA – GÁBRIŠ, ref. 19, s. 252.

bola dôsledkom civilného deliktu, ako aj pri vymáhaní škody, ktorá bola dôsledkom priestupku.⁷⁴

Ďalšou novinkou, ktorá síce išla nad rámec zádržného práva, no na druhej strane do určitej miery spĺňala znaky svojpomoci, bolo zavedenie oprávnenia poškodeného zabiť túlavé psy a mačky, ako aj hydinu, ktorú pristihol pri pôsobení škody na svojom pozemku a ktorej zadržanie bolo spojené s ťažkosťami.⁷⁵ Podobný prístup k výkonu zádržného práva a svojpomocnej ochrane subjektívnych práv majiteľov pozemkov následne prevzal aj zákonný článok XX/1883 o poľovnom práve, ktorý umožňoval osobe disponujúcej poľovným právom zabiť domáce mačky a túlavých psov nájdených na lovisku⁷⁶ a ktorý súčasne zakotvoval právo takejto osoby zadržať za účelom vymáhania úplnej náhrady škody cudzích poľovných psov, ktorí v jeho poľovnom revíri túto škodu spôsobili.⁷⁷

VOJOPOMOC V PODMIENKACH ČESKOSLOVENSKA PO ROKU 1918

V dôsledku vzniku Československej republiky došlo v zmysle čl. 2 zákona č. 11/1918 Zb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého k recepcii bývalých uhorských právnych noriem do československého právneho poriadku, čím sa tieto normy stali československými právnymi normami.⁷⁸ Do československého právneho poriadku tak bola prevzatá dovtedajšia právna úprava svojpomoci, platná na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi pred 28. októbrom 1918. Tá vzhľadom na krach medzivojnového rekodifikačného úsilia o prijatie nového občianskeho zákonníka s platnosťou pre celé Československo nakoniec ostala bez významnejších zmien až do prijatia Občianskeho zákonníka z roku 1950. Aj naďalej sa preto uplatňovali ustanovenia Tripartita o útočnej a obrannej svojpomoci pri ochrane držby majetku⁷⁹, ako aj ustanovenia osobitných právnych

⁷⁴ Z hľadiska ďalšieho procesného postupu treba povedať, že postup sa opäť podobal staršej právnej úprave. Po odovzdaní zadržaného dobytku alebo zadržaných vecí obecné predstavenstvo najneskôr do 48 hodín vyzvalo poškodeného, aby najneskôr do 8 dní uplatnil svoj nárok na náhradu škody, inak dobytok alebo veci obecné predstavenstvo vráti ich majiteľovi. Ak poškodený svoj nárok na náhradu škody uplatnil, obecné predstavenstvo sa pokúsilo vec urovnať zmierom. Ak to nebolo možné, vlastník dobytku bol vyzvaný aby do 8 dní od upovedomenia uhradil trovy opatrovania dobytku a stanovenú kauciu, po ktorých uhradení sa mu dobytok vrátil a v prípade ich neuhradenia alebo ignorovania úradnej výzvy sa dobytok predal. Z utržených peňazí sa potom pokryli úradné trovy spolu s náhradou škody a zvyšok sa vrátil majiteľovi dobytku. Obdobne sa postupovalo aj pri veciach zadržaných pri krádeži alebo pôsobení škody. Pre viac podrobností pozri §§ 104 až 107 zákonného článku XII/1894 v: TURNER – ASZTÉLY – KRIŽKO, ref. 72, s. 529-530.

⁷⁵ § 90 zákonného článku XII/1894: „V cudzom pristihnutú drúbež – ak jej zajatie naráža na ťažkosti – možno zabiť. Na svojom majetku môže bludných psov a mačky ktokoľvek vykynožiť.“ Tamže, s. 524.

⁷⁶ § 14 zákonného článku XX/1883 o poľovnom práve: „Domáce mačky a túlavých psov nájdených na lovišti, môže osoba k poľovke oprávnená kántriť.“ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, ref. 64, s. 333.

⁷⁷ § 17 zákonného článku XX/1883 o poľovnom práve: „Ranená zver nesmie byť honená na cudzom území. Prejdú-li psi oprávnených lovcov na cudzie územie, môžu byť dotýčným poľovným oprávnencom držaní zajatí dotiaľ, dokiaľ ich majitelia neposkytnú úplnú náhradu spôsobenej škody, právo požadovať náhrady škody však platí i vtedy, nebudú-li psi zajatí.“ Tamže.

⁷⁸ BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : IRIS, 2001, s. 20-22.

⁷⁹ K tomu porovnaj: FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. 3. vydanie pôvodného diela. Šamorín : Heuréka, 1998, s. 67. LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. 3. vydanie pôvodného diela. Šamorín : Heuréka, 2002, s. 42, 138.

predpisov, upravujúcich výkon zádržného práva ako formy svojpomocnej ochrany subjektívnych práv.⁸⁰ Spolu s tým tiež pretrvalo niekoľko terminologických a koncepčných problémov, ktoré neboli výhradne dedičstvom z éry Rakúsko-Uhorska.

Za primárne terminologický, no súčasne aj koncepčný problém možno považovať paralelné používanie pojmov „svojmoc“ a „svojpomoc“, vyskytujúcich sa tak v textoch platných právnych predpisov, ako aj v odbornej literatúre, ktoré boli všetky písané v dobovej slovenčine. V podmienkach Slovenska môžeme pôvod tohto fenoménu hľadať predovšetkým v absencii kodifikovaného slovenského jazyka a s tým úzko súvisiacim procesom preberania českej právnej terminológie.⁸¹ V dobových slovenských prameňoch používaný pojem „svojmoc“ možno považovať za poslovenčený variant českého pojmu „svémoc“, ktorý vzhľadom na kontext jeho používania v práve môžeme voľne preložiť ako „svojvôľa.“ Väčšina českých právnikov, píšucich pred i po roku 1918, totiž za „svémoc“ považovala protiprávne konanie jednotlivca, spočívajúce v svojvoľnom využití vlastnej sily a prostriedkov k ochrane skutočných alebo domnelých subjektívnych práv bez toho, aby jednotlivec najprv vyhľadal pomoc u príslušného štátneho orgánu.⁸² To nakoniec zodpovedalo aj ponímaniu „svémoci“, resp. „svojmocí“ v rámci rímskeho práva, ktoré citelne

⁸⁰ K tomu porovnaj: FAJNOR - ZÁTURECKÝ, ref. 79, s. 41 (zmienka o zadržaní dobytku, ktorý spôsobil škodu v rámci všeobecného výkladu o svojpomoci), 184-185 (viaceré príklady zádržného práva, ktoré je však zaradené do výkladu o ručnom záložnom práve), 306-307 (zádržné právo na nájomcove hnutel'né veci za účelom ochrany nároku prenajímateľa na splatné nájomné, definované však ako zákonné záložné právo); LUBY, ref. 80, s. 42 (výpočet príkladov dovolenej svojpomoci, vrátane príkladov jednotlivých foriem zádržného práva), 186 (zádržné právo na nájomcove hnutel'né veci za účelom ochrany nároku prenajímateľa na splatné nájomné, definované však ako zákonné záložné právo).

⁸¹ Prvé pravidlá slovenského pravopisu, na ktorých pod vedením prof. Václava Vážneho pracovala pravopisná komisia Matice slovenskej, síce vyšli už v roku 1931, no tieto boli poznačené dobovou teóriou jednotného československého národa a československého jazyka. Odlúčenie slovenčiny od češtiny bolo citel'nejšie až v pravidlách slovenského pravopisu z roku 1940 a následne základy kodifikovanej slovenčiny položili až pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953, pripravené Slovenskou akadémiou vied. KAČALA, Ján et al. *Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava: VEDA, 1991, s. 11-12.

⁸² Dovoľajúc sa predovšetkým autority ustanovenia § 19 rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka, ktorý bol v roku 1918 recipovaný do československého právneho poriadku, uvedeným spôsobom v zásade argumentovali významní českí právnici a civilisti ako bol František Xaver Veselý, Emanuel Tilsch a Jaromír Sedláček. Vo svojom právnickom slovníku pri hesle „svépomoc“ Veselý uvádza, že „*Svépomoc vůbec jest svémocné uplatnění skutečných nebo domnělých nároků právních, nešetříc státní autority. Moderní právní stát spočívá na negaci svépomoci a na vzájemném a všeobecném přesvědčení, že k iniciativě a úřednímu jednání jest povolán příslušný úřad, je-li porušen některý obor právní. Jest tudíž každý příslušník státu, co se týče třetím způsobeného porušení jeho práva, k tomu poukázán, aby ochrany u příslušného úřadu vyhledával. ... Kdokoli za to má, že mu v jeho právech bylo ublíženo, může stížnost svou na úřad zákonem k tomu ustanovený vznést. Kdo by však, aby sobě pomohl, své moci užil, tento úřad pominuv, anebo kdo by vykročil z mezí nutné sebeobrany, ten z toho odpovídej (§ 19 o. z. o.)*.“ VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní. Díl čtvrtý*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 886-887. Tilsch zasa uvádza, že „*Rozeznává se svépomoc útočná a svépomoc obranná. 1. Svépomoc útočná čili svémoc jest zakázána (§ 19; srv. §§ 320, 346, 471). Výjimkou jest přípustný jistý způsob svémoci v případě § 1321 (svémocné zabavení dobytku, jenž způsobil škodu)*.“ TILSCH, Emanuel. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 106. Sedláček nakoniec konštatuje, že „*V rudimentárních právních rádech není zvláštního orgánu, který by stanovil sankční konkrétní normu (soudce) a zvláštního orgánu, který by exekuci provedl. Uražený či poškozený sám si zjednáva nápravu. ... Nejdále z norem právního řádu dospělo právo soukromé, takže máme zcela přesně rozděleny úlohy: Žalobce, jemuž je dána aktivní legitimace, poněvadž žalovaný nesplnil svoji povinnost; soudce, jenž na žádost žalobcovu vydá sankční normu; exekutor, jenž sankční normu provede. Podle § 19 obč. zák. je dovolena exekuce jen exekučními orgány státními, každá svémoc zavazuje k náhradě tím způsobené škody. Svémocí je rozuměti exekuce povinnosti zavázaného vlastními prostředky oprávněného*.“ SEDLÁČEK, Jaromír. *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Praha: Wolter Kluwer ČR, 2012, s. 276-277. Ani u zmienených dobových českých právnikov si však nemožno nevšimnúť istú

ovplyvnilo aj rakúsky všeobecný občiansky zákonník, recipovaný v roku 1918 do československého právneho poriadku.

V porovnateľnom, no nie totožnom význame sa potom poslovenčený pojem „svojmoc“ vyskytuje aj v diele *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi* od popredných slovenských medzivojnových právnikov Vladimíra Fajnora a Adolfa Záturského. Pri úvodnom výklade o výkone a ochrane práv Fajnora a Záturský načrtli rozdiel medzi „svojmocou“ a „svojpomocou“ odlišne od svojich českých kolegov. Zatiaľ čo pojem „svojmoc“ používali vo význame právom dovoleného použitia vlastných síl a prostriedkov za účelom ochrany svojich subjektívnych práv bez pomoci príslušného štátneho orgánu⁸³, tak „svojpomoc“ považovali za konkrétny prejav tohto svojmocného konania, pri ktorom rozlišovali jeho útočnú a obrannú formu.⁸⁴ Pokiaľ teda nešlo o právom zakázané použitie vlastnej sily a prostriedkov, „svojmoc“ nebola považovaná za protiprávne konanie. Ďalším praktickým príkladom tohto metodologického prístupu je opis právneho inštitútu vypudenia uzurpátora ako formy útočnej svojpomoci, ktorú bolo možné použiť za účelom ochrany držby majetku. Zatiaľ čo útočné použitie vlastnej sily a prostriedkov za účelom vypudenia „nezákonného držiteľa“ právo schvaľovalo, tak protiprávnosť svojmocného odňatia držby dovtedajšiemu držiteľovi Fajnora a Záturský vysvetľovali s poukazom na právom nedovolený spôsob použitia vlastnej sily a prostriedkov k získaniu držby, prekrývajúci sa rímskoprávnym vymedzením protiprávneho konania, ktoré viedlo k nadobudnutiu vadnej držby.⁸⁵ Predovšetkým spomínaná absencia kodifikovanej slovenčiny nakoniec zapríčinila, že obsahovo rozdielne vnímané pojmy „svémoc“ a „svojmoc“ sa objavovali v príslušných jazykových mutáciách odbornej literatúry a dokonca aj v rámci definície dovolenej svojpomoci pri ochrane držby v §§ 150 a 151 ods. 1 Občianskeho zákonníka z roku 1950.⁸⁶ Až definícia svojpomoci v § 6 nového Občianskeho

mieru nekonzistentnosti v používaní pojmov „svémoc“ a „svépomoc“, v dôsledku čoho je vhodné zmieniť aj názor súčasného českého právnika, profesora Karla Eliáše, podľa ktorého *„K svémoci se jako k projevu svévole zákon staví negativně, neboť při ní vlastní mocí prosazují, nač nemám právo, a pravidelně to i vím. Naproti tomu svépomoc je aprobována jako dovolená ochrana vlastního práva, není-li po ruce vhodnější nástroj (dovolenost svépomoci souvisí s otázkou efektivnosti zásahu veřejné moci).“* ELIÁŠ, Karel. Proč se svépomoci říká svépomoc. In *Právní rozhledy*, 2003, č. 10, s. 496. Citované podľa: MOTYČKA, Petr. Svépomoc a svémoc: Kde je hranice (ne)dovoleného? In *Právní rozhledy*, 2015, č. 15-16, s. 516.

⁸³ *„Ked' niekto neoprávnene zasahuje do našej právnej sféry, sme oprávnení mu v tom zabrániť, a to jednak svojmocne, jednak použitím štátnej pomoci, t. j. súdnym poradom.“* FAJNOR - ZÁTURSÝ, ref. 79, s. 41.

⁸⁴ *„Svojpomoc rozoznávame útočnú a obrannú. Útočná svojpomoc je dovolená na pr.: pri svojmocnom zabavení dobytku, ktorý spôsobil škodu (zák. čl. XII:1894 §§ 89-90, 104-107). Svojpomoc obranná je zákonom dovolená. Za svojpomoc obrannú sa považuje najmä: 1. potrebná obrana, ... 2. náprava zpätným útokom vykonaná, ...“* Tamže.

⁸⁵ *„Jestli niekto (či po práve, či bezprávne) takto v svojom mene a pre seba skutočne má v svojej moci (drží) niektorú vec, a niekto iný odníme mu túto vec zakázanou svojou mocou (násilím, kradmo, odňatím alebo votrením sa): dosavádny držiteľ vec svojmocnému rušiteľovi držby (nezákonnému držiteľovi) do jedného roka taktiež svojmocne (bez súdnej intervencie) po práve môže späť odňať.“* Tamže, s. 67. Klasické rímske právo definovalo vadnú držbu ako držbu, pri ktorej niekto získal vec od odporcu v práve prebiehajúcom spore násilím (lat. *vi*), tajne (lat. *clam*) alebo ju dostal do užívania z ochoty a po odvolaní užívania sa ju zdráhal vydať (lat. *precario*). REBRO – BLAHO, ref. 3, s. 228.

⁸⁶ Spomedzi autorov, ktorí písali koncom 40. rokov 20. storočia spomeňme Štefana Lubyho, ktorý pri ochrane subjektívnych práv rozlišoval svojmocnú a súdnu formu ochrany. LUBY, ref. 79, s. 41. Slovenské znenie §§ 150 a 151 ods. 1 občianskeho zákonníka z roku 1950 bolo nasledovné: *„§ 150 Držiteľ sa smie, ak je jeho držba svojmocne rušená, rušeniu vzoprieť primeranou svojpomocou. § 151 (1) Kto bol svojmocne vo svojej držbe rušený alebo držby pozbavený, môže do tridsiatich dní po tom, keď sa dozvie o rušení a o rušiteľovi, žiadať na miestnom národnom výbore, aby rušenie zakázal, a ak to zodpovedá*

zákonníka, prijatého v roku 1964, nakoniec upustila od používania týchto pojmov v normatívnych textoch. V dôsledku toho potom tiež došlo k postupnému opusteniu používania pojmu „svojmoc“ v slovensky písanej odbornej literatúre z oblasti občianskeho práva.

Ďalším, tentokrát koncepčným problémom, bola otázka kvalifikácie konania v nutnej obrane a v krajnej núdzi a tiež výkonu jednotlivých foriem zádržného práva ako foriem svojpomoci. Od vzniku Československej republiky v roku 1918 až do prijatia Občianskeho zákonníka z roku 1950 v tomto smere pretrvával pomerne nejednotný a rozporuplný prístup uhorskej právnej vedy, v ktorej stopách pokračovali aj Fajnor a Záturecký. Tí síce vo všeobecnosti „svojmocný“ výkon jednotlivých foriem zádržného práva kvalifikovali ako právom dovolené prípady útočnej svojpomoci a konanie v nutnej obrane (označované ako „potrebná obrana“) a krajnej núdzi (označované ako „náprava zpätným útokom“) kvalifikovali ako právom dovolené prípady obrannej svojpomoci.⁸⁷ Roztrieštenosť prevzatej uhorskej úpravy zádržného práva do osobitných predpisov, upravujúcich problematiku vecného, záväzkového a pracovného práva, však mala za následok, že tento právny inštitút naďalej nebol vnímaný jednotne, ale namiesto toho bol kvalifikovaný raz ako už spomínaná forma útočnej svojpomoci, potom ako forma ručného či zákonného záložného práva a nakoniec ako tzv. obchodné zádržné (retenčné) právo.⁸⁸ Naproti tomu Štefan Luby zvolil mierne odlišný prístup, keď výkon jednotlivých foriem zádržného práva kvalifikoval všeobecne ako formu svojpomoci a konanie v nutnej obrane (označované ako „dovolená obrana“) a konanie v krajnej núdzi (označované ako „obrana vo stave núdze“) kvalifikoval ako samostatne stojace formy svojmocnej ochrany subjektívnych práv.⁸⁹ Napriek celkovej neprehľadnosti a nejednotnému prístupu k výstavbe systému prostriedkov ochrany subjektívnych práv však možno nájsť aj určité pozitívum v podobe skutočnosti, že recepcia bývalých uhorských právnych noriem do československého právneho poriadku zaistila prežitie ustanovení Tripartita, upravujúcich problematiku sebaobransy, z ktorých potom vychádzala aj neskoršia úprava konania v nutnej obrane a krajnej núdzi na území Slovenska. Vďaka tomu sa tak do československého právneho poriadku dostala rímskoprávna zásada *vim vi repellere licet* i koncept *moderamen inculpatae tutelae*.

V snahe odstrániť existujúce koncepčné problémy a bojovať s roztrieštenosťou právnej úpravy nielen na Slovensku, ale aj v rámci celého Československa, nový Občiansky zákonník z roku 1950 priniesol zásadné zmeny v ponímaní svojpomoci, zádržného práva i konania v nutnej obrane a krajnej núdzi. Z metodologického hľadiska tvorcovia občianskeho zákonníka z roku 1950 zvolili cestu vysokého stupňa právnej abstrakcie, na ktorej konci boli všeobecne formulované právne inštitúty, umožňujúce subsumovanie čo najväčšieho počtu druhovo rovnakých právnych vzťahov pod ich znenie.⁹⁰ Toto riešenie sa v kontexte právneho dualizmu v rámci československého právneho poriadku, ako aj vzhľadom na roztrieštenosť prameňov súkromného práva platných na Slovensku, javilo ako najefektívnejšie pri dosahovaní cieľa unifikácie a kodifikácie občianskeho práva hmotného, nevylučujúc však súčasne možnosť zachovania niektorých osobitných úprav v rámci nového občianskeho zákonníka. S tým potom úzko súvisela aj skutočnosť, že Občiansky zákonník z roku 1950 bol poznačený tendenciou čo najviac pripodobniť úpravu

povahe vecí, aby nariadil všetko uviesť do predošlého stavu. ŠTEFANKO, Jozef (ed.). *Prvý občiansky zákonník*. Šamorín : Heuréka, 1999, s. 98-99.

⁸⁷ FAJNOR - ZÁTURECKÝ, ref. 79, s. 41.

⁸⁸ Tamže, s. 41, 184-185.

⁸⁹ LUBY, ref. 79, s. 41-43.

⁹⁰ LAZAR et al., ref. 18, s. 51-52.

občianskoprávných vzťahov sovietskemu občianskemu právu a premietnuť do nej aj základné princípy Ústavy 9. mája z roku 1948, zakotvujúce zavedenie nového spoločensko-ekonomického zriadenia a z neho vyplývajúcich zmien v oblasti hospodárstva a vlastníckych vzťahov.⁹¹ V praxi to znamenalo, že svojpomoc a zádržné právo boli v podobe všeobecne formulovaných právnych inštitútov po prvý krát systematicky zaradené do tretej časti Občianskeho zákonníka z roku 1950 o vecných právach a konanie v nutnej obrane a krajnej núdzi boli zasa po prvý krát zaradené ako okolnosti vylučujúce vznik zodpovednosti za spôsobenie škody do šestnástej hlavy Občianskeho zákonníka z roku 1950 o záväzkoch k náhrade škody v rámci štvrtej časti o záväzkových právach.

Svojpomoc bola veľmi stručne upravená v § 150 siedmej hlavy tretej časti Občianskeho zákonníka z roku 1950 ako všeobecne formulovaný prostriedok primeranej ochrany držby, prináležiaci oprávnenému držiteľovi, za ktorého zákonodarca považoval držiteľa i detentora. V podmienke primeranosti svojpomocnej ochrany držby možno badať odraz rímskoprávnej zásady *vim vi repellere licet* a konceptu *moderamen inculpatae tutelae*⁹², a to aj napriek celkovej tendencii dobových právnikov držať si od rímskeho práva odstup vzhľadom na jeho silno súkromnoprávne zameranie a prikloniť sa skôr k sovietskej náuke občianskeho práva.⁹³ Z dôvodovej správy k návrhu Občianskeho zákonníka z roku 1950 sa dozvedáme, že v období prechodu od kapitalizmu k socializmu sa pôvodné kapitalistické ekonomické vzťahy a formy vlastníctva odbúraval iba postupne, v dôsledku čoho museli byť v právnom poriadku ponechané aj právne inštitúty, ktoré by takéto vzťahy regulovali a ktoré by súčasne zodpovedali potrebám a každodennej realite nového spoločensko-ekonomického zriadenia. Preto bola v rámci Občianskeho zákonníka z roku 1950 ponechaná úprava držby, pri ktorej sa tak ako v minulosti rozlišovalo medzi držbou a detenciou. Z obsahového a koncepcného hľadiska sa však úprava držby v Občianskom zákonníku z roku 1950 v mnohých ohľadoch rozišla s dovtedy uplatňovaným ponímaním držby ako samostatného právneho inštitútu, ktoré malo svoje korene v rímskom práve. Zákonodarca totiž držbu vnímal ako čiastkové oprávnenie, tvoriace obsah vlastníckeho práva, čoho vyjadrením bolo spojenie úpravy držby a vlastníckeho práva a z toho vyplývajúce zotretie jasne daných rozdielov medzi týmito právnymi inštitútmi. Zavedením zúženého rozlišovania iba medzi oprávnenou a neoprávnenou držbou Občiansky zákonník z roku 1950 priznal ochranu držby výhradne oprávnenému držiteľovi, pričom táto ochrana bola v duchu stanovení § 146 čo do rozsahu a obsahu rovnaká s ochranou poskytovanou vlastníkovi. Z toho potom vyplýva zákonodarcov úmysel poskytnúť rovnakú mieru petitornej, ale aj svojpomocnej ochrany držby vlastníkovi, oprávnenému držiteľovi i detentorovi.⁹⁴

⁹¹ Tamže, s. 52.

⁹² „Komentár k §§ 150 a 151: ... Proti svojmocnému rušeniu držby pripúšťa sa obrana svojpomocou primeranou rušebnému činu; jej zákaz by totiž znamenal obmedzenie občianskych slobôd napadnutého, v prospech útočníka. Svojpomocou možno sa pravda brániť len v tesnej časovej súvislosti s rušebným činom, len dokiaľ trvá rušebný čin; to je vyjadrené slovami: „rušeniu vzopriet“. Keďže ide o výnimočné opatrenie, treba slová „primeranou svojpomocou“ vykladať skôr užšie.“ ŠTEFANKO, ref. 86, s. 99.

⁹³ K tomu pozri najmä state o sovietskej právnej úprave držby v: BLAHO, ref. 1, s. 157-159.

⁹⁴ „Komentár k §§ 143 až 149: Hlavný hospodársky a sociálny význam držby bol v čase historického vzniku súkromného vlastníctva a v predkapitalistickej spoločnosti, keď držba a zvlášte pozemková držba mala veľký význam, najmä pre súkromné vlastníctvo a zvýšenie jeho ochrany. V socialistickej spoločnosti zriadení a rovnako už aj v našich pomeroch pri prechode k socializmu, má aj držba nový obsah. Popri držiteľovi veci, t. j. popri tom, kto s vecou nakladá ako so svojou (hoci nie je jej vlastníkom), pozná aj osnova tzv. detentora, t. j. toho, kto vec má pri sebe, kto vec má fakticky v svojej moci, nenakladá s ňou však ako so svojou. Hoci celková snaha úpravy držby v osnove smerovala pokiaľ možno na zmiernenie rozdielov medzi držbou a detenciou, bolo potrebné rozdiely medzi nimi zachovať, lebo nie-

Konceptuálne zmeny sa dotkli aj zádržného práva, ktoré bolo upravené spoločne so záložným právom v rámci jedenástej hlavy tretej časti Občianskeho zákonníka z roku 1950 už ako samostatné, od svojpomoci oddelené vecné právo k cudzím veciam. Celá filozofia spoločnej úpravy zádržného a záložného práva bola opäť ozrejmená v dôvodovej správe, podľa ktorej bolo zádržné právo do Občianskeho zákonníka z roku 1950 zaradené z rovnakých dôvodov ako záložné právo, teda predovšetkým za účelom zaistenia pohľadávok znárodnených finančných inštitúcií. V podmienkach hospodárstva a spoločnosti v období prechodu od kapitalizmu k socializmu mal totiž kvalitatívne nový obsah týchto právnych inštitútov zabrániť ich ďalšiemu zneužívaniu ako nástroja používaného kapitalistami k vyvlastňovaniu majetku pracujúcich za účelom ďalšej akumulácie kapitálu.⁹⁵ Zákonodarca na základe toho upravil jednak všeobecnú formu zádržného práva, jednak viacero jeho osobitných foriem. Všeobecná forma zádržného práva, upravená v § 205, umožňovala každému, kto mal inak povinnosť vec vydať, aby ju zadržal za účelom zaistenia svojej splatnej pohľadávky, vzniknutej v súvislosti s obstaraním tejto veci, alebo na zabezpečenie náhrady škody, ktorá mu bola touto vecou spôsobená. Zákonodarca tak pokryl prevažnú väčšinu osobitných foriem zádržného práva, ktoré boli dovtedy roztrieštené vo viacerých právnych predpisoch. Pritom rovnako ako v prípade staršej právnej úpravy mal podľa § 207 ten, kto zádržné právo uplatnil, nárok na náhradu nákladov spojených s opatrovaním zadržanej veci pri zachovaní jeho povinnosti zadržanú vec riadne opatrovať až do momentu zániku zádržného práva. Medzi osobitné formy zádržného práva, ktoré po ich adaptácii na nové spoločensko-ekonomické pomery ostali zachované, potom patrilo právo veriteľov zapísaných v podnikovom registri zadržať peniaze, cenné papiere a iné hnutelné veci dlžníka za účelom zaistenia splatných pohľadávok z hospodárskeho styku (§ 209), ďalej právo prenajímateľa zadržať nájomcove hnutelné veci za účelom zaistenia neuhradeného splatného nájomného (§ 394 ods. 2) a nakoniec právo prevádzkovateľa podniku zadržať vnesené veci za účelom zaistenia pohľadávok, ktoré mu vznikli v súvislosti s ubytovaním a stravovaním host'a, hotovými výdavkami a úschovou jeho vecí (§

ktoré dôsledky týchto rozdielov sú predsa len vžitá a praktická. Miesto doterajšieho ťažkopádneho triedenia držby na pravú a nepravú, statočnú a nestatočnú, zákonitú a nezákonnú nastupuje jediné rozlíšenie, totiž na držbu oprávnenú a neoprávnenú. Oprávnenému držiteľovi priznávajú sa proti tretím osobám zásadne rovnaké práva, aké má vlastník (§ 146); s tým súvisí ustanovenie § 152 ods. 2. Za obidvoje sa prihovárajú hospodárske dôvody. ... Komentár k §§ 150 a 151: Úvaha, že dnes nemá držba svoj predošlý význam, a to najmä ako samostatný inštitút popri vlastníckom práve, a naopak je najpraktickejšia ako dielčia složka vlastníctva (t. j. držba vlastníka), vedie k tomu, že osnova upravuje ochranu vlastníctva a držby, a čo je celkom nové aj ochranu detencie (§ 152 ods. 2) spoločne. Ide tu totiž o súvislú materiu a niet rozumného dôvodu upravovať osobitne právo vlastníka žalovať na vydanie veci a osobitne rovnaké právo držiteľa a nepriznať rovnakú ochranu aj tomu, kto je oprávnený mať cudziu vec pri sebe (napr. uschovávatel'ovi).“ ŠTEFANKO, ref. 86, s. 98-99.

⁹⁵ „K § 188: Zástavnímu právu, které ve formě hypotéky je historickým průvodcem soukromého vlastnictví k půdě, dostalo se v buržoasní společnosti zvláštního významu. Zástavní právo má v kapitalistických výrobních poměrech velký význam především pro styk peněžního kapitálu s výrobním kapitálem a slouží k utvrzení moci peněžního kapitálu. Vedle toho je však zástavní právo v buržoasní společnosti prostředkem ke kapitalistické expropriaci a nástrojem kapitalistů, který napomáhá akumulaci a koncentraci kapitálu. Konečně je v buržoasní společnosti zástavní právo i nástrojem k provozování lichvy. Znárodněním daleko převážné části výrobních prostředků a znárodněním bank dostává se v naší společnosti zástavnímu právu nové náplně, nového obsahu. V naší společnosti slouží právo zástavní především k zajištění pohledávek znárodněných bank a ústavů lidového peněžnictví, takže se zástavní právo mění z nástroje vykořisťování v jeden z prostředků sloužících k ochraně národního majetku. ... K §§ 205 až 210: Zadržovací právo bylo upraveno z těchto důvodů jako právo zástavní a důsledně se i na tomto místě zvýhodňují socialistické subjekty zapsané v podnikovém rejstříku.“ Vládný návrh Občianskeho zákonníka (Národné zhromaždenie republiky Československej, 1950, I. volebné obdobie, 5. zasadnutie, Parlamentná tlač č. 509). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_13.htm> [cit. 2020-03-28].

432). Zatiaľ čo zavedenie zádržného práva veriteľov zapísaných v podnikovom registri a prevádzkovateľov podniku možno považovať za produkt zmenených spoločensko-ekonomických pomerov, tak zádržné právo prenajímateľa bolo známe už v období pred rokom 1950.

Konanie v nutnej obrane a krajnej núdzi, zaradené do štvrtej časti Občianskeho zákonníka z roku 1950 o záväzkovom práve a jej šestnástej hlavy o záväzkoch k náhrade škody, nakoniec zákonodarca upravil ako okolnosti vylučujúce protiprávnosť konania a vznik zodpovednosti za škodu, čím tieto právne inštitúty z hľadiska ich systematického zaradenia úplne oddelil od svojpomoci, zaradenej do tretej časti o vecných právach. Presné definície konania, ktoré bolo možno kvalifikovať ako konanie v nutnej obrane a krajnej núdzi, aj naďalej vychádzali z rímskoprávnej zásady *vim vi repellere licet* a konceptu *moderamen inculpatae tutelae*, avšak paradoxne boli upravené v Trestnom zákone z roku 1950.⁹⁶ Úprava Občianskeho zákonníka z roku 1950 sa obmedzovala len na stručné konštatovanie, že zatiaľ čo spôsobenie škody útočníkovi v dôsledku konania v nutnej obrane nezakladalo zodpovednosť brániacej sa osoby za túto škodu (§ 342), tak spôsobenie škody v krajnej núdzi pri odvracaní nebezpečenstva priamo hroziaceho osobe konajúcej v krajnej núdzi alebo iným osobám zodpovednosť za spôsobenú škodu zakladalo vždy, s výnimkou prípadov kedy osoba konajúca v krajnej núdzi poškodila alebo zničila bezpečnosť ohrozujúcu vec a sama hroziace nebezpečenstvo nevyvolala (§ 343). Svoju motiváciu k takémuto riešeniu pritom zákonodarca ozrejmil v dôvodovej správe len veľmi stroho, poukazujúc predovšetkým na snahu upraviť povinnosť k náhrade škody v daných prípadoch v súlade s právnym povedomím pracujúcej triedy a všeobecnými zásadami zodpovednosti za spôsobenú škodu.⁹⁷ Odhliadnuc od ideologického vplyvu marxizmu-leninizmu, prejavujúceho sa vo zvýšenej ochrane nového spoločensko-ekonomického zriadenia a záujmov pracujúceho ľudu, ostali aj pri úprave konania v nutnej obrane a krajnej núdzi zachované niektoré kľúčové, z rímskeho práva vychádzajúce princípy sebaobrany, platné na Slovensku pred rokom 1950. Celkovo teda možno konštatovať, že aj napriek uzákoneniu zásadných zmien v ponímaní svojpomoci, zádržného práva a konania v nutnej obrane a krajnej núdzi, Občiansky zákonník a taktiež Trestný zákon z roku 1950 v určitých aspektoch zachovali nevyhnutnú mieru kontinuity s princípmi a inštitútmi staršej právnej úpravy.

Právny stav nastolený Občianskym zákonníkom z roku 1950 ale netrval dlho. V súvislosti s prijatím Ústavy Československej socialistickej republiky z roku 1960, ktorá deklarovala nastolenie socializmu ako ďalšieho štádia vo vývoji spoločensko-ekonomického

⁹⁶ § 8 zákona č. 86/1950 Zb. Trestného zákona: „*Nutná obrana. Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže a) útok přímo hrozil nebo trval a b) obrana byla útoku přiměřená.*“ § 9 zákona č. 86/1950 Zb. Trestného zákona: „*Krajní nouze. (1) Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmům pracujícího lidu nebo jednotlivci, není trestným činem, jestliže a) způsobená škoda je menší než ta, která hrozila, a b) nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak. (2) Nejde o krajní nouzi podle odstavce 1, jestliže ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.*“

⁹⁷ „*K § 342 a 343: Povinnost k náhradě škody je v těchto případech řešena tak, aby byla v souladu jak s právním cítěním pracujícího lidu, tak s obecnými zásadami stanovenými pro odpovědnost k náhradě škody. V § 343 mluví se o "krajní nouzi", aby se vyjádřilo, že povinnost nahradit škodu má i ten, kdo ji způsobí v takových stavech nouze, o kterých pojednává § 9 trestního zákona. V těchto případech, kdy jednání není trestným činem, půjde zpravidla také o případy zvláštního zřetele hodné ve smyslu § 358 osnovy a soud náhradu škody přiměřeně sníží; to je jasně vyjádřeno závěrečnými slovy § 358.*“ Vládný návrh Občianskeho zákonníka (Národné zhromaždenie republiky Československej, 1950, I. volebné obdobie, 5. zasadnutie, Parlamentná tlač č. 509). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_14.htm> [cit. 2020-03-28].

zriadenia na ceste ku komunizmu, sa rozbehli práce na rekodifikácii občianskeho práva. Tie v oblasti občianskeho práva hmotného vyvrcholili v roku 1964 prijatím nového kódexu občianskeho práva, ktorý v jeho novelizovanej podobe na Slovensku používame dodnes. Z hľadiska klasifikácie upravovaných právnych vzťahov a ich systematického roztriedenia do jednotlivých právnych odvetví a pododvetví na základe ich spoločensko-ekonomického účelu a subjektov sa nový Občiansky zákonník vymykal všetkým dovtedy známym filozoficko-právnym prístupom a tradíciám. Zvolením tzv. „spotrebiteľskej koncepcie“ sa z hľadiska svojej vecnej pôsobnosti Občiansky zákonník obmedzoval len na úpravu vzťahov medzi socialistickými organizáciami a občanmi a vzťahov medzi občanmi navzájom, ktoré vznikali pri uspokojovaní ich hmotných a kultúrnych potrieb. V podmienkach systému riadeného hospodárstva mal potom Občiansky zákonník vytvoriť podmienky na to, aby v oblasti osobnej spotreby štát nielen zabezpečoval uspokojovanie potrieb občanov prostredníctvom socialistických organizácií, ale aby ju tiež usmerňoval kogentnými ustanoveniami, ktoré boli pre súkromnoprávnu úpravu až netypicky početné.⁹⁸ Tieto zmeny sa prirodzene dotkli aj úpravy svojpomoci, zádržného práva a konania v nutnej obrane a krajnej núdzi.

V porovnaní s Občianskym zákonníkom z roku 1950, kde bola svojpomoc naviazaná na držbu a vlastnícke právo, nový Občiansky zákonník po prvýkrát obsahoval samostatne stojacu abstraktnú definíciu svojpomoci, systematicky zaradenú do prvej časti, obsahujúcej všeobecné ustanovenia o občianskoprávných vzťahoch a ich ochrane. Jedným z dôvodov pre voľbu tohto riešenia bola nepochybne aj skutočnosť, že v dôsledku uplatnenia novej metodológie pri klasifikácii občianskoprávných vzťahov a systematickom triedení právnych inštitútov z nového Občianskeho zákonníka úplne vypadla úprava držby.⁹⁹ Nadväzujúc na trend abstraktnej právnej úpravy, zavedený jeho predchodcom z roku 1950, a súčasne rešpektujúc aj hlboko zakorenený odkaz rímskoprávných zásad a konceptov, definoval nový Občiansky zákonník v § 6 svojpomoc ako oprávnenie každého občana primeraným spôsobom odvrátiť bezprostredne mu hroziaci neoprávnený zásah do akýchkoľvek jeho subjektívnych práv. Vzhľadom na skutočnosť, že ochrana občianskoprávných vzťahov primárne spadala do kompetencie súdov (§ 4 Občianskeho zákonníka) a predbežnú ochranu pred zrejým protiprávnym zásahom do subjektívnych práv mohli poskytnúť aj miestne národné výbory (§ 5 Občianskeho zákonníka), využitie svojpomoci zákonodarca obmedzil iba na výnimočné prípady, kedy by ochrana poskytovaná súdmi alebo príslušnými štátnymi orgánmi nemusela prísť včas.¹⁰⁰

Aj zádržné právo prešlo ďalšími významnými zmenami, a to najmä v súvislosti s opustením tradičných súkromnoprávných pojmov ako „vecné právo“, „vecné práva k cudzej veci“, „záväzkové právo“ a „záväzok“. ¹⁰¹ Táto terminologická a súčasne koncepčná zmena mala zásadný vplyv na právnu kvalifikáciu zádržného práva, ktoré už naďalej nebolo ponímané ako vecné právo k cudzej veci. Z Občianskeho zákonníka bola totiž vypustená všeobecná definícia zádržného práva a v štvrtej časti Občianskeho zákonníka o službách sa potom v § 278 zachovala iba osobitná forma zádržného práva. Konkrétne išlo

⁹⁸ LAZAR, ref. 18, s. 55-57.

⁹⁹ Tamže, s. 58.

¹⁰⁰ Zákonodarca v dôvodovej správe uvádzal, že „*Ochrane občianskoprávných vzťahů, jakož i práv a povinností, které jsou jejich obsahem, věnuje osnova ustanovení § 4 až 6. Zdůrazňuje především prevenci jako formu ochrany práva a postavení soudu jako orgánu, který je k ochraně práv občanů již podle ústavy především povolán. Chránit občianskoprávní vztahy je úkolem společnosti; svépomoc připouští osnova proto její zcela výjimečně.*“ Vládný návrh Občianskeho zákonníka (Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky, 1963, III. volebné obdobie, Parlamentná tlač č. 159). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_10.htm> [cit. 2020-03-28].

¹⁰¹ LAZAR, ref. 19, s. 58.

o oprávnenie socialistických organizácií zadržať vec, ktorá bola predmetom služby opravy a úpravy veci, a to až do momentu úhrady splatnej ceny poskytnutej služby dlžníkom.¹⁰² Na jednej strane možno túto formu zádržného práva vnímať ako náhradu za zádržné právo veriteľov zapísaných v podnikovom registri, upravené v § 209 Občianskeho zákonníka z roku 1950. Na druhej strane ju tiež možno vnímať ako relikť úpravy zádržného práva na zaistenie splatnej pohľadávky, ktorý sa pred i po roku 1950 vyskytoval v úprave niektorých zmluvných záväzkov, ktorých účelom bolo užívanie majetkovej podstaty alebo výkon určitej hospodárskej činnosti. Dôkazom toho je aj zákonodarcovo tvrdenie, že nový právny inštitút opravy a úpravy veci bol náhradou za dovtedajšiu zmluvu o dielo.¹⁰³

Pokiaľ potom ešte ide o úpravu konania v nutnej obrane a krajnej núdzi, tak zákonodarca pri definovaní týchto právnych inštitútov vychádzal z trendu nastaveného Občianskym zákonníkom z roku 1950. Aj nová právna úprava ich totiž kvalifikovala ako okolnosti vylučujúce protiprávnosť konania a vznik zodpovednosti za škodu, čomu zodpovedalo aj ich systematické zaradenie do šiestej časti Občianskeho zákonníka o zodpovednosti za škodu a neoprávnený majetkový prospech. Definičné znaky konania v nutnej obrane a krajnej núdzi boli v § 418 ods. 1 a 2 Občianskeho zákonníka tak ako predtým upravené s ohľadom na rímskoprávnú tradíciu, ako aj s ohľadom na zásady socialistického trestného práva. Za novinku oproti úprave z roku 1950 však možno považovať zaradenie konania v nutnej obrane a krajnej núdzi do širšie ponímanej prevenčnej povinnosti občanov (§ 415 Občianskeho zákonníka), na základe ktorej si mal každý občan počínať tak, aby nevznikali škody na zdraví a majetku a nedochádzalo k neoprávnenému majetkovému prospechu jednotlivca na úkor spoločnosti alebo spoluobčanov.¹⁰⁴

Napriek tomu, že v roku 1982 bola prijatá rozsiahla novela Občianskeho zákonníka, ktorou sa zákonodarca snažil čiastočne napraviť nedostatky spôsobené opustením tradičných súkromnoprávných inštitútov a konceptov, úprava svojpomoci, zádržného

¹⁰² „§ 278 (1) Organizace má právo zadržet si věc, která byla předmětem služby, dokud občan cenu služby nezaplatí. Toto právo organizaci nepřísluší, je-li cena organizací požadovaná sporná a občan ji zajišťí složením do notářské úschovy. (2) Zadržanou věc je organizace povinna řádně opatrovat; má právo na náhradu nutných nákladů, které jí opatrováním vznikly.“ Vládný návrh Občianskeho zákonníka (Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky, 1963, III. volebné obdobie, Parlamentná tlač č. 159). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_04.htm> [cit. 2020-03-28].

¹⁰³ Pred rokom 1950 išlo najmä o zádržné právo v záväzkovej časti obchodného práva. FAJNOR – ZÁTURČEKÝ, ref. 79, s. 185. Dôvodová správa k Občianskemu zákonníku z roku 1964 v tomto smere uvádza, že „Vzhledem k mimořádnému ekonomickému a společenskému významu oprav a úprav věci je tato služba v osnově pojata jako zvláštní typ. Stejně jako zhotovení věci na zakázku řídily se dosud i opravy a úpravy věci nevyhovujícími ustanoveními smlouvy o dílo. ... K zajištění práva organizace na zaplacení ceny služby stanoví osnova právo organizace věc až do zaplacení ceny zadržet (§ 278).“ Vládný návrh Občianskeho zákonníka (Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky, 1963, III. volebné obdobie, Parlamentná tlač č. 159). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_12.htm> [cit. 2020-03-28].

¹⁰⁴ „Do rámce úpravy vztahující se na předcházení hrozícím škodám spadají i ustanovení týkající se náhrady škody, jež byla způsobena v nutné obraně hrozícímu útoku anebo při odvrácení hrozícího nebezpečí. Obojí tato úprava je v zájmu jednotnosti právního řádu provedena v souladu s úpravami v trestním zákoně. Z odpovědnosti se vylučuje ten; kdo způsobil škodu, když odvracel hrozící nebezpečí, které sám nevyvolal a které mohl způsobit závažnější následky. Toto ustanovení má působit výchovně v tom smyslu, aby občan neváhal zabránit hrozící škodě i za cenu toho, že přitom způsobí škodu méně významnou. Rovněž není povinen nahradit vzniklou škodu ten, kdo jednal v obraně proti útočníkovi; musí však jít o takovou obranu, které je nezbytně třeba k odvrácení hrozícího útoku.“ Vládný návrh Občianskeho zákonníka (Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky, 1963, III. volebné obdobie, Parlamentná tlač č. 159). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_13.htm> [cit. 2020-03-28].

práva a konania v nutnej obrane a krajnej núdzi ostala touto novelou nedotknutá. Zásadnejšie zmeny v tomto smere priniesol až pád komunistického režimu v novembri 1989, avšak tiež len v oblasti úpravy zádržného práva. V úmysle vytvoriť na prechodný čas, kým bude vypracovaný a na schválenie predložený návrh nového občianskeho zákonníka, bol prijatím zákona č. 509/1991 Zb. v podstatnej miere novelizovaný Občiansky zákonník z roku 1964. Zatiaľ čo v dôsledku prijatia novely Ústavy Československej federatívnej republiky z apríla 1990 boli v prvom rade prepracované predovšetkým časti Občianskeho zákonníka, upravujúce vecné a záväzkové právo, mnohé ustanovenia a celé právne inštitúty všeobecnej časti, časti o zodpovednosti za škodu a bezdôvodné obohatenie a časti o dedení, ktoré vyhovovali zmeneným spoločensko-ekonomickým a politickým podmienkam, ostali zachované. Tam, kde bolo nutné zaviesť nové právne inštitúty, boli potom najmä pre nedostatok času zobraté za základ právne inštitúty Občianskeho zákonníka z roku 1950, ktoré samozrejme prešli nevyhnutnými zmenami.¹⁰⁵ V praxi to potom znamenalo, že § 6 Občianskeho zákonníka, upravujúci svojpomoc, a § 418 Občianskeho zákonníka, upravujúci konanie v nutnej obrane a krajnej núdzi, ostali novelou z roku 1991 nedotknuté a vo svojom znení z roku 1964 slúžia v platnom právnom poriadku Slovenskej republiky až dodnes. Naopak, vzhľadom na jeho nezaradenie do pôvodného znenia Občianskeho zákonníka z roku 1964, bola znovu zavedená tak všeobecne formulovaná úprava zádržného práva v ponímaní vecného práva k cudzej veci (§§ 151s až 151v), ako aj osobitná úprava prenajímateľovho práva zadržať nájomcove hnutel'né veci za účelom zaistenia neuhradeného splatného nájomného (§ 672 ods. 2), ktorá bola prakticky identická s úpravou tejto osobitnej formy zádržného práva v § 394 Občianskeho zákonníka z roku 1950.

4. ZÁVEREČNÉ ZHRNUTIE

Na príklade uskutočnenej rekonštrukcie historického vývoja právneho inštitútu svojpomoci na území Slovenska sa dajú pomerne presvedčivo vysvetliť príčiny, prečo súčasná slovenská úprava svojpomoci napriek rozdielu mnohých storočí zdieľa mnoho spoločných znakov s úpravou svojpomoci v rímskom práve.

Ak hľadáme príčinu relatívne veľkej podobnosti medzi súčasným a rímskoprávnym ponímaním svojpomoci, musíme ju predovšetkým hľadať v procese romanizácie uhorského práva, ktorý sa v podmienkach Uhorského kráľovstva začal výraznejšie prejavovať na sklonku 15. storočia.¹⁰⁶ Predovšetkým na základe štúdia Werbőczyho Tripartita môžeme vierohodne preukázať, že aj napriek špecifikám miestnych obyčají uhorské krajiniské právo poznalo rovnaké zásady uplatnenia svojpomoci a jej základné rozlišovanie na útočnú a obrannú formu, aké poznalo už klasické rímske právo. Zásada *vim vi repellere*

¹⁰⁵ „Krátkost času, ve kterém bylo třeba novelu vypracovat, vedla k tomu, že bylo nutno při její přípravě postupovat co nejúsporněji. Z toho důvodu k jejímu vytvoření bylo v nezbytné míře použito - někdy po potřebných úpravách - nejen dosud použitelné torzo občanského zákoníku z roku 1964, ale po potřebné úpravě i některá ustanovení občanského zákoníku z roku 1950. Ani při tomto způsobu použití předchozích právních předpisů není však novela kompilací dosud použitelných ustanovení občanských zákoníků z roku 1950 a 1964. V návaznosti na nové prvky obchodněprávní úpravy, vyjadřující obsah mezinárodních smluv a zkušenosti mezinárodní obchodní praxe je novela podstatnou koncepční změnou našeho základního občanskoprávního předpisu v souladu se současnou politickou, ekonomickou a sociální situací.“ Vládný návrh zákona, kterým sa mení, dopĺňa a upravuje občiansky zákonník (Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, 1991, VI. volebné obdobie, Parlamentná tlač č. 685). Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0685_08.htm> [cit. 2020-03-28] K tomu porovnaj aj: LAZAR, ref. 18, s. 60-61.

¹⁰⁶ O romanizácii uhorského práva pozri viac v: BEŇA – GÁBRIŠ, ref. 19, s. 94-98.

licet sa spolu konceptom *moderamen inculpatae tutelae* do uhorského krajinského práva dostala vďaka záujmu stredovekých kánonistov a juristov o štúdium a ďalšie rozpracovanie inštitútov rímskeho práva pre potreby praxe, čoho dôkazom je aj skutočnosť, že aj z ich odborných traktátov vychádzal Werbőczy pri spisovaní Tripartita. Predovšetkým vďaka silnej naviazanosti uhorských právnikov a vládnych elít na „tradičné“ uhorské obyčajové právo, a taktiež vďaka krachu kodifikačného úsilia v prostredí medzivojnového Československa, sa potom príslušné ustanovenia Tripartita a ďalších čiastkových právnych predpisov, upravujúcich jednotlivé formy svojpomoci, na území Slovenska uplatňovali až do prijatia prvého unifikovaného občianskeho zákonníka v roku 1950. Práve to nakoniec prispelo k udržaniu sa rímskopávneho ponímania svojpomoci v prostredí právnej subkultúry nášho geografického regiónu, pričom ani revolučné otrasy po rokoch 1948 a 1989 nemali za následok zrieknutie sa tradícií rímskeho práva.

Dokonca aj samotný historický vývoj právneho inštitútu svojpomoci do značnej miery kopíroval jeho vývoj v prostredí antického Ríma. Príčiny tohto fenoménu však tentoraz treba hľadať v zákonitostiach vývoja politickej organizácie ľudskej spoločnosti, smerujúceho k vytvoreniu štátu. Svojpomoc ako prostriedok núteného uskutočňovania subjektívnych práv dominoval predovšetkým v prostredí predštátnych spoločností, ktoré ešte nemali vyvinuté sofistikované normatívne systémy a verejné inštitúcie, splnomocnené na ich vymáhanie. So vznikom štátu a postupným rozvojom jeho právneho poriadku a systému štátnych orgánov, zodpovedných za zabezpečovanie ochrany subjektívnych práv, začína byť svojpomoc vnímaná ako nežiaduca. Svojpomocné zabezpečovanie si ochrany subjektívnych práv jednotlivcami totiž spochybňovalo postavenie nositeľov štátnej, resp. verejnej moci ako subjektov zodpovedných za zjednanie a výkon spravodlivosti. Tak v antickom Ríme, ako aj na území Slovenska sme našli príklady toho, ako rozvíjajúci sa štát neustále zužoval priestor pre svojpomocnú ochranu subjektívnych práv rušením jej nevyhovujúcich (právne inštitúty repulzie a odporu v podmienkach Uhorska) a vytvárania jasne definovaných právnych mantinelov pre jej výkon (nepripustnosť útočnej svojpomoci v súčasnom práve).

Výzvou pre súčasných slovenských právnikov a teoretikov, podieľajúcich sa na rekodifikácii občianskeho práva hmotného, potom ostáva dodnes nedoriešená otázka presnej právnej kvalifikácie a systematického zatriedenia právneho inštitútu svojpomoci v rámci zamýšľaného nového Občianskeho zákonníka. Je pravdou, že kodifikačné úsilie v období komunistického režimu prinieslo abstraktnú, a v porovnaní so starším uhorským právom čo do rozsahu širšiu definíciu obrannej svojpomoci, ktorú je možné použiť k ochrane akéhokoľvek subjektívneho práva a nielen držby veci. Tento počin v zásade možno považovať za progresívny a preto môže slúžiť ako východisko pre súčasné rekodifikačné úsilie. Problém však predstavujú osobitné formy svojpomoci. Ani Občiansky zákonník z roku 1950 a ani Občiansky zákonník z roku 1964 totiž v dôsledku uplatnenia pre oblasť súkromného práva značne neštandardných metodologických prístupov nedokázali vytvoriť predpoklady pre jednoznačnú právnu kvalifikáciu zádržného práva a konania v nutnej obrane a krajnej núdzi. Z formálneho hľadiska už dnes síce ide o právne inštitúty, ktoré sú oddelené od svojpomoci. No vzhľadom na prítomnosť prvku výraznej individuálnej iniciatívy veriteľa pri výkone zádržného práva, ako aj pri preventívnych zákrokoch za účelom predchádzania škody, je otázka kvalifikácie zádržného práva a konania v nutnej obrane a krajnej núdzi ako foriem svojpomoci stále otvorená, čo nakoniec dokazuje aj v úvode spomínaná rozdielnosť názorov v rámci slovenskej právnej vedy.¹⁰⁷

¹⁰⁷ LAZAR, ref. 18, s. 190. FEKETE, ref. 15, s. 89.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Ján Sombati, PhD.
jan.sombati@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

RECENZIE

VYŠNÝ, Peter. Svetové dejiny štátu a práva. Druhé, podstatne prepracované a rozšírené vydanie. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, 376 s.

Marek Prudovič

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva (externý doktorand)

Svetové alebo všeobecné dejiny štátu a práva tvoria veľmi významnú, aj keď v súčasnosti na území Slovenska pomerne prehliadanú súčasť predovšetkým právnej histórie, ale do určitej miery aj všeobecnej histórie. Práve v súčasnosti, kedy poznanie slovenských právnych dejín dosiahlo určitý uspokojivý stupeň, je vhodné zaoberať sa aj nám vzdialenejšími právnymi poriadkami a ich historickým vývojom, ktoré sú práve predmetom svetových (všeobecných) dejín štátu a práva. Túto oblasť právnej histórie je totiž možné poznávať aj optikou slovenského práva, a to najmä prostredníctvom ich vzájomných interakcií.

Oblasť skúmania svetových (všeobecných) dejín štátu a práva, čo i len európskych, je veľmi rozsiahla a na štúdium náročná, a to nielen z pohľadu rozsiahlej matérie, ale i z dôvodu rozličných právnych kultúr, cudzojazyčných výrazov a všeobecno-historických súvislostí. Pre skúmanie konkrétneho javu vo svetových právnych dejinách je nevyhnutné poznať množstvo súvisiacich informácií, najmä dejinný vývoj toho-ktorého štátu, ale i reálie daného územia a právny systém, ktorý sa v ňom uplatňuje. Všetky tieto „základné znalosti“ potrebné pre bádanie v oblasti svetových dejín práva možno získať už počas štúdia práva, a to prostredníctvom špecializovaných kurzov, ktoré na slovenských právnických fakultách zabezpečuje pomerne málo odborníkov na svetové právne dejiny. Jedným z nich je aj doc. Peter Vyšný, pôsobiaci na Katedre dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Jeho najnovšia učebnica Svetové dejiny štátu a práva vyšla v druhom, podstatne prepracovanom a rozšírenom vydaní v roku 2019, je predmetom tejto recenzie.

P. Vyšný vo svojej učebnici prehľadne a maximálne stručne, pritom však dostatočne komplexne, poskytuje základné poznatky z oblasti svetových dejín štátu a práva, a to už od praveku až po najnovšie dejiny, pričom sa zameriava najmä na vybrané štáty Európy. Napriek tomu, že charakter učebnice neumožňuje jej autorovi podrobne rozpracovať všetky inštitúty svetových dejín práva, P. Vyšný efektívne a zaujímavo približuje čitateľom (študentom) všetky podstatné informácie, ktoré budú môcť do budúcnosti využiť, či už vo vede a výskume, ale aj pri štúdiu súčasného práva. Učebnica preto okrem svojho primárneho cieľa, teda sprostredkovať čitateľovi základnú orientáciu v oblasti svetových dejín práva, poskytuje aj pridanú hodnotu a čitateľa zoznamuje aj s právom ako takým, s jeho fungovaním a jeho najvýznamnejšími (nadčasovými) inštitútmi. Napriek tomu, že ide o učebnicu, publikácia môže svojím spracovaním predstavovať aj „rukoväť“ začínajúceho bádateľa v oblasti svetových dejín práva pri jeho výskume. Som presvedčený, že mnoho zaujímavých informácií či podnetov v učebnici nájdú aj skúsení bádatelia či široká verejnosť.

Učebnica sa člení na úvod a päť samostatných častí, ktoré sa zaoberajú jednotlivými etapami vývoja štátu a práva od praveku až po moderné dejiny. Pre študentov práva má oproti iným učebniciam propedeutických právnych predmetov najväčší význam práve úvodná časť učebnice, ktorá obsahuje úvod a teoretické, metodologické a terminologické základy svetových dejín štátu a práva. Túto časť možno považovať aj za „návod“ na úspešné absolvovanie predmetu svetové dejiny práva, ale zo širšieho hľadiska aj za akýsi

úvod do práva či vysokoškolského štúdia, s ktorým som sa osobne nestretol v žiadnej inej učebnici. Predmet svetové dejiny práva sa na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave vyučuje v prvom roku bakalárskeho štúdia, a preto môžu informácie a rady od skúseného pedagóga, akým P. Vyšný nepochybne je, obsiahnuté v úvodnej časti učebnice pomôcť študentom práva nielen pri zvládnutí daného predmetu, ale aj v ich ďalšom štúdiu.

Prvá časť učebnice sa zaoberá pravekom, čo je samo o sebe pomerne zaujímavé, nakoľko pravek, aj keď tvoril najdlhšie obdobie dejín ľudstva (viac ako 99 percent), štandardne nie je predmetom výskumu právnych historikov, nakoľko ide o obdobie, ktoré sa vo všeobecnosti považuje za neštátne a neprávne, a teda z pohľadu práva i nezaujímavé. Autor učebnice ale podľa môjho názoru veľmi správne uvádza, že mnohé základné prvky ľudskej spoločnosti, ktoré boli nevyhnutné pre vznik a vývoj štátu a práva, sa konštituuju práve v tomto období. Výklad matérie v tejto časti považujeme za veľmi zaujímavý, tvorí však len menšiu časť učebnice.

V druhej až piatej časti učebnice sa P. Vyšný maximálne prehľadne, ale i pútavo venuje vývoju štátu a práva v období staroveku, stredoveku, raného novoveku a moderných dejín. Nakoľko ide o veľmi rozsiahlu materiu, v podrobnostiach odkazujem čitateľov na samotnú učebnicu, možno však konštatovať, že jej autorovi sa podarilo na pomerne malom priestore komplexne spravovať nesmierne rozsiahlu materiu a priblížiť ju zrozumiteľne študentovi prvého ročníku práva, ktorý sa v ňom ešte len začína orientovať.

Každá kapitola učebnice (okrem praveku) je zároveň rozdelená na niekoľko samostatných úsekov, v ktorých sa autor venuje postupne všeobecnému vývoju skúmaných krajín, a až po ňom sa venuje vývoju štátu a vývoju práva. Uvedený postup považujeme pre potreby štúdia svetových dejín práva za ideálny, nakoľko umožní čitateľovi zoznámiť sa najskôr so všeobecno-historickými aspektami a reáliami daného štátu, a vnímať tak vývoj jeho štátu a práva v širšom kontexte. Okrem kapitol, ktoré sa zaoberajú jednotlivými krajinami však autor do učebnice vhodne zaraďuje na úvod jednotlivých častí aj kapitoly o podobách práva v danom historickom období, čo umožní čitateľovi zorientovať sa v špecifikách, ktoré právo malo vo svojich jednotlivých vývojových etapách, a zároveň mu umožní sledovať i korene, vznik a vývoj pre Európu dvoch najvýznamnejších právnych systémov, a to kontinentálneho a angloamerického právneho systému.

Celý text učebnice je zároveň vhodne spracovaný pre potreby štúdia, nakoľko okrem „návodu“ na svojom začiatku poskytol P. Vyšný svojím čitateľom i ďalšie pomôcky pre štúdium, najmä zvýraznenia najpodstatnejších údajov v texte, ale i vysvetlivky rôznych cudzojazyčných a odborných pojmov, ktoré študentovi práva nemusia byť zrejmé. Samotný výklad vhodne dopĺňajú aj graficky odlíšené vysvetlivky či zaujímavosti, ktoré predstavujú taktiež veľmi hodnotnú súčasť učebnice, no pri štúdiu je ich možné jednoducho odlíšiť od ostatného textu. V závere každej časti je zároveň spracovaný bohatý prehľad literatúry, ktorý je možné použiť pri hlbšom štúdiu konkrétnej problematiky, ale aj pri písaní záverečných prác, či vo vede a výskume.

Celkovo možno konštatovať, že učebnica Svetové dejiny štátu a práva je jednou z najlepších domácich učebníc vo svojom odbore. Jej azda jedinou chybu je pomerne krátky rozsah. Poskytuje základ, na ktorom môžu stavať nielen študenti právnických fakúlt, ale i právni historici, ktorí by chceli začať popri slovenských právnych dejinách skúmať aj tie svetové. P. Vyšný dokázal okrem iného aj to, že slovenské a svetové právne dejiny nemožno oddeliť, no práve naopak je potrebné ich skúmať vo vzájomných súvislostiach. Verím, že aj táto učebnica bude prostriedkom, ktorý nadchne študentov práva a budúcich bádateľov pre túto zaujímavú právnu oblasť, rovnako ako P. Vyšný a jeho predchádzajúca učebnica nadchli pre túto oblasť pred niekoľkými rokmi mňa.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. et Mgr. Marek Prudovič
marek.prudovic@outlook.sk
externý doktorand na Katedre dejín práva
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
Slovenská republika

SPRÁVY

Krátka správa zo sekcie rímskeho práva a právnych dejín Česko-slovenskej právnickej súťaže o najlepšiu študentskú prácu za rok 2020

Martin Gregor

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa v roku 2020 dostalo cti organizovať opäť po piatich rokoch československé finále Právnickej súťaže o najlepšiu študentskú prácu za rok 2020. Možno sa len tešiť, že vďaka tomu sa platforma Študentskej vedeckej, odbornej činnosti (ŠVOČ) naďalej úspešne rozvíja, prehĺbuje akademické vzťahy medzi Českou republikou a Slovenskou republikou a predovšetkým dáva priestor tvorivosti nadaných študentov.¹ Finále sa uskutočnilo v piatok, 18. septembra 2020. Hoci v danom období sa epidemiologická situácia nevyvíjala najpriaznivejšie, on-line prostredie poskytlo mladým akademikom bezpečné zázemie, kde sa mohli aspoň virtuálne stretnúť a prezentovať svoje výstupy pred odbornou porotou. Súčasťou súťaže bola aj sekcia rímskeho práva a právnych dejín.

Odbornej komisii v tejto sekcii predsedal JUDr. Martin Gregor, PhD. z hostujúcej inštitúcie, študentské práce ďalej hodnotil pán doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D. z Právnickej fakulty Karlovej univerzity, doc. JUDr. Pavel Salák, Ph.D. z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity, PhDr. Mgr. Jakub Razim, Ph.D. et Ph.D. z Právnickej fakulty v Olomouci, JUDr. Vilém Knoll, Ph.D. z Právnickej fakulty Západočeskej univerzity v Plzni a JUDr. Ľuboš Dobrovič, Ph.D. z Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Dovoľujeme si ctených čitateľov informovať o podstatných rysoch a výsledkoch tohto podujatia.

Príspevky zúčastnených študentov sa vyznačovali mimoriadnou kvalitou, čomu zodpovedal aj ich erudovaný prednes. So všetkou zodpovednosťou možno konštatovať, že každý z nich mal úroveň relevantného vedeckého výstupu. Po vyrovnanom vedeckom zápole sa komisia rozhodla udeliť prvé miesto Štěpánovi Burdovi z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity, ktorý predniesol zaujímavú tému „*Urážka prezidenta republiky v rozhodovacej praxi Krajského soudu v Jihlavě (1923 – 1939)*“. Vo svojom príspevku dokumentoval na podklade archívnych dokumentov viacero zaujímavých príkladov uplatnenia § 11 zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. zo strany jihlavského súdu. Príspevok vyvolal živú diskusiu.

Druhým miestom bol honorovaný referát Lenky Skoupé z Právnickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, ktorá prednášala na tému „*Vybrané právní aspekty otroctví ve Večeři u Trimalchia*“. Zo satirického rozprávania dvorana Petronia v jeho slávnom Satyriconu pani kolegyňa dokázala abstrahovať a následne analyzovať tie aspekty, ktoré obohacujú náš právny náhľad na prepustenie otroka na slobodu podľa rímskeho práva. Prínos tejto práce teda spočíva v reálnom prezentovaní jednotlivých spôsobov prepustenia otroka v praktickom živote. Tretie miesto získal pán Mgr. Dominik Macek z Právnickej fakulty Karlovej univerzity, ktorý svoju prácu nazval „*Querella inofficiosi testamenti a částečné zneplatnění závětí*“. Svoj výborný príspevok postavil na báze právnych prameňov i bohatej literatúry k tomuto problému, pričom sa zaoberal nielen dogmatickými, ale aj historickými aspektmi vzniku tohto inštitútu.²

¹ Pozri bližšie: HUNGR, Pavel, PRUSÁK, Jozef. *Mládež, právo a veda: Základné práva a povinnosti mladého vedca*. Bratislava : Smena, 1983, s. 19-21.

² Dominik Macek je akademikej obci známy už z viacerých medzinárodných vedeckých konferencií.

Hoci každá z prác sa vyznačovala mimoriadnou kvalitou, osobitne možno vyzdvihnúť aj prácu Přemysla Kauckého z Právnickéj fakulty Karlovej univerzity „*Zrušení všeobecné trestnosti homosexuality v trestním zákoně z roku 1961*“, ktorá bola tiež vystavaná na práci s archívnymi dokumentmi, avšak aj rozsiahlou judikatúrou a literatúrou. Pán kolega vo svojom príspevku správne zdôraznil vplyv sovietskeho trestného práva na československé riešenie tejto otázky. Komisiu zaujalo aj vystúpenie Dity Čolákovéj z Právnickéj fakulty Masarykovej univerzity „*Práva a povinnosti ženy v rímskom dedičskom práve na podklade analýzy fragmentu D. 5, 2, 28*“, ktorú predložila v anglickom jazyku.

Na sekcii sa zúčastnila aj zástupkyňa Právnickéj fakulty Univerzity Komenského, Bc. Bernadette Borka-Hrdá, s nanajvýš aktuálnou témou „*4. jún 1920: Komparácia slovenského a maďarského pohľadu na Trianonskú mierovú zmluvu*“. Rovnako pozoruhodnú prácu predložil aj Jan Mikulín „*Koncepcie dědictvého práva v OZ 1950*“, kde veľmi dôsledne zosumarizoval hlavné zmeny v dedičskom práve po nástupe komunistického režimu. Nástupu diktatúry proletariátu sa týkala aj práca Lucie Kolačkovskej z pražskej právnickej fakulty „*Absurdita práva na spravедlivý proces v prípade Machalka a spol*“.

Na záver možno s hrdosťou konštatovať, že tento ročník priniesol mimoriadne bohatú nádielku kvalitných prác, v rámci ktorých autori používali všetky vedecké metódy na profesionálnej vedeckej úrovni. Radi opäť zdôrazníme, že prednesy študentov sa nielen podobali, ale aj reálne boli vedeckými výstupmi, s ktorými by mohli vystúpiť na akejkoľvek vedeckej konferencii. Ostáva nám všetkým zúčastneným zagrátulovať a popriať naším drahým mladým, aby ich nadšenie pre rímske právo a právne dejiny nevyprchalo, ale, aby naopak zúročili svoje nadobudnuté skúsenosti aj v budúcnosti.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Martin Gregor, PhD.

martin.gregor@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva,

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,

Šafárikovo nám. 6,

810 00 Bratislava,

Slovenská republika

<https://orcid.org/0000-0001-6168-9233>